

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ DIN
BUCUREȘTI

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA
DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ

MANUSCRISUL DE LA IEVD

Text stabilit, studiu filologic,
studiu de limbă și indice

de

MIRELA TEODORESCU și ION GHEȚIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1977

LIBRARY
1977
BUCUREȘTI

CUVÎNT ÎNAINTE

Ediția de față urmărește să pună la dispoziția specialiștilor, precum și a unui public mai larg, interesat de vechea cultură românească, unul dintre cele mai reprezentative monumente ale limbii și literaturii noastre din primele decenii ale secolului al XVII-lea, insuficient cunoscut pînă în prezent. Însoțind textul de un studiu filologic și de unul lingvistic, ca și de un indice exhaustiv de cuvinte, ne-am străduit să subliniem importanța Manuscrisului de la Ieud în contextul limbii și literaturii timpului.

Ediția noastră este rezultatul unei munci de colaborare între Institutul de lingvistică din București (Sectorul de gramatică și limbă literară) și Facultatea de limba și literatura română a Universității București (Catedra de istoria limbii române), în al căror plan de cercetări a figurat în anii 1973—1975.

Lucrarea a beneficiat de observațiile competente ale colegilor noștri I. Fischer și Finuța Hasan, referenți oficiali desemnați de Consiliul științific al Institutului de lingvistică din București. Ea a fost discutată, de asemenea, în cadrul Sectorului de gramatică și limbă literară al institutului, de un colectiv de cercetători alcătuit din Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mares, Alexandra Roman și Florentina Zgraon. O serie de indicații și sugestii utile relative la unele probleme de limbă ucraineană le datorăm amabilității lui I. Robciuc, de la Institutul de lingvistică din București. Ne facem o plăcută obligație de a le adresa tuturor mulțumirile noastre.

Aprilie 1975

MIRELA TEODORESCU și ION GHEȚIE

MANUSCRISUL ROM. NR. 5032 AL BIBLIOTECHII ACADEMIEI R.S.R.

Vizitînd în luna august a anului 1921 expoziția organizată la Sighețul Marmăției cu prilejul adunării generale a societății ASTRA, Andrei Birseanu a remarcat printre obiectele prezentate „un volum afumat”, expus de preotul Artemiu Anderco din comuna Ieud — Maramureș și dăruit de acesta muzeului din Sighet. Prezentînd manuscrisul descoperit colegilor săi din Academia Română în ședința din 11 noiembrie 1921, Birseanu a făcut o descriere sumară a codicelui, insistînd cu precădere asupra fragmentului din *Catehismul* coresian, păstrat printre texte¹. Nu mult după aceea, prin stăruințele lui I. Bianu, cartea a intrat în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române, fiind catalogată, sub nr. 5032, printre manuscrisele românești ale acestei biblioteci.

Manuscrisul românesc nr. 5032 este un codice miscelaneu de tip special, întrucît cuprinde pe lângă manuscrise (slave și românești) și două tipăriri (fragmentare): *Catehismul* și *Pravila* atribuite lui Coresi. Codicele cuprinde un număr de 211 file, de formate diferite. Coperțile manuscrisului sînt din lemn, acoperite cu piele. Legătura este fără îndoială veche. Pielea în care au fost învelite coperțile este de culoare cafenie închis și prezintă un grad destul de avansat de uzură: a plesnit pe alocuri și e străbătută de găuri făcute de cari. Volumul a fost prevăzut la legare cu o cataramă metalică, astăzi distrusă.

Manuscrisul academic nr. 5032 conține următoarele texte:

- f. 1^r: un pomelnic cuprinzînd mai multe nume;
- f. 1^v: *Načalo poluno(št)nica* (= Începutul slujbei de la miezul nopții), în slavonă;
- f. 2^r—70^v: *Ev(g)lie učitelnoe* (= Evanghelie învățătoare), în slavonă;
- f. 71^r—157^v: *Pravilo sty(x) ap(s)lŭ i sty(x) 7 sŭborŭ* (= Pravila sfinților apostoli și a celor 7 sînte soboare), în slavonă;
- f. 158^r—169^v: *Catehismul* atribuit lui Coresi (fragmentar), în românește;

¹ *Catehismul luteran românesc*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii literare, seria III, tomul I, memoriul 3, p. 33—40.

- f. 170^r—193^v: **Manuscrisul de la Ieud**;
 f. 194^r—205^v: *Pravila* atribuită lui Coresi (fragmentară), în românește;
 f. 206^r—211^v: *Vŭ steġ i velikeġe soboto ve(ġ)ri* (= În sfânta și marea sîmbătă, seara), în slavonă.

MANUSCRISUL DE LA IEUD

Numit astfel, pentru întia oară, de I. Bianu în 1925, cu prilejul editării textului în facsimile, manuscrisul de care ne ocupăm cuprinde trei texte, scrise de aceeași mînă. Iată o succintă prezentare a lor.

I. Între filele 170^r și 183^v/7 ale manuscrisului se găsește un text avînd titlul slavon *Poslanie ga ba našego Is Xa sŭ nbse spa(d)šee vŭ Ier(s)li(m)*. Titlului românesc, notat în continuare, îi lipsește începutul: ... *dentru ceriu cădzu întru Ierusalim*. Este un text slavo-român, cu traducerea românească intercalată. Textul se încheie cu cuvintele *Azŭ patriarxu Erusali(m)skyj Osianŭ* (= Eŭ, Osian, patriarhul Ierusalimului), care n-au fost traduse în românește.

Textul conține o variantă a așa-numitei *Legende a duminicii*, inscriindu-se printre numeroasele versiuni românești ale acestei epistole apocrife. Ea aparține tipului *Ierusalim*, după clasificarea lui N. Cartoian. O altă versiune, datată 1600, se găsește în *Codicele Sturdzan* (f. 1^r—10^r) și a fost publicată de Hasdeu în *Opvente den bătrîni*, vol. II, București, 1879, p. 43—55. Celelalte versiuni sînt posterioare textului nostru, datînd, în marea lor majoritate, din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Textul conservă peste tot în partea românească pe *-n-* în cuvintele de origine latină. A fost reprodus în ediția facsimilată a lui I. Bianu, *Manuscript de la Ieud*, București, 1925, p. 1—28. În paginile următoare, vom numi acest text, din motive de comoditate, *Legenda duminicii*.

II. Al doilea text, cuprins între filele 183^v și 189^v, se intitulează *Pouċenie v ne(d)le pasay. Învățătura întru sfînta și marea duminica Paștilor, scrisă e de sfîntul Ioan Zlatoust*².

Avem a face cu tilcul evangheliei din duminica Paștilor. Omilia, atribuită sfîntului Ioan Gură-de-aur, a fost alcătuită în realitate de patriarhul Ioan Caleca (1334—1367). Ea se regăsește în *Cazania a II-a* a lui Coresi (1581), p. 132—137 (ed. S. Pușcariu — Al. Procopovici, Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), București, 1914, p. 115—119) și în *Codicele Todorescu*, f. 1^r—11^v (ed. N. Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București — Leipzig — Viena, 1914, p. 191—195). O versiune mai scurtă a omiliei din duminica Paștilor, atribuită de asemenea sfîntului Ioan Gură-de-aur, cuprinzînd cîteva pasaje comune cu versiunea din *Manuscrisul de la Ieud*, *Cazania a II-a* coresiiană și *Codicele Todorescu*, se găsește în *Codicele Sturdzan*, f. 63^v—67^v și

² În cele ce urmează, am reprodus exemplele în forma în care au fost redată în ediția noastră (fără notarea literelor suprascrise). Ori de cîte ori a fost necesar, am reprodus cuvintele așa cum apar în text (respectînd, prin urmare, grafia originală).

79^v (ed. Hasdeu, *Opvente den bătrîni*, vol. II, p. 75—83), în *Manuscrisul popii Bratul*, p. 454—458 (publicată de Gh. Mihăilă, *Observații asupra Manuscrisului slavo-român al popii Bratul (1559—1560)*, în SLLF, II, p. 334—338) și într-unul din *Fragmentele Iorga* (publicat de N. Iorga, *Cîteva documente de cea mai veche limbă românească*, București, 1906, p. 7—14). O altă versiune, mult amplificată, conținînd pasaje din *Codicele Sturdzan*, *Manuscrisul popii Bratul* și *Fragmentele Iorga*, este *Poveste la svintele Paști*, reprodusă de Rafail din Dragomirna, în 1661, într-un *Paracelis* (GCR, I, p. 178—182).

Originalul slavon după care a fost tradusă omilia din tipăritura coresiiană a fost identificat în 1958 de S. Koliada. Este *Cazania* tipărită la Zabłudov în 1569 de Ivan Feodorov.

Textul este scris integral în limba română și prezintă rotacismul lui *-n-* în cuvintele de origine latină (formele rotacizate, larg majoritare, alternează cu forme cu *-n-* conservat). A fost reprodus în facsimile de I. Bianu, *Manuscript de la Ieud*, p. 28—39. În cele ce urmează, vom numi acest text *Învățătură la Paști*.

III. Cel de al treilea text poartă titlul slavon *Pouċenie o staa pri-ċeštenie* (= Învățătură despre sfînta cuminecătură) și este cuprins între filele 189^v și 193^v. Cuprinde omilia din joia Paștilor și se regăsește în *Cazania a II-a* a lui Coresi (1581), p. 125—130 (ed. S. Pușcariu — Al. Procopovici, Diaconul Coresi, *Carte de învățătură* (1581), p. 109—114), unde are titlul: *V(ŭ) styi velikyi ċeto(k). Pouċenie o pred(s)tiixŭ tajnaxi. Învățătura de prea cinstita taina ce se zice de trupul și de sîngele lui Hristos, vare de cîte ori creștinii credincioșii găsescu-se a lua sfînta cuminecătură, trupul lu Hristos*. Partea finală a cazaniei lipsește din textul nostru; scribul s-a întrerupt la cuvîntul *înțeleage* (*Cazania a II-a*, p. 130/1), din care n-a reprodus decît slova inițială (†).

Textul este în întregime românesc și prezintă de cele mai multe ori rotacismul lui *-n-* în cuvintele de origine latină. A fost publicat de I. Bianu în *Manuscript de la Ieud*, p. 40—48. Ne vom referi în continuare la acest text folosînd denumirea *Învățătură la cuminecătură*.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

1. *Manuscrisul de la Ieud* are un număr de 24 file, de format în-4° (20 × 16 cm). Filele n-au fost numerotate de scriitorul manuscrisului. File poartă în schimb două numerotări moderne: una cu mașina de la 170 la 193, alta de mînă, cu creionul, de la 1 la 24 (ambele au în vedere filele, nu paginile manuscrisului). Deși e greu de făcut o afirmație categorică în această privință, numerotarea de mînă pare să o fi precedat pe cea de mașină. De menționat că în ediția facsimilată din 1925, I. Bianu a numerotat paginile manuscrisului de la 1 la 48.

Cele 24 de file sînt distribuite în trei caiete, fiecare dintre caiete avînd prin urmare cîte opt file. Caietele 1 și 3 poartă în dreapta părții inferioare a recto-ului primei file (f. 170^r și 186^r) semnatura chirilică „ (= 1) și, respectiv, „ (= 3). Caietul al doilea nu are semnătură (pe f. 178^r).

Toate trei caietele poartă pe întâia filă recto, sus, în partea centrală, deasupra primului rînd, cite o cruciuliță (pe caietul 1 ea e scrisă cu cerneală roșie, pe celelalte cu cerneală neagră). Fiecare caiet a rezultat din îndoirea în patru a cite două coli de hîrtie. La scrierea manuscrisului s-au folosit, prin urmare, șase coli de hîrtie, și nu trei, cum afirmă I. Bianu³.

Textul scris nu este dispus niciodată exact în centrul paginii, ci întotdeauna mai aproape de cotor și de marginea superioară a fou de hîrtie. Din această cauză, distanța lăsată liberă pînă la marginea dinspre cotor a hîrtiei este de c. 2 cm (măsurarea exactă a paginilor nu se poate face), în timp ce în partea opusă, spre exterior, ea variază între 2,5 și 4 cm (pe fila 193^r distanța e de 2,3 cm, deoarece pe r. 18 s-a adăugat, de o mină străină, la marginea rîndului, cuvîntul *hi*). De asemenea, în partea superioară a foii de hîrtie, marginea lăsată liberă variază între 1,2 și 2,3 cm, în timp ce în partea inferioară oscilația se înscrie între 3,3 și 4,8 cm. Măsurătorile s-au făcut la centrul rîndurilor, fără a se ține seama de literele suprascrise sau de adăugirile ulterioare ale altor scribi. Distanța de 0,6 cm între primul rînd și marginea superioară a hîrtiei a fost obținută pe f. 189^r și se explică prin spațiul ocupat de majuscula II aflată în titlul celui de al treilea text (*Învățătura la cuminecătura*). Aceeași distanță a fost notată pe f. 193^r și se explică prin adăugirea deasupra rîndului, de o mină străină, a slovelor ρκ.

Fiecare pagină are între 17 și 19 rînduri. Distanța între rînduri este de c. 0,5 cm. Majoritatea filelor are 18 rînduri. Au cite 17 rînduri filele 170^r—177^r și 186^r, iar cite 19 filele 189^r și 193^r. Pe fila 173^r, ajuns la capătul rîndului al 17-lea, scribul a trecut dedesubt ultimele patru slove (сррκ) ale cuvîntului *puseră*, care nu încăpuseră în rînd. Pe fila 188^r, s-a scris de o altă mină, dedesubtul celui de al optzecelea rînd, și *că*. Aceleași slove sînt scrise, de aceeași mină, deasupra rîndului 1 al paginii următoare (f. 189^r). După cum se vede, scribul a început prin a scrie cite 17 rînduri pe pagină. De la f. 178^r pînă la capăt, probabil din dorința de a folosi mai parcimonios hîrtia, el a adăugat cite un rînd pe fiecare pagină. E greu de precizat motivul pentru care scribul a revenit la 17 rînduri pe fila 186^r (cu care începe cel de al doilea caiet). În mod cert însă, el a scris 19 rînduri pe fila 189^r pentru a încheia pe această pagină textul nr. II (*Învățătura la Paști*) și a nu trece pe verso-ul filei cele patru cuvinte finale (*în vecie veacilor, amin*). Scrierea a cite 19 rînduri pe fila 193 (recto și verso) ar putea fi explicată prin dorința scribului de a încheia textul pe care-l avea la dispoziție (sau cel puțin o parte a lui) în limitele celui de al treilea caiet. Cum ușor se observă, pe f. 193^r și, mai ales, pe f. 193^v, scribul este mai înghesuit, literele sînt ceva mai mărunt scrise ca de obicei, iar numărul semnelor dintr-un rînd este în general mai mare ca aiurea (de observat totuși că scribul întrerupe transcrierea la mijlocul rîndului al 19-lea, lăsînd neterminat cuvîntul *înțeleage* și că în *Cuzaniu a II-a* coresiană textul continuă pe paginile 130—131, în total încă 40 de rînduri).

Toate rîndurile sînt scrise pînă la capăt, cu excepția rîndurilor 19 de pe filele 189^r și 193^r și a rîndurilor 7 de pe fila 183^r și 2 de pe fila

193^r. Primul dintre acestea, cuprinzînd ultimele patru cuvinte ale textului nr. II (*Învățătura la Paști*), are lăsate mici spații albe la început și la sfîrșit, cuvintele fiind dispuse la mijlocul rîndului. Cel de al doilea este scris pînă aproape de jumătate (scribul a suspendat transcrierea textului). Rîndul 7 de pe fila 183^r, scris în proporție de 3/4, cuprinde ultimile cuvinte ale textului nr. I (*Legenda duminicii*). Rîndul 2 de pe fila 193^r este scris în proporție de 2/3 (lipsoste, față de Coresi, cuvîntul *Iuda*). Pe fila 170^r/13 s-a lăsat un spațiu mult mai mare decît cel obișnuit între cuvintele *globina* și *i kropostia* ale textului slav, punindu-se, fără nici o justificare, un punct în acest spațiu. Același spațiu (ceva mai mic) a fost lăsat între cuvintele *oameni* și *îubitari* ale fragmentului românesc corespunzător (f. 170^r/15).

Fiecare rînd cuprinde între 15 și 36 de semne. Cite 15 semne au rîndurile 19 de pe filele 189^r și 193^r (ambele incomplete). Cel mai lung rînd este cel de al șaselea de pe fila 193^r. În medie, rîndurile *Manuscrisului de la Ieud* conțin 25—30 de semne.

Ca lungime, rîndurile variază între 4,8 cm și 11,8 cm. Cel mai lung rînd este cel de al 18-lea de pe f. 193^r, care cuprinde însă și cuvîntul *hi*, adăugat la margine de o altă mină. Dacă facem abstracție de acest rînd, cele mai lungi sînt rîndurile 17 de pe f. 173^r și 6 de pe f. 193^r (ambele măsurînd 11,5 cm). Cel mai scurt, rîndul al 19-lea de pe f. 193^r. În medie rîndurile au între 10 și 11 cm.

Înainte de a fi fost scrise, filele au fost liniate orb, prin apăsare. Urmele linierii orbe mai sînt vizibile în unele locuri din manuscris. În raport cu limita superioară a filelor, rîndurile par drepte, dar în citeva locuri ele tind să „urce” spre marginea din dreapta-sus a filei.

2. Textul este scris în semiunciala folosită în scrierile literare din secolele al XVI-lea și al XVII-lea și, mult mai rar, în documentele particulare redactate în aceeași perioadă. Nicăieri în cuprinsul manuscrisului nu se constată influențe ale scrierii cursive, observație valabilă și pentru adăugirile ulterioare ale altor scribi. De regulă, între cuvinte nu se lasă spațiu (*scriptio continua*), dar uneori distanța dintre cuvinte este respectată. Între fragmentele slave și cele românești corespunzătoare din *Legenda duminicii* se lasă un mic spațiu, marcat printr-un punct.

Literele de rînd au între 0,2 și 1 cm. Cele mai multe au c. 0,2—0,3 cm. Excepție fac literele care depășesc rîndul (și în special ϕ); acestea ajung să atingă 1 cm.

Majusculele sînt folosite, de obicei, în scrierea titlurilor. Cu asemenea litere sînt scrise cuvintele *Postanie* din titlul primului text (f. 170^r/1) și *Poučenie* din titlul celui de al doilea text (f. 183^r/8). Tot cu majusculă e scrisă prima slovă a cuvîntului *Poučenie* din titlul textului nr. III (f. 189^r/1). Cu majuscule sînt scrise, de asemenea, primele litere ale cuvintelor *astădxi* (f. 183^r/11), *veriți* (f. 189^r/22) și *iară* (f. 193^r/17). Cuvintele *astădxi* și *veriți* marchează începutul textelor nr. II și III. Majusculele sînt corect și îngrijit executate, dar fără ornamentații. În cuvîntul *Postanie* literele au 1,2 cm, în timp ce în *Poučenie* (f. 183^r) înălțimea slovelor descrește de la 1,2 cm (slova n) pînă la 0,9 cm (slova e). n din *Poučenie* (f. 189^r) are 0,7 cm, a din *astădxi* 1,1 cm, κ din *veriți* 1,4 cm, iar ρ din *iară* 0,6 cm.

³ *Manuscript de la Ieud*, p. [I]; cf. Al. Mares, *Dalarea Manuscrisului de la Ieud*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 306.

3. Hirtia pe care sînt scrise cele trei texte are culoarea cafenie deschis, fiind de grosime mijlocie. S-a păstrat destul de bine, cu excepția marginilor care sînt carbonizate și a unor pete care se întîlnesc pe cîteva pagini. Privită în răsfrîngerea luminii, hirtia prezintă un luciul evident, dar numai pe porțiunile scrise; marginile nescrise păstrează matitatea normală a foi de hirtie. Faptul acesta dovedește că luciul nu provine din fabricație, ci este posterior acesteia. Dacă nu e vorba, eventual, de aplicarea, în zilele noastre, a unei substanțe conservante, atunci probabil că însuși scribul textului a asigurat acest luciul hirtiei, în porțiunile ce urmau a fi scrise, fie prin frecare cu un corp dur (lemn), fie prin aplicarea unei substanțe cleioase. Scopul acestei operații a fost probabil acela de a face hirtia mai puțin permeabilă la cerneală, împiedicînd răspîndirea lichidului. De menționat că pe f. 170^r, la scrierea titlului și a cîtorva litere din text, cerneala (de o structură chimică specială) s-a răspîndit în corpul hirtiei, făcînd greu inteligibile cîteva slove. Avertizat de acest accident, scribul va fi luat măsurile necesare pentru ca el să nu se repete. Și într-adevăr, deși s-a folosit aceeași substanță, pe f. 183^v și 189^v, cerneala nu s-a mai difuzat în hirtie.

Hirtia, avînd o unică proveniență, a fost fabricată la Mniszek, oraș situat în Polonia, nu departe de Cracovia⁴. Densitatea sitei este de 18 vîrgături la 2 cm. Distanța dintre călușuri este de 2 cm. La îndoiturile filelor 171—176, 173—174, 178—185, 181—182, 187—192 și 188—191 se găsește un filigran, în două variante, pe care-l reproducem alături (vezi fig. 1 și 2).

4. Textele *Manuscrisului de la Ieud* sînt scrise, în cea mai mare parte a lor, cu cerneală de culoare neagră, vizibilă, bine păstrată.

Titlul primului text (excepție face cuvîntul slav *v(ü)*, scris cu cerneală neagră) a fost scris cu bronz argintiu. Cu aceeași substanță au fost scrise cuvintele *vü lë(t)* și slovele-cifră *su*, respectiv *s*, de pe rîndurile 5 și 7 ale aceleiași file (170^r). De calitate inferioară, cerneala aceasta s-a răspîndit la suprafața hirtiei, pătrunzînd în unele părți pînă dîncolo, pe cealaltă față a filei, unde a pătat cu alb hirtia. Cerneala s-a decolorat, așa încît astăzi ea ne apare de culoare cafenie, cu unele nuanțe de roșu.

Aceeași substanță (eventual îmbunătățită sub raportul calității) a fost folosită și la scrierea titlului celui de al doilea text. Aici cerneala nu s-a difuzat în hirtie și păstrează pînă astăzi culoarea argintie-cenușie. Din titlul textului nr. II (f. 183^v/8—10) sînt scrise cu bronz numai cuvintele *Poučenie v ne(d)lę pasxy. Învățătura întru sfînta*, mai puțin inițialele cuvintelor *pasxy*, *învățătura* și *întru*, scrise cu cerneală neagră. Restul titlului este scris cu cerneală neagră, cu excepția cuvintelor *sfîntul* și *Ioan*, scrise cu bronz argintiu. Cu această substanță mai e scrisă și inițiala *a* a cuvîntului *astăăzi*, cu care începe textul propriu-zis al cazaniei.

Tot cu bronz argintiu e scris și titlul textului nr. III. Și aici, ca și în titlul celui dintîi text, se disting nuanțe de roșu, mai ales în partea superioară a literelor. Cu aceeași cerneală este scrisă inițiala cuvîntului *verifi*, cu care începe textul propriu-zis al cazaniei.

⁴ Vezi Al. Mares, *loc. cit.*, p. 306.

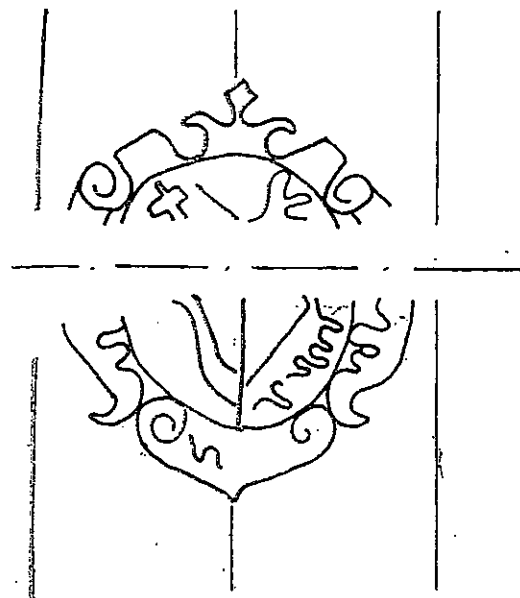

Fig. 1

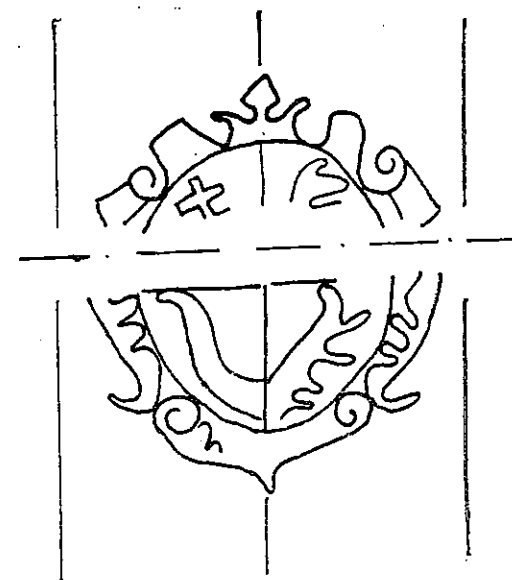

Fig. 2

Cerneala roșie (chinovarul) este folosită numai pe f. 170^r, pentru notarea crucei care marchează începutul primului caiet.

Adăugirile ulterioare, datorate altor persoane, sînt scrise tot cu cerneală neagră, cu excepția intervențiilor de pe fila 193^{r-v}, unde s-a folosit o cerneală mai spălăcită, bătînd spre cafeniu. O cerneală asemănătoare pare a fi fost întrebuințată pe f. 189^{r/10}, pentru modificarea lui s în z, în cuvîntul *oddzusi* și pe f. 184^r la bararea cuvintelor *veselie* și *cu dereptate*.

b. Pe fila 183^v, în partea din dreapta-sus, cineva a scris *noschenie*, reținînd primul cuvînt al textului nr. II, care începe aici. Tot pe această filă, pe marginea din stînga, se găsesc redată într-un desen naiv figurile a doi cavaleri, cu cămașă de zale, coif, cizme, pîteni și sabie. În josul fiilor 183^v și 184^r se distinge slova *m* (sau *m* inversat). În fine, pe f. 193^v (ultima a manuscrisului), în partea de jos, se găsește însemnarea *и сдд* (?) *испипи*. Toate însemnările sînt făcute cu caractere semiunciale. Nu avem nici un indiciu asupra timpului cînd au fost efectuate însemnările și desenele. E de presupus că ele au o oarecare vechime.

OPINII ASUPRA MANUSCRISULUI DE LA IEUD

Deși textele cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud* prezintă un interes indiscutabil pentru cercetători și stau la dispoziția oamenilor de știință de mai bine de o jumătate de secol (prin intermediul facsimilelor publicate de I. Bianu), ele au dat naștere unei literaturi de specialitate destul de sărace. Puținele titluri consemnate de *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*⁵ reprezintă într-o serie de cazuri referiri tangențiale la textele manuscrisului, făcute în lucrări consacrate unor alte probleme.

Cele mai vechi referințe la *Manuscrisul de la Ieud* le datorăm lui Andrei Birseanu, cel ce a semnalat pentru întâia dată cercetătorilor manuscrisul miscelaneu aflat astăzi sub nr. 5032 în Biblioteca Academiei R.S.R. În lucrarea *Catehismul luteran românesc*, după ce procedează la o descriere sumară a celor trei texte, Birseanu susține că *Legenda duminicii* a fost tradusă de un străin sau copiată „de un fidel copist al unui traducător străin”⁶.

Trei ani după comunicarea lui Birseanu, în lucrarea *Étude sur le rotacisme en roumain*⁷, Al. Rosetti amintește printre textele rotacizante *Învățătura la Paști* („Explication de l'Évangile de dimanche de Pâques, selon S. Jean”), pe care o socotește a fi o copie, realizată în prima jumătate a secolului al XVII-lea. D-și atrage atenția asupra legăturii dintre acest text și omilia similară din *Cazania a II-a* coresiiană. În mod neașteptat, Al. Rosetti nu amintește nimic în această lucrare despre textul nr. III al manuscrisului, care este de asemenea rotacizant. Mai tirziu, în *Istoria limbii române*, el vorbește despre *Cazaniile* din Ma-

⁵ De Gh. Chivu și M. Costinescu, București, 1974.

⁶ *Loc. cit.*, p. 36.

⁷ Paris, 1924, p. 2.

manuscrisul de la Ieud, pe care le trece printre lucrările scrise în nordul Ardealului — Maramureș, alături de așa-numitele texte rotacizante (*Codicele Voronețean* și *Psaltirile Scheiană, Voronețeană și Hurmuzachi*), *Glosele Bogdan și Catehismul Marțian*⁸.

În scurta notiță ce însoțește ediția facsimilată din 1925 a *Manuscrisului de la Ieud*, I. Bianu face o sumară descriere a celor trei texte. El le datează 1560—1580, observînd că sînt transcrise în semiunciala obișnuită în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea „de un deprins scriitor”⁹.

În recenzia consacrată ediției lui Bianu, N. Drăganu ne dă o succintă, dar temeinică analiză a celor trei texte¹⁰. El remarcă diferențele existente între *Legenda duminicii* din *Manuscrisul de la Ieud* și lucrarea similară copiată de popa Grigore din Măhaci în 1600. După părerea sa, textul provine din sudul Dacoromaniei, fiind copiat în „nordul teritoriului pe unde se vorbea românește în secolul XVI”¹¹. Drept argumente, autorul citează absența rotacismului și notarea morfemului *pre* la acuzativul numelor de persoană. Și cel de al doilea text, *Învățătura la Paști* (a cărui identitate de conținut cu lucrările similare din *Cazania a II-a* și *Codicele Todorescu* o observă), provine din sud. El ar putea reproduce textul cores-punzător din *Cazania a II-a*, prin mijlocirea unor copii intermediare. Tot o origine sudică ar avea și textul nr. III (*Învățătura la cuminicătură*). Proveniența sudică a textului se probează, după N. Drăganu, ca și în cazul textului nr. II, prin folosirea inconsecventă a rotacismului și prin frecvența acuzativelor cu *pre*. În recenzia sa, N. Drăganu își exprimă părerea că persoanele care au copiat textele nr. I și III erau ucraineni (fără a fi exprimată direct, ideea existenței a cel puțin doi copiiști poate fi dedusă din această afirmație). El citează în sprijinul opiniei sale o serie de fapte de grafie și de limbă, dintre care numai unele au o valoare probatorie reală.

Cel dintîi studiu consacrat special unei chestiuni privitoare la manuscrisul nostru aparține Margaretei Ștefănescu și a fost publicat în „Arhiva” din 1928¹². Ocupîndu-se de problema raportului dintre textul slav și cel românesc al *Legendei duminicii*, cercetătoarea ieșeană subliniază faptul că traducătorul nu a redat cuvînt de cuvînt textul slav. El se încadrează prin urmare în școala lui Ion Ezarhul, care recomandă redarea fondului și nu a literei textelor, și nu în școala lui Grigore Prezviterul, după care o traducere trebuia să se remarce prin exactitate literală față de original. Autoarea scoate în evidență unele particularități ale traducerii românești, cum ar fi întrebuințarea pluralului în locul singularului sau a singularului în locul pluralului, redarea indicativului prezent și a aoris-tului slav prin viitor, schimbarea modurilor și a cazurilor, omisiuni de cuvinte, denaturarea sensului unor contexte etc. Considerațiile pe care le face asupra părții românești a *Legendei duminicii* conțin nu o dată greșeli

⁸ ILR, p. 479.

⁹ *Loc. cit.*, p. [I].

¹⁰ Publicată în DR, IV, 1924—1926, partea 2, p. 1096—1101.

¹¹ *Ibidem*, p. 1097.

¹² M. Ștefănescu, *Un produs al Școlii lui Ion Ezarhul la noi: Manuscrisul al III-lea din Sbornicul de la Ieud*, în „Arhiva”, XXXV, 1928, p. 45—55.

(de ex., perfecte simple de tipul *nu credut* sînt socotite a fi perfecte compuse fără auxiliar). Observațiile sumare formulate de autoare în legătură cu textele nr. II și III sînt fără importanță.

Lipsite de interes sînt cele cîteva considerații pe care L. Predescu le face asupra raportului dintre *Învățătura la Paști* și omilia similară de la Coresi¹³. Conform opiniei sale, n-ar exista nici un raport de filiație între cele două texte.

Mergînd pe urmele lui Rosetti, G. Ivănescu admite că textele rotacizante cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud* sînt copiate la începutul secolului al XVII-lea. Întemeindu-se pe existența unor grafii cu *-n-* (*va spune*) și *j* (*judecările*), d-sa consideră că manuscrisul ar fi „o copie de pe un text muntenesc sau ardelenesc de sud”¹⁴.

Mai multă atenție merită lucrările publicate de Maria Zdrenghea asupra *Legendei duminicii*, toate trei fiind capitole dintr-o teză de doctorat susținută în 1965 și intitulată *Legenda duminicii din Manuscrisul de la Ieud. Considerații cu privire la limbă*. Prima dintre ele, în ordinea cronologică a publicării, este *Slavona „Legendei duminicii” din Codicele de la Ieud*¹⁵. Deși abordează în repetate rînduri problema raportului dintre textul slavon și cel românesc al *Legendei duminicii*, Maria Zdrenghea nu face referințe nici aici și nici în lucrarea *Problèmes soulevés par les premiers* (sic!) *traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*¹⁶, consacrată aceleiași chestiuni, la studiul Margaretei Ștefănescu, care le precede cu trei decenii pe ale d-sale, dar care i-a rămas, se vede, necunoscut. Concluziile d-sale reiau unele constatări ale cercetătoarei ieșene, dar conțin și o serie de elemente noi. După părerea autoarei, la baza slavonei din *Legenda duminicii* stă slavona bulgară, peste care s-a suprapus slavona ucraineană, precum și unele elemente din ucraineană vorbită. Maria Zdrenghea afirmă de asemenea că „traducătorul și copistul nu sînt una și aceeași persoană”¹⁷, ceea ce vrea să spună că textul aflat în posesia noastră nu este originalul traducerii, ci o copie. Cele două versiuni, slavonă și românească, sînt independente, fiind reunite de scribul textului, care „a aranjat doar textele”, introducînd unele particularități din limbile (ucraineană și română) vorbite de el. În prima dintre lucrările citate mai sus, autoarea nu era în măsură să precizeze dacă „scriitorul” textului era român sau ucrainean, mulțumindu-se să arate că el vorbea limbile ucraineană și română. În articolul scris în franceză, d-sa își schimbă opinia, susținînd că traducătorul era un român care vorbea ucraineană¹⁸. După Maria Zdrenghea, scopul alăturării celor două versiuni, slavă și română, a fost unul didactic-religios, ceea ce ne-ar duce spre o mănăstire, în speță spre Peri (Maramureș), unde exista o școală de preoți¹⁹. Aceste afirmații sînt făcute în primul articol (din 1958). Mai tîrziu, în cealaltă contribuție (din 1968), d-sa își schimbă părerea, opinînd că traducerea

textului s-a efectuat în nordul Moldovei în secolul al XVI-lea²⁰, dar ambele localizări nu sînt susținute cu argumente temeinice.

În cel de al treilea articol (al doilea în ordine cronologică), *Despre u final în Legenda Duminicii în Codicele de la Ieud*²¹, autoarea ajunge la concluzia că traducătorul rotunjea consoanele finale, punct de vedere insuficient argumentat, în special pentru că metoda de interpretare a grafiei e adesea defectuoasă.

Într-o cercetare consacrată elementelor slave din textele românești vechi²², P. Olteanu afirmă că traducerea *Legendei duminicii* din *Manuscrisul de la Ieud* s-a efectuat la mănăstirca maramureșeană Peri sau în Ugocea. D-sa își întemeiază opinia pe existența în textul slav al legendei a cuvîntului *svazati* (cu sensul de „a sfădi”), care prezintă fenomenul reducerii grupului vechi slav *žd* la *ž*, caracteristic, după părerea sa, graiurilor ucrainene din Ugocea sau din sudul Maramureșului. Așa cum a arătat Al. Mareș²³, teoria lui P. Olteanu pornește de la o lecțiune greșită. În *Manuscrisul de la Ieud* avem *svazdati* (cu un *d* de factură specială) și nu *svazati*. Grupul *žd* apare conservat și în alte cuvinte slave din text.

Într-o altă cercetare, *Contribuții la studiul unor omilii izolate traduse în limba română*²⁴, P. Olteanu face cel dintîi legătura dintre *Învățătura la cuminecătura* din *Manuscrisul de la Ieud* și *Învățătura de preacinstita taina ce se zice de trupul și de sîngele lui Hristos* din *Cazania a II-a* coresiană. Stabilindu-se legătura indiscutabilă dintre cele două texte, sînt relevate diferențele dintre ele (omisiunile și plusurile existente în manuscris în raport cu tipăritura). Autorul arată că nu se cunoaște nici o versiune slavonă a omiliei; ea nu apare în *Cazania* de la Zabłudov, după care a fost tradusă tipăritura coresiană din 1581. După părerea d-sale, am avea a face cu o traducere maramureșeană, difuzată prin copii, dintre care una (mai veche) a ajuns la Brașov, fiind imprimată de Coresi, în timp ce alta (mai nouă) a fost copiată în *Manuscrisul de la Ieud*. Din motive asupra cărora ne vom opri în altă parte a studiului de față, autorul consideră că traducerea datează „din epoca creștinismului latin”²⁵.

Același autor s-a ocupat și de raporturile existente între *Învățătura la Paști* și versiunile similare din *Cazania a II-a* coresiană și *Codicele Todorescu*²⁶. Comparînd textul din *Manuscrisul de la Ieud* cu omilia corespunzătoare din *Cazania a II-a*, P. Olteanu scoate în evidență diferențele existente între cele două cazanii. După autor, versiunea din *Manuscrisul de la Ieud* ar fi mai veche decît cea coresiană, intrucît notează rota-

²⁰ *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 309.

²¹ Publicat în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, 1963, serles philologica, fasc. II, p. 81—85.

²² *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziții, particule*, în LL, VI, 1962, p. 84.

²³ *Teoria elementelor slave nord-carpătice din vechile texte românești*, în SLLF, III, p. 268—269.

²⁴ Publicată în „*Analele Universității București*”, limbă slave, XVIII, 1969, p. 9—22.

²⁵ *Ibidem*, p. 21.

²⁶ *Cea mai veche omilie în limba română*, în RS, XVII, 1969, p. 243—244.

¹³ L. Predescu, *Diaconul Coresi*, București, 1933, p. 42—45.

¹⁴ *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 81, 97.

¹⁵ Publicată în CL, III, 1958, p. 109—117.

¹⁶ Publicată în RS, XVI, 1968, p. 305—309.

¹⁷ *Slavona „Legendei duminicii” din Codicele de la Ieud*, p. 113; cf. și p. 116.

¹⁸ *Ibidem*, p. 116; *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 309.

¹⁹ *Slavona „Legendei duminicii” din Codicele de la Ieud*, p. 116.

cismul lui *-n-*. Coresi s-a folosit, în momentul tipăririi *Cazaniei a II-a*, de versiunea nordică cu rotacism (dependența textului nordic de un original sudic, deși posibilă în principiu, i se pare mai puțin probabilă)²⁷. Omiliile din *Codicele Todorescu* și din *Cazania a II-a* merg împreună, deosebindu-se într-o serie de puncte de textul similar din *Manuscrisul de la Ieud*²⁸. Traducerea românească a cazaniei la Paști ar data din prima jumătate a secolului al XVI-lea²⁹.

Ultimele observații privitoare la textele *Manuscrisului de la Ieud* sînt datorate lui Al. Mareș și I. Gheție. Primul dintre acești cercetători a stabilit pe baza unei investigații filigranologice minuțioase că manuscrisul a fost copiat în anii 1621 (1622) 1633³⁰. Oclui de al doilea îi datorăm unele considerații asupra datării, localizării și filiației celor trei texte³¹. După părerea autorului, textele sînt traduse în sudul Dacoromaniei și copiate, succesiv, în Moldova și în nordul Transilvaniei. *Învățătură la Paști* și *Învățătură la cuminecătura* descind din cazaniile corespunzătoare tipărite de Coresi în 1581; relația de filiație nu este una directă, între textele tipărite și cele copiate în *Manuscrisul de la Ieud* plasindu-se o versiune intermediară. Textele au fost copiate în prima jumătate a secolului al XVII-lea de un scrib străin (ucrainean).

Reunind observațiile consemnate în rîndurile de mai sus într-o privire de ansamblu, vom observa că punctele controversate sînt destul de numeroase și privesc cîteva dintre problemele cele mai importante ridicate de critica textului.

În ceea ce privește *datarea*, I. Bianu susține că textul a fost scris în secolul al XVI-lea, opinie împărtășită de majoritatea cercetătorilor vechii noastre literaturi. Al. Rosetti, G. Ivănescu, Al. Mareș și I. Gheție consideră că *Manuscrisul de la Ieud* datează din prima jumătate a veacului următor.

Localizarea celor trei texte relevă de asemenea existența unor opinii divergente. Astfel N. Drăganu, urmat de I. Gheție, socotește că textele au o proveniență sudică, fiind copiate în nordul domeniului dacoromân. După Al. Rosetti și P. Olteanu, unele dintre texte ar fi originare din Maramureș (și Ardealul învecinat). Oscilantă se arată a fi în opiniile sale Maria Zdrenghea, care optează succesiv pentru Maramureș (mănăstirea Peri) și nordul Moldovei (e vorba de textul nr. I, *Legenda duminicii*).

Mai puțin discutate sînt problemele relative la *filiația* dintre *Învățătură la Paști* și omilia similară din *Cazania a II-a* coresiiană. În timp ce N. Drăganu și I. Gheție socotesc că manuscrisul derivă din tipăritură, L. Predescu neagă orice legătură de filiație între cele două texte. După P. Olteanu, ambele versiuni descind dintr-o traducere nordică, opinie pe care o susține și în ceea ce privește raportul de filiație dintre *Învățătură la cuminecătura* și omilia corespunzătoare din *Cazania a II-a*.

Originea străină (ucraineană) a scribului (sau a traducătorului) a fost afirmată de diverși cercetători, începînd cu A. Birseanu. După o peri-

²⁷ *Ibidem*, p. 245.

²⁸ *Ibidem*, p. 246; cf. însă p. 245, unde versiunea din *Manuscrisul de la Ieud* este apropiată de cea existentă în *Codicele Todorescu*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Datarea Manuscrisului de la Ieud*, p. 311.

³¹ În lucrarea *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 310, 316–318.

oadă de incertitudine, cînd ezită să se pronunțe în această problemă, Maria Zdrenghea socotește că traducătorul *Legendei duminicii* a fost un român, care avea cunoștințe de limbă ucraineană. Amintim tot aici că N. Drăganu lasă să se înțeleagă că manuscrisul ar fi fost copiat de două persoane, în timp ce I. Bianu constată existența unui singur scrib.

În celelalte probleme, opiniile cercetătorilor coincid sau sînt foarte apropiate.

MANUSCRISUL DE LA IEUD — COPIE SAU ORIGINAL?

Nu deținem pînă în prezent, în filologia românească, un studiu consacrat în mod special delimitării criteriilor după care se poate stabili dacă un text este original sau copie. Recomandate și aplicate în diverse cercetări consacrate unor texte vechi³², o serie de criterii se dovedesc a fi ineficiente atîta timp cît sînt aplicate izolat și nu sînt puse în relație unele cu altele³³. Pentru a oferi maximum de eficacitate investigației, e necesar ca problema să fie examinată pe multiple planuri. Se conferă astfel rezultatelor cercetării un plus de exactitate, pe care ele nu-l pot dobîndi atîta timp cît se apelează la un singur tip de probe.

Vom încerca să dovedim în rîndurile următoare că toate cele trei texte cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud* sînt copii, servindu-ne în acest scop de un număr cît mai mare de argumente de natură lingvistică, grafică și filologică.

1. Așa cum s-a mai arătat, existența unor alternanțe fonetice în textele românești poate fi invocată în problema ce ne interesează numai în cazul cînd s-ar putea dovedi că fonetismele în discuție n-au putut coexista în aceeași regiune într-o anumită perioadă³⁴. În acest caz, unul dintre fonetisme ar proveni din original, iar celălalt s-ar datora copistului. Așa stau lucrurile, de exemplu, cu alternanțele *dz/z* (*credzut* — *crezut*) și *ğ/j* (*giura* — *judecările*) din manuscrisul nostru. Cele trei texte fiind copiate, după toate probabilitățile, în nordul Dacoromaniei (Maramureș)³⁵, este cu neputință să explicăm prezența lui *z* și a lui *j* altminteri decît prin invocarea unui original sudic, ceea ce înseamnă însă că manuscrisul nostru este o copie. Într-adevăr, pînă la jumătatea secolului al XVII-lea, în Moldova și în Transilvania de la nord de Mureș aveau curs numai fonetismele etimologice (*dz* și *ğ*). Cît privește Maramureșul, el a conservat pînă în zilele noastre cele două africcate³⁶.

³² N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 15–21; Căndrea, PS, I, p. XVII–XXVIII; N. Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București — Leipzig — Viena, 1914, p. 20–67; I. Gheție, *Psaltirea Hurmuzachi — copie sau original?*, în SLLF, III, p. 241–259; I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, București, 1971, p. 24–28.

³³ Vezi I. Gheție, *Psaltirea Hurmuzachi — copie sau original?*, p. 259; I. Gheție — Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 128.

³⁴ Vezi I. Gheție, *Psaltirea Hurmuzachi — copie sau original?*, p. 244.

³⁵ Vezi mai jos, p. 32–33.

³⁶ Vezi I. Gheție — Al. Mareș, *Graururile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 187–190, 197–200.

2. În cele trei texte se întâlnesc curent greșeli de scriere constând în înlocuirea nejustificată a unor slove prin altele³⁷. Au fost notate, între altele: a pentru ȳ: *agirihur* (= ingerilor; I, 179^v/14), a pentru ȳ: *da la* (I, 175^v/6), a pentru ȳ: *întra* (I, 170^v/12), ȳ pentru ȳ: *capelui* (I, 181^v/10), ȳ pentru ȳ (ȳ): *să lepădim* (III, 190^v/18), ȳ pentru ȳ: *dei* (I, 173^v/1), ȳ pentru ȳ: *iasta* (III, 192^v/15), ȳ pentru ȳ (ȳ, a): *acastă* (III, 192^v/14), ȳ pentru a: *pruncați* (II, 184^v/3), ȳ pentru ȳ (ȳ): *aste* (III, 191^v/10), ȳ pentru ȳ: *vărinți* (III, 189^v/2), ȳ pentru ȳ: *nlângerea* (I, 177^v/9), ȳ pentru u: *părenii* (II, 188^v/9), ȳ pentru c: *șe* (III, 191^v/14), ȳ pentru ȳ: *tetăți* (II, 188^v/9), ȳ pentru ȳ: *stnta* (II, 183^v/9), ȳ pentru u: *încelegeți* (I, 172^v/11), ȳ pentru s: *giva* (III, 192^v/5); cf. și grafia *paștile* (II, 187^v/6).

Asemenea greșeli sînt de trecut mai curînd în seama unui copist care transcrie în grabă un text (nu într-un totu clar), decît în seama unui traducător, cu toate că, în principiu, inadvertențe grafice de felul celor amintite mai sus pot apărea și în textele originale.

3. Cele trei texte conțin un număr mare de corectări ale unor greșeli de felul celor de mai sus, dovadă că scribul își dădea seama de maniera neglijentă în care scria și căuta, în măsura posibilului, să-și îndrepte erorile. Iată cîteva exemple: *tăviiia* corectat în *tăriia* (II, 189^v/8), *le* corectat în *la* (III, 190^v/4), *înso* corectat în *însă* (III, 191^v/14), *să nice* corectat în *să gicem* (II, 188^v/1), *sînele* corectat în *sîngle* (II, 184^v/16), *înpîia* corectat în *întîia* (III, 191^v/14), *tapia* corectat în *tariia* (II, 186^v/1), *crre-au* corectat în *care-au* (III, 189^v/6—7) etc.

Alte rectificări se referă la grafiile datorate manierei particulare a scribului de a rosti și de a reda în scris unele sunete românești. Nu o dată el se corectează, orientîndu-se fără îndoială după textul pe care-l copia. Dacă ar fi tradus cele trei texte, el și-ar fi dat seama mai greu de greșelile pe care le săvîrșea. Exemple de acest fel au fost examinate în capitolele de grafie și de fonetică ale studiului lingvistic, la care cititorul este rugat să se raporteze.

4. În ciuda îndreptărilor de acest gen, există în *Manuscrisul de la Ieud* o serie de grafii bizare, dintre care unele reprezintă corupții evidente de copist. Astfel, pe fila 187^v/18 (II), apare grafia *se se tãme* (сѣ сѣ тѣмѣ) „să se teamă”. În acest caz ar putea fi vorba de intervertirea slovelor ȳ și ȳ: s-a scris тѣмѣ în loc de тѣмѣ (cu ȳ = ea). Nu e exclus însă ca scribul să-l fi confundat pe ȳ din textul pe care-l copia cu ȳ, deci тѣмѣ în loc de тѣмѣ (cu înlocuirea lui ȳ prin ȳ, curentă în textele *Manuscrisului de la Ieud*). O grafie oarecum asemănătoare întîlnim pe f. 191^v/17 (III): *peră* (перѣ), pentru *piere* (= piine). Scribul a scris inițial *pere*, apoi l-a schimbat pe cel de al doilea e în ȳ (normal ar fi fost să-l modifice pe primul e). Pe f. 180^v/17 (I), apare scris *vi* în loc de *vreun*, iar mai încolo, pe fila 181^v/5 (I) se scrie *finii*, în loc de *fiii*, în urma confundării lui ȳ cu ȳ (frecvență în textele noastre vechi). Altă grafie bizară este *gătiati* (I, 176^v/9—10) pentru *gătiți* (!). Dar cel mai

³⁷ Nu am consemnat decît substituirile accidentale ale scribului, nu și pe cele explicabile prin deprinderile sale ortografice particulare (asupra cărora, vezi capitolul de grafie din studiul de limbă).

semnificativ exemplu, asupra căruia vom avea prilejul să revenim³⁸, îl găsim pe f. 190^v/4 (III): *Isus Hristos, cînd <șe>dzu cu ucenicii săi la ceriul cu cei 12...* Este evident că Hristos nu a șezut cu ucenicii săi la cer, ci la cină. Așa scrie în *Cazania a II-a* a lui Coresi și așa e logic (e vorba de cina cea de taină). Copistul l-a confundat pe *cîră* cu *cer*.

5. În *Manuscrisul de la Ieud* întîlnim la tot pasul omisiuni de diferite specii. Île sînt greu de explicat dacă admitem că textele reproduc originalele traducătorilor.

Cele mai curente sînt omisiunile de litere sau de grupuri de litere. Iată o parte din aceste omisiuni, care se semnalează de-a lungul întregului manuscris:

a) omisiunea se găsește la începutul cuvîntului:

α) se omite o literă: <a>mar (I, 182^v/11), <a>u (II, 185^v/13), <a>stădri (II, 184^v/5);

β) se omit două sau mai multe litere: se <gri>jeaste (II, 185^v/10), <șe>dzu (III, 190^v/3), <no>irea (II, 185^v/18), <di>n (II, 188^v/11);

b) omisiunea se găsește la mijlocul cuvîntului:

α) se omite o literă: na<i>nte (I, 174^v/2), ș<i>i (I, 176^v/4), do<m>nul (II, 184^v/7), sfin<i>ei (III, 193^v/13);

β) se omit două litere: lucru<re>le (II, 186^v/2), p<ăm>înt sau p<mi>nt (II, 186^v/6), besea<re>că (I, 183^v/7), domnu<lu>i (III, 190^v/17), cumerecă<tu>ră (III, 193^v/1)³⁹, în<ghi>ți (II, 189^v/2), neispî<ti>te (II, 184^v/3) etc.;

c) omisiunea se găsește la sfîrșitul cuvîntului:

α) se omite o literă: pruterie<i> (II, 184^v/2), muncie<i> (III, 193^v/4), no<i> (II, 185^v/14), merge<m> (II, 185^v/16), vo<i> (I, 181^v/10), sîngelu<i> (III, 190^v/9), a<u> (III, 192^v/9);

β) se omit două litere: besere<ca>³⁹ (III, 189^v/16), veselî<ți>-vă (II, 187^v/11), să ști<ți> (II, 187^v/12), se<ți> (I, 176^v/7).

6. Într-o serie de cazuri, scribul și-a dat seama de omisiunile săvîrșite și le-a îndreptat, adăugînd deasupra rîndului slova sau slovele lăsate deoparte. Astfel, *lobozi* devine *slobozi* (II, 185^v/4), *cău dat* — *că au dat* (II, 185^v/11), *dapoi* — *de apoi* (II, 187^v/13), *dragosti* — *dragoste-i* (II, 187^v/14), *noastre* — *noastre* (II, 187^v/6), *a lumirat* — *au lumirat* (II, 187^v/17), *meu* — *mîeu* (III, 190^v/8), *pomna* — *pomeana* (III, 190^v/1), *făgădăște* — *făgădăuaste* (cu îndreptarea lui ȳ în ȳ; III, 193^v/1), *Dumnedzu* — *Dumnedzău* (II, 184^v/9) etc.

În toate aceste cazuri, scribul a adăugat o slovă deasupra rîndului. În alte situații, rectificarea are în vedere două litere: *reptate* e îndreptat în *dereptate* (II, 185^v/5), *daru* în *darure* (II, 185^v/10), *riul* în *ceriul* (II, 188^v/8), *ispovea* în *ispoveadă* (I, 181^v/5), *cin* în *cînsti* (I, 174^v/14), *ama* în *amară* (III, 193^v/10) etc.

În cîteva rînduri, omisiunile au fost împlinite de diverșe persoane care au parcurs manuscrisul. Astfel, *ase* a fost rectificat în *alease* (II, 187^v/6), *ta* în *tare* (III, 193^v/11) etc.⁴⁰ Nu o dată aceste rectificări sînt parțiale sau de-a dreptul neglijente. Așa, de exemplu, *cumerecă* este în-

³⁸ Vezi mai jos, p. 42 și 44.

³⁹ Slovele pe adăugate de o altă mină.

⁴⁰ Vezi pe larg asupra lor, p. 55.

dreptat în *cumerecără* (III, 193^v/1), omițându-se să se treacă deasupra rîndului și slovele *ms* (*cumerecătura*). Deasupra cuvîntului greșit scris *ciului* (pentru *ceriului*) au fost trecute slovele *ps*, așa încît a rezultat grafia *ciurului*, care face pasajul greu inteligibil (III, 189^v/11).

El de observat, de altfel, că însuși scribul textelor face asemenea rectificări neglijente. Pe f. 187^v/5—6 (II) el scrisese să *vă dulciți*. Vrînd să-l schimbe pe *dulciți* în *îndulciți*, cum se găsea probabil în original, el a adăugat pe *î*, în graba condeiului, deasupra lui *î* din *cs*, așa încît a rezultat grafia *să în vă dulciți*. Pe f. 189^v/17 (II), transcriind în grabă, el a scris *șiste* pentru *și cinste*. Vrînd să îndrepte, s-a mărginit să adauge un *u* deasupra lui *i*: *șinste*.

Cu toate rectificările efectuate de scribul manuscrisului sau de alte persoane, au rămas o serie de grafii neobișnuite, care nu pot fi înțelese decît prin confruntare cu celelalte versiuni alte textelor. Astfel, pe f. 189^v/16 (III) scribul a lăsat necorectată grafia bizară *beaseceaea*, pe care o altă mînă a crezut că o îndreaptă adăugînd deasupra rîndului slovele *pe*: *beasereceaea*. La Coresi, în locul respectiv, apar cuvintele *beseareca ceaea*. Pe fila 190^v/8 (III) apare grafia enigmatică *pîrâlave*. Fără consultarea pasajului respectiv din *Cazania a II-a* coresiiană ar fi greu, dacă nu de-a dreptul imposibil, a interpreta corect înșirarea, aparent lipsită de sens, a celor opt slove: *pîră* <e> *l a ve* <ni>.

Este cu neputință de admis că un traducător, atent asupra sensului cuvîntelor pe care le redă în românește, ar fi comis asemenea omisiuni grave, care întunecă cu totul înțelesul textului tradus. Dimpotrivă, unui copist grăbit, care transcrie mecanic, fără a se preocupa în mod deosebit de sensul celor scrise, i se pot întîmpla frecvent omisiuni de genul celor semnalate mai sus.

7. Destul de frecvent, scribul omite cuvinte întregi din textele pe care le scrie: *datoria* <în> *sfîntă dumenecă* (I, 183^v/11), *prea* <cu> *cuvîntă* (II, 185^v/13), *mîlostie mare* <ce> *are Hristos* (II, 185^v/7), *dragoste adeverită* <lui> *Dumnezeu* (II, 186^v/12), *cum dzise și* <David> *prooroc* (II, 186^v/14), *și* <oți> *pîră al u* <n> *sprădzecele ceas* (II, 187^v/8), *și să gicem celor ce pre noi nu iubăsc* <că> *frații noștri sî* <m> *t* (II, 188^v/6), *acesta* <e> *trupul meu* (III, 191^v/18), *și într-acestea* <cuvinte> (III, 192^v/17), *cum face și* <Iuda> (III, 193^v/2) etc.

În cîteva cazuri, cuvintele omise au fost notate deasupra rîndului: *ca să se pustiască* (I, 176^v/17), *derep mulți* în *ierlăciurea păcatelor* (III, 190^v/10), *să ne dezlegăm toate vrajbele urul de la alalt și pizma cea re și se iertam toți* (II, 188^v/18). Pe f. 179^v/7 (I) scribul a scris inițial *Sodomor*, apoi a îndreptat, adăugînd deasupra rîndului cuvîntul *și*, precum și slovele *si* și *ro*: *Sodom și Gomor*.

8. În raport cu versiunile coresiene corespunzătoare, consemnăm în *Manuscrisul de la Ieud* (textele nr. II și III) unele lacune importante, întrunind mai multe cuvinte. În măsura în care omiterea cuvîntelor găsește o explicație satisfăcătoare prin raportare la textele tipărite de Coresi (e vorba în special de omisiunile de tipul *bourdon*), ea constituie o dovadă (indirectă, e adevărat, dar deloc neglijabilă) că cele două cazanii sînt copii și nu originalele traducerilor. Asemenea exemple se întîlnesc destul de frecvent în cele două texte. Întrucît problema e tratată pe larg în capi-

tolul consacrat filiației textelor, nu vom reproduce exemplele și în locul acesta.

9. În textele *Manuscrisului de la Ieud* ne întîmpină o serie de repetiții, mergînd de la reluarea, eronată, a unor slove și pînă la scrierea din nou a unor pasaje întinse. Toate aceste inadvertențe dovedesc, într-o măsură mai mare sau mai mică, de la caz la caz, că persoana care a scris textele nu era traducătorul lor, ci numai un simplu copist.

Am notat, astfel, repetarea unor slove: *și aa fugi* (I, 182^v/3), *scaunul* (I, 174^v/10), *vaa* (I, 183^v/1) sau grupuri de slove: *pustipustiască* (I, 176^v/18—176^v/1), *demde-tee* (II, 187^v/16; copistul a scris întîi *a* în loc de *î*, apoi s-a corectat, dar nu a șters primele trei litere).

Textele reunite în manuscrisul nostru consemnează, nu o dată, cuvinte parazitare, care n-au ce căuta în locurile respective și a căror apariție trebuie pușă în seama distracției sau neglijenței copistului: *lăpădați-vă* [au] *hicleșugurile de la inimile voastre* (I, 175^v/6), *dzua ce iară* [ce] *va să fie* (II, 183^v/15), *acest păhar leage noao iaste* [de] *beați dent-acesta toți* (III, 190^v/15), *se* [în] *va iarte* (III, 192^v/8), *beați sînge său* [în] *viața* (III, 192^v/10).

Cea mai importantă repetiție se găsește pe f. 188^v/16—188^v/11 (II). După cuvintele *Domnul nostru*, se repetă un lung fragment („din moarte... Domnul nostru”), scris anterior pe fila 188^v/1—16, și însumînd la recopiere 14 rînduri. Este inutil să insistăm asupra faptului că traducătorul unui text nu putea comite, în nici un caz, o asemenea eroare grosolană. Ea este imputabilă numai unui copist care transcrie mecanic un anumit text și care a făcut, eventual, o întrerupere în munca sa, după ce a scris cuvintele *Domnul nostru* de pe f. 188^v/16 (II).

10. În unele situații, scribul își dă seama de repetarea unor slove și se corectează. Așa se întîmplă, de pildă, pe f. 184^v/18—185^v/1 (II), unde a scris inițial *și di* // *și din*, iar apoi a șters primele patru slove. Cu cîteva pagini mai înainte, pe f. 181^v/3 (I), el scrisese *aceastasta*, dar s-a corectat ștergînd slovele *sta*, parazitare. Pe fila 184^v/9 (II) a fost șters cuvîntul *veselie* din contextul *Ieri eram întru puțin suflet, iară astăzi sîm întru veselie dulce suflet*, unde el nu avea ce căuta. Notarea acestui cuvînt se explică printr-o inadvertență tipică de copist: mai sus cu două rînduri, în manuscris, se găsește cuvîntul *veselie*, pe care scribul l-a scris din nou, printr-o confuzie a rîndurilor. Pe aceeași pagină, r. 12, sînt șterse cuvintele *cu adevăr*, de prisos în context și scrise prin „anticipare” (cuvintele apar ceva mai jos, r. 13): *că nime nu poate spure eu adevăr darul acestii taine*. În toate cazurile, ștergerea unor slove sau cuvinte a putut fi făcută și de alte persoane decît scribul textului, cu prilejul lecturii sau reviziei manuscrisului⁴¹.

11. În toate cele trei texte apar o serie de grafii hibride, care se explică prin scrierea a două slove, dintre care una existentă în original și alta reflectînd deprinderile grafice ale scribului. Am notat, astfel, pe *meste* (= este; I, 183^v/16), *oșsmu* (= cumu; I, 182^v/2), *sîmni* (II, 184^v/3)⁴², *că-sxș* (= că-su; I, 177^v/2—3), *putregoyre* (II, 189^v/13) etc.

⁴¹ Cf., în această privință, p. 56.

⁴² În legătură cu această grafie, vezi cele spuse mai jos în capitoul de fonetică al studiului lingvistic, p. 99.

Situații oarecum asemănătoare ilustrează și exemplele: *omeneniști* (I, 171^r/1) și *impacacării* (II, 183^v/13-14). Numai admitând că scribul copia un text putem explica în mod satisfăcător formele *preasfîntaei* (I, 172^r/14; aici scribul, după ce a scris forma de nominativ a adjectivului *preasfînt*, s-a corectat, adăugînd desinența de g.-d. *-ei*, dar fără a șterge pe a), *care-au zîș* (III, 189^v/7), *vrem credem* (III, 193^v/15).

Așa cum am arătat în câteva rînduri, există situații în care unele greșeli (modificări, omisiuni, plusuri) din *Manuscrisul de la Ieud* ar putea să se explice și în cazul că textele ar fi traduceri originale și nu copiile acestor traduceri, deși procentul de probabilitate este, în acest caz, sensibil mai mic. Luate în ansamblu, probele noastre se întregesc reciproc și duc la discutabil la concluzia că textele reproduse în *Manuscrisul de la Ieud* sînt copii și nu originalele traducerilor românești. La o încheiere asemănătoare ne duc și observațiile făcute în legătură cu localizarea și filiația textelor (vezi expunerile noastre de la p. 27-33 și 34-41).

DATARE

Dintre datările care au fost propuse pînă în prezent pentru copierea textelor din *Manuscrisul de la Ieud*, cea avansată de I. Bianu (1560-1580) pare a avea în vedere grafia textelor, deși autorul nu face o precizare limpede în acest sens: „scrisoarea este semiuncială obișnuită la noi în a doua jumătate a secolului XVI, cînd manuscriptul a fost scris (pe la 1560-1580)”⁴³. Dacă datarea 1560-1580 s-a întemeiat exclusiv pe „scrisoarea” textelor⁴⁴, atunci ea este, fără îndoială, nefundată, întrucît semiunciala din manuscrisul nostru se întilnește curent și în secolul al XVII-lea. Al. Rosetti și G. Ivănescu, care consideră că manuscrisul ar data din prima jumătate a secolului al XVII-lea, nu prezintă argumente în favoarea acestei opinii. I. Gheție se întemeiază pe cercetările lui Al. Mareaș.

O foarte atentă cercetare filigranologică a hîrtiei textului a întreprins Al. Mareaș într-o contribuție recentă, ale cărei concluzii le împărtășim⁴⁵. În lucrarea sa, Al. Mareaș stabilește că hîrtia *Manuscrisului de la Ieud*, fabricată la Mniszek (Polonia), prezintă două variante aparținînd tipului *rogala* (cornul), după clasificarea cercetătoarei poloneze Jadwiga Siniarska-Czaplicka. Acest tip, care apare în documente începînd cu anii 1600-1603, reproduce blazonul abatelui Bartłomiej Powskiński, superiorul mănăstirii din Jedrzejów, de care depindea moara de hîrtie din Mniszek. Filigranul reproduce un scut împărțit în patru cimpuri, avînd dispuse, în ordine, de la stînga la dreapta și de sus în jos, cruce cu trei brațe, aripă de vultur, corn de zimbru și corn de cerb. Sînt cunoscute patru subtipuri ale acestui filigran: subtipul A, notat pe hîrtie scrisă în anii 1602-1603, subtipul B, întilnit în texte redactate în anii

⁴³ *Manuscript de la Ieud*, p. [II].

⁴⁴ Vezi Al. Mareaș, *Datarea Manuscrisului de la Ieud*, p. 306-311.

⁴⁵ Vezi pe larg articolul citat în nota precedentă, al cărui succint rezumat îl prezentăm în cele ce urmează.

1603-1609, 1618 și 1623-1626, subtipul C, prezent pe hîrtie datînd din anii 1606-1616 și subtipul D, avînd durată de circulație 1607-1620.

Variantele notate în *Manuscrisul de la Ieud* (I și II) aparțin subtipului B și au fost consemnate în documente după cum urmează:

Varianta I într-un document scris la Cracovia în 1623, în două documente redactate în cetatea Chioarului - Maramureș în 1626 și într-unul scris în același an la Alba Iulia.

Varianta II într-un document din Cracovia datat 1623, într-unul scris la Bichigiu - Bistrița-Năsăud, în același an, într-un document avînd probabil o proveniență năsăudeană, redactat în 1625 și în trei documente datînd din 1626, dintre care două sînt scrise în Sibiu, iar unul în cetatea Chioarului - Maramureș.

Variantele diferă într-o oarecare măsură de speciamentele care au circulat între anii 1603-1609 și 1618 și delimitează o perioadă cuprinsă între anii 1623-1626. După cum se știe, pentru a afla data aproximativă cînd a fost scris un text se scad și apoi se adaugă un număr de ani (de regulă 10 sau 15) din (sau la) data pe care o stabilim prin compararea filigranelor. Urmînd recomandărilor lui C. M. Briquet, autorul celui mai important repertoriu de filigrane publicat pînă astăzi, și adăugînd, respectiv scăzînd, 15 ani la (din) datele de mai sus, obținem intervalul 1611-1638⁴⁶. Dacă acceptăm părerile altor filigranologi (Lihačev, Mošin), împărțite de Al. Mareaș, și adăugăm, iar apoi scădem 10 ani, intervalul devine 1616-1633. După Al. Mareaș, intervalul acesta se reduce dacă ținem seamă de o serie de împrejurări. Astfel, reapariția tipului B în 1623 s-ar putea explica prin moartea, în 1622, a lui B. Powskiński, superiorul mănăstirii din Jedrzejów și administratorul fabricii de hîrtie. Timp de cîțiva ani, cît rămîne fără conducător, moara din Mniszek a reluat vechiul filigran folosit la începutul secolului al XVII-lea. Doi ani mai tîrziu, în 1624, conducătorul fabricii devine Remigiusz Koniecpolski; nu mult după această dată, fabrica din Mniszek pune în comerț hîrtie avînd un alt filigran. *Manuscrisul de la Ieud* n-a putut fi scris în acest caz, înainte de 1622, intervalele în interiorul cărora s-a copiat manuscrisul fiind 1622-1633 sau 1622-1638. Dacă ținem seama de faptul că în anii 1610-1620 moara din Mniszek nu a fabricat decît hîrtie prezentînd filigrane ale subtipurilor C și D, atunci anii scrierii *Manuscrisului de la Ieud* ar fi 1621-1633 sau 1621-1638 (Al. Mareaș se pronunță pentru intervalele 1622-1633 și, respectiv, 1621-1633).

Oricare ar fi soluția de amănunt pentru care optăm, este cit se poate de clar că *Manuscrisul de la Ieud* n-a fost scris înainte de 1610, nici după 1640. După toate probabilitățile, copierea sa s-a făcut în deceniile al treilea sau al patrulea (în prima lui parte), cu alte cuvinte în jurul anului 1630 (mai probabil înainte decît după această dată).

Toate aceste observații au avut în vedere, în mod firesc, scrierea (copierea) celor trei texte. Cit privește data la care au fost alcătuite originalele traducerilor românești, ea nu poate fi precizată prin mijloacele curente de datare. Limba celor trei texte nu e în măsură să furnizeze indicații în această privință, și aceasta înainte de toate din lipsa unor mij-

⁴⁶ C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. I, Paris, 1907, p. XIX.

loace sigure de referință. Dacă ne raportăm la limba celor mai vechi texte românești, de pildă la traducerele rotacizante, vom observa fără îndoială unele deosebiri. Astfel, în *Manuscrisul de la Ieud* nu apare niciodată conjuncția *e* (= și, iar), căreia îi sint preferate peste tot conjuncțiile *și* și *iară*. Marcarea acuzativelor numelor de persoană prin *pre*, absentă sau foarte puțin folosită în textele rotacizante, se întâlnește curent în manuscrisul nostru. Atât dispariția (sau cel puțin diminuarea sensibilă) din texte a lui *e*, cit și înmularia considerabilă a acuzativelor construite cu *pre* se constată spre 1580 și, mai ales, după această dată. S-ar putea spune, prin urmare, pe baza unor asemenea exemple, că textele din *Manuscrisul de la Ieud* nu fac parte din familia celor mai vechi traduceri românești din slavonește⁴⁷. O astfel de afirmație n-ar fi însă întru totul întemeiată, deoarece unele particularități arhaice, prezente în traducerea originală, puteau să dispară cu prilejul copierilor succesive.

Dacă avem în vedere filiația textelor (asupra căreia vezi mai jos, p. 36—41), atunci vechimea traducerii textelor II și III poate fi stabilită cu relativă precizie. Ambele sint copiate după *Cazania a II-a* coresiiană, tipărită în 1581 și tradusă de diacon, împreună cu popii Iane și Mihai, după omiliarul tipărit la Zabłudov în 1569. E de admis, deci, că traducerea celor două omilii s-a făcut în jurul anului 1580, probabil în anii premergători imprimării *Cazaniei a II-a* (care intră la tipar în decembrie 1580). Teoretic, nu este însă exclus ca în cazul unor omilii să se fi pus la contribuție versiuni mai vechi, care circulau la data traducerii omiliarului⁴⁸, de aceea datarea originalelor nu poate fi făcută cu o certitudine absolută. Mai mult decât atât, așa cum a arătat P. Olteanu⁴⁹, *Învățătura la cuminecătura*, inclusă de Coresi în *Cazania a II-a*, lipsește din tipăritura de la Zabłudov, iar originalul ei slavon nu a fost identificat pînă în prezent. Nu ne putem totuși uni în păreri cu P. Olteanu atunci cînd d-sa susține că versiunea românească a acestei cazanii a fost alcătuită într-o perioadă cînd românii mai practicau creștinismul în formă latină (prin urmare, după toate probabilitățile, înaintea secolului al X-lea!). Raptul că în textul cazaniei se preferă uneori termeni de origine latină celor slavi corespunzători trebuie explicat, după părerea noastră, în limitele unei analize semantico-stilistice și nu în perspectiva istoriei vocabularului. Concluzia lui P. Olteanu ni se pare a fi în toate privințele hazardată. Nu poate fi acceptată nici opinia aceluiași cercetător, conform căreia *Învățătura la Paști* ar fi circulat în românește încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea⁵⁰. E cu puțință ca lucrurile să fi stat așa, dar în stadiul actual al cunoștințelor noastre o asemenea afirmație nu poate fi prin nimic demonstrată⁵¹.

⁴⁷ Cf. M. Zdrenghea, *Legenda duminicii din Codicele de la Ieud*, p. 95.

⁴⁸ Vezi I. Gheție, *Contribuții la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 156.

⁴⁹ *Contribuții la studiul unor omilii izolate traduse în limba română*, p. 21.

⁵⁰ *Cea mai veche omilie în limba română*, p. 246.

⁵¹ Anul 6900 (= 1391—1392), amintit în textul slavon al *Legendei duminicii*, se referă la evenimentul narat în textul apocrif (căderea pietrei din cer) și nu poate fi luat în considerație pentru datarea versiunii slavone (sau a celei românești) a textului, așa cum susține, într-un articol plin de afirmații lipsite de acoperire, D. Șerbu (*Manuscrisul românesc din Codicele de la Ieud. Mărturie documentară a vechimii limbii române*, în „Tribuna”, XXI, 1977, nr. 8 și 9).

Așa cum s-a arătat nu de mult, localizînd un text după criterii lingvistice nu stabilim regiunea unde a fost scris (tradus, copiat, tipărit) textul, ci regiunea de proveniență a scribului, al cărei grai îl vorbea acesta⁵². De foarte multe ori, cele două zone coincid. Într-adevăr, așa cum a arătat Al. Rosetti, „e rar, însă, ca scriitorul (gramaticul, diaconul) unui text să vină de departe și ca graiul său să fie profund diferit de graiul localității unde a scris textul”⁵³. Cum însă asemenea excepții au fost semnalate în literatura de specialitate⁵⁴, e necesar să se stabilească prin alte criterii decît cele lingvistice dacă regiunea din care provenea scribul este totodată și regiunea în care a fost scris textul. În cazul textelor copiate, cercetarea pune în lumină, de regulă, existența a două (sau mai multe) straturi de limbă, localizabile în diverse zone ale teritoriului dacoromân și aparținînd autorului versiunii originale, respectiv copistului (copiștilor). Și de această dată, atribuirea celor două straturi de limbă originalului sau copistului trebuie să aibă în vedere unele elemente extralingvistice (locul unde a fost găsit textul, caracteristicile grafiei, circulația hirtiei etc.). Într-un cuvînt, pentru a obține o localizare satisfăcătoare a textului, e necesar să apelăm la toate criteriile posibile de localizare, procedînd în așa fel încît informațiile obținute pe diferite căi să se întregască reciproc.

O privire, fie și superficială, aruncată asupra limbii celor trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud* scoate în evidență predominarea netă a elementelor de tip nordic. Din rîndul particularităților lingvistice avînd circulație, în secolul al XVI-lea și la începutul celui următor, în aria unde se vorbea subdialectul nordic al limbii române⁵⁵, remarcăm trecerea lui *ă* la *e* în *nedeajdea* (II, 186^v/3)⁵⁶, închiderea lui *e* medial aton la *i* în cuvinte de tipul *nevîndicată* (III, 193^v/3—4), *peanilor* (I, 176^v/7) etc.⁵⁷, conservarea ca atare, în cuvîntul *pîre* (III, 191^v/17), a lui *-i-*, care nu a fost „diftongat” prin anticiparea elementului palatal din silaba următoare⁵⁸, reducerea hiatului *ău* la *o* în *dînlontru* (III, 191^v/4—5)⁵⁹ și a diftongului *-eă* la *e* (*e*) în *vor ave* (I, 176^v/5), *me* (I, 178^v/13), *re* (II, 188^v/18)⁶⁰,

⁵² Asupra localizării textelor vechi românești, a se vedea lucrările lui I. Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391—406, *Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 325—337, *Note asupra localizării textelor vechi după criterii lingvistice*, în LL, XVII, 1968, p. 191—199, precum și I. Gheție — Al. Mares, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 108—125.

⁵³ ILR, p. 478.

⁵⁴ Vezi I. Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, p. 403—404.

⁵⁵ Vezi I. Gheție — Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 338—340.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 77—78. În cele ce urmează, am redus la minimum numărul exemplor. Pentru date mai ample asupra fiecărui fenomen în parte, a se vedea capitolul de fonetică al studiului de limbă, precum și indicele ediției.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 89—94.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 102—104.

⁵⁹ Vezi I. Gheție, *Bază dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 119.

⁶⁰ Vezi I. Gheție — Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 114—117.

palatalizarea labiodentalei *f* în *heri* (I, 175^v/1), *hii* (I, 171^v/1)⁶¹, rostirea dură a labialelor în *iubăsc* (II, 188^v/6), *urmadă* (I, 180^v/8-9)⁶² și a consoanelor *s* și *dz* în *Dumnădău* (II, 185^v/1), *voiu săca* (I, 172^v/9)⁶³, trecerea lui *n* la *m* în *frimse* (III, 190^v/6), *sîmt* (III, 189^v/14)⁶⁴, *e > ă* ca urmare a rostirii dure a lui *t* în *blăstăm* (I, 178^v/13)⁶⁵, rostirea moale a lui *s* și *j* în *se grijeaște* (II, 185^v/9-10), *mișelul* (I, 183^v/12), *slujescu* (III, 189^v/9)⁶⁶, rostirea moale a lui *r* în *amărreaste* (I, 181^v/2-3), *amări-se* (II, 188^v/12-13), *rei* (I, 177^v/4)⁶⁷, păstrarea lui *r* („lung” sau „apical-vibrant”) în *amărreaste* (I, 181^v/2-3)⁶⁸, conservarea grupului *sv* în *svenților* (I, 182^v/9)⁶⁹, africcatele *dz* (*credzut*, I, 171^v/3)⁷⁰ și *g* (*vom giura*, I, 174^v/4)⁷¹, forma lui (III, 190^v/9) a articolului hotărît proclitic⁷², art. pos. *a* invariabil (III, 191^v/14)⁷³, numeralele cardinale în *-le*: *al treile* (II, 187^v/4)⁷⁴, forma *nime* a pronumelui negativ (III, 191^v/6)⁷⁵, formele verbale de prez. ind. *săm* (I, 184^v/5), *săt* (II, 188^v/6) ale verbului *fi*⁷⁶, pers. 3 a viitorului construită cu aux. *a*: *a ve<ni>* (III, 190^v/8)⁷⁷, adverbul *acmu* (II, 189^v/8)⁷⁸, termeni ca *scrișcare* (I, 174^v/11-12)⁷⁹ sau *pită* (III, 190^v/4-5)⁸⁰.

Încercînd să obținem o localizare mai precisă a acestor particularități de limbă, vom observa că ele se întîlnesc în totalitate în Moldova și Transilvania de nord, în timp ce Banatul nu cunoaște rostirea moale a consoanelor *s* și *j* (în cuvinte de tipul *slujeaște*, *șapte*) și palatalizarea labialelor. Constatarea aceasta scoate din discuție Banatul sau cel puțin face ca localizarea stratului nordic în această regiune a țării să fie mai puțin probabilă. Putem, prin urmare, afirma, cu un procent ridicat de certitudine, că persoana în al cărei grai se găseau particularitățile menționate mai sus era originară din Moldova sau din Transilvania de nord. Pentru a putea decide între aceste două regiuni, va trebui să avem în vedere fenomene a căror circulație nu depășea, la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, granițele uneia sau alteia din aceste regiuni sau a căror apariție e mai probabilă într-una din regiuni decît în cealaltă.

Cercetînd cu atenție limba textelor am descoperit cîteva particularități fonetice, morfologice și lexicale care ne îndreaptă atenția spre Moldova. În această situație se află, de exemplu, trecerea lui *ă* protonic

la *a* în cuvinte de tipul *va lasa* (I, 175^v/13)⁸¹ sau închiderea lui *-e* la *i* în cuvinte de tipul *ciri* (II, 184^v/17), *di* (I, 170^v/9)⁸². Ambele fenomene au fost atestate, la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, și în alte zone decît Moldova, și anume în Banat-Hunedoara și în nord-vestul Olteniei, dar în timp ce aici atestările sînt sporadice, în Moldova ele se recoltează în număr mare din diverse părți ale regiunii. De altfel, Banatul iese din discuție din motive asupra cărora ne-am oprit mai sus. Nu mai insistăm asupra cauzelor pentru care o eventuală localizare a textelor în Oltenia este exclusă, pentru că ele sînt făcute evidente de repartitia dialectală a numeroase fapte de limbă. Ceea ce trebuie reținut, înainte de toate, din răspîndirea pe teren a celor două fenomene, este că ele nu circulau în Transilvania de nord la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor. Prima atestare, izolată, a trecerii lui *ă* protonic la *a* în zonele nordice ale Ardealului datează din 1619-1620 și provine din Maramureș⁸³. Cum însă în Maramureș fenomenul era la începuturile sale în jurul anului 1620 și n-a cunoscut niciodată o răspîndire foarte mare, iar în textele noastre el apare cu insistență, credem că nu la această regiune, ci la Moldova trebuie să ne raportăm pentru a localiza *Manuscrisul de la Ieud*.

Tot spre Moldova, într-o măsură mai mare decît spre Transilvania de nord, ne îndrumă velarizarea lui *e* în *Dumnădzeu* (III, 193^v/18)⁸⁴. *Stecă* (III, 191^v/4), cu *e*, e un moldovenism sigur⁸⁵, la fel ca forma articulată a substantivului *tată*: *tatul* (I, 171^v/6, 178^v/10), care nu a circulat niciodată în Transilvania⁸⁶. Forma *aceala* a pronumelui demonstrativ, corectată de scrib în *acela* (I, 178^v/17), *e*, de asemenea, specifică Moldovei⁸⁷. Dintre termenii întrebuițați în textele *Manuscrisului de la Ieud* trei au, foarte probabil, o circulație limitată la Moldova. Așa stau lucrurile cu *peanig* (I, 180^v/5) „monedă” (în text la pl., cu sensul colectiv de „bani”), întîlnit numai în lucrări datorate unor moldoveni. Amintim dintre acestea *Cazania* lui Varlaam (1643), *Șapte taine* ale lui Eustratie Logofătul (1644) și *Paradisul* copiat în 1661 de Rafail din Dragomirna (vezi pentru toate acestea DLR, s.v.).

Judecînd după atestări, *u<n>crop* (I, 176^v/2) pare a fi un moldovenism. Așa îl consideră TDRG, în timp ce DLRC îl socotește a fi regional. Cuvîntul are sensul fundamental de „apă care dă în clocot, apă clocotită”, cu care este atestat la Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, precum și la Camilar, *Negura*, Anghel, *Proză și Creangă*, *Povești*, prin urmare numai la moldoveni. În expresia *a da în crop*, termenul (în varianta *crop*) se întîlnește la munteanul Ispirescu. Cu sensul derivat de „băutură (alcoolică) fierbinte, oferită nuntașilor a doua zi după cununie; ospățul și datinile obișnuite în această zi”, termenul apare la moldovenii Alecsandri

⁶¹ *Ibidem*, p. 122-124.

⁶² *Ibidem*, p. 124-135.

⁶³ *Ibidem*, p. 164-169.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 151-152.

⁶⁵ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 133.

⁶⁶ Vezi I. Gheție - Al. Mares, *Grauirile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 175-186.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 201-206.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 212-215.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 136-139.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 187-190.

⁷¹ *Ibidem*, p. 197-200.

⁷² *Ibidem*, p. 227-230.

⁷³ *Ibidem*, p. 232-234.

⁷⁴ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 165.

⁷⁵ Vezi I. Gheție - Al. Mares, *Grauirile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 238-240.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 247-248.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 251-253.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 254-255.

⁷⁹ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 194.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 192.

⁸¹ Vezi I. Gheție - Al. Mares, *Grauirile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 70-76.

⁸² *Ibidem*, p. 95-99.

⁸³ Vezi I. Gheție, *Note asupra trecerii lui ă protonic la a în Maramureș*, în SCL, XXII, nr. 3, p. 298.

⁸⁴ Vezi I. Gheție - Al. Mares, *Grauirile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 83-84.

⁸⁵ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 194.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 158.

⁸⁷ Vezi I. Gheție, *Moldova și textele rotacizante*, în LR, XXIV, 1975, nr. 6, p. 571-572.

(*Poezii populare*) și Creangă (*Povești*). Cu fonetismul *uncrop* și cu sensul „cîntec obișnuit la petrecerea care urmează după cununie”, cuvîntul a fost întilnit la moldoveanul Sevastos (*Nuvele*). Tot la Moldova se referă atestarea din G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare* (p. 169). În schimb atestarea de la p. 616 a aceleiași colecții provine de la o persoană originară din Brăila. Mai amintim aici derivatul *uncropeală* „senzație de căldură, moleșeală, toropeală”, notat de DLRLC în romanul *Frații Jderi* al lui Sadoveanu (vezi pentru atestări TDRG și DLRLC s.v.). Recent, *uncrop* a fost atestat în *Liturghierul* lui Coresi (38^r). Pe baza tuturor atestărilor consemnate mai sus, putem conchide că *uncrop* este un moldovenism, extins și asupra unei părți a Munteniei.

Aslam „camătă” (I, 180^r/6) este un cuvînt pătruns în românește direct din tătărăște sau prin intermediul limbii ruse, care prezintă însă o formă cu *o-* (*oslamă*). Cu o singură excepție (și aceea discutabilă), cuvîntul este atestat în limba veche numai în texte din Moldova. Cu sensul de „camătă”, el apare la Dosoftei, la Arsenie din Bisericiani, într-un manuscris anterior anului 1618 și într-un document din 1721. Cu sensul derivat de „înșelăciune” a fost atestat la Varlaam și într-o psaltire moldovenească din 1710 (vezi pentru toate acestea DA, s.v.). Cuvîntul mai apare și în *Psaltirea Scheiană* (cu sensul de „camătă”), dar scrierea acestui text în Moldova nu este cituși de puțin exclusă⁸⁸. Originea cuvîntului confirmă repartiția dialectală propusă de noi.

Particularitățile de ordin fonetic, morfologic și lexical, trecute în revistă în paginile precedente, ne permit să identificăm, cu suficientă certitudine, existența unui strat moldovenesc în limba *Manuscrisului de la Ieud*. Vom observa îndată (rezervîndu-ne dreptul de a furniza explicațiile necesare mai încolo) că elementele moldovenești se întilnesc mai frecvent în primul dintre texte (*Legenda duminicii*) decît în celelalte două. O particularitate fonetică cum este trecerea lui *-e* la *i* a fost notată numai în primul text (o singură excepție: *cini*, întilnită în textul nr. II). În aceeași situație se găsesc cele trei cuvinte examinate mai sus (*aslam*, *peanig*, *uncrop*) și forma *tatul*. Elemente de limbă specifice Moldovei nu lipsesc nici din celelalte texte, în care am consemnat fonetismele *ă* și, respectiv, *e* în *Dumnădzeu*, *steclă*, forma pronominală (rectificată ulterior) *aceala*. Trecerea lui *ă* protonic la *a* se întilnește în toate cele trei texte.

Pe lingă acestea, textele mai notează două particularități de tip nordic a căror prezență nu poate fi explicată în mod satisfăcător prin raportare la graiurile vorbite în Moldova. Este vorba de trecerea lui *e* la *ă* în *lăpădași*, consemnată în *Legenda duminicii* (I, 175^r/5—6) și de forma *-sig* a suf. *-șug* în cuvîntul *hicleșug*, notată în *Învățătură la cuminecătura* (III, 189^r/7). Prima dintre aceste particularități nu a circulat niciodată în Moldova, fiind atestată, în trecut și astăzi, în Transilvania, Oltenia și partea vestică a Munteniei propriu-zise⁸⁹. Suf. *-șig* nu a fost întilnit nici el în Moldova, ci numai în regiunile de peste munți, unde apare,

⁸⁸ Vezi I. Gheție, *Moldova și textele rotacizante*, în LR, XXV, 1976, nr. 3, p. 257—268. *Aslam* mai apare în trei apostole moldovenești din secolul al XVII-lea, păstrate la Biblioteca Academiei (ms. nr. 69, f. 359^v, ms. nr. 85, f. 230^v și ms. nr. 726, f. 205^r).

⁸⁹ Vezi I. Gheție — Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 85.

în zilele noastre, în Crișana și Maramureș⁹⁰. Textele scrise în Moldova în secolele al XVI-lea — al XVII-lea nu-l atestă decît pe *-șug*, dovadă că aici trecerea lui *i* la *u* s-a produs de timpuriu. Vezi în această privință *Pravila rîtorului Lucaci*, 1581: *prietînșug* (275^r/3); *Mărturie* din 1593: *hitleșugul* (BAR, CCC/31, 2^r/16); *Cazania* lui Varlaam, 1643: *prietేశugul* (ed. Byck, 177/19—20), *vicleșug* (ed. Byck, 175/8—9); *Pravila* lui Vasile Lupu, 1646: *hicleșug* (106^r/26), *meștesug* (24^r/11), *prietేశug* (150^r/20). Dimpotrivă, putem avea certitudinea că vestul și nordul Transilvaniei (cu Maramureșul) cunoșteau în secolele al XVI-lea — al XVII-lea, întocmai ca astăzi, forma cea mai veche, în *-șiq* (< magh. *-ség*, *-sîq*) a sufixului. Iată de ce considerăm că în limba textelor din *Manuscrisul de la Ieud* se reflectă, pe lingă stratul de limbă moldovenesc, unul nord-ardelenesc, mai puțin important, dar făcut totuși evident de cele două particularități semnalate mai sus.

În afara trăsăturilor de tip nordic, textele copiate în *Manuscrisul de la Ieud* conțin cîteva particularități a căror prezență nu se poate explica prin raportare la graiurile vorbite în partea de miazănoapte a țării. Este vorba, înainte de toate, de trecerea africatelor *dz* și *ğ* la *z*, respectiv la *j*, în cuvinte de tipul *crezut* (I, 171^r/7), *judecările* (II, 184^r/3), notată în toate cele trei texte (*z* apare în textele nr. I și III, iar *j* în textul nr. II)⁹¹. Tot spre sudul domeniului dacoromân ne duce conservarea lui *-n-* în cuvintele de origine latină, generală în *Legenda duminicii* și relativ rară în celelalte două texte, în care majoritare sînt formele cu rotacism. Cum însă la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în primele decenii ale celui următor rotacismul lui *-n-* se găsea într-un declin accentuat în zonele nordice ale țării, fiind pe punctul de a fi înlocuit de *-n-*, extins din zonele sudice asupra nordului⁹², consemnarea formelor nerotacizate, în special în textele nr. II și III, nu trebuie să ne ducă la concluzia că ele ar fi, în mod necesar, reflexul unor graiuri sudice (deși această interpretare nu este cituși de puțin exclusă). Sădică este cu siguranță rostirea moale a lui *m* în *să priimească* (III, 189^r/5—6)⁹³. Aceeași observație poate fi făcută și în legătură cu rostirea dură a lui *ș* în *al șasele* (II, 187^r/5)⁹⁴, ca și cu formele *lu* (art. hot.; I, 176^r/8)⁹⁵ și *astă* (II, 184^r/4)⁹⁶. Nu vom lua în considerație, pentru delimitarea stratului sudic de limbă, fonetismul *e* din *către* și rostirea dură a lui *r* în *cerul* din motivele expuse mai jos, p. 83 și 97.

Ținînd seama de extinderea în spațiu a tuturor acestor fenomene în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, vom localiza stratul sudic de limbă al textelor într-o regiune cuprinzînd Țara Românească (cu excepția unor zone oltenesti) și sudul Transilvaniei (Brașovul și, după 1600, Sibiu).

⁹⁰ Vezi M. Sala, *În legătură cu originea sufixului românesc -șug*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan*, București, 1938, p. 763—764.

⁹¹ În *căruș* (II, 189^r/10), *z* a fost scris de o altă mină peste *dz*: notat de copist (vezi mai jos, p. 56).

⁹² Vezi I. Gheție — Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 152—158; I. Gheție, *Influența cărților corestiene și dispartita rotacismului din textele nordice*, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 293—296.

⁹³ Vezi I. Gheție — Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 124—135.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 180—186.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 227—230.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 235—237.

La capătul acestei părți a investigației noastre, vom spune că textele reunite în *Manuscrisul de la Ieud* reflectă două straturi de limbă : unul sudic, caracteristic graiurilor de tip muntenesc vorbite în Țara Românească și în sudul Transilvaniei, și unul nordic, localizabil, în cea mai mare parte a sa, în Moldova și Transilvania de nord, luate împreună, iar printr-un număr mai redus de trăsături în fiecare dintre aceste două regiuni, luate în parte.

Ajunși în punctul acesta al cercetării, e cazul să ne întrebăm care dintre aceste două straturi aparține originalelor și care copistului (eventual copiștilor, dacă între originale și textele aflate în posesia noastră s-au întrepus copii intermediare). În principiu, sînt posibile două interpretări : 1) texte traduse în sud și copiate apoi în nord (întîi în Moldova și după aceea în Transilvania de nord sau viceversa); 2) texte traduse în nord și copiate în sud (în acest caz, originalele au putut fi alcătuite fie în Moldova, fie în Transilvania de nord, iar între ele și copiile sudice s-au intercalat copii nordice, ardelenesti sau moldovenesti).

Într-o cercetare mai veche, G. Ivănescu a arătat că, în cazul unor texte copiate în alte regiuni dialectale decît cele unde au fost alcătuite originalele, stratul de limbă al copistului este mai bine reprezentat⁹⁷ (ceea ce ar însemna că în textele noastre particularitățile de tip nordic aparțin copistului). Deși savantul ieșean are, în principiu, dreptate, atîta timp cît vom găsi copiști (oricît de puțini) care respectă limba originalului (de pildă popa Grigore din Măhaci cînd transcrie, după originale coresiene, *Catehismul*), nu vom putea afirma cu absolută certitudine că, în cazul în speță, stratul nordic este al copistului, iar cel sudic al originalului.

Pentru a decide în acest sens, vom lua în considerație patru criterii de natură extralingvistică : 1) locul unde a fost găsit manuscrisul ; 2) circulația filigranelor ; 3) filiația textelor ; 4) persoana copistului (originea sa etnică).

Așa cum am văzut în primul capitol al acestei introduceri, sbornicul miscelaneu care cuprinde cele trei texte ale manuscrisului nostru a fost găsit la Ieud (Maramureș), ceea ce poate constitui un indiciu (e drept, nu unul decisiv) în favoarea ipotezei că textele au fost copiate într-un punct oarecare al zonei geografice unde au fost găsite. Un asemenea argument nu e fără reproș, deoarece în vechime cărțile circulau destul de intens, iar un text găsit într-o anumită regiune a teritoriului dacoromân putea să fi fost scris (copiat) la o distanță destul de mare de locul descoperirii, eventual chiar într-o altă arie dialectală. Ipoteza contrară e totuși mai greu de susținut, deoarece ne obligă să admitem că textele au fost traduse în nord, copiate apoi în sud, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă din nou în zona unde au fost traduse, după o peregrinare, admisibilă în principiu, dar pe care nici un indiciu extern nu o confirmă. Între cele două soluții posibile o preferăm pe cea mai puțin complicată.

Un argument în plus în favoarea localizării nord-ardelenesti a copiei o constituie circulația hirtiei pe care ea a fost executată. Din datele con-

semnate mai sus, în capitolul consacrat datării, a rezultat că hirtia poloneză folosită pentru transcrierea textelor nu a circulat în țara noastră decît în regiunile de peste munți (nu și în Moldova sau Țara Românească). Din cele opt documente ardelenesti scrise pe hirtie fabricată la Mniszek, trei provin din Maramureș, două din Bistrița-Năsăud, două din Sibiu și unul din Alba Iulia⁹⁸. După cum se observă, cinci din cele opt documente (adică 62,5%) sînt scrise în nord-estul Transilvaniei, așa cum era, de altfel, de așteptat, dacă avem în vedere apropierea acestei regiuni nordice a Dacoromaniei de localitatea de proveniență a hirtiei (situată în zonele sudice ale Poloniei).

Acceptînd Maramureșul drept regiunea unde au fost copiate textele, ne explicăm mai bine de ce transcrierea lor s-a făcut de un străin, în speță de un ucrainean. Se știe că în unele zone ale Maramureșului istoric românii au trăit din vremuri îndepărtate și continuă să trăiască și astăzi împreună cu ucrainenii. Existența unor elemente bilingve în ambele comunități etnice pare neîndoielnică, dacă avem în vedere influențele lingvistice reciproce care s-au exercitat în spațiul geografic al Maramureșului.

O însemnare pe pe f. 109^r a manuscrisului nr. 5032, făcută pe una din paginile *Pravilei* slavone, dovedește indiscutabil că în anul de la zidire 7204 (= 1695—1696) textul se găsea în Maramureș. Nu putem însă ști dacă la acea dată textele aflate actualmente în sbornicul de la Ieud erau legate împreună, pentru a conchide că și manuscrisul nostru se găsea în Maramureș la sfîrșitul secolului al XVII-lea (prin urmare la cîteva decenii după copierea sa).

Coroborînd toate argumentele prezentate mai sus, ajungem la concluzia că textele au fost copiate în nord-estul Transilvaniei, foarte probabil în Maramureș. Elementele regionale moldovenesti trebuie atribuite unui copist intermediar.

Este adevărat că, în teorie, moldovenismele celor trei texte ar putea fi atribuite și originalului. În acest caz, textele au fost traduse în Moldova, copiate undeva în zonele sudice ale țării și recopiate în Maramureș. Filiația textelor înlătură însă, pentru două dintre ele, această interpretare, admisibilă în principiu. Așa cum vom vedea în capitolul următor, *Învățătura la Paști* și *Învățătura la cuminicătură* descind din originale coresiene, în speță din două predici incluse în *Cazanica a II-a*, tradusă de Coresii și de popii Iane și Mihai din Șchei și tipărită la Brașov în 1581. Nu cunoaștem originalul *Legendei duminicii*, dar e de presupus că și acest text a ajuns în Maramureș venind din Moldova, ca și celelalte două scrieri, cu care a fost copiat împreună.

Concluzia cercetării noastre este, așadar, următoarea : cele trei texte din *Manuscrisul de la Ieud* au fost traduse în sudul Dacoromaniei (Muntenia sau sudul Transilvaniei), de persoane vorbind graiuri de tip muntenesc, copiate apoi în Moldova și transcrise, în fine, în forma în care au ajuns pînă la noi, în Maramureș.

⁹⁷ *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 96.

⁹⁸ Vezi Al. Mares, *Datarea Manuscrisului de la Ieud*, p. 311.

CHESTIUNI DE FILIAȚIE

1. Am văzut mai sus că, după opinia lui N. Drăganu⁹⁹, n-ar exista nici un raport de filiație între *Legenda duminicii* din manuscrisul nostru și textul similar din *Codicele Sturdzan*; cele două texte ar reprezenta versiuni diferite ale epistolei apocrife. Un examen atent al celor două versiuni confirmă opinia lui N. Drăganu. În mod neîndoielnic, versiunea din *Manuscrisul de la Ieud*, copiată în jurul anului 1630, nu descinde, direct sau prin intermediar, din versiunea mai veche, copiată de popa Grigore din Măhaci în 1600—1601. Orice altă legătură de filiație între cele două texte este, de asemenea, exclusă. Desigur, textele prezintă o serie de asemănări, faptul epic narat, ca și o serie de amănunte fiind, în fond, identice. Diferențele (de compoziție, înainte de toate) sînt însă numeroase și ne duc la încheierea că la baza celor două texte românești au stat versiuni slave diferite ale *Legendei duminicii*. Simpla alăturare a citorva pasaje va face verosimile afirmațiile noastre.

Iată începutul legendei în cele două versiuni :

Scriptura din ceriu a domnului nostru Isus Hristos. Au lăsat den ceriu la Ierusalim cuvîntu și spunerea cu frică mare. La ceatarea Ierusalimului, la scaunul sfînt, cădzu o piatră den ceriu; mică era și în vedea, însă nime nu o putea rădica. Adunară-să patriarșii și călugării și preuții de stătura în trei dzile și trei nopti spre rugă.

(*Codicele Sturdzan*, f. 1^r)

... dentru ceriu cădzu intru Ierusalim. Poveaste fu de demult intru sfînta ceatate Ierusalimului intru atîția ai vâ lă(t) 6000. Întîiu cuvînt feace și spuse di mare minune ce fu intru sfînta besearecă intru cetate Ierusalimulu<1>. Ascultați, oameni iubitori la oameni, adîncul și blîndeățele ce feace Dumnedzău derep lucru<re>le noastre cele hitleani. Cădzu o piatră mică și rece dentru ceriul intru Ierusalim și de greutatea ei nime nu putea spuni. Intru dzilele, patriarhul Ierusalimului feace săbor și feace rugă în tri dzile și în trei nopti.

(*Manuscrisul de la Ieud*, f. 170^{r-v})

Deosebiri sînt evidente. Versiunea din *Codicele Sturdzan* concentrează expunerea, în timp ce versiunea din *Manuscrisul de la Ieud* o dilată.

Reproducem în continuare un pasaj din partea de mijloc a textului :

Sfînta dumerecă mă botedzaiu la apa Iordanului cu sfîntul Ioan și miru sfîntu vâ dediu voao leage, e voi scriptura nu ținreți și nu ascultați. Nu știți că sfînta dumerecă voiu giudeca viii și morții?

Nu știți că sfînta dumeneacă luaiu butedzul intru Iordan? Nu știți că sfînta dumeneacă înviș den morți, ca morții să învie cu mene? Cu<m> voi nu înfeleasetu legei mele și scripturilor mele, că sfînta dume-

Nu știți că venerea mare eu mă răstigniu printru voi? Cu sulîța mă impuneră în coaste, cu trestie mă ucidea pre capu, e în miru și în picioare ei mi bătura găvoazde, e cu oțat și cu fiare mă adăpară...

(*Codicele Sturdzan*, f. 2^v—3^r)

necă voiu giudeca și vii și morți? Nu știți că venerea răstignire-mă, cu oțet și cu heare adepară-mă și-mi găvozdiră minule și-mi prigvozdiră picioarele și cunună de spini în capu-mi puseră, cu sulîțe în coaste mă impuneră-mă...

(*Manuscrisul de la Ieud*, f. 173^r—174^r)

Deși de această dată fragmentele sînt de dimensiuni aproximativ egale, diferențele ies în evidență de la prima ochire.

Alăturăm, în sfîrșit, pe două coloane, sfîrșitul legendei, așa cum apare reprodus în cele două versiuni :

Și cela ce nu va asculta acest cuvîntu cu frică și cu îndrăznire și cu grije, mai bire să nu fie născut acela om! Și ceastă carte să o cetască săva prout, săva diac, între oameni și să înveațe și să o tremeață de la unrii alalți și pre la cetăți și pre la domni, fără frică și fără grije, și să o tremeață în toată lumea. Rutesu vo<ao> aceia ce voru asculta și voru priimi ceastă carte de o voru învăța, eu le voiu da dulceața raiului în vecie de veac. Că această carte o <a>nu tremesu patriarhul de la Ierusalim pre un călugăru ce-lu chema Melintie, scriptură sfîntă a domnului nostru a lui Isus Hristos. Oare cărtulariu va fi, oare va fi vlădicu, oare va fi preutu, oare diac, cela ce nu va povesti și nu va spunre tutindire, acela să fie blăstămat de domnul nostru din ceriu și de 318 de oțeți dentru Necheiu; iară cela ce va spunre și cela ce va create, de va priimi la sîntre, bunătate va fi de la tatălu și de la fiulu Isus Hristos intru vecie de veac cu dedevăr.

(*Codicele Sturdzan*, f. 8^v—10^r)

Spre deosebire de partea inițială, de data aceasta versiunea păstrată în *Manuscrisul de la Ieud* este concisă, în timp ce versiunea din *Codicele Sturdzan* este mult amplificată. Deosebirile dintre versiuni sînt prea vizibile pentru a fi necesar să insistăm asupra lor.

O, amar celuiie om ce nu va create acestei trimeatere și scripturi și va dzice că nu este de la Dumnedzeu, multe scirbă va avea la dzua giudețului! Aceasta scriptură și trimeatere nu iaste den gîndu, ce iaste de la nevădzutul părinte și <de> la fiul și de la sfîntul duh. Azi patriararu Erusalî(m)skyi Osiană.

(*Manuscrisul de la Ieud*, f. 183^{r-v})

⁹⁹ DR, IV, 1924—1926, partea 2, p. 1096.

Rezultă din toate cele spuse mai sus că textele reproduse în *Manuscrisul de la Ieud* și în *Codicele Sturdzan* reproduc două versiuni independente ale *Legendei duminicii*.

2. O comparație, fie și sumară, între versiunile omiliei din duminica Paștilor, păstrate în *Cazania a II-a* a lui Coresi, în *Codicele Todorescu* și în *Manuscrisul de la Ieud*, pune în evidență marile asemănări, mergând adeseori pînă la identitate, care există între ele. Dacă din punctul de vedere al particularităților de limbă *Codicele Todorescu* se situează mai aproape de *Manuscrisul de la Ieud* (căci ambele texte sînt copiate în nord), el merge în mod categoric cu *Cazania a II-a* și se opune *Manuscrisului de la Ieud* în ceea ce privește textul propriu-zis al cazaniei. În general, diferențele de text dintre *Codicele Todorescu* și Coresi sînt puțin numeroase, dacă trecem cu vederea unele chestiuni de detaliu, de mai mică însemnătate. De cele mai multe ori, textul din *Codicele Todorescu* se prezintă lacunar față de versiunea coresiană. Unele din omisiunile existente în acest manuscris au permis să se precizeze că omilia reprodusă aici se leagă indiscutabil de textul coresian din 1581, fiind o copie, directă sau prin intermediar, după acesta¹⁰⁰. Față de aceste două versiuni, *Manuscrisul de la Ieud* ne prezintă un text cu numeroase omisiuni, unele evident accidentale, altele rezultate din tendința de simplificare a unei persoane care a revizuit textul. Versiunea din manuscrisul nostru este prelucrarea unui text care inițial a cunoscut o mai mare extindere.

În mod neîndoios, textul nostru nu derivă în vreun fel din versiunea păstrată în *Codicele Todorescu*. Am văzut că textul copiat în acest codice conține unele schimbări față de versiunea coresiană și mai multe omisiuni. Nici schimbările și nici omisiunile din *Codicele Todorescu* nu se reflectă în textul nostru. Dispoziția în pagină și rînduri a textului omiliei din acest codice nu ne permite să explicăm nici una dintre omisiunile accidentale din *Manuscrisul de la Ieud*. Putem, prin urmare, afirma că între *Învățătura la Paști* din manuscrisul nostru și cea din *Codicele Todorescu* nu e nici o legătură nemijlocită de filiație. Nici unul din texte nu e copiat după celălalt. Este însă neîndoiește că ele au aceeași origine și-și găsesc locul într-o stemă comună de filiație.

La alte concluzii am ajuns examinînd raportul dintre *Învățătura la Paști* din *Manuscrisul de la Ieud* și *Cazania* corespunzătoare din tipăritura coresiană. Afinitățile dintre aceste două texte, deși mai puțin numeroase decît cele existente între *Cazania* reproduse în cartea coresiană și în *Codicele Todorescu* sînt totuși evidente și indică, în chip neîndoiește, originea lor comună. Mai mult decît atît. Cercetînd cu atenție omisiunile pe care manuscrisul nostru le prezintă în raport cu omilia coresiană, am ajuns la concluzia că o parte a lor nu se poate explica în mod satisfăcător decît admitînd că textul reprodus în *Manuscrisul de la Ieud* descinde, direct sau prin intermediar, din tipăritura apărută în 1581. În cele ce urmează, vom prezenta probele necesare pentru a ne susține punctul de vedere.

¹⁰⁰ Vezi I. Gheție, *Texte coresiene copiate în Codicele Todorescu*, în LR, XXV, 1976, nr. 1, p. 3-10.

Pe f. 185^v/2-4, citim în *Manuscrisul de la Ieud*: *Că ne-au scumpărat pre noi din blăstămăul păcatelor, ce-au fost prentu noi blăstem (...)* ce [se] slobodzi...

Iată pasajul corespunzător din *Cazania a II-a* a lui Coresi, p. 133/14-17 (am respectat, în măsura posibilului, aici și în exemplele următoare, dispunerea rîndurilor în pagină și a cuvintelor în rînduri; cuvintele omise în *Manuscrisul de la Ieud* sînt trecute în paranteze drepte)¹⁰¹:

14 Că ne-au scumpărat pre noi den blăstemul
15 păcatelor. ce-au fost pentru noi blăstemul. [ca să fi-
16 m feciori. ca de aemu să nu mai fim robi,] ce slobod-
17 zi

După cum se vede, față de textul coresian, manuscrisul nostru prezintă omisiunea a douăsprezece cuvinte. Omiterea lor se explică fără greutate, dacă admitem că *Învățătura la Paști* provine, direct sau indirect, din tipăritura coresiană. Ajuns la sfîrșitul rîndului 15, la cuvîntul *blăstemul*, scribul, ridicîndu-și ochii din manuscrisul pe care-l copia, s-a înșelat în privința rîndului, continuînd cu cuvintele *ce slobodzi*, aflate exact dedesubtul cuvintelor *ca să fi[m]*, care trebuiau transcrise în mod normal. Este greu de imaginat ca o altă versiune (manuscrisă) a omiliei la Paști să fi prezentat exact aceeași dispoziție a rîndurilor și a cuvintelor în pasajul respectiv, pentru a mijloci scribului omiterea celor douăsprezece cuvinte.

Pentru a dovedi că o asemenea omisiune nu este izolată și întîmplătoare și, prin urmare, invocarea obligatorie a originalului coresian este întemeiată, vom mai reproduce, fără comentarii, alte situații similare, consemnate în *Învățătura la Paști*.

Pe f. 185^v/11-13 a *Manuscrisului de la Ieud*, se găsește următorul pasaj lacunar: *Că iubitori (...)* Dumnedzeu (...)
că mai sărăcești și mai mici sînt darure noastre.

Același pasaj în *Cazania a II-a* a lui Coresi (p. 134/5-8):

5 ...bu-
6 nă mindrie. că iubitoriu [de oameni iaste și bun și
7 dulce despuitoriu] Dumnezeu. și toate le priimea-
8 ște...

Pe f. 187^v/4-6, citim în *Manuscrisul de la Ieud*: *Cîți după al treilea ceas ați venit și după al șasele ceas, nemică să nu vă sfiîți!*

Alăturăm pasajul corespunzător din Coresi (p. 135/16-19):

16 Cîți
17 după al treilea ceas ați venit [mulțemind și ve-
18 selindu-vă să prăznuiți.] Cîți după al șaselea ceas
19 ați ajuns, nemică să vă sfiîți.

O altă omisiune semnificativă am notat pe f. 186^v/16-18: *toș să proslaviț Hristos într-această dzi lumirată de praznic. Și cire se-au postit...*

Passajul este lacunar în raport cu versiunea coresiană (p. 135/11-14):

¹⁰¹ Numerotarea paginilor *Cazaniei a II-a* s-a făcut după exemplarul existent la BAR.

Ajuns la cuvîntul *socotință* (rîndul 19) și revenind cu privirea asupra textului pe care-l copia, scribul a greșit rîndul, continuînd cu cuvintele aflate imediat dedesubtul lui *socotință*.

Aceeași situație ne întîmpină pe f. 191^v/13—14 a manuscrisului nostru, unde citim: *să cădeți întru păcate (...) ce adevărit se fie trupul și sînge a lui Hristos*.

Coresi, p. 127/28—31 :

28
29 ca veți minca și veți bea, să cădeți întru păcate [că
30 nu iaste proastă pită și vin această mincare.] ce a-
31 deveritul trup a lu Hristos.

Fără a fi vorba de un *bourdon* propriu-zis, repetarea unor cuvinte, în rînduri consecutive, a putut favoriza omisiunea de pe f. 191^v/2—3 a *Manuscrisului de la Ieud*: toate hulele, toate gîndurile nederepte de la یرینا să lepădăm.

Coresi, p. 127/1—4 :

1
2 mele și toate miniile și toate hulele [și toa-
3 te lucrurile nedereapte și] toate gîndurile nedereap-
4 te.

După ce a scris *toate hulele*, scribul a continuat cu cuvintele *toate gîndurile*, aflate imediat dedesubtul celor dintii, determinat, fără îndoială, și de repetarea cuvîntului *toate*¹⁰⁴.

Mai puțin numeroase și nu atît de convingătoare ca acelea prezente mai sus în legătură cu *Învățătură la Paști*, omisiunile notate în omilia la cuminecătura ne sugerează totuși, cu un grad destul de înalt de probabilitate, dependența (directă sau mediată) a acestui text de cazania corespunzătoare tipărită de Coresi. Descinderea textului nostru din *Cazania* lui Coresi este întărită de constatările făcute asupra limbii în care este scris. Ele au pus în evidență existența unor elemente sudice, provenind din originalul traducerii. În sfîrșit, așa cum vom vedea, *Învățătură la cuminecătura* reflectă, în cuprinsul ei, indiciile aceluiași proces de prelucrare a textului pe care-l acuză și *Învățătură la Paști*, a cărei legătură cu *Cazania* coresiană este indiscutabilă. E normal să admitem că aceste două texte, care au avut o soartă comună, fiind copiate, prelucrate și recopiate împreună, să aibă aceeași origine: *Cazania a II-a* din 1581.

4. O altă problemă care trebuie tratată în cadrul capitolului de față este aceea a relațiilor existente între textele copiate în manuscrisul nostru și versiunile ulterioare ale *Legendei duminicii* și ale celor două cazanii. Cu alte cuvinte, e necesar să stabilim eventualele transcrieri care s-au făcut după *Manuscrisul de la Ieud*. Problema este foarte simplă, întii de toate

¹⁰⁴ Unele dintre omisiunile examinate mai sus s-ar putea explica, eventual, prin acțiunea deliberată a persoanei care a prelucrat textele. Dispoziția în rînd a cuvîntelor din *Cazania a II-a* ar constitui, în acest caz, nu cauza directă, ci numai circumstanța favorizantă a eliminării unor pasaje. Oricum, omisiunile pur accidentale sînt destul de numeroase pentru a conferi sprîjinul necesar argumentării noastre.

pentru că, cu o singură excepție, n-am găsit semnalate copii ale celor două omilii, posterioare anilor 1620—1630. În măsura în care sînt reproduse în omiliarele tipărite sau copiate în secolele al XVII-lea — al XIX-lea, cele două cazanii reproduc alte originale decît manuscrisul nostru. Excepțînd cele cîteva pasaje comune tuturor omiliilor la Paști atribuite sf. Ioan Gură-de-aur (vezi mai sus, p. 8—9), *Poveste la svintele Paști* din *Paraclisul* copiat de Rafail din Dragomirna în 1661 conține o versiune complet diferită de cea cuprinsă în manuscrisul nostru. Nici confruntarea *Legendei duminicii* cu numeroase redacții românești din secolele al XVII-lea — al XIX-lea ale acestei legende apocrifice nu s-a soldat cu rezultate pozitive. În toate cazurile, ne aflăm în prezența unor alte versiuni traduse din slavonă.

VERSIUNILE INTERMEDIARE

1. Comparația întreprinsă în capitolul anterior între textele nr. II și III ale manuscrisului nostru și versiunile corespunzătoare din *Cazania a II-a* a lui Coresi a pus în evidență în mod convingător relația de filiație existentă între ele. Dacă cercetarea noastră a reușit să demonstreze cu suficientă claritate descinderea celor două cazanii rotacizante din Coresi, ea nu a precizat caracterul direct sau mediat al acestor relații. Am văzut mai sus că localizarea *Manuscrisului de la Ieud* sugerează existența unor versiuni intermediare de redacție moldovenească pentru fiecare dintre cele două texte (ca și pentru textul nr. I, de altfel). Așa cum vom vedea numaidecît, examenul filologic al textelor confirmă această concluzie.

Pe f. 185^v/2—5 (II) se află pasajul: *Că ne-au scumpărat pre noi din blăstemul păcatelor, ce-au fost prentu noi blăstem (...) ce [se] slobodzi, să nu mai fim în muncă la dereptate*.

La Coresi (p. 133/15), *blăstem* apare în forma articulată *blăstemul*, fiind urmat de cuvintele *ca să fim feciori, ca de acnu să nu mai fim robi, ce slobozi*, întreg pasajul dobîndind un înțeles pe care versiunea manuscrisă, lacunară, nu-l poate oferi cititorului. Omisiunea aceasta se explică, cum am văzut mai sus (p. 37), prin raportare la textul coresian corespunzător. E probabil că în transcrierea nemijlocită după Coresi pasajul conserva pe *blăstem* la forma articulată, iar *se* nu exista în text. Pentru a da un sens pasajului, un alt copist (al nostru sau poate unul anterior) a trecut substantivul *blăstem* la forma nearticulată și l-a introdus pe *se* (pron. refl.), făcînd în felul acesta dintr-un adjectiv (*slobodzi*) un verb (*se slobodzi*). Este evident că aceste intervenții n-au putut fi efectuate de cel ce a copiat textul după Coresi, căci, observînd eroarea, el ar fi produs pasajul omis, ci de o altă persoană, care a avut în față un text lacunar, pe care s-a străduit să-l facă inteligibil.

Tot în acest pasaj figurează cuvintele *la dereptate*, inexistente la Coresi și datorate unuia dintre copiii textului (cuvîntul *dereptate* apare cîteva rînduri mai jos, atît la Coresi, cit și în textul nostru). Atunci cînd a transcris textul nr. II, copistul manuscrisului a omis inițial silaba *de* a cuvîntului *dereptate*, dar s-a corectat îndată, trecînd silaba omisă dea-

supra rindului. Dacă introducerea celor două cuvinte în text ar fi opera copistului nostru, el n-ar fi omis, foarte probabil, primele două slove ale cuvintului *dereptate*. Copiind însă un text (manuscris) în care se găsea cuvântul parazitat *dereptate*, el putea, în graba condeiului, să scrie *reptate* în loc de *dereptate* (corectându-se apoi).

Pe f. 186^r/10—12 (II), figurează propoziția: *să luom întru sîrul nostru dragoste adeverită <lui> Dummedzeu, adeverioriului nostru*. La Coresi (p. 134/r. 21—22), pasajul se prezintă în felul următor: *să luom întru sîrul nostru dragostea adeveritului Dumnezeu, spāsitoriuul nostru*. Unul dintre copiiștii cazaniei, indus în eroare de aspectul grafic al unor slove sau de faptul că scrierea era continuă, l-a analizat pe *adeveritului* drept *adeverită lui*, determinat și de prezența substantivului feminin *dragoste(a)*. El a scris deci *dragoste adeverită lui Dummedzeu*, substituindu-l apoi pe *spāsitoriuul* prin *adeveritoriuul*, sub influența lui *adeverită*, scris anterior, și trecându-l normal la genitiv-dativ. Propoziția rămîne totuși ilocică, căci verbul *lua* pretinde ca *Dummedzeu* să se afle la genitiv, nu la dativ, cum a rezultat din falsa analiză efectuată de copist și din modificările pe care le-a operat. Ulterior, la o altă copiere, *lui* a fost omis, așa că pasajul a devenit din nou greu inteligibil. Admițînd că omiterea articolului *lui* este imputabilă copistului nostru, devine evident faptul că falsă analiză și modificările ce i-au urmat trebuie trecute în seama altui copist (anterior).

Am văzut mai sus (p. 23), că pe f. 188^{r-v} (II) copistul transcrie de două ori un pasaj destul de întins. De fiecare dată el omite cuvîntul *că* (188^r/6 și 188^v/2), dovadă că acest cuvînt nu figura în textul pe care-l copia. Întrucît *că* se găsește la locul respectiv la Coresi este clar că omiterea a trebuit să se producă într-o versiune intermediară.

Pe f. 190^r/3—5 (III) citim: *Domnul Dummedzeu, Isus Hristos, cînd <se>dzu cu ucenicii săi la ceriuul cu cei 12, luo pită*. La Coresi, în locul respectiv (p. 126/8—9), în loc de *ceriuul* găsim *cină*, cum e normal (vezi mai sus, p. 21). Pentru ca scribul maramureșean să poată confunda pe *cină* cu *cer* era absolut necesar ca în textul pe care-l copia *cină* să fie scris cu rotacism, eventual și cu *-e*: *ciră* (*ceră*). Dacă copistul ar fi transcris direct cazania coresiană, el ar fi putut scrie *ciră* (*ceră*), în cazul că vorbea cu rotacism (și-l înlocuia pe *i* prin *e*), dar în nici un caz *ceriuul*. Prezența acestei forme este o dovadă foarte puternică a existenței unei versiuni intermediare.

Pe f. 191^r/10—14 (III) se găsește pasajul: *nime dîntru voi să nu ia fără socotință trupul lui Hristos, ca nu, deaca veț mîncea și veț bea, să cădeți întru păcate (...) ce adevérit se fie trupul și sînge a lui Hristos*.

La Coresi (p. 127/29—31), după *păcate* urmează: [*că nu iaste proastă pită și vin această mîncare*], *ce adevéritul trup a lu Hristos și sîngele lui*. Avem a face cu omisiunea accidentală a pasajului trecut între paranteze drepte de către cel ce a transcris tipăritura din 1581. Alt copist a încercat să facă inteligibil pasajul, schimbînd pe *adeveritul* cu *adeverit se fie* (acest copist a putut fi scribul maramureșean sau un alt scrib anterior).

În sprijinul ipotezei că între copiile aflate în posesia noastră și originale trebuie plasată o copie intermediară pledează și adj. dem. *astă*

(II, 184^r/4). Întrucît la Coresi în locul respectiv se întilnește forma *această*, iar *ăsta* nu apare în secolul al XVI-lea (și după 1600) decît în sudul Dacoromaniei și în părțile de miazăzi ale Transilvaniei și Moldovei¹⁰⁵, este evident că forma „populară” a demonstrativului nu a putut fi introdusă în text decît de un copist intermediar.

Pe lângă exemplele înșirate mai sus, vom atrage atenția asupra nume-roaselor omisiuni accidentale, care nu pot fi explicate prin raportare la textul coresian, ci numai admițînd existența uneia sau mai multor versiuni intermediare. Nu vom cita exemple în acest sens, deoarece cititorul le poate găsi în notele la texte și deoarece considerăm că probele prezentate în paginile precedente sînt suficiente.

Examenul filologic confirmă, așadar, pentru textele nr. II și III, concluziile care au rezultat de pe urma localizării manuscrisului. Între textele ce ne-au parvenit și originale se plasează cel puțin cîte o copie intermediară. Cît privește *Legenda duminicii*, al cărei original românesc nu ne este cunoscut, va trebui să ne mulțumim cu rezultatele examenului lingvistic. Existența unor pasaje obscure pare a confirma presupunerea că textul nu a fost copiat direct după original.

2. Așa cum am observat în expunerea privitoare la localizarea textului și cum vom vedea în studiul de limbă, există unele diferențe de ordin lingvistic între texte. În temeiul lor, textele nr. II și III merg împreună, opunîndu-se textului nr. I, care prezintă nu o dată particularități de limbă specifice. Cea mai importantă deosebire între texte o constituie tratamentul lui *-n-* în cuvintele de origine latină. *Legenda duminicii* e un text fără rotacism, în timp ce celelalte două texte, *Învățătură la Paști* și *Învățătură la cuminecătura*, notează frecvent acest fenomen lingvistic (chiar dacă nu în toate cazurile). Se observă apoi că o serie de alte fenomene, cum ar fi trecerea lui *e* medial și final aton la *i*, păstrarea lui *en* (în *mente* etc.), reducerea lui *-că* la *e* (*e*), se întilnesc mai frecvent în *Legenda duminicii*. Cercetarea lexicului *Manuscrisului de la Ieud* a pus în evidență existența unor elemente moldovenesti, notate numai în *Legenda duminicii* (*astam*, *peanig*, *uncrop*). Deși moldovenisme (fonetice și morfologice) apar și în celelalte două texte, numărul lor nu este atît de ridicat ca în *Legenda duminicii*. Admițînd că originalele celor trei texte veneau din sud, iar ultima lor copiere s-a făcut în Transilvania (Maramureș), sintem nevoiți să acceptăm drept loc al realizării versiunilor intermediare Moldova. Faptul că particularitățile moldovenesti nu se realizează uniform de-a lungul manuscrisului, fiind mai numeroase în *Legenda duminicii* și mai rare în cele două cazanii, dovedește în mod indiscutabil că textele nu au fost copiate în același timp și nu provin din pana aceluiași scrib. Un argument în plus, în acest sens, obținem urmărind și încercînd să explicăm distribuția rotacismului și a lui *-n-* în cele trei texte.

Convinși, cum arătăm mai sus, că originalele celor trei texte erau sudice și nu cunoșteau prin urmare rotacismul, este limpede că această particularitate fonetică de tip nordic a fost introdusă de unul din copiiștii

¹⁰⁵ Vezi I. Gheție — Al. Mareș, *Graurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 237.

Învățăturii la Paști și Învățăturii la cuminicătură. Scriitorul rotacizant a putut fi persoana care a prelucrat textele în Moldova, deoarece în zonele nordice ale acestei regiuni (în speță, în Bucovina) rotacismul s-a menținut în unele graiuri pînă după 1630¹⁰⁶. Nu trebuie, însă, să excludem posibilitatea ca rotacismul să fi fost introdus în texte cu prilejul unei copieri ulterioare, efectuate în nord-estul Transilvaniei (Maramureș). În orice caz, în momentul cînd textele au ajuns în mîna copistului nostru, ele prezentau rotacismul. O dovadă în acest sens o constituie substituirea de către copistul *Manuscrisului de la Ieud* a cuvîntului *cină* prin *cer*, greu de explicat dacă nu admitem că în izvor se găsea o formă cu rotacism (*ciră* sau *ceră*).

Spre deosebire de cele două cazanii, *Legenda duminicii* a fost copiată în Moldova, dar de o persoană care nu cunoștea rotacismul sau evita să-l folosească în scris. Este cert că în momentul cînd unul dintre copiiști a introdus rotacismul în cele două cazanii, *Legenda duminicii* nu se găsea împreună cu ele, deoarece, în acest caz, ar fi prezentat și ea trecerea lui *-n-* la *r* în cuvintele de origine latină.

Reunirea textelor s-a făcut într-o perioadă relativ apropiată de data ultimei copieri, poate chiar de către autorul acesteia.

3. A reieșit, credem, din cele spuse pînă acum că, în forma în care ne-au parvenit, cele două cazanii (*Învățătură la Paști și Învățătură la cuminicătură*) nu sînt simple transcrieri, ci (pînă la un punct cel puțin) prelucrări după versiunile coresiene corespunzătoare. Este suficient să examinăm aparatul critic al celor două texte pentru a ne da seama că diferențele nu sînt întotdeauna rezultatul unor intervenții întâmplătoare. Felul cum se repetă anumite modificări dovedește o intervenție deliberată a unei persoane care nu era mulțumită, într-o privință sau alta, de versiunile aflate la dispoziția sa. Fără a putea hotărî cu siguranță dacă unele dintre modificări nu aparțin unor copiiști ulteriori, vom înșira mai jos acele deosebiri dintre texte care, repetîndu-se cu o anumită insistență, pun în lumină existența unei operații de prelucrare a textelor.

Deși textele din *Manuscrisul de la Ieud* și omiliile corespunzătoare din *Cazania a II-a* coresiiană reproduc aceleași versiuni ale celor două texte, nu e mai puțin adevărat că între ele există diferențe destul de însemnate. Într-o serie de locuri (și aceste situații sînt larg majoritare), cazaniile manuscrise prezintă simplificări vizibile față de originalul lor. Pasajului *și se spure acum cumu se cade burătatea aceștii zile* din manuscrisul nostru (II, 184^v/18 — II, 184^v/1) îi corespunde la Coresi: *sau cine ară putea spune de destul și a arăta cumu se-ară cădea bunătatea aceștii zile* (132/25—26). Alteori, textele manuscrise prezintă expuneri amplificate față de Coresi. În *Manuscrisul de la Ieud* (II, 184^v/9—13) citim: *rog noi, fii omenesți, să vă socotiți sufletele voastre de la sfînta pravila, se gustați de trupul lui Hristos și de sîngele său să beați*, pasaj pe care Coresi îl redă într-o formă scurtată: *rogu-mă voao, fraților, să-ș ispitească toți sine și*

¹⁰⁶ Dacă admitem că una dintre transcrierile textelor și anume cea sugerată de prezența adj. dem. *astă* a avut loc în sudul Moldovei și nu în Transilvania de miazăzi sau în Tara Românească, atunci e posibil ca introducerea rotacismului să se fi făcut în afara granițelor Moldovei (în Transilvania). Nu este însă exclus ca după prima copiere, efectuată în Moldova nerotacizantă, textele să fi fost copiate din nou (și prelucrate) în nordul Moldovei (Bucovina), de o persoană care avea în grai rotacismul lui *-n-*.

așa trupul lu Hristos să mînce și den sîngele lui să bea (132/18—20). Intervențiile persoanei care a prelucrat textele se constată pe întreaga întindere a celor două cazanii. Se observă totuși că în anumite părți modificările sînt numeroase și adeseori profunde, în timp ce aiurea ele se consemnează într-o proporție mult mai redusă și sînt, în general, nesemnificative.

După aceste considerații generale, vom trece în revistă diferențele notabile, în sensul celor spuse mai sus, dintre versiunile manuscrise și cele tipărite ale omiliilor.

Eliminarea unor pasaje se face din dorința de a simplifica expunerea, lăsînd deoparte unele fragmente nesemnificative sau elemente sintactice care se repetă. Astfel pe f. 183^v/16—17 (II) a fost redusă seria de determinări de pe lîngă substantivul *dzua*¹⁰⁷: *dzua adevărită, mare și lumirată [și mîrvinată C]*. Dintre două sinonime (parțiale) unul este lăsat deoparte: *acesta e praznicelor praznic [și sîrbătoare C]*. Alteori se renunță la o repetiție retorică: *Celui Dumnezău să mulțemim [iubiților, să-i mulțemim C] și să-l proslăvim* (II, 185^v/6—7) sau: *Pace dat-au apostolilor săi și ucenicilor săi [pace lăsat-au lor C] și pre-nșii și pre noi feciori ne-au fapt* (III, 188^v/10—13). Pe f. 185^v/13—16 (II), se enumeră persoanele care trebuie să-l glorifice pe Hristos: împărații, marii preoți, diaconii, călugării, mirenii, tinerii, bătrîinii, bogații, meserii, robii și slobozii. La Coresi lista era mai lungă; în manuscrisul nostru nu sînt amintiți arhiepiscopii, domnii, judecii, dregătorii, voinicii, proștii, bărbații și muierele. Alteori se renunță la o propoziție explicativă, care este reluată mai încolo: *curajie, blîndețele, postul [cătră acealea leage n-are, ce se zice C] că cire nu are de-acestea burătăți, leage n-are* (III, 191^v/12—13).

Semnificative sînt pasajele de pe f. 188^v și 189^v (II), unde se repetă în serie propoziții care încep cu *amări-se*, respectiv cu *înghiți*. Față de Coresi, au fost lăsate deoparte unele din elementele acestor amplificări retorice.

Adăugiri. Vom trece peste plusurile care se pot explica, la rigoare, prin greșeli de copist și ne vom opri asupra citorva exemple ce presupun intervenția deliberată a unui revizor. Pe f. 184^v/8—9 (II) se găsește începutul unei fraze: *Și de grei Dumnezău* (restul a fost omis), care nu apare la Coresi. În fragmentul: *să vă socotiți sufletele voastre de la sfînta pravila* (II, 184^v/11), cuvintele culese cu albine lipsesc la Coresi. Aceași referință suplimentară la sfînta pravilă ne întîmpină și pe fila 190^v/11—12 (III): *Intîie se-și ispitească omul sirea cu duhovnicul de la sfînta pravilă*. Pe f. 185^v/1—2 (II) sînt atribuite lui David afirmații care în realitate aparțin autorului omiliei: *Răspunse David proroc: „de tot ce au dat noao...”*. La Coresi (136/7—9) există un pasaj care pare lacunar: *Nimea să iasă flămînd sau lipsii, ce toți să vă îndulciți aceștii bogăție dulce, că Paștile noastre pentru noi se junghe Hristos*. După *Paștile noastre* par a lipsi mai multe cuvinte. Revizorul moldovean a împlinit aparenta lipsă, așa încît în *Manuscrisul de la Ieud* pasajul arată astfel: *Nime să nu iasă flămînd, ce toți să vă îndulciți că Paștile noastre sînt alease dentru a toate*

¹⁰⁷ Pasajele omise din *Cazania a II-a* sînt trecute în paranteze drepte și prevăzute cu sigla C.

jazyci, că printru noi creșterii giunghe-se Hristos (II, 187^v/5—8). În locul corespunzător din *Cazania* de la Zabludov citim: *jako pasxa naša radi požre se Xr(s)tos*.

Ne oprim aici, deși exemplele de felul celor înșirate mai sus ar putea continua, nu înainte de a atrage atenția asupra unei adăugiri caracteristice, de mai multe ori repetată. Este vorba de numele lui Hristos, care este introdus în text în locuri unde la Coresi lipsește (toate exemplele provin din textul nr. II): *cărările lui Isus* (184^v/4), *Că au dat noao Hristos* (185^v/11), *dulceției lui Hristos* (185^v/5), *miloste mare <ce> au Hristos* (185^v/7), *să cîntăm lui Hristos* (186^v/14), *a domnu<lu>i Hristos* (188^v/14).

Într-o serie de cazuri, revizorul procedează la unele schimbări, înlocuind forme gramaticale sau termeni ori modificînd ordinea cuvintelor. Iată cîteva dintre exemplele ce se pot da:

Schimbarea formelor gramaticale: a) pronumele personal cu valoare posesivă înlocuit prin pronumele posesiv: *lui* (Coresi, 132/16, 137/14) — *său* (II, 184^v/6, 189^v/7), *lui* (Coresi, 134/29, 137/22) — *sa* (II, 186^v/1, 189^v/17); b) pronumele demonstrativ de depărtare înlocuit cu pronumele demonstrativ de apropiere: *acea* (Coresi, 134/2) — *aceaste* (II, 185^v/7), *acela* (Coresi, 126/29) — *acesta* (III, 190^v/7); c) verbul: prezentul indicativ înlocuit prin perfectul simplu: *zice* (Coresi, 126/23) — *dzise* (III, 190^v/5), conjunctivul înlocuit prin viitor: *să adevărași* (Coresi, 126/25) — *veși adevăra* (III, 190^v/8), persoana a 3-a a conjunctivului înlocuită prin persoana a 2-a pl.: *să bea* (Coresi, 132/20) — *să beați* (II, 184^v/13), formele inverse înlocuite prin formele normale: *fi-va* (Coresi, 126/27) — *va fi* (III, 190^v/9), *faptu-ne-au* (Coresi, 136/27) — *ne-au fapt* (II, 188^v/13).

Schimbări lexicale: a) cuvinte înlocuite prin altele: *spășitorul* (Coresi, 134/22) — *adeveritoriului* (II, 186^v/12), *arăță* (Coresi, 136/14) — *iartă* (II, 187^v/14), *bun* (Coresi, 134/4) — *cinstit* (II, 186^v/10), *căzu* (Coresi, 137/6) — *vădzu* (II, 188^v/18), *domnului* (Coresi, 126/28) — *Dumnezeu* (III, 190^v/10), *duh* (Coresi, 133/20) — *suflet* (II, 185^v/8), *ispășitorul* (Coresi, 126/5) — *spășitorului* (III, 190^v/1), *ivi-se* (Coresi, 136/13) — *învis* (II, 187^v/13), *înfricoșata* (Coresi, 126/3—4) — *înfricată* (III, 189^v/16), *la* (Coresi, 125/32) — *în* (III, 189^v/13), *lucrat-ași* (Coresi, 135/16) — *slujit-ași* (II, 187^v/2—3), *mease* (Coresi, 126/3) — *besere<ci>* (III, 189^v/16), *milcuire* (Coresi, 134/16) — *mîlcomire* (II, 186^v/4), *a se mira* (Coresi, 132/27) — *a slăvi* (II, 184^v/2), *neîndurătorii* (Coresi, 136/4—5) — *scumpii* (II, 187^v/1), *neșchit* (Coresi, 133/4—5) — *puțin* (II, 184^v/8), *plină* (Coresi, 136/7) — *gătată* (II, 187^v/4), *preacîlnîțatul* (Coresi, 134/30) — *preaîrațitul* (II, 186^v/2), *prîimiși* (Coresi, 135/15) — *luași* (II, 187^v/1—2), *sfințim* (Coresi, 132/13) — *spășim* (II, 184^v/8), *te supuseși* (Coresi, 137/16) — *cădzuși* (II, 189^v/10), *șitorul* (Coresi, 136/28—29) — *șirutul* (II, 188^v/14), *urăsc* (Coresi, 136/20) — *nu iubăsc* (II, 188^v/6), *viață* (Coresi, 133/12) — *înviere* (II, 184^v/17).

După cum se vede, într-o serie de cazuri, termenul din *Cazania* a II-a este substituit printr-un sinonim. Alteori, relația de sens dintre cei doi termeni este destul de vagă, pentru ca în unele situații sfera lor semantică să fie diferită. În cazul termenilor *arăță*—*iartă*, *ivi-se*—*învis*, *milcuire*—*mîlcomire*, *căzu*—*vădzu*, la baza substituirii stă, probabil, o lectură greșită a copistului („corecte” sint cuvintele folosite de Coresi). În cazul prechii

căzu—*vădzu*, avem a face cu confuzia dintre *κ* și *ε*, slove care au o formă asemănătoare.

În numeroase cazuri, cuvinte ca *domnul*, *Dumnezeu* etc. sint înlocuite prin *Hristos* (sau *Isus*): *Domnului* (Coresi, 132/24) — *lui Isus* (II, 184^v/17), *Dumnezeu* (Coresi, 133/9, 30, 134/25, 135/24) — *Hristos* (II, 184^v/14, 185^v/4, 186^v/15, 187^v/11), *Domnul Dumnezeu* (Coresi, 135/11) — *Hristos* (II, 186^v/17), *cătr-însul* (Coresi, 136/1) — *către obrazul lui Hristos* (II, 187^v/15—16), *el* (Coresi, 126/23) — *Hristos* (III, 190^v/4).

b) Mai rar, un cuvînt este înlocuit printr-o sintagmă: *fraților* (Coresi, 132/19) — *fii omenești* (II, 184^v/10).

c) Am notat și situații cînd o sintagmă este înlocuită prin alta, apropiată ca sens: *să-ș ispîtească toți sine* (Coresi, 132/19) — *să vă socotiți sufletele voastre* (II, 184^v/10—11).

d) Destul de frecvente sint situațiile cînd modificările privesc *topica* cuvintelor: *slugile cealea* (Coresi, 135/5) — *ceale slugi* (II, 186^v/12), *e dulce* (Coresi, 136/12) — *dulce e* (II, 187^v/12), *cela ce pămîntul cu cerul împăcat-au* (Coresi, 136/22—23) — *cela ce au împăcat cerul cu pămîntul* (II, 188^v/8—9), *nu-l știa moartea* (Coresi, 137/6—7) — *moarte nu-l știe* (II, 189^v/1), *se bucurară ingerii* (Coresi, 137/16—17) — *ingerii se bucurară* (II, 189^v/10), *obraz și chip* (Coresi, 126/1) — *chip și obraz* (III, 189^v/13), *păhar luo* (Coresi, 126/15) — *luo păharul* (III, 190^v/12) etc.

S-a putut observa din exemplele de mai sus că modificările se întînesc în marea lor majoritate în textul *Învățăturii la Paști*, ceea ce dovedește că revizia acestei cazanii a fost mai profundă, în timp ce textul *Învățăturii la cuminăcătura* a fost revizuit cu mai puțină atenție. Faptul acesta nu înseamnă însă că în cea dintîi cazanie revizia a fost sistematică și că s-a soldat întotdeauna cu rezultate deosebite. Cititorul se poate ușor convinge că eliminarea unor cuvinte sau adăugarea altora, ca și substituirile efectuate, de altfel, au făcut nu o dată textul obscur, greu inteligibil. Întrucît, în unele cazuri, de asemenea scăderi s-au putut face vinovați și copiiștii ulteriori, nu vom cita exemple, cu atît mai mult cu cît ele se recoltează aproape de pe fiecare filă. Intervențiile revizorului, superficiale, duc uneori la rezultate neașteptate.

Am văzut mai sus că pe f. 185^v/1—2 (II) sint adăugate cuvintele: *Răspunse David proroc*, ceea ce face ca pasajul imediat următor să treacă (împotriva realității) drept citat din opera regelui biblic. Întreg fragmentul sună astfel: *Răspunse David proroc: „de tot ce au dat noao os vrem da noi ca dostoinicie frîmșeșiei lui Hristos”*. Proorocul David îl evocă, așadar, pe Hristos, care a trăit cu o mie de ani după el.

După toate probabilitățile, prelucrarea s-a făcut în timpul copierii, fără a se apela la o altă versiune slavonă sau românească a omiliilor. Spre o asemenea concluzie ne îndreaptă examinarea unor pasaje din textul revăzut al *Învățăturii la Paști*. Iată cum se prezintă un fragment din omilia la Paști în versiunea tipărită și în cea manuscrisă:

Îndrăzniți că eu biruii lumea și pre șitorul lumiei, cela ce aducea păcatele în lume, diavolul. Că ne-au spășit pre noi Hristos...	Îndrăzniți că eu biruii lume și tot șirutul lumiei. Și de diavolul spăsi-ne pre noi Hristos. (<i>Manuscrisul de la Ieud</i> , II, 188 ^v / 136/28—30)
---	--

Copiind textul care-i stătea la dispoziție, revizorul a eliminat propoziția *cela ce aducea păcatele în lume*, socotind că pasajul copiat se încheie în acel loc. Cuvîntul *diavolul*, rămas fără rost, a fost trecut în fraza următoare, prelucrată *ad-hoc* spre a da un înțeles contextului.

Tot o falsă analiză contextuală a dus la modificarea de pe f. 136^v/1—8 (II):

Să aducem Dumnezeui nostru lucrure bune: credința, dragostea, nădeajdea, răbdarea, înfringerea inimiei, milcuire și lacrămi și cuget curat și omorire acestui trup de pămînt de curvie și de toate lucrurile necurate, de pohte reale și de camete.

(Coresi, *Evangelhie cu învățătură*, (Manuscrisul de la Ieud) 134/14—19)

Revizorul a considerat că lunga enumerare se încheie cu cuvîntul *pămînt*, iar cuvintele următoare *de curvie* etc. marchează începutul unei noi fraze. De aceea, ajuns la cuvîntul *reale*, a adăugat, pentru a da un înțeles contextului, verbul *să ne ferim*.

Deși unele dintre modificările enumerate mai sus ar putea fi atribuite unor copisti (ulteriori), credem că am reușit să demonstrăm cu suficientă claritate că cele două cazanii din *Manuscrisul de la Ieud* nu sînt simple copii după *Cazania a II-a* a lui Coresi, ci reprezintă versiuni prelucrate. Din motive care au reieșit pînă acum și vor fi precizate într-un alt capitol (vezi mai jos, p. 53 și urm.), considerăm că revizia textelor s-a făcut înaintea ultimei lor copieri, prin urmare de o altă persoană decît scribul manuscrisului nostru.

RAPORTUL DINTRE TEXTUL SLAVON ȘI CEL ROMÂNESC AL LEGENDEI DUMINICII

Raportul dintre textul slavon și cel românesc al *Legendei duminicii* a constituit obiectul unor cercetări anterioare. În rîndul acestora, primul loc, în ordine cronologică, îl ocupă lucrarea Margaretei Ștefănescu, *Un produs al școlii lui Ion Egarhul la noi: Manuscrisul al III-lea din Sbornicui de la Ieud*¹⁰⁹. În atenția autoarei au stat diferențele între versiunea slavonă și cea românească a *Legendei duminicii*, scopul cercetării fiind stabilirea gradului de dependență a traducătorului față de originalul slavon. Lucrarea este bazată pe un material comparativ bogat, autoarea oprindu-se asupra unui număr însemnat de cazuri de neconcordanță între cele două versiuni.

¹⁰⁹ Publicat în „Arhiva”, XXXV, 1928, nr. 1, p. 45—55.

Cele mai multe exemple aduse în discuție se referă la probleme de amănunt. Astfel, se subliniază faptul că adeseori traducătorul nu respectă numărul substantivelor din textul slav, înlocuind în versiunea românească singularul cu pluralul și invers (singularele *pisanie*¹⁰⁹, I, 170^v/17, *ve(s) dnŭ*, I, 181^v/18 etc. sînt traduse prin: *scripturi*, I, 171^v/2, *în toate zilele*, I, 182^v/1 etc., iar pluralele *kleve(t)niko(m)*, I, 180^v/1, *slovesa moa*, I, 171^v/16—17, prin: *menciuinosului*, I, 171^v/1, *cuvîntul miu*, I, 171^v/1). Tot astfel, el nu respectă cazurile din versiunea slavonă (traducînd vocativul *patriarșe*, I, 170^v/11—12, prin genitivul: *a patriarhului*, I, 170^v/12—13). Numele sînt traduse în care traducerea suferă sub raportul transpunerii cu fidelitate a timpurilor sau modurilor verbale din slavonă. În unele cazuri, traducătorul redă prin viitorul românesc atît indicativul prezent slav (*kupi(t)*, I, 181^v/13, *zakrye(t)*, I, 180^v/16, traduse prin: *va cumpera*, I, 181^v/15, *va cuperi*, I, 180^v/17), cit și aoristul (*izsuși(x)*, I, 172^v/8, tradus prin: *voiu săca*, I, 172^v/9) sau imperfectul (*proiaše*, I, 171^v/11, tradus prin: *voiu lăsa*, I, 171^v/11).

În alte cazuri, aoristul și imperfectul slav au fost traduse prin prezentul indicativului românesc (*uml(s)rđi(x)*, I, 172^v/9, *umoliše*, I, 172^v/14—15, redade prin: *mă milostivăscu*, I, 172^v/10, *roagă*, I, 172^v/15). Sînt de semnalat, de asemenea, exemple în care, în mod nejustificat, a fost înfîlînită substituția unor moduri verbale slave: imperativele *postite*, (I, 175^v/1) și *razvrădse* (I, 170^v/12) au fost traduse prin prezentul conjunctivului: *să postească* (I, 175^v/13—14) sau prin perfectul simplu al indicativului: *deșchise* (I, 175^v/13—14). Sînt de semnalat, apoi, numeroase inconsecvențe în ceea ce privește traducerea participiului prezent sau a gerunziului slav: *glę* (I, 179^v/6) este tradus prin *va zice* (I, 179^v/9) etc.

Într-o altă categorie de neconcordanțe ar intra omisiunile din versiunea românească, care merg de la neglijarea unor particule (cum ar fi particula slavă *li* „oare”: *nevěsteli*, I, 173^v/1—2, tradus prin: *nu știți*, I, 173^v/2), pînă la omisiunea mai multor cuvinte (de exemplu, *vŭ vrēme stoe*, I, 181^v/12, nu apare în traducerea românească).

Mai trebuie menționate și amplificările din textul românesc, menite, de cele mai multe ori, să facă textul inteligibil (a se vedea, astfel, introducerea posesivului *mele* în propoziția: *nu veți cinsti praznicile mele*, I, 174^v/15, a verbului *mă voiu giura* în: *așea mă voiu giuru pre ingerii mii*, I, 175^v/12—13 etc.).

În articolul de care ne ocupăm au fost aduse în discuție și numeroase cazuri de traducere liberă sau inexactă¹¹⁰.

În afara exemplurilor de neconcordanță, Margareta Ștefănescu semnalează și cazuri, destul de numeroase, de traducere corectă a textului slav, cu respectarea numărului substantivelor¹¹¹, a cazurilor¹¹², cu traducerea corectă a aoristului slav prin perfectul simplu românesc¹¹³ etc. În plus, sînt semnalate cîteva cuvinte din textul românesc (*ne ucarcaște*, I,

¹⁰⁹ Exemplele date de noi se găsesc în articolul sus-menționat al Margaretei Ștefănescu, iar trîmîterile se fac conform numerotării manuscrisului acceptată în ediția de față.

¹¹⁰ Vezi în această privință cele cuprinse pe p. 52—53.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 47.

¹¹² *Ibidem*, p. 51.

¹¹³ *Ibidem*, p. 49.

180°/2, *ceei proscorniți*, I, 182°/11 etc.), al căror aspect fonetic apropiat de cel al corespondentelor slavone dovedește puternica influență exercitată asupra traducătorului de versiunea străină pusă la contribuție.

Concluzia cercetării la care ne-am referit este că libertățile pe care traducătorul *Legendei duminicii* și le-a luat în raport cu versiunea slavă trebuie puse pe seama apartenenței acestuia la școala lui Ion Exarhul, care preconiza efectuarea unor traduceri mai libere, reținându-se numai sensul de bază al textului slavon, cu neglijarea unor amănunte¹¹⁴.

În două cercetări mai recente¹¹⁵, Maria Zdrenghea reia problema raportului dintre cele două versiuni ale *Legendei duminicii*. În atenția autoarei au stat, în primul rând, problemele legate de calitatea traducerii românești, fiind semnalate mai ales cazurile de traducere necorectă. Apar, în cele două lucrări amintite, aceleași categorii de fapte pe care le-am amintit când ne-am referit la cercetarea Margaretei Ștefănescu. Concluzia Mariei Zdrenghea este asemănătoare celei la care ajunsese Margareta Ștefănescu: traducătorul *Legendei duminicii* manifestă o oarecare independență față de textul slavon¹¹⁶. În plus, autoarea precizează că traducătorul era un român care cunoștea ucraineana¹¹⁷.

Cele trei cercetări la care ne-am referit nu s-au oprit însă în mod sistematic asupra tuturor problemelor legate de raportul dintre cele două versiuni. Astfel, observațiile în legătură cu omisiunile sau amplificările prezente în una sau în alta din cele două versiuni sînt puține, iar concluziile care se pot desprinde din studierea acestor cazuri nu sînt satisfăcătoare.

Acesta este motivul care ne-a determinat să încercăm să întregim sub acest raport cele cuprinse în contribuțiile mai sus menționate.

Cercetarea paralelă a celor două versiuni ale *Legendei duminicii* ne-a oferit posibilitatea înregistrării și a altor diferențe destul de însemnate între cele două versiuni.

Într-o primă categorie de neconcordanțe am putea grupa cazurile de omitere a unor cuvinte sau fragmente întregi din textul slav. Uneori au fost lăsate deoparte în traducerea românească unele forme de pronume posesiv sau personal: *imatŭ imĕnie svoe* (I, 182°/6—7), *o(t)puštŭ emu grĕhy vŭsĕ* (I, 179°/1), *az da(h) va(m) zako(n)* (I, 172°/16) fiind traduse prin *are avuție* (I, 182°/8), *ierta-voiu păcatele toate* (I, 179°/2) și *eu dedŭ leagea* (I, 172°/16—17). Omisiunile de acest fel (alături de alte exemple similare menționate de Margareta Ștefănescu¹¹⁸ și Maria Zdrenghea¹¹⁹) trebuie puse pe seama neatenției traducătorului. Ele nu au drept consecință denaturarea textului.

Într-o altă categorie ar intra omisiunile care fac traducerea românească incompletă. Așa, de exemplu, în traducerea românească a textului

slav de pe f. 172°/7—8 a fost omis corespondentul lui *paky* „din nou, iarăși”. În traducerea fragmentului următor: *za sty(x) mi... ap(s)lŭ i m(ĕ)nkŭ i agglŭ* (I, 172°/10—11), *derep sfinții mii apostoli și derep űngeri* (I, 172°/11—12), a fost omis corespondentul românesc al lui *m(ĕ)nkŭ* „mucenici”. Remarcăm în plus că traducerea ultimei propoziții a textului slavon: *azŭ patriarxŭ Brusali(m)skyj Ostanŭ* (I, 183°/6—7) lipsește din textul românesc. Este posibil ca unele din aceste omisiuni să se explice¹²⁰ printr-o tendință (caracteristică școlii lui Ion Exarhul) de a nu traduce textul slavon cuvînt cu cuvînt. După părerea noastră, nu poate fi exclusă ipoteza ca omisiunile de acest fel să se datoreze neglijenței copistului.

Într-o altă categorie de neconcordanțe intră amplificările textului românesc față de cel slavon. Unele din acestea sînt rezultatul încercării traducătorului de a face mai clar textul slavon¹²¹. Astfel, în fragmentul românesc: *și iară mă voiu giura cu scaunul meu cela înfricatul* (I, 174°/10—11), apare în plus, față de fragmentul slavon corespunzător, *mă voiu giura: i tako mi pr(s)ŭla moego strašnago* (I, 174°/8—9). Corespondentul slav al verbului românesc apare în versiunea slavonă într-un fragment anterior și a fost tradus în acel loc și în textul românesc. Este evident că reluarea verbului în fragmentul citat de noi reflectă dorința de a face mai clar textul românesc. Aceleiași intenții îi atribuim repetarea verbului *nu veți cinsti: iară de nu veți feri sfînta dumeneoă și sfînta veneri și nu veți cinsti praznicele mele* (I, 174°/13—15). Iată textul slavon corespunzător: *aste ne sŭxraniste sloę ne(d)lę i styj pe(k) i praznikoj* (I, 174°/11—13).

Nu întotdeauna amplificările întîlnite se datorează intenției traducătorului de a oferi un text mai clar. Există cazuri evidente în care cuvintele ce apar în plus în textul românesc reprezintă traducerea unor cuvinte omise din textul slavon de copist. Astfel se explică prezența ultimelor două cuvinte din propoziția: *de care răsprunsu veți avea la dzona giudețului înaintea me* (I, 178°/11—13), ale căror corespondente lipsesc în textul slavon. Pentru explicația noastră pledează mai evident un fragment ca: *de veți asculta grăiturile mele ceale bune și scripturile mele cele dulce* (I, 177°/11—12), în care apare în plus față de textul slav (*aste ustŭșite glŭ moi(x) sla(d)ky(x)*, I, 177°/9—10): *ceale bune și scripturile mele*, corespondentele slave ale acestor cuvinte fiind, evident, omise de copist. În sfîrșit, un alt exemplu de omisiune în textul slavon ni-l oferă un fragment ca: *și aceia cu nusul vor lăcui în focul netrecut* (I, 179°/11—12), în care apare în plus verbul *vor lăcui*, omis, fără îndoială, din textul slavon (*i ti sŭ ni(m) vŭ ognŭ vĕ(ĕ)nyj*, I, 179°/10—11)¹²².

În concluzie, cea mai mare parte a neconcordanțelor dintre versiunea slavonă și cea românească a *Legendei duminicii*, semnalate în lucrarea Margaretei Ștefănescu și în cele ale Mariei Zdrenghea, ca și citeva din cele semnalate de noi trebuie puse pe seama traducătorului textului slavon. O bună parte dintre ele se pot explica dacă admitem

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 46, 54.

¹¹⁵ *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 305—309; Slavona „*Legendei duminicii*” din *Codicelul de la Ieud*, p. 113—115.

¹¹⁶ *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 309.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ P. 52.

¹¹⁹ Slavona „*Legendei duminicii*” din *Codicelul de la Ieud*, p. 113; *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 307.

¹²⁰ Așa cum face Margareta Ștefănescu în *op. cit.*, p. 46, 54.

¹²¹ Cf. în această privință și Margareta Ștefănescu, *op. cit.*, p. 52.

¹²² Cf. și M. Zdrenghea, Slavona „*Legendei duminicii*” din *Codicelul de la Ieud*, p. 113, unde este dat un exemplu de omisiune în textul slavon.

cunoașterea imperfectă a slavonei de către traducător¹²³, altele ilustrează o anumită tendință de a reda mai liber textul slavon, altele sînt simple neglijențe ale traducătorului; în sfîrșit, există și neconcordanțe care se datoresc încercării de a oferi cititorului un text cit mai inteligibil. Există însă, printre faptele consemnate mai sus, suficiente exemple în care non-concordanțele între cele două versiuni nu mai pot fi puse pe seama traducătorului: ele sînt, în mod evident, rodul intervenției copistului *Legendei duminicii*.

PERSOANA COPISTULUI INDREPTĂRI ȘI ADĂUGIRI

Am văzut mai sus (p. 8) că întreg *Manuscrisul de la Ieud* este scris de o singură persoană. Nu deținem nici o informație asupra copistului anonim, care, spre deosebire de alți contemporani ai săi, nu ne-a lăsat nici o notiță în legătură cu persoana sa și cu împrejurările în care a transcris textele. Pentru a obține totuși unele cunoștințe asupra persoanei sale ne-am servit de mărturiile indirecte pe care ni le oferă grafia și limba textelor.

Așa cum remarcă I. Bianu, copistul a fost un „deprins scriitor”¹²⁴. Scrisoarea e îngrijită, aproape frumoasă, ductul slovelor și regularitatea execuției trădează o persoană obișnuită să transcrie texte chirilice. Faptul că nu e prea atent și comite erori, nu o dată destul de grave, nu contrazice esențial această afirmație. Cei mai mulți copişti de texte vechi românești săvîrșeau greșeli similare, datorită distracției sau oboselii. De altfel, într-o serie de cazuri, copistul manuscrisului se corectează, adăugînd slovele omise sau rectificînd. Oricum, sub raportul caligrafiei, textele din *Manuscrisul de la Ieud* se prezintă la un nivel superior față de alte manuscrise ardelenesti contemporane, cum ar fi, de exemplu, *Codicele Sturdzan*, *Todorescu* sau *Neagoeanus*. Întemeindu-ne pe această constatare, nu ni se pare exclus ca scribul nostru să fi fost un călugăr.

După cum am văzut, localizarea textelor ne-a dus la concluzia că transcrierea lor s-a făcut în nord-estul teritoriului de peste munți, mai exact în Maramureș. Este deci de domeniul probabilității să vedem în copistul textelor un localnic, adică un maramureșean. Dacă acceptăm presupunerea formulată mai sus că scribul manuscrisului a fost monah, atunci e posibil ca transcrierea textelor să se fi făcut într-una din cele câteva mănăstiri maramureșene existente în secolul al XVII-lea (nu neapărat la Peri, cum presupune M. Zdrenghia¹²⁵). Examenul atent al grafiei și al limbii celor trei texte ne-a dus la concluzia că scriitorul era

ucrainean¹²⁶. El nu stăpînea în chip desăvîrșit limba română, avînd dificultăți, ca mai toți străinii, în special în redarea sunetelor *ă* și *î*. E un lucru ușor de dovedit, tot astfel cum nu întîmpinăm nici o dificultate pentru a demonstra că el cunoștea în mod aproximativ grafia chirilică românească, făcînd adesea confuzii între regulile ortografice românești și cele slavone (ucrainene). Nu o dată soluțiile sale sînt reflexul unei atitudini hipercorecte. E de observat, de altfel, că el întîmpina dificultăți și în respectarea ortografiei cuvintelor slave din *Legendă duminicii*. Lăsîndu-se influențat de vorbirea „populară”, adică, de fapt, de ucraineană, el modifică, în acest sens, aspectul grafic al unor cuvinte.

Ucrainean fiind și neavînd o cunoștință deplină a limbii române și a scrierii ei cu litere chirilice, scribul a împințit manuscrisul cu nenumărate grafii neobișnuite, uneori de-a dreptul bizare. El își dădea seama de inadverențele comise și le îndrepta destul de des. Cititorul poate urmări totalitatea corectărilor efectuate de copist în notele ce însoțesc reproducerea textelor, precum și în capitolele despre grafie și fonetică ale studiului lingvistic. Cu tot efortul de a se supraveghea, el a scăpat un număr mare de grafii insolite, dintre care o bună parte mărturisesc despre originea sa ucraineană.

Ca și alți copişti contemporani, scribul intervine uneori în textul pe care-l copiază, schimbînd grafia, fonetica, morfologia și, poate, și lexicul izvorului. Spre deosebire de alte cazuri asemănătoare, modificările pe care le aduce textelor nu par a fi fost numeroase și însemnate, dacă facem abstracție de schimbările privind grafia și fonetica cuvintelor. El nu a prelucrat textele, ci s-a mulțumit să le reproducă cum se pricepea. Omissionile pe care le va fi făcut sînt accidentale și nu deliberate; ele nu izvorăsc din rațiunea de a modifica, îmbunătățînd textul aflat la dispoziția sa.

Am văzut mai sus că la f. 188^v/16 — 189^v/11 există un pasaj care a fost repetat din neglijența copistului. Comparația atentă a celor două pasaje, practic identice în privința textului, pune în lumină unele deosebiri de grafie și de fonetică, capabile a arunca o anumită lumină asupra manierei în care scribul maramureșean copia textele. În cele mai multe situații, cuvintele sînt redade a doua oară în aceeași formă în care fuseseră transcrise cîteva rînduri mai sus. Fidelitatea merge pînă la a reproduce erorile manifeste de grafie. Astfel, *tetăți* (= cetățîi) se regăsește în această formă în ambele pasaje (188^v/9 și 188^v/5), ca și *nostră* (188^v/7), care-și păstrează această grafie mai puțin obișnuită și pe f. 188^v/3. *Sit* (188^v/6), pentru *sînt* (sau *sînt*), rămîne, de asemenea, neschimbat în cea de a doua transcriere (188^v/2). Se repetă omisiunea lui *că* (188^v/6 și 188^v/2), dovadă că acest cuvînt fusese omis într-o transcriere mai veche. *Fapt* (188^v/13) devine *fpt* pe f. 188^v/8, iar *frașilor* (188^v/2) — *fașilor* pe f. 188^v/17. În unele cazuri, copistul „rectifică” grafia anterioară (conducîndu-se după

¹²³ Vezi M. Zdrenghia, *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVIe siècle*, p. 307, 309.

¹²⁴ *Manuscript de la Ieud*, p. [I].

¹²⁵ *Slavona „Legendei duminicii” din Codicele de la Ieud*, p. 118.

¹²⁶ O altă probă, în acest sens, o găsim la f. 187^v/7 (II), unde consemnăm pasajul: *ce toți să vă induciți că Paștile noastre sînt alese dentru o loate jazyei*. Este firesc să presupunem că în textul copiat de scribul nostru în locul cuvîntului slav *jazyci* se găsea corespunzător românesc *limbi*. Transcriind în grabă și fără atenția cuvenită, copistul a făcut o substituție involuntară, schimbînd cuvîntul românesc cu cel slav corespunzător și trădîndu-și astfel originea etnică.

original). Așa stau lucrurile cu *se* (188^v/4), care în cel de al doilea pasaj apare corectat în *să* (188^v/18), după ce scribul l-a îndreptat pe *ε*, scris inițial, în *η*. Mult mai frecvente sînt situațiile cînd în cea de a doua transcriere scribul își notează rostirile sau formele sale particulare: *rea* (188^v/4) — *re* (188^v/18), *ceriul* (188^v/8) — *cerul* (188^v/4), *lumea* (188^v/14) — *lume* (188^v/9). În mai multe rînduri, scribul își consemnează inițial rostirea sa particulară, dar o corectează îndată, astfel încît, sub raportul grafiei, cuvintele apar scrise în ambele pasaje în aceeași formă. Astfel, *ce* este modificat în *cea* (188^v/18), iar *vrajba* în *vrajbă* (188^v/5); cf. și *nicem*, rectificat în *gicem* (188^v/1). Pe f. 188^v/9 cuvîntul *cei* fusese repetat din greșeală. La a doua transcriere cuvîntul este corect transcris. Amintim tot aici că, transcriind pentru a doua oară pasajul, copistul omite inițial conjuncția *și* la f. 188^v/18, dar se corectează apoi scriind cuvîntul trecut cu vederea deasupra rîndului. În schimb, pe f. 188^v/4, el omite cuvîntul *cela*, notat în prima transcriere. *Pr** (188^v/6) este copiat a doua oară *pr** (188^v/2).

Deși se reduce la un număr de 14 rînduri, pasajul recopiat din eroare ne permite să ne facem o idee despre modul cum transcrie copistul și despre măsura în care el respectă sau modifică litera textelor de la o pagină la alta. El ne oferă, totodată, unele indicii asupra deprinderilor sale ortografice și de pronunțare, care vin să întărească concluziile pe care le-am tras în capitolele consacrate grafiei și foneticii textelor.

Graiul românesc vorbit de copistul manuscrisului era cel maramureșean, așa cum se infățișează el în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Întrebarea care se pune este dacă în graiul copistului se păstra sau nu rotacismul lui *-n-*, care era în declin accentuat spre 1630, cînd a fost copiat *Manuscrisul de la Ieud* (ultima atestare a lui *-r-* în documentele maramureșene și născădunene e din 1634). Un răspuns e greu de dat în această privință. Pe f. 185^v/9 (II) apare scris *să ne închinăm*, dar examenul atent al grafiei ne arată că slovele *px* provin din modificarea unor litere scrise anterior, probabil *ne*. La prima impresie, exemplul nu pare concludent pentru a stabili, pe baza lui, care era rostirea scribului, deoarece, în principiu, e posibil ca *ne* să fi existat în izvor, iar rotacismul să-i aparțină copistului, dar nu e cîtuși de puțin exclus ca lucrurile să se fi petrecut invers, adică manuscrisul de pe care copia să fi prezentat în locul respectiv o grafie cu rotacism, iar scribul să fi vorbit fără rotacism¹²⁷. La o cercetare mai atentă, corectarea efectuată de copist se vedește a fi capabilă să ne sugereze care era rostirea scribului. Avem a face cu o corectare similară celei existente în grafia curioasă *vereni* (= veni) din *Catehismul Marțian*, în care silabele *re* și *ni* trebuie atribuite copistului sau originalului. S-a arătat că prima silabă, reflectînd o deprindere grafică sau de rostire a copistului (*i > e*), trebuie trecută în seama acestuia, în timp ce *ni* provine din originalul nerotacizant¹²⁸. La fel stau lucrurile în manuscrisul nostru. Silaba *ne*, scrisă întii, reflectă o deprindere de rostire a copistului străin (*să ne închinem*, cu *ă > e*), prin urmare trebuie atribuită acestuia. În acest caz, rotacismul provine

¹²⁷ Vezi N. Drăganu, în DR, III, 1923, p. 936—937.

¹²⁸ Vezi I. Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 102—104.

din textul care era copiat. Scribul nostru nu avea deci rotacismul lui *-n-* în graiul său, dar fiind un copist conștiincios se străduia să transcrie întocmai textele, indiferent dacă erau sau nu cu rotacism.

După copiere, manuscrisul a fost revăzut, parțial, de mai multe persoane, care au adus unele îndreptări textului. Nu trebuie să se înțeleagă că ar fi vorba despre o operație de revizie propriu-zisă, ci de accidentale rectificări (termenul e uneori relativ) efectuate pe unele pagini de anumiți lectori ai manuscrisului. În mod curios, nici una din aceste intervenții nu a atins textul nr. I (*Legenda duminicii*), ci numai cele două cazanii rotacizante.

Examenul grafiei și, în parte, al cernelii cu care au fost scrise rectificările ne-a dus la concluzia că pot fi identificate patru persoane care au operat modificări în textele nr. II și III ale *Manuscrisului de la Ieud*. Constatările noastre sînt relative, cum se va vedea numai decît, examenul grafologic, întemeiat pe un număr redus de specimene, nefiind întru totul concludent.

Primului dintre scribii care au făcut îndreptări în *Manuscrisul de la Ieud* (numit de noi scribul A) i se datoresc completările de la fila 189^v/16 (slovele *pe*), 190^v/17 (cea de a doua slovă *p* suprascrisă), 190^v/2 (slova *p*), 192^v/1 (slova *p* suprascrisă), 193^v/11 (slovele *pe* ale cuvîntului *tare*), 193^v/18 (cuvîntul *κω*), consemnate în totalitate în textul nr. III. Pe cît lasă să se vadă cele cîteva slove, scribul A era o persoană deprinsă cu scrierea chirilică, avînd chiar înclinația de a scrie caligrafic.

Scribul B a făcut adăugirile și rectificările de la filele 187^v/6—7 (II; slovele *κω* din cuvîntul *alease*), 189^v/3 (II; slovele *ca* scrise deasupra cuvîntului *răpăpi* „răpi”), 189^v/9 (II; slovele *po* din cuvîntul *herovimii*), 192^v/14 (III; slova *h* scrisă deasupra primului *κ* din *κκκ*, care a fost șters), 192^v/4 (III; slova *h* scrisă deasupra cuvîntului *lu*), 192^v/2 (III; slovele *p* și *h* adăugate deasupra cuvîntului *etăciurea*), 192^v/5 (III; slova *h* scrisă deasupra cuvîntului *vir*), 193^v/2 (III; slova *h* adăugată deasupra cuvîntului *iertăciurea*).

Scribul B pare a fi fost o persoană cu o scriere mai puțin îngrijită decît a scribului A. Vorbea cu rotacism, pe care îl realiza în forma *nr*. Rectifica în mod superficial, fără a apela la alte izvoare. Deasupra grafiei bizare *răpăpi* a adăugat slovele *ca*, intrucît credea că ar fi vorba de cuvîntul *răsipi*. În realitate, *răpăpi* trebuie citit *răpi*.

Scribul C a adăugat slovele *pa* deasupra cuvîntului *deșet* (II, 189^v/3), slovele *ps* deasupra cuvîntului *ciului* (III, 189^v/11) și slovele *κop* deasupra cuvîntului *fraț* (III, 193^v/4). Ca și ceilalți scribi, rectifică superficial, în grabă. Adăugînd slovele *ps* deasupra lui *ciului* de pe f. 189^v/11, a rezultat forma *ciurului*, în loc de *cerului*. Intenționînd să scrie forma *cerului*, cu *r* dur, scribul pare a-și trăda originea străină (ucraineană); cf. colo apuse mai sus, p. 54.

Scribului D îi datorăm trei intervenții în textul nr. II. Pe f. 188^v/18 a pus o cruculiță deasupra lui *κ* din *îngăpi*, trimițînd în josul rîndului, unde a scris și *κκ*. O intervenție similară, aparținînd aceleiași persoane, se află pe f. 189^v/1, unde adăugarea *s-a* făcut deasupra rîndului. În fine, un rînd mai jos, aceeași mină l-a adăugat pe *și* deasupra lui *îfi* (scris în loc de *înghiți*). Aparent, adăugirea cuvîntelor *și* *κκ* pare lipsită de sens. În realitate, dacă citim pasajele corespunzătoare din Coresi, obser-

văm că înaintea cuvintelor *Înghiți viața și călcat fu de viață* (II, 189^r/1—2) există fraza *înghiți-l și cunosc el pe trup*, omisă din textul nostru. Și că ar putea corespunde cuvintelor și *ок<nosc>*, consemnate la Coresi. Dacă interpretarea noastră e întemeiată, înseamnă că scribul D a confruntat textul cazaniei cu Coresi sau cu un alt izvor complet și a menționat omiterea pasajului, notind primele cuvinte ale acestuia. Notarea cuvintelor și *ок* pe f. 188^v/18 e greșită, întrucît în acest loc *Manuscrisul de la Ieud* nu prezintă o lacună față de Coresi. Probabil că scribul și-a dat seama de greșeală și a repetat indicația pe fila următoare, la locul potrivit, dar fără a șterge cuvintele scrise anterior. Notarea lui și deasupra lui *îfi*, de pe f. 189^r/2, ar putea fi de asemenea greșită. Dacă scribul a avut la îndemînă o versiune completă a cazaniei, eventual chiar tipăritura lui Coresi, atunci tot lui i se datorește, poate, ștergerea celor trei cuvinte parazitare de pe f. 184^v/9 și 12 (vezi mai sus, p. 23).

Dacă grupul de slove *кк* trebuie interpretat cu *<nosc>*, atunci persoana care l-a scris avea deprinderea de a-l nota pe *u* prin *к*, întocmai ca scribul manuscrisului nostru. Ar însemna că și el era ucrainean (ca și scribul C, de altfel). Întrucît interesul atîtor străini pentru lectura unui text românesc pare neobișnuită, iar grafia slovelor atribuite de noi scribilor C și D e în multe privințe asemănătoare, nu ni se pare exclus ca ele să provină de la una și aceeași persoană (care le va fi scris în momente diferite și folosindu-se de condeie și cerneluri diferite. Din motive asemănătoare nu trebuie să socotim cu desăvîrșire exclusă ipoteza că modificările atribuite de noi scribilor C și D aparțin, de fapt, persoanei care a copiat textul. Dacă aceste presupuneri s-ar dovedi întemeiate, atunci numărul persoanelor care au operat rectificări în texte se reduce la trei sau chiar la două.

Următoarele intervenții nu pot fi atribuite cu exactitate nici unuia din cei patru scribi: notarea lui *s* în loc de *ș* în *căzuș* (III, 189^r/10) și modificarea în *u* a unui ier mare în cuvîntul *u(n)sprădzeecele* (II, 187^r/8).

Autorul primei modificări vorbea un grai de tip sudic, caracterizat prin evoluția africaterii *dz* la *z*.

Notăm în încheiere că unul din lectorii de astăzi ai manuscrisului a adăugat, cu creionul, un *o* deasupra fragmentului de cuvînt *irea* (= noirea; II, 185^r/18) și (cu litere latine) silaba *se* deasupra fragmentului de cuvînt *mearii* (= measerii; II, 187^r/18).

CONCLUZII

Ajunși la capătul cercetării noastre, vom reuni observațiile făcute mai sus într-o privire de ansamblu.

Toate cele trei texte cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud* sînt în mod cert copii și nu originalele traducerilor din slavonește. Un ansamblu de probe cu caracter lingvistic, filologic și grafic pledează în favoarea acestui punct de vedere.

Examenul filigranologic, efectuat de Al. Mareș, a dovedit în mod convingător că cele trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud* nu datează

din secolul al XVI-lea, ci sînt posterioare anului 1600. Scrierea lor s-a făcut în deceniile al treilea — al patrulea ale secolului al XVII-lea (în jurul anului 1630). Se confirmă astfel opinia acelor cercetători care au plasat scrierea manuscrisului după 1600.

Diverse argumente ne-au dus la concluzia că textele au fost copiate în Maramureș. Copistul a fost un scrib deprins cu scrierea chirilică. Fiind ucrainean, el stăpînea în chip imperfect limba română, amestecînd în scris regulile ortografice românești cu cele slavone (influențat fiind și de limba ucraineană vorbită). Cunoșcînd această împrejurare (admisă de mai mulți învățați), ne putem explica prezența unor grafii insolite în cele trei texte și sîntem în măsură să le dăm o interpretare corespunzătoare. E posibil ca scribul să fi fost călugăr și să-și fi avut reședința într-una din mănăstirile ce ființau în Maramureș în secolul al XVII-lea.

Copiate în Maramureș, în jurul anului 1630, textele provin din originale traduse aiurea. Examenul limbii manuscrisului ne-a permis să descifrăm pe lingă un strat de limbă nordic (de nuanță moldovenească și ardelenască), foarte bine reprezentat în text, un strat sudic, constînd în unele elemente de tip muntelesc, a căror circulație în nordul Dacoromaniei în anii 1620—1630 este exclusă. Am atribuit aceste elemente originalelor, în timp ce particularitățile nordice le-am trecut în seama copiştilor.

Cercetarea raportului de filiație dintre cele două omilii copiate în manuscrisul nostru și textele corespunzătoare din *Cazania a II-a* a lui Coresi confirmă această opinie. Am arătat, pe bază de texte paralele, că omiliile sînt copii după cazaniile tipărite de Coresi. Considerații de natură filologică și lingvistică ne-au îndreptat că între originalele coresiene și copiile noastre se plasează una sau, probabil, chiar mai multe copii intermediare. Una dintre acestea a fost efectuată în Moldova. Cu acest prilej (sau poate cu ocazia unei alte copieri), cazaniile au fost supuse unei prelucrări destul de importante, care a avut drept scop scurtarea versiunilor coresiene și revizia lor sub raport stilistic. Este de domeniul probabilului ca rotacismul lui *-n-* să fi fost introdus în aceste texte cu prilejul reviziei, deși nu este exclus ca această intervenție să fi avut loc la o altă copiere (anterioară sau, mai degrabă, posterioară prelucrării). Persoana care a revăzut textele nu s-a folosit de o altă versiune (românească sau slavonă) a cazaniilor, ci a operat modificările direct pe text, în timp ce copia, orientîndu-se după anumite preferințe de ordin stilistic și urmărind eliminarea pasajelor nesemnificative din punctul său de vedere. Nu o dată îmbunătățirile aduse textelor sînt iluzorii, pasaje întregi devin greu inteligibile. Omisiunile accidentale ale celorlalți copişti vor fi sporit, fără îndoială, obscuritatea unor părți din cazanii.

În timp ce omiliile din *Manuscrisul de la Ieud* au cunoscut vreme îndelungată o soartă comună, *Legenda duminicii* și-a avut istoria proprie, înainte de a fi fost alăturată celorlalte două texte. Deși nu cunoaștem originalul traducerii românești a epistolei apocrife, putem totuși afirma că el a fost alcătuit tot în părțile sudice ale domeniului dacoromânesc (în Țara Românească sau într-o localitate din Transilvania de miazăzi). Și acest text a fost copiat (nu știm dacă și prelucrat) undeva în Moldova, dar în alt centru cultural și de alte persoane decît cele ce au transcris

Deși diferite prin distribuție sau frecvență, slovele н, њ, ї, і, v, au, de regulă, valoarea [i]. Ele pot nota fie vocala [i] (după consoane sau vocale), fie semivocala [j] din componența diftongilor, fie, mai rar, caracterul palatal [ʲ] al consoanei precedente.

н apare, de regulă, după consoane, în poziție medială și finală sau la inițială absolută: *апронѣци* (II, 187^v/15), *аримж* (III, 191^v/3), *астъси* (II, 183^v/11), *дѣчи* (I, 174^v/6), *кѣци* (I, 171^v/16—17), *испѣстиѣ* (III, 192^v/14), *нзѣкип* (II, 188^v/12) etc. Mai rar н a fost notat după o vocală cu care formează un diftong sau cu care este în hiat: *апон* (II, 187^v/12), *спрѣню* (II, 188^v/14), *сѣна* (II, 188^v/14).

După cum se poate observa din examinarea tuturor exemplurilor citate mai sus, prin н se notează atât vocala [i], cât și semivocala [j] și caracterul palatalizat al consoanei precedente [ʲ].

њ¹¹ notează de regulă semivocala [j] în diftongii descendenți: *апоњ* (II, 187^v/13), *акоулоуњ* (I, 179^v/18) etc. Cu totul rar, prin slova њ a fost notată vocala [i], în poziție medială după o vocală cu care se află în hiat, în cuvinte ca: *ноѣрс* (II, 183^v/15), *арѣинтѣ* (III, 189^v/15). Avem a face, după toate probabilitățile, cu inadvertențe ale copistului determinate, probabil, de faptul că acesta nu este suficient de familiarizat cu valoarea slovei њ, a cărei utilizare sistematică în textele româno-slave (ca și în cele românești) nu urcă mai sus de secolul al XVII-lea¹².

Existența în textul nostru a unui semn special pentru notarea lui [j], њ, ar putea constitui un motiv pentru a pune sub semnul întrebării valoarea [j] sau [ʲ] a slovei н. Într-adevăr, dacă н scris după consoane are, de regulă, valoarea [i], iar њ scris după vocale are, de regulă, valoarea [j] se pune problema dacă nu cumva trebuie să-i atribuim lui н peste tot o unică valoare: [i].

Cercetarea textelor paleoslave, precum și a celor româno-slave întreprinsă de I. Bărbulescu¹³ a demonstrat faptul că slovei н îi sînt proprii cele două valori: valoarea de vocală și valoarea de semi-vocală. Este deci normal ca și în textele românești slova н să conserve valorile pe care le cunoștea în textele slave. Apariția unui semn special (în secolul al XVII-lea) pentru notarea lui [j] nu a anulat valorile curente ale lui н, impuse prin tradiție, ci a lărgit numai inventarul de semne prin care se notează [j].

Ї apare de regulă după o consoană, înaintea altei vocale cu care se află în hiat sau cu care formează un diftong: *дѣторѣ* (I, 183^v/10—11), *дѣдѣиѣн* (II, 185^v/5), *тѣрѣн* (I, 180^v/7), *ѣилѣ* (I, 176^v/1), *вѣдѣю* (I, 173^v/5), *пѣтѣрѣ*¹⁴ (I, 170^v/2), *крѣцирѣн* (II, 187^v/8), *рѣкин* (II, 186^v/16) etc.

¹¹ S-ar părea că *Manuscrisul de la Ieud* reprezintă unul din cele mai vechi texte în care a fost notat semnul scurtimii (*vrahia*) deasupra lui н. Emil Virtosu, în lucrarea *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 119, semnaleză apariția acestui semn, în tipărituri și manuscrise, abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

¹² Vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 332.

¹³ *Op. cit.*, p. 328—345.

¹⁴ După Andrei Avram (*Contribuții*, p. 74—81), într-un exemplu de felul acestuia ı corespunde unei vocale silabice.

În exemplele în care a fost înregistrat, ı notează vocala [i].

ı apare de obicei la inițiala numelor proprii: *исрѣнь* (I, 170^v/3), *исрѣн* (II, 183^v/11), *исрѣдѣнь* (I, 173^v/15—16), *іѣ* (II, 184^v/17), *исрѣда* (III, 191^v/7; cuvînt în care ı este folosit împreună cu *оу* în locul slovei *ю*), unde notează vocala [i] sau semivocala [j].

V a fost notat într-un număr redus de cuvinte, după consoană, cu valoarea [i]: *кѣн* (III, 189^v/13), *лѣспрѣѣ* (I, 182^v/16). Aceeași valoare o atribuim lui v și într-un exemplu singular ca: *кѣтѣ* (III, 190^v/5). Prezența lui [i] în acest cuvînt s-ar putea explica prin originea străină a copistului care, avînd dificultăți în redarea lui [i] românesc, îl apropia de [i], existent în propria lui limbă.

Aceeași slovă este utilizată cu valoarea [v] în exemple ca: *сѣрѣѣ* (I, 171^v/15), *сѣлѣстѣ* (III, 190^v/2)¹⁵.

Din cele spuse pînă aici referitor la valorile curente ale slovelor н, њ, ї, і, v utilizate în scrierea *Manuscrisului de la Ieud*, s-a putut constata că ele au atît contexte comune, cât și contexte diferite. Trebuie să observăm că, chiar în contextele comune, frecvența apariției fiecărei slove este diferită.

Pentru a ilustra o valoare specială a slovei н ne vom referi la un exemplu singular ca *мѣрѣнѣнѣ* (II, 184^v/13), în care copistul a notat, evident greșit, н în loc de ж (ѣ) cu valoarea [ă]¹⁶.

Ni se pare că această grafie bizară se explică satisfăcător prin originea ucraineană a copistului. Este cunoscut, astfel, faptul că în graiurile ucrainene de sud-vest, în unele cuvinte, [o] (notat prin ж) a trecut la [i] (prin faza [u])¹⁷. Este posibil, în consecință, ca cel care a copiat textul nostru să fi avut această particularitate în graiul ucrainean vorbit de el și să fi fost deprins să substituie în textele slave pe care le copia pe ж prin н. Transcriind textul românesc, el va fi făcut în mod mecanic o substituție similară, așa cum a mai procedat și în alte împrejurări asemănătoare.

o și w

Distribuția acestor slove este următoarea:

În poziție medială, după consoană, ele apar alternativ: *домѣнѣ* (II, 187^v/12) — *домѣнѣнѣ* (II, 186^v/15—16); *фрацилор* (II, 186^v/9) — *фрацилѣнѣ* (II, 185^v/14); *корѣ* (I, 176^v/9) — *кѣр* (III, 193^v/18) etc.

La inițială de cuvînt sau de silabă (după vocală), nu a fost notat decît w: *ворѣ* (I, 172^v/12), *вѣрѣнѣ* (III, 189^v/13), *вѣнѣнѣ* (III, 193^v/16), *доуѣ* (III 191^v/16), *лѣуѣ* (III, 193^v/17), *кѣдѣуѣ* (I, 172^v/1—2).

În toate exemplele la care ne-am referit pînă aici, ca și în altele similare, cele două slove notează pe [o] sau [o].

¹⁵ Valorile [i] și [v] ale slovei v sînt curente pentru textele vechi românești (vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 483).

¹⁶ În legătură cu cazul invers al notațiilor, mai frecvente, prezentînd pe ж cu valoarea н, vezi mai jos, p. 71.

¹⁷ Vezi în această privință Й. О. Дзєндзєвський, *Конспект лекцій з курсу української діалектології* (ч. I Фонетика), Ужгород, 1965, p. 38.

O altă valoare cu care sînt utilizate cele două slove este [oa], în poziție medială și, mai rar, la inițială: *пторче* (I, 177^r/6), *морче* (II, 184^r/17), *посе* (I, 176^r/15), *шменилар* (I, 177^r/17), *врж* (I, 171^r/2), *дош* (I, 175^r/1), *нов* (II, 185^r/13), *ков* (I, 171^r/7) etc.; cf. și *дошрж* (I, 171^r/16), *ковстрж* (I, 177^r/9).

Pentru precizarea valorii slovelor *o* și *w* în aceste exemple ne întemeiem pe constatarea că ele alternează în scris cu *oa*, *wa*, acestea din urmă fiind modalitățile curente pentru notarea diftongului [oa] în textul nostru: *пторче* (I, 179^r/7), *морче* (II, 186^r/4), *вострж* (I, 178^r/9), *шмени* (I, 170^r/15–16), *нов* (II, 185^r/11), *дош* (III, 191^r/6) etc. De altfel, textele vechi românești din secolul al XVI-lea oferă suficiente exemple în care slovele *o* și *w* au valoarea [oa]¹⁸. După Al. Rosetti¹⁹, notarea diftongului [oa] prin *o* sau *w* se explică prin inexistența diftongului în slavă și, deci, prin dificultățile de a-l nota, în lipsa unui model. Pentru redarea în scris a diftongului s-a apelat la slovele *w* sau *o*, realizându-se o reproducere aproximativă a lui [oa]. Din motive prezentate într-o altă parte a lucrării (p. 92–93) nu considerăm fundată opinia unor cercetători că, în grafii de felul celor reproduse mai sus, *o* sau *w* ar avea valoarea unui [o] deschis ardelenesc [ø].

Pentru valoarea [oa] a lui *o* și *w* în exemplele amintite pledează și unele modificări făcute de copist în text. Astfel, în câteva rinduri, copistul a scris inițial *морче* (II, 188^r/2, 16, 189^r/16), *ностре* (II, 187^r/6), revenind și adăugind ulterior pe deasupra rîndului slova *а*.

Textul nostru oferă și câteva cazuri de grafii particulare în care slova *o* este utilizată în locul lui *s* (ю) cu valoarea [u] ([ju]): *вжстжмоа* (I, 180^r/9), *Хрвоини* (III, 189^r/9–10), *менчюношн* (I, 177^r/1–2), *порсрѣ* (III, 190^r/18), asemenea forme alternând cu cele în care a fost notat *s*, (ю) formele cu *s* (ю) fiind majoritare: *вжстжмсѣ* (II, 185^r/3), *менчюносѣшн* (I, 180^r/1) etc.

Frecvente notații cu *o* (*w*) avînd valoarea [u] au fost semnalate în unele texte din secolul al XVI-lea²⁰. Al. Rosetti²¹ socotește că, în asemenea situații, avem a face cu grafii justificate, probabil, prin alternanțele *o/s/ oу* întîlnite în notarea unui [o] neaccentuat, explicație greu de primit. Împărtășim însă convingerea acestui savant că, în asemenea exemple, *o* (*w*) sînt simple grafii care nu au valoarea [u] sau [o] așa cum socotesc Densusianu, Tagliavini și Candrea²².

Un argument în plus în favoarea interpretării noastre îl oferă cercetarea părții slave a *Legendei duminicii*. Astfel, în textul slavon a fost notat uneori *w* în loc de *oу*, într-un exemplu ca *вкрон* (vsl. *оукрона*), cu [o] ca în ucraineană (*okrip*)²³. Nu este deci imposibil (lucru dovedit prin alte caracteristici grafice ale textului nostru) ca această particularitate de rostire a scribului ucrainean, reflectată de textul slavon, să fi fost extinsă și la scrierea unor cuvinte din textul românesc.

¹⁸ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 48; I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 406.

¹⁹ ILR, p. 506.

²⁰ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 73; Rosetti, ILR, p. 486–487.

²¹ ILR, p. 487.

²² Densusianu, HLR, II, p. 73; C. Tagliavini, *Il „Lecton Marsilianum”*, București, 1930, p. 68–69; Candrea, PS, I, p. CXXXVII.

²³ Vezi M. Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 112.

Semnalăm, de asemenea, apariția lui *o* în unele cuvinte în locul slovelor *ъ* sau *ж*, care notează un [ǎ] neaccentuat sau, cu totul rar, un [ǎ] accentuat: *поминѣ* (I, 172^r/7), *согошн* (I, 182^r/12), *кшотрн* (I, 177^r/12–13). Primul dintre aceste cuvinte apare scris și cu *ъ*: *пѣминѣ* (I, 171^r/17–171^r/1).

În exemplele în care a fost notat *o* în loc de *ъ* sau *ж*, întîlnite numai în primul text al *Manuscrisului de la Ieud*, avem a face cu simple grafii care se explică în chip mulțumitor dacă le raportăm la deprinderile de a vorbi și a scrie ale scribului, care era, după toate probabilitățile, ucrainean. Neavînd pe [ǎ] în limbă el îl reda, mai ales după labiale, printr-un [o], așa cum procedează unii vorbitori străini ai limbii române²⁴. Nu este exclus ca scribul ucrainean să fi înlocuit, cel puțin în unele cazuri, pe *ъ* prin *o*, așa cum proceda cu cuvintele slave care prezentau un *ъ* vocalizat în ucraineană în [o]²⁵. Un exemplu în acest sens îl constituie *дожда* notat în textul slavon (I, 176^r/14), alături de *джда* (I, 181^r/12).

oу și s

Slovele *oу* și *s* apar în egală măsură în diferite poziții ale cuvîntului, la inițială, în poziție medială (atît după consoane, cît și după vocale), la finală (după consoane și vocale), avînd valoarea [u] sau [ju]: *срѣ* (II, 187^r/18–187^r/1) — *оурѣ* (II, 188^r/3); *жжжж* (III, 193^r/13) — *жжжжж* (III, 193^r/12); *прѣци* (II, 186^r/14) — *пржжжжн* (III, 189^r/14); *кѣ* (II, 184^r/13) — *коу* (I, 176^r/11); *жжж* (II, 189^r/8) — *жжжж* (II, 184^r/1); *чкѣ* (II, 185^r/3) — *чжжж* (III, 189^r/6–7); *юуѣ* (III, 191^r/7) etc.

În poziție medială și finală, în cea mai mare parte a exemplelor întîlnite, se notează *s*, în timp ce *oу* apare în aceste poziții cu totul rar.

Înclinăm în a atribui lui *s* o valoare similară: [u] ([ju]) în exemplele în care a fost notat la finala cuvîntului după un grup consonantic (și în care, în limba actuală, [-u] a dispărut): *мношжжжжж* (I, 172^r/10), *пржжжжж* (I, 177^r/14), *ржжжжж* (I, 178^r/11) sau după consoană simplă: *чжж* (I, 171^r/5–6), *ржжжжж* (I, 175^r/16–17), *тржжжж* (I, 171^r/2) etc. Asemenea grafii, nu prea frecvente, alternează în text cu altele în care a fost notat la finală *ж* cu valoarea [u]²⁶: *пжжжж* (I, 182^r/1), *гжжжж* (I, 175^r/4), *ъ* (cu valoarea „zero”)²⁷: *миръ* (II, 185^r/10), *мѣтъ* (I, 172^r/4), *шменискѣ* (III, 192^r/9), *пжжжжж* (I, 175^r/14–15), *ъ* (cu aceeași valoare)²⁸: *неснѣсѣ* (II, 184^r/9), sau „zero”, cînd ultima slovă a fost suprascrisă: *снш* (I, 171^r/11), *сѣжжжж* (II, 184^r/8), *тржжжжж* (II, 186^r/3) etc.

²⁴ Sextil Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în DR, VII, p. 6; vezi și Nicolae Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsimele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, p. 479–480 (mai ales nota 1 de pe ultima pagină); cf. și A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*. Studiu filologic, Cluj, 1926, p. 16–17.

²⁵ Vezi în această privință Maria Zdrenghea, *Slavona „Legendei Duminicii”...*, p. 110 și O. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтуброх, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко, *op. cit.*, p. 118.

²⁶ Vezi mai jos, p. 70–71.

²⁷ Vezi mai jos, p. 72–73.

²⁸ Vezi mai jos, p. 72.

În câteva exemple (după africata [ʃ]), s alternează în scris cu ѡ : ушнѣ-ѣ (II, 187^v/8), ѣ коп' юнѣк (I, 176^v/10). În asemenea cazuri înclinăm în a-i atribui lui s valoarea [ʃu].

Textul nostru oferă și câteva cazuri de confuzii grafice. Astfel, uneori a fost notat s în loc de o (w) sub accent²⁹ : ашнѣашн (I, 173^v/11—12), ашѣ (I, 181^v/11). După Al. Rosetti³⁰, ne aflăm în fața unor simple grafii nejustificate din punct de vedere fonetic, explicabile însă prin alternanțele grafice o /s/ оу întilnite în notarea unui [o] neaccentuat în textele vechi românești.

Există, de altfel, în *Manuscrisul de la Ieud* și exemple în care a fost notat s în loc de o (w) în poziție atonă³¹. Din rindul lor menționăm grafia mai puțin obișnuită : ашнѣашн (I, 173^v/15), în care s nu este pur grafic, ci pare a acoperi o realitate fonetică; de altfel, ea a mai fost întilnită într-un alt text vechi³².

Într-un exemplu singular ca : ашнѣашн (I, 176^v/3), unde a fost notat s în loc de o, ne aflăm în fața unui caz de redare aproximativă a diftongului românesc [oa].

O confuzie mai des întilnită în textul nostru este cea între s și ж. Destul de frecvent copistul notează s în loc de ж cu valoarea [ʃ] : ашнѣашн (I, 171^v/9—10), ашнѣашнѣк (II, 189^v/18), ашнѣашнѣс (3 sg; I, 175^v/14), ашнѣашнѣс (I, 175^v/13)³³.

Pentru a explica această particularitate grafică a textelor trebuie să ne raportăm din nou la presupusa origine ucraineană a copistului. În limbile slave de răsărit, ca și în sîrbă de altfel, în urma vocalizării iusului mare (ж) a rezultat un [u]. Obișnuit să scrie cu s cuvintele care în vechea slavă prezentau un ж (cf. ашнѣашн în loc de ашнѣашн I, 175^v/10—11, ашнѣашн, în loc de ашнѣашн, I, 173^v/1, în textul slav al *Legendei Duminicii*), copistul a substituit pe ж prin s și într-o serie de cuvinte românești. Această substituție grafică nu afectează însă toate cuvintele românești. De observat, de altfel, că scribul nu-l înlocuiește cu consecvență pe ж prin s nici în cuvintele slave³⁴ (cf. mai sus ашнѣашн, formă semnificativă în acest sens, întrucît primul ж este notat ca atare, în timp ce al doilea este substituit prin s).

Notăm în plus faptul că scribul este conștient de aceste inadvertențe grafice strecurate în textul românesc. Mărturie în acest sens stă un exemplu ca ашнѣашн (III, 188^v/15), în care iusul mare final reprezintă o corecțiune adusă formei inițiale a cuvintului care avea în finală slova s.

²⁹ A fost întilnit și fenomenul invers, o (w) în loc de s (оу); vezi, în această privință, p. 64.

³⁰ ILR, p. 486.

³¹ Vezi mai jos, capitolul de fonetică, p. 88.

³² Vezi exemple ca : *buledz*, (76^v/5), *me voi buledza* (76^v/6), *Buledzatorul*, (48^v/22) etc., prezente în *Evangheliarul de la Sibiu*.

³³ În textul nostru a fost notată și situația inversă : ж pentru s; vezi în această privință mai jos, p. 70—71.

³⁴ Cf. și Maria Zdrenghea, *Slavona Legendet Duminicet...*, p. 110.

Prin aceste slove sint notati diftongii [ea], [ia] în diverse poziții ale cuvintului sau diftongul [ea] rezultat prin sinereză.

к apare după consoane în poziție „tare” (urmat în silaba următoare de o vocală centrală, posterioară sau aflat în silaba finală a cuvintului) : ашнѣашнѣк (I, 183^v/6), ашнѣашнѣк (II, 185^v/16—17), ашнѣк (I, 170^v/6—7), ашнѣк (I, 179^v/5), ашнѣк (III, 189^v/6—7) etc.

Slova л a fost notată mai rar în această poziție (cu valoarea [ea]) : ашнѣашнѣл (III, 192^v/2), ашнѣашнѣл (I, 183^v/5). De regulă, л apare la inițială de cuvint sau la început de silabă după vocală, notînd pe [ia] : л (I, 183^v/16), ашнѣл (I, 172^v/6), ашнѣл (II, 187^v/14), ашнѣл (I, 179^v/11), ашнѣл (III, 190^v/12) etc.

ѡ a fost notat numai la inițiala cuvintului, avînd valoarea [ia] : ашнѣашнѣѡ (II, 188^v/13), ашнѣашнѣѡ (I, 171^v/1). În această poziție, slova ѡ alternează în scris cu л, formele cu л avînd o frecvență puțin mai ridicată.

În poziție „moale” (adică înaintea unei silabe conținînd o vocală prepalatală), după consoane, а fost notat к sau л și rareori ѣ : ашнѣашнѣк (I, 172^v/15) — ашнѣашнѣл (II, 186^v/8); ашнѣашнѣк (I, 183^v/14—15) — ашнѣашнѣл (III, 192^v/17); ашнѣашнѣк (III, 190^v/14) — ашнѣашнѣл (I, 177^v/9); ашнѣашнѣк (I, 180^v/7) — ашнѣашнѣл (I, 174^v/1) — ашнѣашнѣл (II, 185^v/16) etc.

După vocală, în aceeași poziție, apare л și, accidental, ѣ : ашнѣашнѣл (II, 187^v/13—14), ашнѣашнѣл (I, 181^v/17) — ашнѣашнѣл (I, 171^v/16), în timp ce la inițială a fost notat alternativ л, ѡ sau (mai rar) ѣ : ашнѣашнѣл (I, 178^v/10) — ашнѣашнѣл (II, 187^v/11) — ашнѣашнѣл (I, 183^v/16).

Valoarea slovelor к, л, ѡ în poziție „moale” este greu de precizat, cu atât mai mult cu cât în text există frecvente notații care atestă confuzia între к (л) și ѣ (н) în alte poziții decît cea metafonică. Iată câteva exemple de acest fel : ашнѣашнѣк (I, 171^v/10), ашнѣашнѣл (II, 186^v/10), ашнѣашнѣк (= bire; III, 191^v/10), ашнѣашнѣл (= bune; II, 186^v/2), ашнѣашнѣк (= iaste; II, 183^v/18), ашнѣашнѣл (I, 182^v/6), ашнѣашнѣл (=mieu; I, 178^v/7), ашнѣашнѣл (II, 185^v/4); ашнѣашнѣк (I, 176^v/1) etc.³⁵

Pe de altă parte, există și exemple în care а fost notat ѣ în poziție finală (alternînd cu к, л), iar valoarea acestei slove (ținînd seama de confuziile de mai sus) ar putea fi deopotrivă [ea] sau [e] : ашнѣашнѣк (I, 179^v/5) — ашнѣашнѣк (I, 174^v/16); ашнѣашнѣл (I, 171^v/16) — ашнѣашнѣл (III, 191^v/17).

Căzurile frecvente de confuzii între к și ѣ semnalate de noi mai sus par a pleda pentru interpretarea lui к drept [e] sau [e] și în poziție metafonică, avînd în vedere faptul că trecerea lui [ea] la [e] ([e]) se petrecuse, cel puțin în unele graiuri dacoromâne, în prima jumătate a secolului al XVII-lea (de cînd datează textul nostru) și chiar în secolul precedent.

Există însă și alte confuzii, semnalate de noi mai sus³⁶, în care apare ѣ în poziție „tare”, în locul lui к, notînd diftongul [ea], în exemple

³⁵ Confuzia între к și ѣ se întilnește în textele ruso-slave sau sîrbești (vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 122, 130) și reflectă trecerea lui к din slavă la [e] ([ie]); cf. și M. Zdrenghea, *Slavona Legendet duminicet...*, p. 111.

³⁶ Vezi p. 61.

ce prezența lui **ѣ** (**а**) în aceleași tipuri de exemple se poate explica prin originea străină a copistului (probabil ucrainean) care reda pe [ă] printr-un [e] sau prin alt sunet apropiat, notat prin **ѣ**, **ѣ** sau **а**. În privința lui (славосири-) **сѣ**, am putea avea a face cu o simplă manieră grafică de a-l reda pe reflexivul *se*, după modelul formei slavone corespunzătoare (**сѣ**)

Un exemplu singular ca **ѣторша** (perf. s. 1 sg.; I, 172^v/17) se poate explica prin confuzia slovei **а** cu **ѣ**, frecventă în textele vechi românești și slavone⁴⁴. Confuzia iusurilor a fost notată și în textul slavon al *Legendei Duminicii*⁴⁵. În ceea ce privește valoarea lui **а** (= **ѣ**) în acest exemplu, ea poate fi [u]⁴⁶ sau zero. În ce ne privește am acceptat a doua interpretare, sprijinindu-ne pe constatarea că în forme similare de perfect simplu apare adesea la sfârșitul cuvintului ierul mic cu valoare zero: **ѣшиѣ** (173^v/1 etc.).

а a fost confundat cu **ѣ** într-un exemplu singular ca **ѣтр** (= intr-; III, 193^v/2).

Un caz neobișnuit îl prezintă forma **сѣ не апропѣем** (III, 191^v/17), cu **ѣ** avind valoarea [i], în care n-ar fi exclus să ne aflăm în fața unui caz de hipercorectitudine a scribului, care în anumite exemple din textul slavon notează, invers, **и** în loc de **ѣ** (сѣи, 171^v/3), particularitate proprie limbii ucrainene⁴⁷.

ѣ

Slova **ѣ** a fost notată după consoane, atît în poziție medială cit și în poziție finală: **ѣдѣла** (I, 182^v/12), **ѣдрѣа** (II, 184^v/10), **ѣа мѣнѣтѣи** (I, 182^v/5), **ѣчастѣ** (II, 184^v/2), **ѣдѣкѣ** (I, 171^v/3-4), **ѣсѣндѣ** (III, 190^v/15) etc. Slova **ѣ** notează în aceste exemple atît vocala [ă] cit și vocala [i], distincția dintre cele două sunete realizîndu-se în textul nostru⁴⁸.

Destul de frecvent copistul manuscrisului de care ne ocupăm confundă pe **ѣ** cu alte slove.

Astfel el notează adesea **ѣ** în loc de **ѣ**⁴⁹: **ѣдѣлѣ** (I, 172^v/15), **не рѣгѣлѣ** (III, 193^v/18), **гѣстѣ** (II, 188^v/13). În aceeași categorie trebuie încadrate și: **гѣскѣ** (I, 175^v/4), **пѣскѣ** (I, 182^v/1), forme de pers. 1 sg., care alternează în scris cu forme în care a fost notat **ѣ**: **гѣскѣ** (I, 179^v/15), **сѣскѣ** (III, 189^v/9), **гѣндѣскѣ** (I, 172^v/6) și, mai rar, **ѣ**: **сѣскѣ** (III, 189^v/15), **ѣсѣскѣ** (II, 188^v/6).

Pentru a explica această particularitate a grafiei celor trei texte trebuie să apelăm din nou la anumite trăsături ale versunii slavone a *Legendei duminicii*. Astfel, așa cum a semnalat M. Zdrenghea, **ѣ** a fost

notat în loc de **ѣ** și în unele cuvinte slavone din *Legenda duminicii* (дрѣлѣ, I, 176^v/9, pentru дрѣлѣ), fenomen pe care autoarea îl consideră caracteristic slavonei răsăritene⁵⁰.

Trebuie să arătăm că însuși copistul este conștient de greșelile pe care le face, înlocuind, în cuvintele românești, iusul mare cu **ѣ**. Dovadă sînt, în acest sens, corectările întîlnite în text. Astfel, pe fila 177^v/16-17 a fost scris inițial **нѣскѣлѣпѣторилѣрѣ**, apoi primul **ѣ** a fost corectat în **ѣ**⁵¹.

Notațiile cu **ѣ** în loc de **а** se datoresc confuziei dintre iusuri⁵²: **ѣлѣлѣ** (I, 181^v/15), **ѣѣвоасѣлѣи** (II, 188^v/12), **ѣѣѣдѣлѣи** (III, 193^v/1). În primul exemplu scribul a scris **ѣлѣлѣ** în loc de **ѣлѣлѣ** (cu **а** folosit în loc de **ѣ**)⁵³.

Uneori iusul mare a fost notat în loc de **а**: **ѣгѣлѣ ѣѣ** (II, 188^v/16), **ѣѣѣѣлѣлѣ** (II, 185^v/3), **ѣѣ** (= **ѣѣ**; I, 183^v/14)⁵⁴. Și în aceste cazuri, ca și în altele la care ne-am referit în câteva paragrafe ale prezentului capitol, credem că este vorba de o atitudine hipercorectă a copistului care, în partea slavă, notează adesea **а** pentru vechiul slav **ѣ**: **нѣлѣлѣ** (I, 172^v/12), **пѣлѣлѣ сѣ** (I, 172^v/1). Conștient că greșește în asemenea cazuri, el va fi „îndreptat” textul românesc schimbîndu-l pe **а** prin **ѣ**⁵⁵.

În câteva exemple: **ѣгѣлѣи** (II, 188^v/18), **ѣи-ѣѣ** (I, 173^v/14), **сѣ ѣѣ сѣиѣѣѣ** (II, 187^v/5-6), **сѣиѣѣ** (= **ѣѣ**; I, 173^v/17) apare **ѣ** în loc de **и** (sau **ѣ** final). Ne aflăm în fața unei confuzii grafice pentru care este greu de dat o explicație satisfăcătoare. Trebuie însă să notăm că textul nostru ne oferă și fenomenul invers al notațiilor cu **и** în loc de **ѣ** (**ѣѣѣѣѣѣѣи**, II, 184^v/13), pe care le-am explicat prin originea ucraineană a copistului⁵⁶. Explicația aceasta ne îndreptățește să considerăm că, în exemplele aici menționate, prezența lui **ѣ** în loc de **и** s-ar datora unei atitudini hipercorecte a scribului care restabilește un **ѣ** acolo unde el rostea de fapt un [i], extinzînd această deprindere grafică și la cuvintele românești.

În sfîrșit, într-un exemplu ca **ѣгѣлѣѣѣ-не** (II, 186^v/6), am putea avea a face cu substituirea lui **ѣ** (**ѣ**) prin **ѣ**, dacă nu cumva aici **ѣ** reprezintă un [u] rezultat dintr-un [o] neaccentuat, interpretare care ni se pare mai apropiată de adevăr.

ѣ

Valorile curente ale acestei slove la finală sau în poziție medială după consoană sînt [ă] și [i]⁵⁷: **ѣчастѣ** (III, 192^v/16), **ѣѣ** (I, 177^v/1), **сѣ не ѣѣ ѣѣѣиѣѣ** (II, 187^v/10), **сѣ не ѣѣѣиѣѣ** (II, 184^v/15), **скрѣѣѣ** (II,

⁵⁰ M. Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 111.

⁵¹ Asupra fenomenului invers, al înlocuirii iusului mare prin **ѣ**, vezi discuția de la p. 66 a prezentului capitol.

⁵² Confuzie întîlnită destul de frecvent și în textul slav al *Manuscrisului de la Ieud* (vezi M. Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 110, 111).

⁵³ Vezi mai sus, p. 69.

⁵⁴ Cf. în *Psaltirea Scheiană* grafia **ѣѣѣѣлѣ**, amintită de I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 305.

⁵⁵ Cf. Maria Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 110.

⁵⁶ Vezi mai sus, p. 63.

⁵⁷ Asupra realizării distincției dintre aceste două sunete în textul *Manuscrisului de la Ieud*, vezi capitolul *Fonetica*, p. 84.

⁴⁴ Vezi în această privință Densușianu, HLR, II, p. 49; I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 205, 210-211.

⁴⁵ Vezi M. Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 110.

⁴⁶ Vezi M. Zdrenghea, *Despre u final în Legenda duminicii din Codicile de la Ieud*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 1963, series philologica, fasc. II, p. 84.

⁴⁷ M. Zdrenghea, *Slavona Legendei duminicii...*, p. 111.

⁴⁸ Vezi în această privință discuția din capitolul *Fonetica* al prezentei lucrări, p. 84.

⁴⁹ Pentru fenomenul invers, notații cu **ѣ** pentru **а**, vezi mai sus, p. 66.

183^v/10), *квѣнѣ* (I, 170^v/9) etc. În exemple de acest fel, *ъ* alternează în scris cu *ж*, mai rar cu *ь* și accidental cu *н*: *аджж* (I, 171^v/3-4), *кж* (I, 171^v/1), *мжакониде* (II, 186^v/4), *вжндж* (III, 190^v/15), *кѣра* (= cură; I, 172^v/2), *вѣтрѣкк* (I, 180^v/7-8), *кѣнѣм* (II, 186^v/14), *кѣнѣмѣ* (I, 180^v/17) etc.⁵⁸

Într-un singur exemplu *ъ* final are valoare zero: *неспѣъ* (II, 184^v/9).

Textul *Manuscrisului de la Ieud* oferă în plus câteva grafii neobișnuite. Astfel, într-un exemplu ca: *кѣтрѣ* (I, 171^v/13), *ъ* a fost scris în locul lui *о* (*у*). După părerea noastră, această substituție se explică cu ușurință dacă ținem seama de anumite trăsături caracteristice ale grafiei slavone din *Legenda duminicii*, reîntilnite apoi în scrierea cuvintelor românești. Este vorba de vocalizarea ierului mare în *[o]*, caracteristică unor limbi slave, între care și ucraineana, reflectată de exemple din textul slavon (*дожда*, I, 176^v/14). Conformându-se deprinderii de a scrie uneori *о* în loc de *ъ*, scribul a înlocuit pe *ъ* prin *о* și în unele cuvinte românești ca: *поминѣ* (I, 172^v/7), *сотѣнѣ* (I, 182^v/12) etc. Ni se pare, în consecință, normal ca textul nostru să ne ofere și fenomenul invers: *ъ* pentru *о*, ceea ce reflectă o atitudine hipercorectă a copistului. Conștient de această particularitate a graiului său (conform căruia ierul mare apare vocalizat în *[o]*), el substituie uneori pe *о* prin *ъ* și în textul românesc.

Apariția ierului mare în loc de *ѣ* în exemple ca: *сѣнсѣ* (II, 187^v/18), *нспѣтѣкк* (III, 190^v/10) s-ar putea explica, eventual, printr-o confuzie a celor două semne, destul de frecventă în unele texte vechi românești. Dovada o constituie exemplele în care copistul a notat inițial *ъ*, apoi a corectat acest semn în *ѣ*. Un astfel de exemplu îl constituie *лѣмѣ* (I, 178^v/1).

Într-un exemplu ca: *нспѣтѣкк* semnalat mai sus, prezența primului *ъ* în locul slovei *н* ar putea fi explicată prin influența etimonului slav⁵⁹.

Ierul mic este utilizat în *Manuscrisul de la Ieud* cu mai multe valori.

Valoarea obișnuită a acestui semn este zero la finala cuvintelor, după consoană, sau în poziție medială, între două consoane: *аслѣмѣ* (I, 180^v/6), *нѣсѣ адѣсѣ* (II, 184^v/16-17), *локѣ* (II, 185^v/10), *дѣшѣратѣ* (II, 186^v/2), *ѣртѣртѣ* (III, 191^v/1-2), *спѣртѣ-нѣ* (II, 188^v/10) etc.

Ierul mic final avind valoarea zero alternează uneori în scris cu ierul: *амѣрѣ* (I, 182^v/15), cu ierul mare: *неспѣъ* (II, 184^v/9)⁶⁰, cu

⁵⁸ În legătură cu valorile acestor slove, a se vedea p. 70, 73.

⁵⁹ În prima parte a textului există unele cuvinte românești a căror formă a fost modificată sub influența cuvintului slavon corespunzător. Așa stau lucrurile cu *не оукарѣше* (I, 180^v/2), în care *не*, folosit în locul lui *ни*, este negația slavă *не*, prezentă în fragmentul slav corespunzător: *не оукарѣше*, 180^v/1, (de remarcat și notarea lui *и* în locul lui *о* în *оукарѣше*).

⁶⁰ Exemplul citat de noi este singurul întilnit. Este interesant de remarcat faptul, semnalat de Maria Zdrenghea (*Slavona Legendei duminicii...*, p. 110), că în textul slavon al primei părți a fost scris foarte frecvent la finala cuvintelor, după consoană, ierul mic și nu ierul mare.

ierul mare: *нѣлѣскѣ* (ind. prez. 3 pl.; I, 182^v/1), *грѣлѣскѣ* (ind. prez. 3 pl.; I, 175^v/4), sau cu *с*: *локѣ* (I, 181^v/4), *милѣстнѣлѣскѣ* (I, 172^v/10)⁶¹.

Rareori ierul mic apare după consoană, mai frecvent la finala cuvintului, notînd pe *[ă]*: *вѣтрѣкк* (I, 180^v/7-8), *кѣнѣмѣ* (II, 186^v/14), *кѣра* (I, 172^v/2), *дѣлѣнѣкк* (I, 172^v/8). În asemenea situații el alternează în scris cu *ж* și *ь*, care sînt notațiile curente în text pentru *[ă]*⁶².

Probleme speciale pune interpretarea ierului mic după *[ѣ]*, *[ѣ]*, *[ѣ]*, *[ѣ]*, în exemple ca: *кѣчѣ* (III, 192^v/12), *ювѣторѣ* (= pl.; I, 185^v/5-6), — *шѣ* (pron. reflex. 3 sg. dat; I, 180^v/12), *ѣлѣцѣ* (III, 190^v/11), *юцѣ* (I, 177^v/3), *вѣлѣнѣцѣ* (II, 184^v/10), *сѣрѣжѣцѣ* (II, 185^v/12) etc.

Trebuie să arătăm din capul locului că, în exemple de acest fel *ъ* alternează cu *н* (adesea în scrierea aceluiași cuvînt), notațiile din urmă fiind foarte numeroase: *кѣчѣ* (I, 176^v/17), *ювѣторѣ* (I, 170^v/15), — *шѣ* (= pron. reflex. dat. 3 sg.; I, 181^v/2), *мѣнѣчѣношѣ* (I, 177^v/1-2), *шѣцѣ* (I, 173^v/2), *прѣсѣцѣ* (II, 186^v/14), *сѣѣлѣцѣ* (III, 189^v/12) etc. S-ar părea deci că interpretarea *[ъ]* a ierului mic final în exemple de felul celor amintite mai sus este mai probabilă.

Notăm în același timp că, după *ц* și *р*, ierul mic apare la singularul unor substantive cu valoare zero, el opunîndu-se notației *н* caracteristică formelor de plural: sg. *ѣчѣрѣ* (I, 181^v/2), pl. *ѣчѣрѣнѣ* (II, 188^v/12); sg. *соцѣ* (I, 177^v/15), pl. *соцѣнѣ* (III, 193^v/13).

Pe de altă parte, la pluralul unor substantive sau adjective întilnim alternanțele *ъ/н* după *р* și *ц*: *ювѣторѣ* (II, 185^v/5-6) — *ювѣторѣнѣ* (I, 170^v/15); *моцѣ* (III, 190^v/15) — *моцѣнѣ* (I, 172^v/6) etc. Aceleași alternanțe ne întilnim și la formele de persoana a II-a plural a unor verbe: *асѣоуѣтѣцѣ* (III, 189^v/5) — *асѣѣлѣтѣцѣнѣ* (I, 170^v/15); *кѣцѣ* (III, 192^v/10) — *кѣцѣнѣ* (I, 178^v/11) etc.

Se pune problema, pentru aceste exemple, dacă ierul mic este echivalent cu *н*, cu care alternează în formele de plural ale substantivelor sau ale adjectivelor, ca și în unele forme verbale, sau cu zero, notat prin același semn la singularul unor substantive sau adjective. Teoretic, ambele interpretări sînt posibile⁶³. În ceea ce ne privește înclinăm spre prima posibilitate, aducînd în sprijinul ei un argument care ține de natura consoanei sau a grupului consonantic după care a fost notat *ъ*. Examinarea tuturor exemplelor de care dispunem dovedește, credem, cu siguranță, că ne aflăm în fața unor consoane care au caracter moale. Într-adevăr în cele trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud* consoanele *[ѣ]*, *[ѣ]* și grupul consonantic *[ѣт]* au caracter moale; de exemplu: *ѣшѣртѣ* (II, 184^v/15), *мѣшѣлѣ* (I, 183^v/12), *моцѣнѣ* (I, 173^v/2), *моцѣнѣлѣ* (I, 176^v/14), *рѣѣтѣцѣнѣ* (III, 190^v/18 — 191^v/1), *пѣрѣнѣлѣ* (II, 183^v/10), *дѣшѣлѣтѣ* (I, 183^v/5).

⁶¹ O încercare de a interpreta valoarea ierului mic final în *Manuscrisul de la Ieud* în exemple de felul celor amintite aici se poate întilni în lucrarea Mariei Zdrenghea, *Despre u final în Legenda duminicii...*, p. 83-84.

⁶² Vezi mai sus, p. 71-72. În legătură cu valorile zero și *[ă]* (*[i]*) ale ierului mic în textele vechi românești, vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 297-304.

⁶³ Cf. în această privință opinia lui I. Bărbulescu (*op. cit.*, p. 297-321) după care „nicio dată *ъ* nu înseamnă *і* și *ă* jumătății” (p. 321).

Un argument în plus în favoarea interpretării noastre îl constituie faptul că *ъ* are valoare de semn moale notînd pe [ʲ] în texte de redacție ucraineană⁶⁴. Or, așa cum a rezultat din cele spuse pînă acum, scribul textului era, după toate probabilitățile, un ucrainean. Există un singur exemplu în care după *ш* nu apare nici o notație: *шмнениш* (I, 171^v/1). În acest caz am putea avea a face cu o insuficiență grafică sau cu un [ʃ] dur. În ceea ce ne privește optăm pentru prima posibilitate.

Trebuie să specificăm, de asemenea, că am exclus din discuție exemplele în care după *ц, ш, р, ч, ц* nu apare vreo notație, slovele fiind suprascrise, ca de exemplu: *шронїшц* (III, 193^v/6), *фрац* (III, 190^v/17), *креднїчш* (III, 193^v/16). În asemenea exemple este posibil ca după consoana finală să fi existat un [ʲ] (care nu a fost notat din cauza suprascrierii consoanei) sau zero.

ы

Slova *ы* apare într-un număr nu prea mare de exemple, notînd pe [ɨ] după consoană, în poziție medială⁶⁵: *апслыморъ* (II, 188^v/11), *вѣтрърый* (II, 189^v/9), *дѣмыника* (II, 183^v/10), *пѣстылицкѣ* (I, 176^v/1), *скрип'тѣра* (I, 181^v/3—4), sau pe [ʲ] în poziție finală: *апслы* (III, 190^v/3), *сингъры* (III, 190^v/3).

Interpretarea dată de noi acestei slove se întemeiază pe constatarea că în scris ea alternează întotdeauna (adesea chiar în scrierea aceluiași cuvînt) cu *и, ї*, iar uneori chiar cu *є* (dar niciodată cu *ж, ъ, ѡ*): *апсли* (I, 172^v/12), *вѣтрърии* (II, 186^v/15), *апслиор* (I, 188^v/6), *дѣмыника* (I, 183^v/6) etc.

↑

Valorile acestei slove diferă în funcție de poziția pe care o ocupă în cuvînt. Astfel, la inițială, valorile curente ale lui *↑* sînt [in]: *↑кж* (III, 192^v/8), *↑дѣдчим* (II, 186^v/9), *↑сж* (III, 192^v/14), și [im]: *↑каж* (II, 185^v/9), *↑прѣвж* (II, 187^v/17). Mai rar, în aceeași poziție, *↑* are valoarea [i]: *↑наѣдчим* (II, 184^v/4—5), *↑нж* (II, 184^v/17), *↑ншии* (II, 188^v/12). Într-un exemplu singular ca *↑наѣтѣи* (I, 178^v/8) sînt posibile două interpretări: [i] și [in]. În ce ne privește, am optat pentru prima dintre ele.

La finala cuvintelor, *↑* are valoarea [n]: *дн↑* (II, 185^v/1), *дн↑* (II, 184^v/18) etc. Cu aceeași valoare este folosită slova *↑* în corpul cuvîntului: *шрон↑сж* (I, 174^v/1—2), *дн↑шъи* (II, 187^v/2), *лс↑гж* (II, 185^v/16) etc.

↑ avînd valoarea [n] alternează în scris cu slova *н*: *дн* (I, 175^v/14), *вци чнѣсти* (I, 174^v/15), *мѣнчи* (III, 193^v/5).

⁶⁴ Vezi M. A. Жовтобрюх și B. M. Кулик, *Курс сучасної української літературної мови*, Частина I, видання третє, Київ, 1965, p. 106, 169.

⁶⁵ În legătură cu valorile acestei slove în textele vechi românești, vezi I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 356—361.

O problemă mai dificilă este stabilirea valorii lui *↑* în cuvinte ca: *↑райнт'к* (III, 189^v/15), *прѣара'мѣл* (II, 186^v/2). Am putea avea a face, în situații ca cele de mai sus, fie cu un [i], fie cu [in] ([i]). După părerea noastră, sîntem mai aproape de adevăr interpretîndu-l pe *↑* drept [i].

Ne întemeiem în această interpretare pe constatarea că rotacismul este atestat în textele II și III în forma *р* (și nu *п*): *сирѣ* (III, 190^v/2), *вѣрж* (II, 185^v/11), *вѣржшци* (III, 191^v/13), *сирѣ* (II, 184^v/16) etc. Este adevărat că pe filele 192^v și 193^v a fost atestat, în câteva cuvinte, rotacismul în forma *п*: *винра* (III, 192^v/5), *ср'г'чюнк* (III, 192^v/1—2), *ср'г'лачюнк* (III, 193^v/2), dar aceste exemple au fost scrise inițial cu *р*, *н* fiind adăugat ulterior prin suprascriere și, așa cum se poate constata cu ușurință, de altă mină.

г

Slova *г* nu pune probleme speciale de interpretare. De regulă valoarea ei este [g]. Face excepție cuvîntul *гѣгърѣ* (III, 190^v/14), în care *г* a fost notat foarte probabil pentru *х*. Ne aflăm în fața unei grafii hipercorecte, explicabilă prin originea ucraineană a scribului. Este știut faptul că în ucraineană⁶⁶ (ca și în slovacă și în cehă) [g] din vechea slavă a trecut la [h]. Este posibil ca scribul să fi notat uneori *х* în loc de *г* (conform deprinderilor sale de rostire) în textele slave copiate de el. Notațiile cu *г* pentru *х* sînt reflexul unei atitudini de evitare a grafiilor cu *х*, socotite incorecte.

Slove duble

Slovele duble sînt foarte rar folosite în textul nostru. Am notat numai prezența lui *ад, гг* cu valoarea [ng] în: *архадгг'ля* (I, 173^v/11), *архадгг'лин* (I, 175^v/13) și pe *рр* medial în: *амж'ррѣци* (I, 181^v/2—3). De remarcat, în legătură cu ultimul exemplu citat, că în alte forme ale aceluiași cuvînt apare notat *р*, și nu *рр*: *амжрж-се* (II, 188^v/15). Socotim totuși drept probabilă interpretarea lui *рр* din *амжррѣци* drept [ʃ]⁶⁷.

Grupuri de slove

рѣ

La fel ca în alte texte vechi românești, și în *Manuscrisul de la Ieud* întîlnim notată, în câteva cuvinte, succesiunea de slove *рѣъ*, conform unor deprinderi grafice slavone: *жрѣмѣи* (III, 189^v/12), *скрѣъ* (I, 179^v/4), *врѣам* (III, 192^v/7), *врѣста* (III, 189^v/3). Într-un singur caz am întîlnit (alături de forma cu *рѣъ*) și notația *ър*: *кър'са* (I, 171^v/13).

⁶⁶ Vezi O. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, I. П. Тараненко, *op. cit.*, p. 82.

⁶⁷ Vezi, în această privință, Avram, *Contribuții*, p. 92—97; cf. opinia (neîntemeiată) a lui I. Bărbulescu (*op. cit.*, p. 427), după care *рр* reprezintă tot pe [ʃ].

- р : рѣчьчюнкѣ (III, 192^v/1—2)
 с : блсвн (III, 190^v/5)
 ш : дѣшплатѣж (I, 183^v/5)
 ч : чирѣ (II, 186^v/18)
 х : хднхнн (III, 193^v/16)
 д : мдпнн (III, 190^v/2)

Prin poziție

- в : мноестнѣ (I, 177^v/16)
 г : рвг (II, 184^v/9)
 д : кред (III, 190^v/4)
 з : шбраз (III, 189^v/13)
 к : лск (III, 190^v/2)
 л : ѣлюа (I, 183^v/6), лскрвд (III, 193^v/4)
 м : ѣччлн (III, 193^v/16), ѣвлжм (II, 185^v/7)
 н : свспнн (II, 184^v/6)
 п : трѣп (II, 184^v/6), длрпн (I, 172^v/12)
 р : кор (II, 184^v/18), ѣжжжто (II, 184^v/6)
 с : ржпавс (I, 183^v/12), глас (I, 170^v/12)
 т : ѣрпнн (I, 173^v/1), ѣжжжтн (III, 193^v/13)
 ш : снш (I, 171^v/11), кредннчощ (III, 193^v/16)
 ц : ѣмѣсрѣкц (II, 184^v/4—5), ѣрц (III, 190^v/17)
 ч : ѣч (III, 193^v/12)
 х : дх (I, 183^v/6)

Relativ la frecvența cu care apar suprascrise consoanele mai sus menționate, trebuie să precizăm că cele mai multe cazuri de suprascriere sînt date de: л, м, н, с, т, în poziție medială sau în poziție finală.

Uneori, așa cum s-a putut constata din exemplele citate, se pot suprascrie, în același cuvînt, două slove. Mai rar apar trei slove suprascrise: ѣндѣдччлн (II, 184^v/4—5).

Deși în general se respectă regula suprascrierii consoanelor, constatăm totuși că există și cazuri de abateri. Astfel, uneori apare suprascrisă consoana finală a unui cuvînt, deși cuvîntul următor începe cu o vocală: павѣ апсль (III, 190^v/2—3), трѣп а доиннн (II, 188^v/14) etc.

Suprascrierea vocalelor

În mod curent se suprascrie în text н final care intră în componența diftongilor: лнн (II, 185^v/6), ман (II, 185^v/5), нон (II, 185^v/16)⁷².

Textul ne oferă și alte exemple de suprascriere a vocalelor:

- ї : мїѣс (III, 190^v/8)
 ѣ : маѣчѣ (I, 172^v/14)
 а : дѣ (II, 185^v/11)
 о : дѣ (II, 187^v/17), ѣжжждѣжжѣ (III, 193^v/1).

⁷² În asemenea situații se folosește slova н sau чѣндѣма.

După părerea noastră, în asemenea exemple, ca și în altele de acest fel, avem a face cu corectări ulterioare ale copistului.

De altfel, așa cum am arătat mai sus, asemenea corectări sînt relativ frecvente, de multe ori copistul adăugînd deasupra unui cuvînt chiar mai mult decît o silabă. Astfel, pe fila 179^v, rîndul 7, copistul a scris inițial сѣдомврѣ, apoi a adăugat deasupra rîndului: м шн го : сѣдом шн го мврѣ. Pe fila 174^v, rîndul 4, inițial era scris капелѣ (după ce au fost șterse două litere), iar ulterior a fost adăugat deasupra пж : пжкпелѣ. Asemenea exemple ne întîmpină destul de frecvent în text. În notele de la subsolul ediției am semnalat și alte situații de corectări prin supra-scriere⁷³.

Punctuația

Singurul semn de punctuație utilizat în text este punctul. În *Legenda duminicii* punctul separă regulat textul slav de cel românesc.

În partea românească a *Legendei duminicii*, ca și în celelalte texte, punctul apare scris fără nici o rațiune. Probabil că apariția lui trebuie pusă pe seama pauzelor pe care le făcea copistul în scriere. Ele nu corespund însă decît rareori cu pauzele logice ale textului.

Semnalăm, în cîteva cazuri, folosirea punctului sus, în exemple ca: къ сѣпсрѣю (I, 172^v/2), ржн (I, 173^v/7) etc.

Prescurtări

- архаггггаѣн = arhanghelii
апсль = apostol
апслн = apostoli
блсвн = blagoslovi
дѣдѣ = David
дхсд = duhul
дхвнннксд = duhovnicul
дѣмс.пѣ = Dumnezău
евгггаѣ = evangheliia
евангелстѣ = evanghelist
иерсалин, иерсаль = Ierusalim
їс хс = Isus Hristos
лвтрѣѣ = liturghie
лск = Luca
мр = Marcu
мдпнн = Matei
млстѣ = miloste
прорѣкѣ = proroc
спѣн = spăsi
спсннторѣа = spășitoriu
млстпнѣ = milostiv

⁷³ Vezi în această privință exemplele înșirate mai sus în studiul filologic, p. 121.

Prescurtări

мѣсти = miluiește
сѣнта = sfânt
сѣнтѣ, сѣнтѣ = sfântul
сѣнтѣ = sfântă
сѣнта = sfânta
сѣнтѣ = sfinteei
сѣнти = sfinții
сѣнти = sfințit

La capătul discuției noastre asupra grafiei *Manuscrisului de la Ieud* se impun câteva considerații cu caracter mai general.

Astfel, din cercetarea amănunțită întreprinsă asupra frecvenței, distribuției și a valorii slovelor chirilice folosite de copistul textului nostru reiese că acesta a respectat, în linii mari, regulile de scriere impuse prin tradiție și caracteristice pentru manuscrisele epocii.

Desigur, așa cum am arătat nu o dată în cuprinsul acestui capitol, personalitatea scribului și-a pus amprenta asupra grafiei *Manuscrisului de la Ieud*, în primul rând prin nerespectarea întocmai a tuturor regulilor uzuale de scriere, iar în al doilea rând, prin introducerea unui mare număr de notații particulare, nu o dată contradictorii.

Cercetarea comparativă a grafiei *Manuscrisului de la Ieud* cu grafia altor texte contemporane ne-a permis să constatăm că o parte a acestor notații particulare (ε pentru и: сѣрчелѣур, о (w) pentru оа: морте, о (w) pentru с (оу): влѣстѣмол, с (оу) pentru о (w): сѣрѣ, confuzia iusurilor, confuzia între ѡ și ѡ, între ѣ și ѣ) se întilnesc și în alte scrieri din secolele al XVI-lea—al XVII-lea.

În afara acestora însă, textul prezintă destule notații originale, aparent bizare, necunoscute altor texte contemporane. Ne aflăm în fața unor particularități de grafie neobișnuite, care se pot însă explica mulțumitor, dacă le raportăm la unele caracteristici ale grafiei textului slavon al *Legendei duminicii*.

Așa cum am arătat în studiul filologic, precum și în prezentul capitol (intemeindu-ne și pe cercetările întreprinse de Maria Zdrenghea), copistul nostru era, după toate probabilitățile, ucrainean. Drept consecință a acestui fapt, anumite cuvinte din textul slav al *Legendei duminicii* capătă sub pana lui un aspect grafic determinat de unele particularități ale limbilor slave răsăritene (în speță a ucrainenei). O urmare firească a acestei stări de fapt este extinderea la cuvintele românești a unor notații particulare ale scrișului ucrainean, aplicate de scrib în textele slavone pe care le copia. În felul acesta se pot explica notațiile cu ε pentru ѣ (постѣскѣ), cu о, с pentru ѣ, ѡ, (поминѣ, сѣмѣжѣс), cu ѡ pentru с (рѣжѣм), cu ѡ, ѣ pentru ε (сѣмѣ, ѣвѣѣ), и pentru ѡ (мѣрѣжѣ).

În sfârșit, nu ni se pare că am greșit socotind unele notații particulare ale textului drept rezultat evitării unor deprinderi grafice ale scribului ucrainean, atitudine extinsă și la cuvintele românești ale textului (e vorba, așadar, de reflexe ale hipercorectitudinii). În această categorie s-ar încadra prezența lui ѣ pentru и (сѣ не апрокѣм), а lui ѣ pentru о (вѣстѣс) sau а lui ѡ pentru и (ѡжѣи); cf. și notarea lui ѡ în locul unui а (лѣжѣ фѣ).

FONETICA

Vocalism

a

În cuvântul *sale*, a s-a „diftongat” *domnie-saile* (I, 171^v/15), *saile* (I, 175^v/13); cf. însă *sale* (I, 181^v/5, 16, 182^v/7, II, 184^v/2, III, 193^v/13 etc.), care apare mai frecvent. În toate celelalte cuvinte prezentând același context fonetic, fenomenul nu se constată. „Diftongările” de acest tip (cf. *căraire*, *maire*, *taire* etc.) au fost notate în câteva texte din secolul al XVI-lea, ca, de exemplu, *Evangeliarul slavo-român* de la Sibiu, *Psalterea Scheiană* (la copistul C), *Evangeliarul de la Londra* etc.¹ După C. Lacea² și N. Drăganu³, am avea a face cu un fenomen fonetic neromânească, se gindeau I. Bogdan⁴ și St. Ciobanu⁵. Punctul acesta de vedere a fost combătut de Al. Rosetti⁶. După părerea sa, în *căraire*, *maire* etc. ne-am afla în prezența unui fenomen fonetic românesc, notat în zilele noastre în cuvinte ca *mâini*, *oichi*, *straichină* și constând în anticiparea elementului palatal din silaba următoare. Recent s-au oprit asupra fenomenului G. Istrate⁷ și I. Gheție⁸. Amândoi susțin că la originea „diftongării”, lui a stă o rostire străină. Avind în vedere numeroasele particularități fonetice și grafice neromânești care se întilnesc în cele trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud*, considerăm, împreună cu ceilalți cercetători citați mai sus, că grafiile *domnie-saile*, *saile* redau o rostire străină.

ă

Trecerea lui ă la a apare consemnată destul de frecvent în textele *Manuscrisului de la Ieud*, atât în poziție tonică, cât și, mai ales, în poziție atonă (protonică și posttonică).

ă accentuat apare trecut la a în câteva exemple: *să iertam* (II, 188^v/18—188^v/1), *se iertam* (II, 188^v/4), *să ne îmbracam* (III, 191^v/8). După cum se vede, e vorba de forma de pers. 1 pl. a conjunctivului prezent al unor verbe de conjugarea I; de regulă, în asemenea situații textele prezintă forme cu ă: *să cîntăm* (II, 186^v/13), *să intrăm* (II, 186^v/11), *să lepădăm* (III, 191^v/3), *să spălăm* (III, 191^v/4). După unii autori, am avea a face în exemplele de mai sus cu păstrarea lui a etimologic (ar fi

¹ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 52—53; Rosetti, ILR, p. 508.

² Copiștii *Psalterii Scheiene*, în DR, III, 1922—1923, p. 466—470.

³ *Manuscrisul Liceului grăntceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, 1922—1923, p. 487 și urm.

⁴ O *evanghelie slavonă cu traducere română din secolul XVI-lea*, în „Convorbiri literare”, XXV, 1891, p. 33—40.

⁵ *Inceputurile scrișului în limba românească*, București, 1941, p. 56.

⁶ *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucarest-Copenhague, 1947, p. 568 și urm.

⁷ *Un phonétisme caractéristique de la „Psalterea Scheiană”*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 299—303.

⁸ *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangeliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 61—62.

printre puținele exemple cunoscute pînă astăzi cu *a* conservat)⁹. O asemenea interpretare nu ține însă seama de deprinderile grafice și de pronunțarea copistului, care, fiind străin, nu-l putea rosti corect pe *ă* și-l reda, uneori, prin *a* (vezi exemple mai jos). El își dădea cîteodată seama că grafiile sale sînt greșite și le corecta. Astfel la fila 173^v/11 (I), copistul a scris inițial *ma*, apoi l-a schimbat pe *a* în *ă*, iar la fila 192^v/8 (III), după ce a scris *va*, l-a modificat de asemenea pe *a* în *ă*.

Trecerea lui *ă* protonic la *a* apare consemnată în numeroase exemple: *cadzure* (II, 189^v/11), *calugherul* (I, 179^v/15), *curăție* (III, 191^v/12), *să ne curățim* (III, 191^v/6), *iertaciunea* (III, 193^v/2), *<a>u izbavit* (II, 188^v/11—12), *învațați* (I, 177^v/6), *va lasa* (I, 175^v/13), *au lasat* (III, 192^v/16), *ocarește* (I, 179^v/14), *pacatele* (I, 181^v/18), *parație* (= împărăție; III, 191^v/5), *se pocaiască* (III, 190^v/12), *ne-au proslăvit* (II, 185^v/17), *razboiul* (I, 176^v/10), *ne-au scumparat* (II, 187^v/18—188^v/1), *tăriia* (I, 186^v/1) etc. Deși fenomenul este consemnat în toate cele trei texte (și în special în *Legenda duminicii*), el e departe de a fi majoritar. Grafiile cu *ă*, mai numeroase, pot fi întîlnite adeseori la aceleași cuvinte care au fost scrise cu *a*: *căderu* (I, 170^v/3), *călugării* (II, 186^v/14), *curățim-ne* (II, 184^v/7), *au împăcat* (II, 188^v/8), *au lăsat* (III, 192^v/16), *păcate* (I, 178^v/17), *vă veți pocăi* (I, 171^v/16—17) *a săpa* (I, 176^v/13) etc.; cf. și *păhar* (III, 190^v/7), *păharul* (III, 190^v/12).

După cum se poate vedea, fenomenul trecerii lui *ă* protonic la *a* a fost notat nu numai în situațiile cînd vocala tonică este *a* (și cînd, după opinia generală, avem a face cu o asimilare vocalică), ci și în cazurile cînd accentul cade asupra unei alte vocale (și cînd explicarea fenomenului e mai anevoioasă)¹⁰. În cîteva cazuri din cele citate mai sus, *a* s-ar putea explica prin analogie (*iertaciunea*, după *ierța* etc.) sau prin grafia slavonă corespunzătoare¹¹, mai ales dacă admitem că scribul celor trei texte era ucrainean. Într-un cuvînt ca *ocarește* (scris: окарѣше I, 180^v/2), influența modelului slav e neîndoielnică: în textul paralel slavon apare *ukaręe(t)* (de observat că *a* fost menținut și оѣ-). Se pare că scribul se străduia să evite grafiile cu *a*. La fila 178^v/3 (I), el a scris inițial *lasat*, apoi l-a schimbat pe primul *a* în *ж*. Întrucît copistul face modificări similare și în cuvinte ca *bucurară*, *mă*, *vă*, scrie inițial *bucurara*, *ma*, *va*¹², se pune întrebarea dacă *învațați*, *lasa* etc. reflectă într-adevăr fenomenul românesc dialectal al trecerii lui *ă* protonic la *a* și nu e cumva reflexul notării aproximative a rostirii scribului străin (ucrainean), care nu-l putea rosti corect pe *ă*. Teoretic, ambele interpretări sînt posibile. Considerăm totuși, conform principiului de metodă acceptat în preliminariile studiului lingvistic, că, cel puțin în unele cazuri, *a* reflectă fenomenul fonetic românesc al trecerii lui *ă* protonic la *a*. Este posibil ca această particularitate, pe care scribul o corectează, să nu fi caracterizat graiul său, ci să fi pătruns în text dintr-o copie intermediară.

⁹ Cf. Rosetti, ILR, p. 545.

¹⁰ Vezi, de exemplu, Pușcariu, LR, II, p. 375—376; Iorgu Iordan, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentuat > a*, în RF, I, 1927, p. 117—154; R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic > a*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 77—82.

¹¹ Vezi Rosetti, ILR, p. 488.

¹² Cf. și grafia *impacacărtei* (II, 183^v/14—15).

ă posttonic apare și el trecut la *a* în cîteva exemple: *se iarta* (III, 192^v/8), *se iubasca* (I, 182^v/9). Ne aflăm în mod indiscutabil în prezența unei rostiri neromânești, pe care uneori scribul o corectează. Astfel, el scrie inițial *bucurara* (II, 189^v/10), apoi revine și modifică pe cel de-al doilea *a* în *ж*. Probabil că și *ă* (redat prin *ж*) din *lingă* (III, 192^v/5) provine dintr-un *a*. Ar mai putea fi citate modificări similare în grafiile *besearecă* (I, 179^v/17), *pară* (I, 171^v/6), *pravilă* (III, 190^v/11—12), în care *ă* (redat prin *ж*) provine dintr-un *a* (deci inițial s-a scris *beseareca*, *para*, *pravila*), dacă am avea deplină certitudine că în aceste cazuri nu ne aflăm în prezența unui fenomen interesînd morfologia (folosirea, eronată, a formei articulate în locul celei nearticulate).

ă apare păstrat în *blăstem* (II, 189^v/14), *blăstemat* (I, 180^v/10—11), *cătră* (I, 172^v/2, II, 184^v/14, III, 190^v/3 etc.), *păreții* (II, 188^v/4—5). *ă > e* în *besearecă* (I, 170^v/11), *către* (II, 187^v/15, III, 190^v/4, 193^v/18; în total, trei atestări), *nedeașdea* (II, 186^v/3). Dintre cuvintele prezentînd fonetismul *e* (explicabil printr-o acomodare sau disimilare vocalică), singurul care ridică probleme este *către*. În zilele noastre, *către* este răspîdit în sudul țării, de unde s-a infiltrat în unele graiuri din Moldova. În restul teritoriului dacoromân s-a păstrat forma mai apropiată de etimon, *cătră* (< lat. *contra*). *Către*, inovație a graiurilor muntenești, apare atestat tîrziu, după 1700, și e îndoielnic că el va fi circulat în secolul al XVI-lea în graiurile sudice (documentele și textele literare muntenești nu-l consemnează)¹³. În mod neașteptat, *către* este notat în secolul al XVI-lea și la începutul celui următor în cîteva texte scrise în graiuri de tip nordic (*Psaltirea Scheiană*, *Evangeliiarul slavo-român* de la Sibiu, *Codicele Todorrescu*)¹⁴. Este probabil că în toate aceste texte *-e* să fie consecința rostirii moi a lui *r*, răspîdită în secolul al XVI-lea (și la începutul celui următor) în Transilvania, Banat și Moldova¹⁵. Ar însemna că în aceste zone s-a revenit la formele cu *-ă*, probabil în momentul în care rostirea dură a lui *r* s-a generalizat în graiurile de tip nordic. O explicație similară ar putea fi dată și în legătură cu prezența lui *-e* în locul lui *-ă* într-o formă de ind. perf. s. 3 pl.: *răstignire* (I, 173^v/11; cf. *agiunseră*, II, 184^v/4, *impunseră*, I, 174^v/3 etc.)¹⁶. E interesant de menționat că forme în *-e* de tipul lui *răstignire* au fost consemnate, în secolul al XVI-lea, aproape în exclusivitate în *Psaltirea Scheiană*, unde apare și *către* (cu *-e*). Ținînd însă seama de faptul că dintre textele mai sus citate *Psaltirea Scheiană*, *Evangeliiarul slavo-român* de la Sibiu, precum și textul nostru sînt scrise (tipărite) de străini, nu ni se pare exclus ca grafiile *către*, *răstignire* etc. să reflecte o rostire neromânească.

În afara exemplurilor înșirate în paragraful precedent, există altele care prezintă, de asemenea, trecerea lui *ă* la *e* și care reflectă după părerea noastră în mod îndoielnic rostiri neromânești: *adepară* (I, 173^v/12), *bure* (sg.; II, 186^v/9), *credința* (sg.; III, 189^v/15), *va cumpera* (I, 181^v/15),

¹³ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 176.

¹⁴ Densușianu, HLR, II, p. 277. Pentru atestările din *Evangeliiarul slavo-român* de la Sibiu, a se vedea indicele ediției din 1971.

¹⁵ Vezi despre toate acestea I. Gheție — Al. Măreș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 201—204.

¹⁶ O altă explicație la Densușianu, HLR, II, p. 216.

cureție (III, 193^v/14), *denteie* (II, 187^v/16-17), *perintelui* (III, 190^v/6), *ne vrem tăveli* (III, 193^v/15), *se se teame* (II, 187^v/18); cf. *a adăpa* (I, 182^v/12), *bură* (II, 185^v/11), *credință* (III, 191^v/6), *părinte* (I, 183^v/5). În unele cazuri, *e* ar putea fi explicat, eventual, prin acțiunea consoanei precedente, rostită moale (de ex.: *credințe, va cumpera, cureție* etc.)¹⁷, dar, după părerea noastră, sîntem mai aproape de adevăr admitînd că în asemenea situații scribul străin rostea un *e* în loc de *ă* (sau un sunet intermediar mai apropiat de *e*). În *calugherul* (I, 179^v/15) și *bunetate* (I, 182^v/17; cf. *burătatea*, III, 191^v/11) am putea avea a face cu păstrarea lui *e* etimologic; inclinăm totuși să-l explicăm pe *e* din aceste cuvinte în același fel ca mai sus. De menționat că în unele cazuri scribul scrie *e* pe care-l îndreaptă apoi în *ă*; așa stau lucrurile cu cuvintele *această* (III, 192^v/16), *începători* (II, 189^v/16) și *urmă* (I, 178^v/17). Probabil că scribul socotea greșite grafiile (și rostirile) cu *e*.

ă nu apare trecut la *i* (prin stadiul *î*) în *rădică* (III, 189^v/12), *ne rădicăm* (II, 186^v/6-7); nu este cu desăvîrșire exclus ca în aceste două exemple, *ъ* (Ɑ) să noteze un *î*; această interpretare ni se pare mai puțin probabilă.

Așa cum am arătat în capitolul de grafie, în textul nostru nu se apelează la semne deosebite pentru notarea lui *ă* și a lui *î*. Avem însă posibilitatea de a stabili că, la nivelul graiului vorbit de scribul textului, se făcea distincție între cele două vocale centrale. O grafie ca *denteie*, citată mai sus, poate fi socotită drept o dovadă că în graiul de tip nord-ardelean vorbit de copist, în cuvîntul *dintii* vocala rezultată din *ă + n* latin era un *ă* și nu un *î*. Dacă s-ar fi rostit *î*, atunci copistul străin (ucrainean) ar fi apropiat acest sunet de *i*, nu de *e*, și ar fi scris *dentii* (în măsura în care și-ar fi notat propria rostire și nu s-ar fi rezumat să copieze mecanic textul ce-i sta în față). Dimpotrivă, grafiile *atîția, înfringerea, miniile, pomint* (asupra cărora vezi mai jos, p. 87) dovedesc că în graiul nord-ardelean vorbit (infidel) de copist se rostea, în cuvintele de mai sus și probabil și în altele, un *î* și nu un *ă*. Dacă s-ar fi rostit un *ă*, atunci scribul ar fi apropiat acest sunet de *e*, pe care îl avea în vorbirea sa, și ar fi scris un *ε*¹⁸.

ă apare păstrat în *a lăcui* (II, 185^v/14), *să lăcuiască* (I, 174^v/9-10), *săbor* (I, 170^v/8), *săborului* (I, 180^v/15-16).

ă > o în *luo* (III, 190^v/4), *luom* (III, 193^v/17), prin acomodare vocalică¹⁹. Același fenomen s-a produs în *doao* (III, 191^v/6), *noao* (II, 185^v/11), *văduole* (I, 172^v/1-2)²⁰.

În *cumotrii* (I, 177^v/12-13), *pogîne* (I, 171^v/12), *pomint* (I, 172^v/7) și *sotoșii* (I, 182^v/12), exemple notate exclusiv în *Legenda duminicii*,

¹⁷ Cf. Densusianu, ILR, II, p. 75-76; Rosetti, ILR, p. 187; I. Gheție - Al. Măreș, *op. cit.*, p. 169-173.

¹⁸ Cf. în acest sens observațiile lui Vasiliu, *Fonologia*, p. 126-128. Asupra-conservării lui *ă* în unele grațuri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, vezi Avram, *Contribuții*, p. 52-58, *Grafița chirilică și problema opoziției [ă] : [i] în dacoromâna din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 1, p. 7-25.

¹⁹ Cf. interpretarea lui Al. Măreș, *Liturgierul lui Coresi*, București, 1969, p. 63; vezi și Rosetti, ILR, p. 502-503.

²⁰ Cf. o altă interpretare a grafiilor de acest fel la Rosetti, ILR, p. 502-503; I. Pătruț, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 664-665.

inclinăm să vedem grafii fără acoperire fonetică (vezi mai sus, p. 65), deși nu este cu desăvîrșire exclus ca în toate aceste cazuri să avem a face cu reflexe ale rostirii particulare a lui *ă* de către un străin²¹. *Pogîne* ar putea reflecta, eventual, o grafie slavă (cf. v.sl. *poganŭ*). *Pomint* a fost notat în zilele noastre, izolat, în unele graiuri dacoromâne; e posibil ca o asemenea rostire să fi fost cunoscută și la începutul secolului al XVII-lea²².

e tonic a fost păstrat în *stecla* (< ucr. *steklo*; III, 191^v/4)²³.

e etimologic din *datorie* a fost înlocuit printr-un *a* analogic (după *da*) în *datoria* (I, 183^v/10-11), dacă nu cumva avem a face cu un *ă* (*dătoria*) redat prin *a* de copistul străin.

e apare conservat în *Dumnădzău* (I, 181^v/14, II, 184^v/9 etc.), *vă veți lepăda* (I, 178^v/14), *să lepădăm* (III, 191^v/3)²⁴; cf. însă *lepădați* (I, 175^v/5), unde *e > ă* printr-o asimilare vocalică. Pentru a-l explica pe *ă* din cuvîntul *Dumnădzău* (III, 193^v/18), trebuie să pornim de la o formă cu *e > ă* după un *dz* rostit dur: *Duminedzău*, de unde s-a ajuns la *Dumnădzău* printr-o asimilare vocalică: *e - ă > ă - ă*²⁵. *Dumnădzău* din manuscrisul nostru ni se pare a fi o grafie în care *ă* din ultima silabă a fost înlocuit printr-un *é* (în conformitate, poate, cu rostirea particulară a scribului străin).

e aton apare conservat într-o serie de cuvinte în care ulterior a evoluat la *i*: *arepi* (I, 175^v/2, 176^v/5), *demineajă* (I, 183^v/5-6), *nemică* (I, 175^v/17, II, 187^v/5, 7-8, 9). În *îrimă* (III, 191^v/3), *înimile* (I, 175^v/4), *e > i* prin acomodare sau asimilare vocalică. În privința cuvîntului *îrimite* și a derivatelor, am notat fonetismele: *tremișu* (I, 171^v/2), *va tremite* (I, 181^v/4) - *am a trimeate* (I, 174^v/7), *trimeatere* (I, 183^v/15), *trimitere* (I, 178^v/15) etc.; de notat și alternanța *gași* în poziție tonică.

e medial aton apare trecut la *i* în mai multe cuvinte: *criștin* (I, 180^v/15-16), *înciput* (I, 172^v/4), *nevindicata* (III, 193^v/3-4) *peanilor* (I, 176^v/7), *vicin* (I, 180^v/7), *virii* (II, 187^v/1), *vrajbile* (II, 188^v/17). Asemenea exemple sînt relativ rare în raport cu situațiile în care a fost notat *-e-* (uneori în aceleași cuvinte în care a fost consemnată trecerea lui *-e-* la *-i-*): *creștiri* (III, 192^v/6), *fecior* (I, 181^v/2), *oameni* (I, 170^v/15-16), *vecin* (I, 180^v/8), *veriși* (III, 189^v/2) etc. S-a putut observa că, în marea lor majoritate, exemplele prezentînd *-e > -i-* sînt recoltate din *Legenda duminicii*.

²¹ În legătură cu rostirea lui *ă* drept *o* de către unii străini (sași), vezi S. Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în DR, VII, p. 6; vezi și N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc”...*, p. 479-480 (îndeosebi nota 1 de pe ultima pagină); cf. și A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, Studiul filologic, Cluj, 1926, p. 16-17.

²² Asupra trecerii lui *ă* la *o* în graiurile dacoromâne, vezi I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, p. 60-61.

²³ În privința lui *steclă* și *sitclă*, vezi Pușcariu, LR, II, p. 209.

²⁴ Acceptăm etimologia **lepidare*, propusă de N. Drăganu, în DR, VI, p. 295-299.

²⁵ În legătură cu *Dumnădzău*, vezi I. Gheție-Al. Măreș, *op. cit.*, p. 83-85.

În *tri* (I, 170^v/9) avem a face, aparent, cu un *é* trecut la *i* (și cu reducerea diftongului *iġ* la *i*); în realitate, cuvântul este aton în frază, iar *e* a fost tratat ca o vocală neaccentuată; cf. *trei* (I, 170^v/10), *al treile* (II, 187^v/4).

e final aton a trecut la *i* într-o serie de cazuri: *hie pre cini* (I, 180^v/9), *ciri* (II, 184^v/17), *curveaști* (3 sg.; I, 180^v/3), *spuni* (I, 170^v/5), *va zici* (I, 179^v/9); cf. și *di* (I, 170^v/9), *pri* (I, 172^v/4), ambele cuvinte fiind atone în frază. Cazurile cu *-e* sint foarte numeroase: *arde* (I, 182^v/2), *cugete* (II, 186^v/5), *mare* (III, 192^v/15), *multe* (I, 171^v/11), *pace* (II, 188^v/10) etc.; cf. și *de* (I, 182^v/17, II, 184^v/1, III, 189^v/2), *pre* (I, 171^v/8, II, 184^v/16, III, 192^v/11). În marea lor majoritate, exemplele prezentând fenomenul trecerii lui *-e* la *-i* provin din *Legenda duminicii*.

Atunce (III, 193^v/17) nu a fost atestat decât în forma etimologică cu *-e*.

Alături de *nice* (I, 171^v/10, II, 189^v/6, III, 191^v/1 etc.), apare o dată *nici*, scris *нѣи* (I, 183^v/7), cu doi *i*, probabil pentru că *i* final era plenison (prin nordul Transilvaniei al doilea *i* din *nici* se pronunță și astăzi plenison în adverbul *nicicum*)²⁶.

e (+ *n*) apare notat într-o serie de cazuri: *amente* (scris: *амѣнѣ*; I, 171^v/10), *cumenecătore* (III, 192^v/16), *denții* (II, 189^v/4), *dumeneca* (I, 183^v/6), *menciună* (I, 179^v/9—10), *mene* (I, 173^v/3), *sementei* (III, 191^v/16), *svenților* (I, 182^v/9), *veneri* (I, 174^v/14); cf. *bere* (= bine; scris: *берѣ*; III, 191^v/10). Fonetismul *i* a fost de asemenea înregistrat: *argintul* (II, 187^v/2), *cuvinte* (III, 192^v/5), *dinți* (I, 174^v/12), *dumineca* (III, 183^v/10) etc.; cf. *bire* (III, 190^v/2). După, cum se observă, *e* apare notat, cu o excepție (*denții*)²⁷, numai atunci când este precedat de o labială, ceea ce pare a confirma opinia unor cercetători (Tiktin, Candrea)²⁸ că *e* s-a menținut vreme mai îndelungată după labiale. De asemenea, în toate exemplele recoltate din manuscrisul nostru, *e* este urmat în silaba următoare de o vocală palatală, în special de *e*, ceea ce poate constitui un indiciu că menținerea mai îndelungată a lui *e* în anumite cuvinte se datorează prezenței elementului palatal (a lui *e*) în silaba următoare (acesta a exercitat un rol prohibitiv în tendința de trecere a lui *e* la *i*)²⁹. Mai putem observa apoi că grafiile cu *e* se recoltează în special din *Legenda duminicii*. În celelalte două texte, copiate, prin intermediar, după Corcși, *en* apare numai în trei cuvinte (*cumeneoătore*, *denții*, *sementei*; cf. *bere*). Aceste grafii trebuie puse în seama copiștilor, căci ele nu se regăsesc la Coresi. După toate probabilitățile, ele nu aparțin scribului care a transcris textele aflate la dispoziția noastră, căci, în acest caz, ne am fi așteptat ca numărul lor să fie egal de mare ca în *Legenda duminicii*.

²⁶ În legătură cu formele *nice* și *nici*, vezi Densusianu, HLR, II, p. 107.

²⁷ Pl. *denți* ar fi, după Densusianu și Candrea, o grafie greșită, în care *e* a fost „extins”, fără rațiuni fonetice, de la sg. *dente*. Fur grafic ar fi după cei doi autori și *e* din *bene*: vezi Densusianu, HLR, II, p. 67—68; Candrea, PS, I, p. CXXXIII—CXXXIV.

²⁸ H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, Leipzig, 1884, p. 57; Candrea, PS, I, p. CXXXIV. O privire de ansamblu asupra teoriilor formulate pînă în prezent, conținând o serie de precizări importante, la Avram, *Contribuții*, p. 25—34.

²⁹ Candrea, PS, I, p. CXXXII.

Opinia lui Al. Rosetti că în secolul al XVI-lea (și, prin urmare, cu atât mai mult în cel următor) grafiile cu *en* ar fi tradiționale în toate textele unde apar nu poate fi acceptată în această formulare categorică³⁰. E posibil însă ca în unele texte *en* să fie pur grafic. Chiar dacă am accepta explicațiile lui Densusianu și Candrea, după care în grafii ca *bene* și *denți e* n-ar fi avut acoperire fonetică în limba veche, nu putem trage de aici concluzia că toate grafiile cu *en* din *Manuscrisul de la Ieud* s-ar datora respectării tradiției.

Alături de *den* (I, 175^v/14, 183^v/4, II, 184^v/17 etc.), apare ceva mai frecvent fonetismul cu *en* > *in*: *din* (II, 185^v/1, 187^v/17, III, 192^v/4 etc.). La f. 185^v/1 (II) scribul modifică pe *den*, scris inițial, în *din*. Tot astfel pentru (*pre*ntu) (I, 172^v/8, II, 184^v/7, III, 193^v/6 etc.) alternează cu *prin*tru (II, 187^v/7—8), dar raportul este, de această dată, schimbat. Fonetismul *en* este atestat curent, în timp ce fonetismul *in* apare o singură dată³¹.

e este conservat în *derept* (I, 182^v/7, III, 192^v/1), *dereptu* (I, 178^v/9), *dereptate* (II, 185^v/5); nu am consemnat exemple cu *e* trecut la *i* (*dirept*) sau sincopat (*drept*).

i

În *fericit* (I, 181^v/14) și *hecleșucurile* (I, 175^v/6) am notat un *e* în locul normalului *i* (dar grafiile cu *i* se întîlnesc la rîndul lor: *fericit*, I, 181^v/6, *hiclensig*, II, 189^v/7). Asemenea grafii au mai fost întîlnite în textele vechi. După Densusianu³², am avea a face cu deschiderea lui *i* (în acest caz, *i* ar nota un *î* sau un *ę*), în timp ce Al. Rosetti³³ crede că ar fi vorba de o confuzie grafică, opinie pe care o considerăm mai aproape de adevăr. Notăm că scribul corectează pe *melostivăscu* în *milostivăscu* (I, 172^v/10) și pe *zideiu* în *zidiu* (I, 173^v/5).

Afereza lui *i* - nu s-a produs în *ispoveadă* (I, 181^v/5).

i

i a fost conservat în *inimiei* (II, 186^v/4), *irima* (III, 191^v/3), dar se întîlnesc și grafii cu *i* > *i*, sub influența asimilatoare a vocalei palatale din silaba următoare: *inimi* (I, 172^v/11), *inimile* (I, 175^v/4).

În *atiția* (I, 170^v/6—7), *miniile* (III, 191^v/1—2), *pomint* (I, 172^v/7), avem a face, după toate probabilitățile, cu o rostire neromânească. Neputîndu-l rosti exact, întrucît nu-l avea în limba sa maternă, copistul ucrainean l-a redat pe *î* prin *i* (sau printr-un sunet intermediar mai apropiat de *i* decât de *î*).

i (< *á* + *n* latin) nu s-a „diftongat” (prin anticiparea elementului palatal din silaba următoare) în *pîre* (= piine; scris: *пѣрѣ*; III, 191^v/17).

³⁰ Vezi Rosetti, ILR, p. 493. În cazul lui *mene*, am putea însă avea a face cu influența grafică a formei slave corespunzătoare (cf. Avram, *Contribuții*, p. 31—32).

³¹ În legătură cu trecerea lui *en* la *in* în *den*, *dentre*, *dentru*, *pre*n, *pre*ntu, a se vedea Rosetti, ILR, p. 493—495; Avram, *Contribuții*, p. 33—34.

³² HLR, II, p. 71.

³³ ILR, p. 495.

î s-a păstrat, fără a trece la *u*, în *a îmbla* (II, 185^v/12-13), *să îmblăm* (II, 185^v/18-185^v/1), *să împlem* (II, 187^v/9).

În *sfinți* (I, 172^v/12), *î* este analogic (extins de la singular la plural).

o

Fonetismul etimologic a fost consemnat în *dostoinicie* (cf. v.sl. *dostojnikŭ*; II, 184^v/14, III, 190^v/15), *nedostoinici* (III, 193^v/19).

o neaccentuat apare trecut la *u*: *va cuperi* (I, 180^v/17), *îngrupămune* (scris: *нрррррррррррр*; II, 186^v/6), *au murit* (II, 185^v/16), *neadurmiți* (I, 174^v/11); cf. însă *corabiei* (I, 179^v/17).

u

u > *e* prin asimilare în *deșegubeților* (I, 177^v/3-4; etimonul slav este *dušegubičŭ*).

u a trecut la *i* în *frîmseata* (II, 189^v/18), *frîmsetiei* (II, 185^v/3-4)³⁴.

Fonetismul *u* a fost păstrat în *preut* (I, 181^v/2-3), *preuți* (II, 186^v/14). În *răpaos* (I, 183^v/12), *u* > *o*.

Deși unii autori (I.-A. Candrea, O. Densușianu, N. Drăganu, C. Tagliavini)³⁵ consideră că în situații similare am avea a face cu o rostire deschisă a lui *u* (*u* sau *o*), socotim mai aproape de adevăr părerea lui Al. Rosetti³⁶ că în exemple de tipul *porurea* (III, 190^v/18), *no* (I, 180^v/11, II, 188^v/2) notarea lui *o* se explică printr-o confuzie grafică (cf. și grafiile: *pururea*, III, 193^v/15, *nu*, I, 181^v/5, II, 187^v/3, III, 190^v/2 etc.). În *porurea* nu poate fi vorba de conservarea lui *o* etimologic, căci orice *o* aton latin a trecut la *u*, tendința de închidere a lui *o* fiind semnalată încă în latina dunăreană. Menționăm că *hicleanolui* este îndreptat în *hicleanului* pe fila 179^v/10 (I). În *herovimii* (III, 189^v/9-10), trecerea lui *u* la *o* ar putea fi reală, rostirea cu *o* fiind atestată în zilele noastre (vezi DA, s.v.).

u-slav a fost notat în *ucareaste* (I, 180^v/2; fără valoare fonetică, sub directă influență a textului slavon paralel), *se-aru* <*u*>*stenit* (II, 187^v/1); în *omor* (I, 171^v/7), *omorire* (II, 186^v/5-6), *ostîrdie* (I, 179^v/9, 180^v/12), *u*-a fost trecut la *o*.

u final apare notat destul de frecvent în toate cele trei texte, atît după consoană simplă (mai rar): *cumu* (I, 182^v/2, II, 184^v/1), *geru* (I, 171^v/5-6), *înfricatu* (II, 186^v/16), *întunerecu* (I, 176^v/9), *locu* (I, 181^v/4), *lucredzu* (I, 181^v/9) etc., cît și după grupuri de consoane (mai frecvent): *ardzîndu* (I, 176^v/1-2), *cîndu* (I, 176^v/4), *gîndescu* (I, 172^v/6), *gîndu* (I, 183^v/4), *grăiescu* (I, 179^v/15), *mă milostivăscu* (I, 172^v/10), *măierescu* (I, 176^v/7), *purîndu* (I, 177^v/14), *răspunsu* (I, 178^v/11), *slujescu* (III, 189^v/9) etc. Grafiile fără *-u* (prezentînd, de regulă, un *u*) sînt destul de numeroase: *amar* (II, 184^v/14), *cînd* (III, 190^v/3), *fiind* (III, 193^v/6), *mormînt*

³⁴ În legătură cu acest fenomen, a se vedea Densușianu, HLR, II, p. 26; I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 116.

³⁵ Candrea, PS, I, p. CXXXVII; Densușianu, HLR, II, p. 73; N. Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicetele Todorescu și Codicetele Marțian*, București-Viena-Leipzig, 1914, p. 105; C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum”*, București, 1930, p. 68.

³⁶ ILR, p. 487. Opinia lui Rosetti a fost acceptată de I. Rizescu, *Considerații asupra alternanței u/o din vechile texte românești*, în SCL, XVII, 1966, nr. 4, p. 495-499.

(II, 187^v/17), *mult* (I, 172^v/4), *păr* (I, 176^v/7), *slujesc* (III, 189^v/15), *știind* (III, 191^v/15) etc. De menționat că în foarte multe cazuri consoana finală apare suprascrisă: *кажстемам* (I, 180^v/14), *фюд* (I, 183^v/6), *ас осмирал* (II, 187^v/17), *сѣ лѣкѣжѣм* (III, 192^v/2), *сѣ осрѣм* (II, 185^v/15), *члвксѣм* (I, 178^v/10-11) etc. Conform regulilor ortografice slavone (în uz și la noi), vocala umătoare (finală) nu se nota după o consoană suprascrisă³⁷. De aceea, o grafie ca *wasa* poate fi interpretată, cu egală îndreptățire, *omul* sau *omulu*, o soluție exactă fiind cu neputință de avansat, în special în situațiile (cum este a textului nostru) cînd, în contexte identice, se notează fie *-u*, fie zero³⁸. Faptul că *-u* din textele vechi nota o realitate fonetică sau era folosit în virtutea tradiției, cum susține Al. Rosetti³⁹, nu poate fi precizat decît ținînd seama de situația particulară a fiecărui text. În cazul *Manuscrisului de la Ieud* nu dispunem de indiciile necesare pentru a susține că *-u* era o grafie tradițională.

Un loc aparte trebuie rezervat grafiilor în care *u* final formează un diftong cu iodul precedent. În asemenea situații, *-u* s-a menținut, pe cît se pare, vreme mai îndelungată decît atunci cînd era precedat de o consoană⁴⁰. Cu două excepții: *dentii* (II, 187^v/2) și *intii* (III, 190^v/18), *-u* apare notat peste tot: *biruiiu* (II, 188^v/14, 188^v/9), *intiiu* (I, 170^v/8), *voiu* *ploua* (I, 176^v/1), *razboiu* (I, 176^v/10), *zidiu* (I, 173^v/5).

u apare notat și în diftongul *iu* în cuvinte formate cu suf. *-toriu*: *iubitoriu*, *mîntuitoriu* etc. (vezi exemplele și trimiterile exacte la p. 97). Grafii de tipul *cinstitoru*, *începătoru* (cf. și *făuraru*), asupra cărora vezi și pag. 73, 97, atestă rostiri fără *-u* (*cinstitor'*, *începător'*, *făurar'*).

u

u > *v* în *dzuva* (I, 178^v/17); cf. *dzua* (I, 179^v/5, II, 183^v/12 etc.). Deși fenomenul a fost atestat în unele graiuri dacoromâne, în secolele trecute și în zilele noastre, n-ar fi exclus ca în cazul în speță *v* să reflecte o rostire neromânească a lui *u*⁴¹.

Vocale în hiat

ă-u

Hiatul *ă-u* a fost redus la *o* prin fazele **ă-o* > **o-o* > *o* în *dinlontru* (III, 191^v/4-5)⁴².

³⁷ Vezi în legătură cu principiile suprascrierii slovelor, D. Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiilor chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 474-487; E. Vîltosu, *Suprascierea literelor chirilice*, în LR, XIII, 1904, nr. 2, p. 120-148.

³⁸ Cf. D. Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiilor chirilice. III. Problema dispariției lui u final în limba română*, în LR, XI, 1962, nr. 5, p. 582-594; în legătură cu *u* final din *Legenda duminicii*, cf. M. Zdrenghea, *Despre u final în Legenda duminicii din Codicetele de la Ieud*, p. 82-85.

³⁹ ILR, p. 498-501; cf. Avram, *Contribuții*, p. 38-45.

⁴⁰ Vezi O. Densușianu, *Din istoria amuzării lui u final în limba română*, extras din AAR, seria II, tom. XXVI, *Memoriile Secțiunii literare*, București, 1904, p. 29; Rosetti, ILR, p. 695; Avram, *Contribuții*, p. 42.

⁴¹ Vezi în această privință I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, p. 64-66.

⁴² Vezi DA, s. v. *înăuntru*; I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 119; cf. Densușianu, HLR, II, p. 72.

i-i (in hiat) nu au fost contrași în *prîimi* (I, 179^v/7—8, II, 188^v/17), *prîimește* (II, 187^v/14)⁴³.

Diftongi

ea

Sunetul rezultat din *e* latin accentuat urmat în silaba următoare de un *e*, și, mai rar, din *ɤ* slav, aflat în același context fonetic, este redat în textele *Manuscrisului de la Ieud* prin *ɤ* sau *ɛ*, avînd valoarea (teoretică) de *ea*: *beskrecă* (I, 170^v/11), *blîndăște* (I, 170^v/16), *durkrea* (III, 193^v/3), *folostște* (III, 192^v/2—3), *înfeletște* (II, 186^v/13), *să ne învătăm* (III, 191^v/15), *lăge* (III, 190^v/14), *va mărge* (I, 174^v/1), *măserii* (II, 186^v/16), *poctste* (I, 170^v/5), *rkle* (I, 175^v/9), *sfădăște* (I, 180^v/7), *suflettște* (II, 185^v/11—12) etc. Destul de frecvent, sunetul e redat printr-un *ɛ*, avînd valoarea (teoretică) de *e*: *besireca* (I, 180^v/2), *blîndăște* (III, 191^v/12), *va crede* (III, 192^v/17), *fetele* (III, 189^v/4), *iubește* (III, 193^v/9), *șapte* (I, 175^v/17), *trupăște* (II, 185^v/9), *vremea* (III, 193^v/8—9) etc.

Tot prin *ɤ* e notată vocala accentuată în unele cuvinte (de regulă, elemente slave) în care silaba următoare conține un *i* (plenison sau „șoptit”): *băknie* (I, 170^v/11), *băți* (2 pl.; III, 190^v/15), *nemărnicii* (I, 182^v/14), *păknigi* (I, 180^v/5), *văci* (III, 191^v/3; cf. și *veci*, III, 192^v/12); a se vedea și pluralele unor substantive și adjective terminate în *-ean*: *gomorănilor* (I, 179^v/3—4), *hickni*, *hilkni* (I, 170^v/1, 177^v/1), *mirkni* (II, 186^v/15), *sodomănilor* (I, 179^v/3). În *nedeajdea* (II, 186^v/3), *ea* poate fi analogic (după cuvinte de origine latină prezentînd un *ea*) sau derivă dintr-un etimon slav neatestat cu *ě*.

În unele din aceste cazuri (avem în vedere cuvintele de origine slavă), am putea avea a face cu simple grafii influențate de corespondentele slave ale termenilor în discuție.

Existența grafiilor cu *e* ne duce la concluzia firească că reducerea diftongului se petrecuse cel puțin în unele dintre graiurile reflectate în texte; spre aceeași încheiere ne duc și grafiile de tipul *prɤ* (= pre), *vrɤm* (= vrem) etc., menționate de noi mai sus, p. 67 și în care *ɤ* este folosit fără rațiuni fonetice în locul unui *ɛ*⁴⁴. Ce fel de *e* (închis, mediu, deschis) se ogîndește în grafiile de tipul *fetele*, *iubește* etc. e cu neputință de precizat prin analiza grafiei. Cum textele au fost copiate, după toate probabilitățile, întii în Moldova și apoi în nord-estul Transilvaniei (Maramureș), zone în care în zilele noastre *e* (rezultat din mai vechiul *ea*) nu a trecut la *e*⁴⁵, putem presupune că în cuvinte de felul celor menționate mai sus *ɛ* reda un *e*. Simplul fapt că în graiul copistului (copiștilor) *ea*

⁴³ Intrucît în mai multe exemple cel de al doilea *i* e notat prin *ɛ*, s-ar părea că în acest cuvînt avem un diftong, și nu două vocale în hiat, cum se consideră îndeobște. Faptul că alături de asemenea exemple apar și grafii cu *-tu-* ne împiedică să facem o afirmație categorică în acest sens.

⁴⁴ Vezi Rosetti, ILR, p. 483.

⁴⁵ Cu excepția sudului Moldovei; vezi ALR II, h. 24, 275, ALR, SN, vol. III, h. 673.

se monoftongase nu ne îndreptățește să afirmăm că și *ɤ* sau *ɛ* notează, în contexte fonetice similare, tot un *e* deschis. Pentru a putea face o afirmație de acest gen, ar trebui să avem certitudinea că și originalele celor trei texte notau vocala accentuată în cuvinte de tipul *lege* prin *ɤ* (*ɛ*) și *ɛ* (înregistrînd totodată fără rațiuni fonetice grafii cu *ɤ* pentru *ɛ*). Nu cunoaștem originalul *Legendei duminicii*, în schimb avem suficiente motive să credem (vezi mai sus, p. 36 și urm.) că *Învățătura la Paști* și *Învățătura la cuminică* derivă din omiliile corespunzătoare din *Cazania a II-a* a lui Coresi. La Coresi însă, în textele respective, vocala accentuată din cuvinte de tipul *lege* este redată cu regularitate prin *ɤ*, iar grafii de tipul *prɤ* (= pre) nu sînt de întîlnit⁴⁶. Cum în aceste situații *Manuscrisul de la Ieud* reproduce grafiile originalului, e evident că ar fi eronat să interpretăm pe *ɤ* (*ɛ*) prin *e*. Pe baza analizei grafiei din cele două texte coreiene, putem afirma că *ɤ* reproduce fonemul /ă/, avînd probabil drept echivalent fonetic pe *ea*. Este interesant să menționăm în acest context grafia *ɤɤmɤ* (II, 184^v/3). Inițial copistul scrisese *ɤɤmɤ*, dar apoi l-a modificat pe primul *ɛ* în *ɛ*. Cum rostirea cu *e(e)* era proprie copistului, iar la Coresi în locul corespunzător apare o grafie cu *ɤ*, trebuie să presupunem că grafia cu *a* se găsea în textul copiat de scribul maramureșean. Rostirea cu diftong ar caracteriza, în acest caz, deprinderile de pronunțare ale unui copist intermediar⁴⁷. Să remarcăm împrejurarea, deloc neglijabilă, că scribul manuscrisului socotea greșite grafiile (rostirile) cu *ɛ*, și aceasta pentru că într-o serie de cazuri îl modifică în *ɤ* pe *ɛ*, scris inițial: *băți* (III, 192^v/10), *cklea* (III, 191^v/16).

Împreună cu Andrei Avram și iscălînd opiniile acestuia, socotim nefundată părerea lui Al. Rosetti că *ɤ* ar fi pur ortografic în textele secolului al XVI-lea (și implicit în cele scrise după 1600). În realitate, situația era variabilă de la un text la altul. În privința textelor noastre, interpretările de mai sus ni se par a fi cele mai apropiate de adevăr.

În poziție finală *-ea* apare redus la *e(e)*: *așe* (III, 191^v/17), *va, vor ave* (I, 174^v/16, 176^v/5), *gînghe-se* (II, 187^v/8), *me* (I, 178^v/13), *re* (II, 188^v/18). Exemplele cu *-ea* sînt mult mai numeroase: *așea* (I, 178^v/6), *va avea* (I, 179^v/5, 179^v/11—12), *mea* (I, 171^v/15, 172^v/17 etc.), *rea* (II, 188^v/4) etc. Valoarea de *e* a vocalei rezultate din monoftongarea lui *-ea* este sugerată de fonetismul similar din graiurile din nordul Ardealului și ale Moldovei din zilele noastre⁴⁸. De remarcat că, în marea lor majoritate, exemplele cu *e(e)* provin din *Legenda duminicii* și că scribul s-a corectat în citeva rînduri modificîndu-l pe *ɛ*, scris inițial, în *ɤ* sau *ɛ*: *avɤ* (III, 192^v/10), *ck* (II, 188^v/18), *ma* (I, 178^v/6), *putɤ* (III, 192^v/18).

Într-o serie de cazuri, în locul lui *-ea* (aton) întîlnim în textele *Manuscrisului de la Ieud* pe *-e*: *ceulute* (I, 170^v/0), *dragoste* (III, 191^v/10), *iertăciune* (III, 190^v/17), *răbdare* (III, 191^v/4) etc. Cum fenomenul reducerii lui *-ea* la *e(e)* a fost notat în unele texte vechi (mai ales nordice), precum și în graiurile actuale (în nord-vestul teritoriului dacoromân)⁴⁹,

⁴⁶ În legătură cu textele românești prezentînd alternanța *ɤ/i*, vezi Avram, *Contribuții*, p. 21—23.

⁴⁷ Cf. Avram, *Contribuții*, p. 18—19.

⁴⁸ Vezi ALR I, h. 245, ALR II, h. 130.

⁴⁹ Vezi I. Gheție, *Observații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, p. 57.

s-ar părea că în cazurile mai sus citate am avea a face cu acest fonetism regional. Întrucît exemplele se recoltează exclusiv din rîndul femininelor terminate în *e* (avînd forma articulată în *-ea*), stăruie bănuiala că fenomenul urmărit de noi nu ar fi fonetic, ci morfologic (ar fi vorba de o confuzie între forma articulată și nearticulată a substantivelor). Deoarece asemenea confuzii sînt frecvente în manuscrisul nostru (vezi mai jos, p. 101—102), înclinăm a crede că în cazurile de mai sus nu ne aflăm în prezența unui fenomen fonetic.

ia

În cîteva cazuri, diftongul *ia* apare redus la *ie* (*ie*): *ele* (I, 172^v/9) *este* (I, 183^v/16), *greiește* (I, 180^v/4—5), *măluiește* (II, 187^v/13); grafiile cu *а* și *я* (reproducînd foarte probabil diftongul *ia*) sînt mai numeroase: *dăruaște* (II, 187^v/13—14), *grăaște* (I, 181^v/17), *să se arde* (III, 192^v/10), *aste* (II, 187^v/4), *aste* (I, 178^v/10, II, 187^v/10), *se priceaștunăște* (I, 182^v/17—18), etc. Valoarea *ie* a grafiilor cu (*ie*) e sugerată de fonetismul similar consemnat în zilele noastre în nordul Transilvaniei și al Moldovei, unde a fost copiat textul⁵⁰. De menționat grafia *аеае* (I, 183^v/16), care arată, după toate probabilitățile, că scribul a scris la început *а*, ca în original, apoi, din neatenție, a continuat cu *е* (= *ie*, așa cum rostea), fără a mai șterge pe *а*. Același fenomen l-am notat în *știe* (*știia* > *știie*; II, 189^v/1). Și în asemenea cazuri, scribul se corectează: *каксимѣ* devine *каксимѣа* (III, 191^v/9).

Reducerea lui *-ia* (aton) la *ie* (*ie*) este confirmată de grafiile: *aceluie* (I, 183^v/4—5), *celuie* (I, 183^v/10), *denteie* (II, 187^v/16—17), *a treie* (I, 171^v/4); cf. și *aceie* (= aceea; III, 191^v/14).

ii

Diftongul *ii* a fost redus la *i* în *tri* (I, 170^v/9).

iu

Diftongul *iu* n-a fost trecut la *i* în *menciuinosului* (I, 180^v/1). În *menciuoși* (I, 177^v/1—2), *iu* > *io*, dacă nu cumva *o* este pur grafic ca în *porurea*, *dzova* etc.

Diftongul *iu* este păstrat în *iușor* (I, 179^v/2).

oa

Așa cum am arătat în capitolul despre grafie, considerăm că în *bola* (III, 193^v/3), *coste* (I, 174^v/2) etc. *o* este ortografic, avînd valoarea *oa*. Dacă reluăm aici discuția este pentru a arăta că, în principiu, nu este exclus ca grafiile cu *o* să reflecte reducerea diftongului *oa* la *o*, curent astăzi în jumătatea nordică a Transilvaniei, cu atît mai mult cu cît presupunem că textele au fost copiate în Maramureș. Pentru a putea accepta

⁵⁰ Vezi ALR, SN, vol. VI, h. 1638, 1652, vol. VII, h. 2157.

această interpretare, ar trebui să cunoaștem (altminteri decît prin interpretarea grafiei chirilice) cît de veche este trecerea lui *oa* la *o* în Transilvania (Maramureș), ceea ce nu se poate preciza în stadiul actual al cunoștințelor noastre.

Alături de grafiile cu *oa*: *doao* (III, 191^v/6, *noao* (II, 185^v/11, III, 192^v/2) etc., apar, mult mai rar, grafii cu *o*: *doo* (I, 175^v/1), *noo* (II, 185^v/13, 187^v/13). Considerăm, împreună cu I. Pătruț, că în asemenea cazuri nu avem a face cu reducerea diftongului *oa* la *o*, cu atît mai mult cu cît în zilele noastre formele cu *o* apar în sud (Muntenia), ci cu notarea lui *oa* prin *o*, de care ne-am ocupat în paragraful precedent (evident nu e vorba nici de *oa* > *o*)⁵¹.

Consonatism

Labiale

Cu excepția consoanei *f*, ocuzivele labiale și fricativele labiodentale se păstrează intacte: *bire* (III, 190^v/2), *milă* (III, 192^v/10), *piatră* (I, 170^v/2), *viermii* (I, 174^v/11) etc. Labiodentala surdă *f* apare trecută la *h* într-o serie de exemple care se recoltează aproape în exclusivitate din *Legenda duminicii* (exemplul din textul nr. III este scris de o altă mînă): *heare* (I, 173^v/12), *here* (I, 176^v/3), *heri* (I, 175^v/1), *herile* (I, 177^v/2), *va hi* (I, 179^v/3), *vor hi* (III, 193^v/18), *hie pre cini* (I, 180^v/9), *hii* (I, 171^v/1). Exemplele cu *f* sînt mai numeroase: *va fi* (I, 183^v/1), *să fie* (II, 183^v/15), *fii* (I, 181^v/9), *fiind* (III, 190^v/8), *fiului* (III, 189^v/18), *să fim* (II, 185^v/4—5) etc. Vom observa totuși că toate cele trei atestări ale substantivului *fiară* sînt cu *h* și că singura atestare a substantivului *fiere* este de asemenea cu *h*. În ceea ce privește formele verbului *fi* și ale substantivului *fiu*, larg majoritare sînt grafiile cu *f*.

Într-o serie de cazuri, după labiale, *e* > *ă* și *ea* > *a*, atunci cînd în silaba următoare nu se găsește o vocală prepalatală (nu avem în vedere aici cuvinte ca *masă*, *pară*, *vârșă* etc., unde fenomenul e general dacoromânesc sau răspîndit pe cea mai mare parte a teritoriului dacoromân): *să avăm* (III, 192^v/10, 193^v/8), *iubăsc* (II, 188^v/6, 188^v/2), *se iubasca* (I, 182^v/9), *mă milostivăscu* (I, 172^v/10), *urmadză* (I, 180^v/8—9). În alte cazuri, cele trei texte consemnează rostirea moale a consoanelor labiale: *adever* (II, 184^v/12), *ispoveadă* (I, 181^v/5), *omet* (I, 171^v/5), *Pavel* (III, 190^v/2), *pomeana* (III, 190^v/11—12), *să priimească* (III, 189^v/5—6), *veac* (III, 192^v/18). Din aceste exemple, scrise cu *ѣ* și, respectiv, cu *ѣ*, *ispoveadă*, *Pavel*, *pomeană* și *veac* ar putea fi influențate de grafiile slave corespunzătoare, care prezintă pe *ѣ*, respectiv pe *ѣ*⁵². Două dintre ele (*Pavel* și *veac*), notate în textul III, au pătruns în manuscrisul nostru din originalele coresienne, unde prezența lor e normală, căci în grafiurile munteneste rostirea moale a labialelor era larg răspîndită în secolul al XVI-lea (la fel stau lucrurile și cu *să priimească*). În aceste cazuri, influența grafiilor slave nu ar trebui deci invocată. Grafiile cu *e* și *ea* ar fi reflexe ale ros-

⁵¹ Vezi I. Pătruț, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 663—664.

⁵² Cf. Rosetti, ILR, p. 445, 504.

tirii sudice (muntenești) a labialelor. La f. 192^v/10 (III), scribul a scris inițial *avem*, apoi s-a corectat, schimbându-l pe *e* în *ă* (ⲁ). În *adever* și *omet*, *e* poate fi explicat prin maniera scribului străin de a-l rosti pe *ă* (cf. grafiile *adevăr*, III, 192^v/15—16, *veți adevăra*, III, 190^v/8). Nu trebuie să trecem totuși cu vederea peste faptul că *omet* e de origine românească (< *obmet*), prin urmare scribul a putut modela cuvântul românesc după etimonul ucrainean pe care-l cunoștea (de notat că în textul slavon paralel apare *sněgi*). Nu e exclus, apoi, ca termenul să fi fost recent pătruns în limbă și fonetismul cu *e* să se fi păstrat în graiuri în momentul traducerii (copierii) *Legendei duminicii*. Cit privește pe *adever*, vom observa că fonetismul apare în mai multe texte din secolul al XVI-lea⁵³ și că el poate fi explicat și prin analogie (după *adeveri*, *adevereste*) sau prin accident fonetic (asimilare: *e* — *ă* > *e* — *e*)⁵⁴. Demn de remarcat ni se pare faptul că copistul a scris la f. 192^v/15—16 (III) *adever*, îndreptându-l apoi pe cel de al doilea *e* în *ă* (ⲁ).

Dentale

În *nedărept* (I, 180^v/5) s-ar părea că avem a face cu rostirea dură a lui *d*, după care *e* > *ă*. Înclinăm să credem, din motivele arătate în capitolul despre grafie, că în acest exemplu ⲁ nu are valoare fonetică. De altfel, peste tot în cele trei texte am întâlnit numai grafii care redau rostirea moale a lui *d*: *deșertă* (II, 186^v/2), *deșeptă* (I, 183^v/5), *să ne dezlegăm* (II, 188^v/2—3) etc.

Căderea lui *-t* în prep. *derept* ne întâmpină în mai multe cazuri: *derep* (I, 170^v/17, 171^v/14, 172^v/15). De regulă, *-t* este păstrat: *derept* (I, 171^v/13, III, 190^v/17, 192^v/1 etc.).

În câteva cazuri, *n* nu e notat: *plângidu* (I, 172^v/2—3), *ucrop* (= uncrop; I, 176^v/2), *al usprădzeacele* (II, 187^v/8—9); cf. însă *lingă* (III, 192^v/5), *înfringere* (II, 186^v/3—4), *să se plîngă* (II, 187^v/15—16), *unde* (II, 189^v/8) etc. Dacă omisiunea lui *n* nu este accidentală, atunci grafiile de mai sus redau pe *î*, respectiv pe *u* nazal⁵⁵. În *ucrop* (= uncrop; I, 176^v/2), am putea avea a face cu un *u* nazal, dacă nu cumva cuvântul este modelat grafic după v. sl. *ukropŭ*.

Rotacismul lui *-n-* din elementele de origine latină a fost notat în marea majoritate a cazurilor în stadiul fără nazalitate (*r*). Fonetismul ^ⲁ*r* apare în trei exemple: *iertăciunrea* (III, 193^v/2), *iertăciunrea* (III, 192^v/1—2), și *vinr* (III, 192^v/5). În toate cele trei cazuri, *n* a fost adăugat de o altă mină deasupra rîndului⁵⁶. Așa cum am arătat în capitolul de grafie, în formă ca ⲁⲣⲁⲗⲁⲣⲏⲙⲁ (III, 193^v/14) sau ⲁⲣⲁⲓⲛⲏⲕ (III, 189^v/15), ⲁ trebuie interpretat, după toate probabilitățile, ca *i* (și nu ca *î* sau *in*). În ceea ce privește repartizarea formelor rotacizate și nerota-

cizate, textele ne prezintă următoarea situație. În textul nr. I (*Legenda duminicii*), *-n-* apare consemnat peste tot: *bune* (I, 177^v/12), *a vă închina* (I, 182^v/3), *întunerecu* (I, 176^v/9), *nebumi* (I, 172^v/11), *pîmă* (I, 175^v/16), *rușinea* (I, 180^v/17—18) etc. În textele nr. II (*Învățătură la Paști*) și nr. III (*Învățătură la cuminecătură*), larg majoritate sînt formele cu rotacism: *bătrîni* (II, 186^v/15), *burdăteea* (III, 191^v/11), *înturecat* (II, 184^v/4—5), *lumiră* (II, 184^v/1), *mîra* (III, 193^v/11), *rugăciunea* (III, 193^v/11), *rușirea* (III, 191^v/16), *sîrul* (II, 186^v/11), *spurcăciuri* (III, 193^v/15—16), *șirutul* (II, 188^v/14), *urul* (II, 189^v/2). Formele care notează pe *-n-* sînt minoritare, fără a fi însă foarte rare: *cumenecăture* (III, 192^v/16), *ierăciune* (III, 190^v/17), *împreună* (II, 187^v/17), *închinăciunea* (II, 189^v/18), *înimiei* (II, 186^v/4), *mănîncă* (III, 190^v/15), *omenesc* (III, 192^v/9), *omenești* (II, 184^v/10), *ținerii* (II, 186^v/15), *tunerec* (II, 184^v/18). Știind că textele nr. II și III sînt copiate, prin intermediar, după Coresi, ne explicăm prezența lui *-n-* în aceste texte. Ele nu pot fi decît scăpări ale copistului rotacizant⁵⁷. Mai puțin probabil ni se pare ca textele să fi devenit la copiere integral rotacizante, iar apoi *-n-* să fi fost introdus de vreun copist ulterior nerotacizant. Textul nr. I provine desigur dintr-un original fără rotacism. Asupra absenței rotacismului din acest text și a prezenței lui în celelalte două, a se vedea pe larg p. 54—55. Grafia *se spure* (II, 184^v/18) este curioasă, deoarece la pers. 3 sg. a conjunctivului (**exponeat*), *n* era urmat de iod și deci nu se putea rotaciza. La Coresi în pasajul corespunzător, verbul *spune* se găsește la infinitiv: *cine ară putea spune*. Probabil că la prima copiere verbul a fost redat la același mod, dar cu rotacism: *spure*. Ulterior, cu ocazia unei alte copieri, pasajul a fost comprimat, iar verbul trecut la conjunctiv, fără ca scribul (poate nerotacizant) să-și fi dat seama că a folosit o formă inexistentă în limbă (*se spure*).

În câteva cazuri, consoanele *s* și *dz* apar rostite dur, ceea ce a avut drept urmare trecerea lui *e* la *ă* și a lui *i* la *î* (> *u*) *Dumnedzău* (I, 181^v/14, II, 185^v/6), *dzua* (I, 179^v/5, 179^v/4)⁵⁸, *mesărătate* (II, 187^v/14), *să* (pron. refl.; I, 179^v/7, 180^v/15), *voiu săca* (I, 172^v/9); în marea majoritate a cazurilor, cele două consoane apar rostite moale: *Dumnedzeu* (I, 182^v/10, III, 190^v/3), *dzise* (I, 177^v/5, II, 185^v/8, III, 190^v/1), *împunseră* (I, 174^v/3), *se* (pron. refl.; I, 175^v/17, II, 184^v/4, III, 190^v/9), *voiu seca* (I, 181^v/15—16), *singurî* (III, 190^v/3) etc.

^z apare rostit numai moale: *care-ai zis* (III, 189^v/6—7), *zidiu* (I, 173^v/5).

Ceva mai complicate sînt lucrurile cu *ț*. Rostirea moale a acestei consoane este făcută evidentă de grafii ca *brațele* (I, 174^v/4), *oțet* (I, 173^v/12), *puțin* (II, 184^v/8), *toți* (I, 172^v/6), *țir* (III, 190^v/4) etc.; cf. și *blîndeate* (II, 185^v/15), *să mulțemim* (II, 185^v/6, 8), *mulțemite* (II, 186^v/13). În numeroase cazuri, *ț* apare suprascris la finele cuvintelor: ⲉⲧⲁⲩ (III, 190^v/17), ⲉⲧⲁⲩⲙⲁⲩ (II, 184^v/15) etc.; conform regulilor de suprascrisere a slovelor, asemenea grafii pot acoperi la fel de bine rostirea moale (*frați*) sau dură (*fraț*) a consoanei *ț*. Am arătat aiurea (p. 73) de ce considerăm

⁵³ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 59.

⁵⁴ Mai puțin probabilă ni se pare, în acest caz, păstrarea nealterată a lui *e*, cum crede Densusianu, HLR, II, p. 59; cf. I. Gheție—Al. Mares, *op. cit.*, p. 129—130.

⁵⁵ Vezi Rosetti, ILR, p. 491—492.

⁵⁶ Cf. Rosetti, ILR, p. 557, care crede că „*n*, scris deasupra rîndului, a putut să fie introdus de copist, dar e posibil ca grafia *nr* să fi aparținut originalului”.

⁵⁷ Vezi mai sus, p. 44 și 54.

⁵⁸ În legătură cu *dzua*, vezi Rosetti, ILR, p. 490.

εαι; III, 189^v/12) ar putea reflecta rostirea dură a lui *j*, dacă nu avem totuși a face cu o simplă grafie modelată după slavonă.

Am arătat în altă parte a lucrării (p. 73) motivele pentru care considerăm că în grafii de tipul *insușu* (III, 191^v/18) se reflectă rostirea moale și nu cea dură a lui *ș*. *ș* suprascris în exemple ca *кѣшш* (II, 189^v/10), *кѣшшш* (III, 193^v/16) ar putea reda la fel de bine rostirea moale sau dură a lui *ș*.

ș și *j* sint rostiți moale și atunci când precedă diftongul *ea*, iar în silaba următoare se găsește o vocală prepalatală (*e*): *grijeaște* (II, 185^v/9-10), *se* <*gri*>*jeaște* (scris: *сѣжѣсте*; II, 185^v/10), *șeptedzeci* (I, 181^v/6-7); cf. și *șapte* (I, 175^v/17), *șeptesprădzeece* (I, 176^v/13-14), cu *ea* > *e* (*e*), grafii care reflectă de asemenea rostirea moale a consoanei precedente. Există un singur exemplu care ilustrează trecerea lui *ea* la *a*, ca urmare a rostirii dure a consoanei precedente: *al șasele* (II, 187^v/5).

Urmat de *ea* în poziție „tare”, *ș* este rostit moale în *așea* (I, 171^v/16, 178^v/6 etc.; cf. și *așe*, III, 191^v/7) și dur în *așa* (I, 171^v/15, III, 190^v/13 etc.). În *ș-au lasat* (III, 192^v/16), *ș-au dzis* (III, 192^v/17), avem a face, după toate probabilitățile, cu rostirea dură a lui *ș* și „absorbirea” de către această consoană a semivocalei din diftongul *ia*.

ñ din cuvinte de origine latină (< *n* + iod) sau slavă s-a vocalizat trecând la *î*: *cuvîntă* (II, 185^v/13), *să se pustiască* (I, 176^v/17-176^v/1), *viile* (I, 176^v/1). Pluralul lui *an* este *ai* (I, 170^v/7), cu *ñ* (< *n* + *i*) > *î*.

În *cătenie* (I, 175^v/14), *e* pare a fi trecut la *ă* ca urmare a rostirii dure a consoanei precedente. Nu este însă cu desăvîrșire exclus ca notarea lui *ă* să se fi făcut după model slav (cf. v. sl. *čtēnīje*, cu o posibilă confuzie a ierurilor). În *ceatate* (scris: *чѣтатѣ*; I, 170^v/6), *a* nu se poate explica decât dintr-un *ă*, care, fiind protonic, a trecut la *a*, prin asimilare la *a* din silaba următoare (vezi mai sus, p. 82). *Cătate* (neatestat în textul nostru, dar consemnat în *Palia de la Orăștie, Tetraevanghelul coresian și Codicele Sturdzan*⁶⁷) reflectă aceeași rostire dură a lui *ă*, care de data aceasta nu poate fi pusă la îndoială. De notat că fonetismul normal cu *e* a fost de asemenea notat în *Legenda duminicii: cetate* (I, 170^v/12). De altfel, cu excepția acestor două exemple, nu se întilnesc în texte decât cuvinte cu *ce*.

ğ (< *j* + *o*, *u* sau *d* + *iu*, latini) se întilnește peste tot: *agiunseră* (II, 184^v/4), *agivută* (III, 192^v/3), *giudecă* (I, 180^v/18), *giudeț* (I, 174^v/2), *giunghe-se* (II, 187^v/8), *mă voiu giura* (I, 174^v/4, 10), *putregiure* (II, 189^v/13) etc. O excepție: *judecările* (II, 184^v/3).

Velare

În grafia *Кѣкѣшшѣсѣрѣиѣ* (I, 175^v/6), avem a face, după toate probabilitățile, cu notarea accidentală a unui *κ* în loc de *τ*, deși nu este cu desăvîrșire exclus ca în acest caz să fie vorba de asurzirea lui *g* (prezentă în rostirea scribului străin).

⁶⁷ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 83.

Laringala h

În *poște* (II, 186^v/8), *f* provine din *h* (< v. sl. *pošta*). Fonetismul etimologic nu a fost consemnat în *Manuscrisul de la Ierid*.

h etimologic este păstrat în *hicleani* (I, 178^v/10), *hilleani* (I, 170^v/1).

Grupuri de consoane

bd

Grupul *bd* nu a fost redus la *d* în *bdeanie* (I, 170^v/11).

mn

În *scaunului* (III, 193^v/14), avem a face cu evoluția lui *mn* la *un*.

ns

ns > *ms* printr-un proces de diferențiere consonantică în *frîmse* (III, 190^v/6)⁶⁸; în *se frîmge* (III, 192^v/1), *m* este analogic.

nt

nt apare trecut la *mt*, prin diferențiere consonantică, în *sîmt* (II, 185^v/13, III, 192^v/4); cf. însă *sînt* (I, 177^v/16)⁶⁹. Grafia *sîmt* (II, 184^v/3) este probabil o contaminare între *sîmt* (pronunțarea copistului) și *sînt* (cum era scris în original)⁷⁰.

sv

Cu o singură excepție: *sventilor* (I, 182^v/9), *v* etimologic din grupul *sv* apare trecut la *f*, ca urmare a unei acomodări consonantice: *sfădeaste* (I, 180^v/7), *să vă sfiiți* (II, 187^v/5-6), *sfîmțeaste* (III, 192^v/2), *sfîmț(i)ei* (III, 193^v/13), *sfînt* (II, 185^v/18), *sfîntă* (I, 183^v/11) etc.⁷¹

tl

În *hicleani* (I, 178^v/10), *hicleanului* (I, 179^v/10), *cl* provine din *tl* (< magh. *hille*). Fonetismul etimologic a fost consemnat o singură dată: *hilleani* (I, 170^v/1).

⁶⁸ Cf. Densusianu, HLR, II, p. 126-127.

⁶⁹ Vezi Al. Rosetti, ILR, p. 403; în legătură cu alte explicații care s-au dat fenomenului, vezi I. Gheție - Al. Mares, *op. cit.*, p. 159.

⁷⁰ O altă explicație a formei *sîmt* (din *Psaltirea Hurmuzachi*), la Rosetti, ILR, p. 469.

⁷¹ Nu împărtășim punctul de vedere al lui Al. Rosetti (ILR, p. 525) că „notarea cu *v*: *soadă, svěl, svârși, sâvârși* reproduce grafia cuvintelor slave *sŭvělŭ, sŭvělonati, svrŭšiti* etc.” (cf., de altfel, p. 445). De comparat, în acest sens, formularea lui Densusianu, HLR, II, p. 130: „il ne faut pas à coup sûr s'imaginer que ces formes reproduisent toujours la véritable prononciation” (sublinierea ne aparține). Vezi în această privință și I. Gheție - Al. Mares, *op. cit.*, p. 137.

MORFOLOGIA

Substantivul

Genul și numărul substantivelor

Masculine. Substantivul *tată* are la sg. art. forma *tatul* (I, 171°/6, 178°/10), după modelul substantivelor masculine de declinare a II-a (terminate în consoană).

Feminine. Substantivul *funie* prezintă la nom.-ac. sg. forma etimologică, în *-e*, *funea*: *funea* (I, 179°/17).

Substantivele *foamete*, *găselniță*, *pizmă*, *proscorniță* fac pluralele în *-i*: *foameți* (I, 171°/6), *găselniți* (I, 171°/7), *pizmile* (III, 191°/1), *proscorniți* (I, 182°/11). Dintre aceste forme, *pizmile* ar putea fi datorată unui proces fonetic (închiderea lui *e* medial a-ton la *i*). Celelalte trei se întâlnesc numai în textul nr. I (*Legenda duminicii*). *Pace* prezintă la plural forme în *-e*: *pacelor* (II, 183°/14) și *-i*: *pacile* (III, 191°/10—11)¹; de observat că și în *pacile*, *e* a putut trece la *i* ca urmare a unui proces fonetic. *Gadină*, *hulă* și *suliță* primesc la pl. desinența *-e*: *gădinele* (I, 171°/9), *hulele* (III, 191°/2), *sulițe* (I, 174°/2). *Mână* se infățișează la plural în forma sa etimologică: *mînule* (I, 173°/14, 176°/5—6)².

Substantivele feminine terminate la sg. nom.-ac. în *-e* și la pl. nom.-ac. în *-i* prezintă, în general, forme de plural cu *-ă*: *burătăți* (III, 191°/13), *căvările* (II, 184°/14), *dereptăți* (I, 177°/14), *judecările* (II, 184°/3), *răutățile* (III, 190°/18—191°/1). *Lature* și *pace* fac la pl. *laturi* (III, 191°/6) și *pacile* (III, 191°/10—11)³.

Neutre. Unele neutre păstrează la plural forma mai veche a desinenței *-uri* (*-ure*): *darure* (II, 185°/10), *gîndurile* (III, 191°/2), *lucrurile* (II, 186°/7, III, 191°/7—8), *trupurile* (I, 176°/11, II, 186°/6), *trupurilor* (III, 191°/2—3). Mai rar au fost notate formele de plural în *-uri* (se observă că substantivul *lucru* prezintă ambele forme ale desinenței): *chinurile* (I, 171°/14—15), *grairurile* (I, 177°/11), *lucrurile* (I, 175°/8)⁴. În *lucrurile* (I, 170°/17, II, 186°/2), înclinăm a vedea omisiunea silabei *re* (*ri*), deci o greșeală de grafie, decât o formă viabilă (care s-ar explica fie prin analogie, după pl. *mînule*, fie prin sincopa lui *i* și apoi prin dispariția lui *r* în urma unei disimilări totale).

¹ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 159.

² Vezi în legătură cu pluralul lui *mină* I. Coteanu, *Urme de declinare a IV-a latină în limba română*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, 1971, p. 425—428; I. Gheție—Al. Marez, *Grairurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 222—224.

³ În legătură cu inflexiunea *așă*, vezi cele spuse de Densusianu, HLR, II, p. 158.

⁴ O explicație de natură fonetică a evoluției desinenței *-ure* la *-uri*, la Densusianu, HLR, II, p. 161.

Declinarea

Substantivele masculine. Masculinul *popă* face la g.-d. sg. *popei* (I, 181°/5).

La voc. pl. se apelează cu o insistență destul de mare la forme fără *-lor* (egale cu nom.-ac.): *frați* (III, 189°/2), *învățători* (I, 177°/2—3), *părinți* (III, 189°/2) etc.; cf. însă *curvarilor* (I, 177°/12), *oamenilor* (I, 171°/7—8), *răilor* (I, 181°/17) etc. *Fraț* este îndreptat de o altă mină în *fraților* (III, 193°/2).

Substantivele feminine. Femininele care fac pluralul în *-i* prezintă la genitiv-dativul singular desinența *-iei*: *dulceției* (II, 185°/5), *frîmșeției* (II, 185°/3—4), *inimiei* (II, 186°/4), *lumiei* (II, 188°/10), *lumiriei* (II, 183°/13), *mortiei* (II, 189°/5—6), *vieției* (II, 184°/5), curentă în secolul al XVI-lea și mult mai rar întâlnită în prima jumătate a celui următor. Substantivul *scurățire* primește la gen.-dat. desinența *-eei*: *scurățireei* (II, 183°/14). *Sămînță* prezintă la aceleași cazuri forma *semenței* (III, 191°/16), cu *-eei* > *ei*; *lege* cunoaște la g.-d. sg. forma *legei* (I, 173°/5)⁵. E foarte probabil că grafia *preasfntaei* (I, 172°/14) trebuie interpretată *preasfintei*. La genitiv-dativul substantivului *corabie* a fost notată forma cu *-a*, *corabiei* (I, 179°/17).

Articolul

Articolul hotărît. Articolul masc. enclitic *-l* este consemnat în cvasi-unanimitatea cazurilor: *raiul* (II, 184°/4), *sufletul* (I, 179°/9), *trupul* (II, 184°/15—16) etc. (întruçit *-l* este suprascris, s-ar putea ca art. hot. să aibă forma *-lu*). O singură dată *-l(u)* este omis: *răsăritu* (I, 175°/16—17).

Articolul hotărît masculin proclitic prezintă, de regulă, forma *lui* (I, 171°/14, II, 184°/14, III, 190°/9 etc.); față de cele 29 de atestări ale acestei forme, *lu* apare numai de două ori (I, 176°/6, 13). Art. *lu* (III, 192°/4) este îndreptat în *lui* de o altă mină⁶.

Toate cele trei texte oferă o serie de exemple de folosire a formei nearticulate a substantivelor în locul celei articulate (în special la substantivele feminine; cf. cele spuse mai sus p. 91—92): *întru sfînta ceatate Ierusalimului* (I, 170°/6), *în iertăciune păcatelor* (III, 190°/17), *neputință semenței noastre* (III, 191°/15), *derep rugă preasfintei maice* (I, 172°/13), *trupul și sînge a lui Hristos* (III, 191°/14). Uneori forma nearticulată și cea articulată apar în aceeași propoziție: *ce e cătră noi dragoste și mila sa* (II, 184°/14). În *Manuserisul de la Teud* se întâlnesc, mai rar, forme articulate acolo unde ar fi fost normal să apară forme fără articol: *cădzu... dentru ceriul* (I, 170°/3), *învățătura întru sfînta și marea duminica Paș-*

⁵ Asupra confuziei în folosirea desinențelor *-eei* și *-iei* în textele secolului al XVI-lea, vezi Densusianu, HLR, II, p. 150, 154—155.

⁶ În legătură cu raportul dintre *lu* și *lui* în secolul al XVI-lea vezi I. Gheție — Al. Marez, *op. cit.*, p. 227, 230.

tilor (II, 183^v/8—9), de toate lucrurile cealea cu rușirea să ne ferim (III, 191^v/16). Se întâmplă ca cele două forme să se succedă în același context: unde iaste iertarea păcatelor, de acolo iaste și viața și ispășenie (III, 192^v/14). Menționăm că într-o serie de cazuri copistul îndreaptă forma pe care inițial o scrisese. Astfel, iertaciure este modificat în iertaciurea (II, 187^v/16), iertare în iertarea (III, 192^v/7), moarte în moartea (II, 189^v/4—5). Avem motive să credem că măcar unele dintre formele de mai sus se datoresc scribului, care nu stăpânea în chip desăvârșit limba română și confunda forma articulată cu cea nearticulată a substantivelor⁷.

Articolul posesiv. La masculin singular, înaintea pronomelor și adjectivelor posesive, precum și a numeralelor ordinale, forma uzuală a acestui articol este *ai* (I, 180^v/14, II, 184^v/6, 187^v/5, III, 191^v/1 etc.). O singură dată, înaintea unui numeral ordinal, a fost notată forma invariabilă *a* (I, 175^v/14). Înaintea genitivelor, însă, nu l-am consemnat decât pe *a* invariabil (I, 170^v/12, II, 188^v/14, III, 191^v/14 etc.). Femininul singular al articolului posesiv este *a* (I, 171^v/1, 4, 173^v/11 etc.). La plural feminin am notat pe *a* invariabil (I, 172^v/5). Nu s-au întâlnit forme de masculin plural în cele trei texte⁸.

Articolul posesiv apare notat în contexte în care nu se folosește în zilele noastre: *dzua a învierii lui Hristos* (II, 184^v/2). Dimpotrivă, în alte situații el nu este notat, deși prezența lui era de așteptat: *nu putem răbda de herile aceastea că-su iuși foarte de mînia aceasta lui Hristos* (I, 177^v/2—4)⁹.

Adjectivul

Genul și numărul adjectivelor. *Amar* primește la f. pl. desinența *-ă*: *amară* (III, 193^v/10), iar *gol* are pluralul articulat *golii* (I, 182^v/13—14). *Dulce* prezintă la pl. aceeași formă ca la singular: *scripturile meale cele dulcea* (I, 177^v/12).

Declinarea. Adjectivul *sfînt* are la gen.-dat. fem. sg. forma *sfinteei* (III, 189^v/16).

Grade de comparație. Superlativul adjectivelor este construit cu *foarte*, care apare postpus: *iuși foarte* (I, 177^v/3), *lăudat foarte* (II, 186^v/1). Există, de asemenea, în textele manuscrisului o serie de adjective formate cu *prea-* care au valoare de superlativ: *preainaltul* (II, 186^v/2), *preamulțitului* (II, 185^v/4—5), *preasfintei* (I, 172^v/14).

Pronumele

Pronumele personale. La pers. I pl. dativ am notat forma (ual apropiată de etimon) *ne* (III, 192^v/10), în locul lui *ni* din limba actuală.

Pronumele personal conjunct în dativ este folosit cu valoare posesivă: *capu-mi* (I, 173^v/17), *cumotrii-vă* (I, 177^v/13—14).

⁷ Vezi în această privință Rosetti, ILR, p. 564.

⁸ Vezi în legătură cu articolul posesiv Ion Gheție — Al. Mares, *Grairile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, p. 232—234.

⁹ Vezi în această privință Densusianu, HLR, II, p. 385—386.

La dativul pronumelui *el* se atașează uneori particula *-și*: *luiși* (III, 190^v/15—16).

În cele trei texte, am consemnat formele *înși* (III, 193^v/18), cu compusele *pre-nși* (II, 188^v/7), *pri-nși* (I, 172^v/4) și *nusul*, numai în compusele *cu nusul* (I, 179^v/11, 182^v/5), *cu rusul* (II, 189^v/15).

Notăm, de asemenea, pronumele de politețe *domnie-saiile* (gen.; I, 171^v/15).

Pronumele de întărire însuși (I, 182^v/4, III, 191^v/18) nu apare precedat de *el*.

Pronumele (adjectivele) posesive. Alături de forma de masculin sg. *mieu* (III, 190^v/8, 192^v/1 etc.), apare, mai frecvent, forma *miu*, întâlnită și în alte texte vechi (I, 171^v/1, 173^v/6, 174^v/11 etc.). La pl. n-am consemnat decât forma *mii* (I, 172^v/12, 181^v/9 etc.). De remarcat că *mieu*, *mii* nu apar decât în textul nr. I (*Legenda duminicii*), în timp ce exemplele cu *mieu* se recoltează în exclusivitate din textul nr. III (*Învățătură la cuminicătură*)¹⁰. În textul nr. II (*Învățătură la Paști*) nu există forme ale pron. și adj. pos. de pers. I sg. masculin. Alături de *mieu* și *miu*, apare atestată de două ori și forma literară de astăzi *meu* (I, 172^v/17, III, 192^v/1). Menționăm că pe f. 190^v/8, 16 (III) scribul a scris *meu*, apoi a îndreptat în *mieu*.

La persoana 3 sg. și pl. au fost notate formele *său* (*seu*) (I, 178^v/5, II, 184^v/6 etc.), *sa* (I, 180^v/18, II, 184^v/15), *săi* (I, 180^v/5), *sale* (*saile*) (I, 175^v/13, 181^v/5). Textele notează deopotrivă pronumele personale *lui* (I, 179^v/7, 9, 14), *ei* (I, 170^v/5), *lor* (I, 172^v/15), cu valoare posesivă. În general, *său* este folosit în legătură cu subiectul, iar *lui* în legătură cu atributul sau complementul: *așa schimbă trupul său Hristos* (III, 191^v/17), *voiu da sufletul lui îngerilor hicleanului* (I, 179^v/9). Există și excepții: *de nu veți mânca trupul fiului omenesc și să beați sînge său* (III, 192^v/10)¹¹.

În *feciirii voastre* (I, 178^v/18), întrebuintarea formei feminine în locul celei masculine trebuie pusă în seama copistului străin al manuscrisului nostru.

Pronumele (adjectivele) demonstrative. Demonstrativul de apropiere este *acest(a)*, iar cel de depărtare *acela*. Pe f. 178^v/17 (I), scribul a scris *aceala* (formă consemnată în zilele noastre în graiurile moldovenești¹²), dar apoi a corectat în *acela*. E posibil ca *aceala* să fi provenit din copia pe care o transcria scribul.

Alături de *acest(a)*, *acela*, apar mai rar și forme cu afereza lui *a-*: *ceasta* (III, 192^v/11), *ocsto* (I, 171^v/11), *cola* (I, 181^v/6), *ocoa* (III, 180^v/16)

¹⁰ În legătură cu *mieu*, vezi R. Todoran, *Note morfologice*, în GL, I, 1956, p. 128—131.

¹¹ Cf. asupra întrebuintării lui *său* și *lui* în textele vechi G. Ivănescu, *Elemente maraureșene în limba tipăriturilor lui Coreș*, în SCȘt. Filologie, X, 1959, nr. 1—2, p. 24, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 337 și urm.; E. Berca, *Din istoria posesivului său — lui în limba română*, în SCL, XII, 1961, nr. 3, p. 319—333; P. Pitrop, *Cu privire la istoria pronumelui său—lui, ei, în limba română*, în AUT, Filologie, I, 1963, p. 317—319; I. Rizescu, *Pravita ritorului Lucaci*, București, 1971, p. 75—76.

¹² Vezi ALR II, SN, vol. VI, h. 1715. Nu trebuie exclusă posibilitatea ca scribul să fi scris *†* pentru *e*, conformindu-se unei anumite deprinderi grafice (asupra căreia vezi capitolul de grafie, p. 67), iar apoi să se fi corectat.

etc. De observat că, în raport cu *cest, cel(a)* are o frecvență sensibil mai ridicată în texte.

Precedind substantivul, adjectivul demonstrativ *acest(a)* apare la masculin în forma *acesta*: *acesta păhar* (III, 190^v/7), iar la feminin în forma *aceasta*: *aceasta trimitere* (I, 179^v/8); cf. de asemenea *aceasta lumă* (III, 192^v/11). Formele „normale” sînt folosite la rîndul lor: *acest păhar* (III, 190^v/14), *această dăi* (II, 184^v/2) etc. O observație similară în legătură cu demonstrativul *acela*: *acela om* (I, 174^v/16). Aceeași situație ne întîmpină la gonitiv-dativ: *aceluia popă* (I, 182^v/15); cf. și *celuia om* (I, 182^v/8).

La sg. f. gen.-dat., demonstrativul de apropiere prezintă formele *aceastăia* (I, 178^v/15), *aceștii* (II, 184^v/1) și *acestei* (I, 183^v/15). Ultima dintre ele reprezintă una dintre cele mai vechi atestări ale formelor analogice cu *-s-* și *-ei*, refăcute din forme cu *-ș-* și *-ii*¹³.

Manuscrisul nostru consemnează, de asemenea, una dintre cele mai vechi atestări ale demonstrativului *ăsta*: *astă* (II, 184^v/4)¹⁴.

Dintre celelalte pronume și adjective demonstrative mai menționăm pe *alalt* (II, 187^v/1, 188^v/4).

Pronumele nehotărîte. Pronumele nehotărît *fiecine* apare cu cele două elemente separate: *hie pre cini* (I, 180^v/9).

Pronumele negative. Pronumele negativ *nimic* a fost notat numai în forma etimologică cu *-ă*: *nemică* (I, 175^v/17, II, 187^v/5, 7—8, 9). *Nime* (I, 176^v/4, II, 187^v/5, III, 191^v/6, 10) apare numai în această formă; forma *nimeni* este necunoscută celor trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud*¹⁵.

Pronumele (adjectivele) relativ-interogative. *Care* prezintă la f. sg. nom.-ac. forma *care* (I, 178^v/11), la m. pl. nom.-ac. forma *carii* (II, 184^v/3, 187^v/6, III, 189^v/5).

Pronumele *ce* este folosit în legătură cu nume de ființe sau de lucruri: *o, amar celuia om ce are auzie și nu face pămînt sfinților* (I, 182^v/8), *acesta iaste trup mieu ce se deade și frîmse derep voi* (III, 190^v/9)¹⁶.

Numeralul

Numeralul ordinal prezintă la masculin terminația *-le*: *al noaoile* (II, 187^v/7), *al șasele* (II, 187^v/5), *al treile* (II, 187^v/4), *al u(n)sprădzeacele* (II, 187^v/8—9). Alături de *întîiu* (I, 170^v/8) apare forma compusă cu *de-*: *dentii* (II, 187^v/2).

Verbul

Diateze. În unele cazuri, verbele *apropia*, *căsca* și *odihni* sînt folosite la diateza activă, nu la cea reflexivă ca în limba literară actuală: *necurăți vor apropia de trupul lui Hristos* (III, 193^v/18—19), *o, cum nu caseă pămîntul să vă înghiță* (I, 178^v/7), și *va odihni în parație cerului* (III, 193^v/

¹³ Cf. C. Frîncu, *Din istoria demonstrativelor românești: formele (a)celei(a), acelești, (a)celelalte, (a)cesteia*, în SLLF, II, p. 34.

¹⁴ În legătură cu *ăsta*, a se vedea I. Gheție—Al. Mareș, *op. cit.*, p. 235—237.

¹⁵ În legătură cu *nime* — *niment*, vezi I. Gheție—Al. Mareș, *op. cit.*, p. 238—241.

¹⁶ Cf. Densusianu, HLR, II, p. 190; M. Iliescu, *Concurența dintre pronumele care și ce*, în SG, I, p. 26.

16), să odihnim în parație cerului (III, 191^v/4—5)¹⁷. Verbul *pocăi* este folosit la diateza activă (cu valoare tranzitivă): *se-ș pocaiască păcatele* (III, 190^v/12); cf. însă f. 171^v/16—17 (I), unde verbul apare la diateza reflexivă: și așa doară vă veți pocăi. Verbul *posti* este folosit la diateza reflexivă: *se-au postit* (II, 186^v/18), *se-a(u) postit* (II, 187^v/3)¹⁸. Reflexivul pasiv este foarte rar întrebuintat (spre deosebire de situația existentă în alte texte vechi): și acolo se vor munci în vecie (III, 193^v/5)¹⁹.

Conjugări. Alături de verbul *găti* (I, 176^v/9), apare mai frecvent verbul *găta* (I, 179^v/13, II, 187^v/4). De conjugarea a III-a este verbul *învia* (nu *învia*, ca astăzi), așa cum rezultă din formele: *învis* (II, 187^v/13, 189^v/9 etc.), *învisem* (II, 189^v/15).

Moduri și timpuri. Indicativul și conjunctivul prezent. Verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu radical în *d* și *t* prezintă numai forme iotacizate: *să audzu* (I, 177^v/8), *să despartă* (III, 190^v/16—17), *să înghiță* (I, 178^v/8), *să scadză* (II, 187^v/9—10). Nu am consemnat în texte verbe cu radical în *n* și *r*. În legătură cu forma *se spure* (= să spună; II, 184^v/18), vezi mai sus, p. 95.

Menționăm formele particulare de prez. ind. și conj. ale unor verbe: *gice, să gicem, a gice* (vezi mai sus, p. 96), *lucredzu* (I, 181^v/9), *mănîncă (mărină)* (II, 184^v/14—15, III, 190^v/15), *săm* (II, 184^v/5), *săt* (II, 188^v/6, 188^v/2), *știe* (II, 189^v/1), *t* din *săt* (în locul normalului *ș*) se explică prin influența formelor de perfect simplu pers. 2 pl. de tipul *adunat, prinset* etc.²⁰ În legătură cu formele *să iertam, să ne îmbracam*, vezi mai sus, p. 81—82.

Imperfectul. Verbele de conjugarea a IV-a prezintă la indicativul imperfect persoana 3 sg. forme în *-ia*: *biruția* (II, 189^v/5), *cleveția* (III, 191^v/9)²¹.

Perfectul simplu. Cele trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud* consemnează câteva forme de perfect simplu „tare” la verbele de conjugarea a III-a și a IV-a, precum și la verbul *da*: (1 sg.) *dediu* (I, 172^v/16—17), *feciu* (I, 173^v/5), *întorșu* (I, 172^v/17), *înviș* (I, 173^v/1), *spuș* (I, 171^v/11), *tremișu* (I, 171^v/2), (3 sg.) *deade* (III, 190^v/6—7, 9), *feace* (I, 170^v/9), *învis* (II, 187^v/13). La pers. 1 și 2 pl. a aceluiași timp, am notat numai forme fără *-ră-*: (1 pl.) *învisem* (II, 189^v/15), (2 pl.) *ascultat* (I, 171^v/15), *credzut* (I, 171^v/3), *vă grăbit* (I, 178^v/4), *înciput* (I, 172^v/4), *înțeleasetu* (I, 173^v/4—5). După cum se vede, în marea lor majoritate, exemplele se recoltează din textul nr. I (*Legenda duminicii*). Formele analogice de perfect simplu nu au fost atestate în *Manuscrisul de la Ieud*.

¹⁷ *Odihni* (la diateza activă) este atestat și în *Paltă de la Orăștie* (vezi Densusianu, HLR, II, p. 201).

¹⁸ *Posti* este folosit destul de frecvent la diateza reflexivă în secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, HLR, II, p. 201; cf. și p. 202); cele două exemple citate mai sus provin din *Înoățătura la Paști*, copiată după Coresi.

¹⁹ Vezi în această privință E. Berea, *Observații asupra diatezei pasive în limba română*, în SCL, XVII, 1966, nr. 5, p. 577—578; cf. însă observațiile lui I. Rîzescu, *Pravila ritorului Lucaci*, p. 81, n. 46.

²⁰ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 240.

²¹ Vezi I. Pătruț, *Uniformizare în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 227—231.

Perfectul compus. La pers. 3 sg. auxiliarul prezintă forma *au*: *ne-au adus* (II, 184^v/16–17), *au dat* (II, 185^v/2), *au lumirat* (II, 187^v/17), *au murit* (II, 185^v/16), *au postit* (II, 187^v/3) etc. În două rînduri (față de cele 31 de ocurențe ale lui *au*), auxiliarul apare notat în forma *a*: *a dat* (III, 192^v/9), *se-a postit* (II, 187^v/3). Din motive asupra cărora s-a insistat cu alt prilej, considerăm că în aceste cazuri avem a face cu omiterea de către copist a lui *-u* și nu cu notarea auxiliarului *a*, astăzi literar. Vom observa că uneori, transcriind în grabă, copistul îl omite pe *a*: *că-u dat* (II, 185^v/11), dar își dă seama de eroare și se corectează, scriind un *a* deasupra lui *u*: *къ аз дам*. Două rînduri mai încolo el repetă greșeala, scriind *că-u dat*, dar de data aceasta nu o mai îndreaptă. Pe f. 187^v/3 (II) apare grafia citată mai sus: *se-a postit*. Citeva rînduri mai jos (17), pe aceeași pagină, scribul omite din nou pe *-u*, scriind la început *a lumirat*. Își dă seama că a greșit și se corectează: *аз сумирам*²².

În textele *Manuscrisului de la Ierud*, auxiliarul apare adeseori plasat după participiu: *dat-au* (II, 188^v/10–11), *făcut-au* (III, 193^v/12), *slujit-ați* (II, 187^v/2–3), *spart-au* (II, 188^v/5) etc. Formele cu auxiliarul antepus sînt de asemenea răspîndite: *au dat* (II, 185^v/2), *au murit* (II, 185^v/16), *ați venit* (II, 187^v/4–5) etc.

Viitorul. La pers. 3 sg. auxiliarul prezintă în mod curent forma *va*: *va posti* (I, 174^v/14), *va putea* (III, 192^v/18), *va spune* (II, 184^v/17) etc. *A ve<ni>* (III, 190^v/8) apare într-un context lacunar (*лаке = <e>l a ve<ni>!*), de aceea s-ar putea să avem a face cu omiterea accidentală a lui *v* și nu cu forma „populară” de pers. 3 sg. a auxiliarului *vrea*. Prezența formei *a* la începutul secolului al XVII-lea în zonele nordice ale țării, acolo unde astăzi este singurul folosit, nu trebuie să ne surprindă. *A* a fost notat, în Moldova, în documentele secolului al XVI-lea²³. La pers. 1 pl. am consemnat numai forma *vrem* a auxiliarului: *vrem da* (II, 185^v/1), *ne vrem tăveli* (III, 193^v/15) etc., în timp ce la pers. 2 pl. se întîlnește numai forma fără *r*: *vă veți pocăi* (I, 171^v/16–17), *veți face* (III, 190^v/11) etc.

Într-o serie de situații, auxiliarul este așezat după verb: *cădea-vor* (III, 193^v/4), *da-voiu* (I, 181^v/7), *dobîndi-va* (III, 193^v/15–16) etc.; cf. însă *va avea* (I, 179^v/5), *vor cădea* (I, 171^v/11), *voiu da* (I, 179^v/9) etc.

În mod neașteptat, verbul unipersonal *ploua* prezintă o formă de viit. 1 sg. *voiu ploua* (I, 176^v/1); cf. și forma perifrastică *vo<iu> avea a ploua* (I, 176^v/13). În ambele cazuri, subiectul e divinitatea.

În *Legenda duminicii* se întîlnesc unele forme perifrastice de viitor, construite fie cu prezentul verbului *avea* + infinitivul: *am a trimete* (I, 174^v/17), fie cu viitorul verbului *avea* + infinitivul: *voiu ave a face*

(I, 176^v/7–8), *voiu ave a lasa* (I, 176^v/2–3), *vo<iu> avea a ploua* (I, 176^v/13), *voiu avea a tremete* (I, 175^v/14)²⁴.

Conjunctivul prezent. Verbul *iarta* face la conj. prez. 3 sg. *se iarta* (= să iartă; III, 192^v/8), explicabilă prin confuzia făcută de scribul străin între formele de pers. 3 sg. ale conjunctivului și indicativului prezent.

Condiționalul prezent se construiește, ca în limba literară de astăzi, cu aux. *avea* (*aș*, *ai* etc.) + infinitivul; nu sînt consemnate celelalte tipuri de condițional întîlnite în secolele al XVI-lea – al XVII-lea. Forma de pers. 3 sg. a auxiliarului la condiționalul prezent este *ară*: *ară avea* (I, 178^v/17, 181^v/9).

Imperativul prezent. La verbele reflexive, pronumele este așezat uneori după verb: *apropiați-vă* (II, 187^v/7), iar alteori înaintea lui: *vă apropiați* (II, 187^v/15). La pers. 2 pl. am notat forma *nu vă rușirați* (II, 187^v/8); nu s-au înregistrat forme în *-areți*, *-ereți*, *-ireți*, curente în textele secolului al XVI-lea.

Participiul. Verbul *face* prezintă la participiu atît forma etimologică *fapt* (II, 188^v/13, 188^v/8), cit și pe cea analogică *făcut* (III, 193^v/12, 13).

Locuțiuni verbale. Singura locuțiune întîlnită în manuscrisul nostru este *a da laudă* (= a lăuda; III, 190^v/5).

Adverbul

Menționăm o serie de adverbe care prezintă interes prin sensul și forma lor:

acmu „acum”: *și se spure acmu cumu se cade burătatea aceștii dzile* (II, 184^v/1)²⁵;

amu „iată”: *ieri amu îngrupămu-ne lui Hristos* (II, 186^v/5); „acum” (?): *amări-se amu iadul derep ce se deșertă* (II, 188^v/15), *că pentru păcate moartea biruiva și se deșertă amu ver<ir>u morției* (II, 189^v/5);

au „oare”: *să vădzu au fugi-veți de supt minule mele?* (I, 176^v/5);

dară: *de nu voiu da eu ploaie, dară ce veți avea a secera?* (I, 181^v/14);

doară: *și așea doară vă veți pocăi* (I, 171^v/16);

iară: *și vă săturaiv și iară mai mult rău înciput a face* (I, 172^v/4);

întîie: *de toate necurățiile întîie să ne curățim* (III, 191^v/6);

mainte „mai înainte” (în sens temporal): *mainte în toată vremea să ne învățăm să facem ce iubeaște Dumnezeu* (III, 193^v/8)²⁶.

Dintre locuțiunile adverbiale (nu prea numeroase) folosite în manuscris, vom menționa două, formate dintr-o prepoziție și pron. dem. *acela*: *derept aceea* (*acea*), foarte frecvent întrebuintată (II, 184^v/9, III, 191^v/9–10, 193^v/3 etc.) și *pentru aceea* (III, 193^v/6), amîndouă semnificînd „de aceea”.

²² În legătură cu formele auxiliarului *avea* la pers. 3 sg. a perfectului compus, a se vedea Densusianu, HLR, II, p. 222; C. Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 299–318; I. Gheție, *Originea auxiliarului a de la pers. 3 sg. a perfectului compus*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 4, p. 421–430.

²³ Vezi I. Gheție—Al. Mares, *op. cit.*, p. 252–253.

²⁴ Construcțiile de tipul *voiu ave a face* ar putea fi analizate, eventual, și ca viitorul lui *avea* (predicativ) + infinitivul verbului; interpretarea noastră ni se pare a fi mai judicioasă; cf. M. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 47, care consideră că asemenea construcții calchiază formele de viitor slav de tipul *stvoritii ima(m)*, *odozditi ima(m)* etc.

²⁵ Vezi în legătură cu acest adverb I. Gheție—Al. Mares, *op. cit.*, p. 259–260.

²⁶ Vezi în legătură cu acest adverb I. Gheție—Al. Mares, *op. cit.*, p. 259–260.

Prepoziția

Consemnăm o serie de prepoziții care prezintă forme, înțelesuri sau întrebunțări particulare:

a: *paștile noastre sînt alese dentru a toate jazyci* (= limbile; II, 187^v/7);

de, **din**: *se gustați de trupul lui Hristos și de sîngele său să beați* (II, 184^v/12); *„din cauza”: nu putem răbda de herile aceastea, că-su iuț foarte de mînia aceasta lui Hristos* (I, 177^v/2);

derept (*derep*) **„pentru”**: *mă împunseră-mă derep voi și derep păcatele voastre* (I, 174^v/3—4); *„din cauza, din pricina”: și iară mă milos-tivăscu derep sfinți mii apostoli și derep ingeri și derep rugă preasfintei maice* (I, 172^v/11—13);

despre, **dinspre**: *și-mi întorș mînie despre voi* (I, 172^v/17);

dintru, **din**: *cădzu o piatră mică și rece dintru ceriul întru Ierusalim* (I, 170^v/2—3);

în, **pentru**: *se deade și frîmse derep voi și derep mulți în ieră-ciuinea păcatelor* (III, 190^v/10); *„cu privire la”: neispitiț în credință... lumiraț în curație* (III, 193^v/5, 7);

întru, **în**: *sfînta dumeneacă luavi butedzul întru Iordan* (I, 173^v/15); *întru „în” alternează uneori cu în: ieri întru suspin eram și în plîngeri* (II, 184^v/6);

la, **în**: *o, amar aceluie om ce nu-și deșteaptă feciorii săi de demineață la sfînta dumeneacă* (I, 183^v/6);

pînă (*piră*) **„pînă în”**: *iară cari ați pestit piră al noale ceas apropiati-vă, nemică nu vă rusirați; și piră al u(n)sprădzeacele ceas ați pestit nemică să nu vă mîhniț* (II, 187^v/6—10).

pre, **prin**: *mai lesne iaste funea corabiei a treace pre urechile acului* (I, 179^v/17); *„asupra, peste”: și voi lăsa pre voi limbi păgîne* (I, 171^v/12); *spre „asupra”: înșine rugăm de mînia lui Dumnedzeu spre noi* (III, 193^v/18); *„cătore”: să-l proslăvim pentru aceaste miloste mare <ce> are Hristos spre noi* (II, 185^v/8); *„pe”: vor mînce iarbă ca și dobitoacele spre pămînt întru satîul său* (I, 178^v/4);

supt: *fugi-veți de supt mînile mele* (I, 176^v/5).

După cum se observă, formele și sensurile semnalate mai sus se întilnesc, în marea majoritate a cazurilor, în textul nr. I (*Legenda duminiicii*).

Dintre locuțiunile prepoziționale și prepozițiile compuse întrebunțate în text (*de pre, împreună cu, în loc de* etc.), am reținut locuțiunea *în-a-dereapta*: *cînd va fi la ziua de giudeț noi ne ore(m) afla în-a-dereapta scaunului lui Dumnedzeu*. (III, 193^v/14).

Conjuncția

Vom reține și din rîndul conjuncțiilor pe acelea care prezintă o formă sau o semnificație aparte;

ce: *nime se nu iasă flămînd, ce toț să vă înduleți că Păptilo noastre sînt alese* (II, 187^v/5);

deaca: *nime dintru voi să nu ia fără socotîntă trupul lui Hristos, ca nu, deaca veț mînce și veț bea, să cădeți întru păcate* (III, 191^v/12);

deci: *deci cene nu va cînsti sfînta veneri și o va lucra el în dzi, să lăcuiască întru focul netrecut* (I, 174^v/6);

iară: *cu apostolii lăcuia, iară cătră jidovii cleveția* (III, 191^v/9); *să „dacă”: acela om s-ară avea păcate pre desupra părului capului său, gice Dumnedzeu: ierta-voiu păcatele toate* (I, 178^v/17).

Menționăm că pe f. 175^v/6 (I) a fost scris din greșcală cuvîntul *au* în pasajul: *aceaste grăiescu vou: lăpădați-vă [au] hiologurilo de la inimile voastre*. E probabil că scribul a notat aici conjuncția și nu adverbul *au*.

Consemnăm conjuncția compusă *de se: și însuși deade Hristos noao de se mîncăm și să bem* (III, 192^v/2)²⁷ și locuțiunea conjuncțională *derep ce „din cauză că, deoarece, pentru că”: amări-se amu iadul derep ce se deșertă* (II, 188^v/15).

Interjecția

Toate interjecțiile folosite în textele *Manuscrisului de la Ieud* (*amar, amin, o, vai*) aparțin limbii comune din trecut și de astăzi.

FORMAREA CUVINTELOR

Derivarea cu sufixe

În textul nostru derivatele cu sufixe sînt bine reprezentate. În rîndul lor intră atît formații cu sufixe împrumutate, cît și formații create în limba română.

Ne oprim, în cele ce urmează, asupra celor mai interesante creații. Prezentăm materialul extras în ordinea alfabetică a sufixelor. Menționăm că am ales pentru exemplificare atît derivate românești cît și derivate împrumutate în limba română ca atare din alte limbi, dar cu structură analizabilă.

-(ă)tate (-etate) este prezent în substantivele *bunătate* (I, 182^v/17), *greutatea* (I, 170^v/4), *mesărătate* (II, 187^v/14).

Din rîndul exemplelor date numai *mesărătate* este un derivat românesc (*bunătate* și *greutate* fiind moștenite din latină). *Mesărătate* este caracteristic numai limbii vechi românești¹.

-ciune, -iune, formează substantive de la verbe sau de la adjective: *iertăciurea* (III, 190^v/10), *închinăciurea* (II, 189^v/18), *putregiure* (II, 189^v/13), *rugăciure* (II, 186^v/10), *spurcăciuri* (III, 193^v/15—16).

Dintre exemplele semnalate, numai *iertăciune*, *putregiune* și *spurcăciune* sînt formale în limba română. Considerăm că *închinăciune* și

²⁷ Vezi în legătură cu această conjuncție M. Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 98, 99, 155, 189; I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, p. 94.

¹ Vezi și Magdalena Popescu-Marin, *Contribuții la studiul derivării cu sufixele din seria (t)ate*, în SMFC, VI, p. 53—68.

rugăciune provin din lat. *inclinacionem*, respectiv, *rogationem*, și nu sînt derivate românești din *inchina*, *ruga*, cu sufixul *-ciune*².

Deși formațiile cu acest sufix nu sînt numeroase în *Manuscrisul de la Ieud*, ele prezintă interes pentru cercetarea noastră, deoarece sînt caracteristice limbii vechi românești literare³. Din exemplele amintite de noi aici merită o mențiune specială *iertăciune* și *închinăciune*, care nu mai sînt folosite în mod curent în limba literară actuală, locul lor fiind preluat de infinitivele lungi cu valoare substantivală: *iertare* și *închinare*. Menționăm, de asemenea, faptul că în textul nostru, alături de unele derivate în *-ciune* apar și sinonimele lor. Este cazul substantivelor *iertare* (III, 192^v/13 etc.) și *rugă* (I, 170^v/9), întîlnite alături de *iertăciune* și *rugăciune*, acestea din urmă înregistrînd însă apariții ceva mai numeroase.

-ean, *-lean* este prezent în substantivele: *gomoreanilor* (I, 179^v/3—4), *mîreanii* (II, 186^v/15), *sodomleanilor* (I, 179^v/3).

Ne aflăm în fața unor împrumuturi din slavă. Prezintă un interes mai deosebit o formație ca *mîrean*, cu circulație relativ mare în textele vechi românești, mai ales în cele bisericești, astăzi mai puțin utilizată⁴.

-enie intră în componența unor substantive: *cătenie* (I, 175^v/14), *priceaștenie* (I, 182^v/17), *smerenia* (III, 191^v/12), *ispășenie* (III, 192^v/14).

Cuvintele care prezintă sufixul *-enie* sînt (cu excepția lui *ispășenie*) împrumuturi din slavă (ele reprezintă, respectiv, pe *čitenije*, *pridaștenije*, *sămърjenije*). Prezența lor în textele vechi românești (cu caracter religios) este foarte obișnuită⁵, în vreme ce limba literară modernă nu le cunoaște (exceptînd, poate, pe *smerenie*)⁶.

-ese formează adjective de la substantive sau de la adjective: *muierescu* (I, 176^v/7), *omenesc* (III, 192^v/9), *sărăcești* (II, 185^v/12), *sufletești* (III, 189^v/12).

Toate exemplele date de noi reprezintă creații românești.

Formațiile adjectivale derivate cu acest sufix sînt curente și în limba literară modernă. Ceea ce deosebește exemplele înregistrate de noi de cele actuale este semnificația deosebită a celor dintîi. Astfel, *omenesc* are valoarea unui genitiv al apartenenței: „al omului” (*de nu veți mîncea trupul fiului omenesc*, III, 192^v/8—9; *Vedeți, hii omenest*i**), I, 170^v/17—171^v/1), iar *sărăcesc* (că mai *sărăcești* și mai mici sînt darure noastre, II, 185^v/12—13), care nu înregistrează o frecvență prea mare în textele vechi, are sensul „sărac, modest”⁷.

-ește formează adverbe de la substantive: *sufleteaște* (II, 185^v/12), *trupește* (II, 185^v/9).

Aceste două derivate, reprezentînd creații românești, exprimă, în contextele în care sînt utilizate, relația: *sufleteaște să prăznuim și*

sufleteaște a îmbla (II, 185^v/11—13), *cire îmblă după trup, trupește se grijeaște* (II, 185^v/8—10)⁸.

-et intră în structura substantivului: *pomeatele* (I, 172^v/6).

Singurul derivat cu sufixul *-et* din textul nostru, *pomet*, reprezintă un cuvînt moștenit din latină (< lat. *pometum*)⁹.

-ie derivă substantive de la adjective, substantive sau verbe: *avuție* (I, 178^v/4), *curajie* (III, 193^v/7), *dostoinicie* (II, 185^v/3), *înțeleptie* (II, 186^v/9), *măria* (II, 184^v/10), *mărturie* (III, 192^v/4—5), *mîndrie* (II, 185^v/11), *sfîntie* (II, 185^v/9), *silnicia* (II, 188^v/12), *tăriile* (II, 184^v/17), *vecie* (II, 189^v/19), *veselie* (II, 183^v/12).

Este de menționat faptul că toate exemplele date de noi reprezintă formații românești.

Numărul mare al derivatelor cu sufixul *-ie* constituie o particularitate a limbii române literare vechi¹⁰ pe care textul nostru o reflectă cu fidelitate. Dintre formațiile semnalate de noi o bună parte nu circulă în limba literară modernă¹¹.

-ință este prezent în substantive ca: *cuvîntință* (II, 185^v/13), *nepuțință* (III, 191^v/15), *socotință* (III, 191^v/11).

Din exemplele date, numai *socotință* este un derivat românesc (de la *socoti*), celelalte fiind de origine latină.

Formațiile cu acest sufix sînt puține în textul nostru. În limba literară veche asemenea derivate sînt numeroase, iar unele din ele au o frecvență ridicată, spre deosebire de aspectul literar modern al limbii române, unde derivatele cu *-ință* sînt mai rare¹².

-iv intră în structura adjectivului: *milostiv* (I, 177^v/16).

Cuvîntul (< vsl. *milostivŭ*) are circulație largă în limba literară veche¹³.

-nic intră în componența unor substantive și adjective ca: *duhovnicul* (III, 190^v/11), *nedostoinic* (II, 184^v/14), *praznic* (II, 183^v/17—18).

Derivatele cu sufixul *-nic* mai sus semnalate sînt împrumuturi din slavonă¹⁴ (ele reprezintă, respectiv, pe vsl. *duhovnikŭ*, *dostojnikŭ* și *praz(d)ŭnikŭ*). Nu am întîlnit în manuscrisul nostru derivate românești cu acest sufix. Exemplele citate de noi nu sînt caracteristice pentru aspectul modern al limbii române literare.

-os este prezent în adjective ca: *sătoșii* (I, 182^v/12), *venenoase* (I, 176^v/3).

Din exemplele date, *veninos* este moștenit din latină (< *venenosus*), iar *setos* este format în românește de la substantivul *sete*.

² Cf. în această privință Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățură a diaconului Coresi din 1581*, în SMFC, I, p. 239.

³ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 317—318; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 239—240; Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Psaltirea Hurmuzaki*, în SMFC, I, p. 204.

⁴ În legătură cu productivitatea acestui sufix în limba română veche vezi Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 227.

⁵ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 320; Vadim Rudeanu, *Sufixele -anie și -enie în limba română*, în SMFC, II, p. 101—106.

⁶ Vezi și Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 228—229; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 204.

⁷ În legătură cu derivatele formate cu sufixul *-esc* în textele vechi românești vezi Densușianu, HLR, II, p. 321; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 229—231.

⁸ Vezi și Gh. Haneș, *Sufixele adverbiale -ește și -icește*, în SMFC, II, p. 139—147.

⁹ Vezi, în legătură cu acest sufix, E. Conraș, *Sufizul -et*, în SMFC, III, p. 155—162.

¹⁰ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 322—327; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 232—235; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 205.

¹¹ Vezi și Elena Slave, *Sufixele -ie, -arie*, în SMFC, III, p. 163—174.

¹² Vezi Densușianu, HLR, II, p. 328—329; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 237.

¹³ Vezi DLR s.v.

¹⁴ Alte exemple de derivate cu acest sufix în textele românești din secolul al XVI-lea sînt semnalate de Densușianu, HLR, II, p. 330—331; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 241; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 205—206.

Derivatele cu sufixul *-os* nu sînt numeroase în textul nostru. În alte texte vechi românești¹⁵ însă, ca și în limba literară modernă, sufixul *-os* este bine reprezentat.

-oste intră în componența substantivului *miloste* (II, 185^v/7).

Exemplul nostru reprezintă un derivat împrumutat din slavonă (vsl. *milostŭ*), cu circulație numai în limba veche românească¹⁶.

-șug (-șig) este prezent în exemple ca: *hiclesugurile* (I, 175^v/6), *hiclenșig* (II, 189^v/7).

Sînt singurele formații întilnite în text; cuvîntul este împrumutat din maghiară (< *hittlenség*)¹⁷.

-(ă)toriu, -(i)toriu (-ător, -itor) este prezent în numeroase substantive sau adjective derivate de la verbe: *adeveritoriului* (II, 186^v/12), *cînstitori* (II, 187^v/10—11), *făcător* (II, 184^v/6), *iubitori* (II, 185^v/11), *pi(e)răzătorii* (I, 177^v/5), *purtătorii* (II, 184^v/1), *spășitorii* (II, 187^v/11) etc.

Ne aflăm în fața unuia din cele mai productive sufixe ale limbii literare vechi¹⁸. Menționăm faptul că toate exemplele date reprezintă derivate românești. Din formațiile citate de noi unele nu mai sînt curențe în aspectul modern al limbii literare.

-ui intră în componența unor verbe ca: *biruia* (II, 189^v/5), *dăruiaște* (II, 187^v/13—14), *făgăduiaște* (III 193^v/1), *miluiește* (II, 187^v/13), *va mîntui* (I, 182^v/5), *să prăznuim* (II, 185^v/12), *se priceăștiaște* (I, 182^v/17—18) etc.

Exemplele date de noi reprezintă împrumuturi din vechea slavă sau din maghiară (< magh. *birni*, vsl. *darovati*, magh. *fogadni*, vsl. *milovati*, magh. *menteni*, vsl. *prazdnovati*, *pričestvovati*).

-ui apare în numeroase verbe atît în limba veche cit și astăzi¹⁹. Din exemplele citate de noi unele (*milui*, *priceștii*) nu sînt curențe în aspectul actual al limbii literare.

-(ăt)ură, -(it)ură derivă substantive de la verbe: *cumenecătura* (III, 192^v/16), *învățătura* (II, 183^v/8—9), *scriptură* (I, 179^v/8—9).

Și acest sufix este productiv în limba literară veche²⁰.

Din exemplele citate de noi *scriptură* reprezintă un împrumut din latină (*scriptura*), celelalte fiind creații românești.

Derivarea cu prefixe

Mai puțin numeroase ca derivatele cu sufixe, formațiile cu prefixe prezintă și ele interes pentru cercetarea noastră.

¹⁵ Vezi Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 243; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 206.

¹⁶ Vezi DLR s.v.

¹⁷ Vezi Marliu Sala, *În legătură cu originea sufixului românesc -șug*, în *Omagiul lui Iorgu Jordan*, București, 1958, p. 763—764.

¹⁸ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 332—340; Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 244—247; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 200—207.

¹⁹ Densușianu, HLR, II, p. 349; Laura Vasiliu, *Sufixul verbal -ui și compusele lui*, în SMFC, IV, p. 113—126.

²⁰ Densușianu, HLR, II, p. 340—348; Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coreș din 1531*, p. 249—251; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 207; în legătură cu situația acestui sufix în limba română veche, precum și în aspectul actual, vezi Luiza Seche, *Sufixul -ură (-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -tură)*, în SMFC, III, p. 187—196.

ne- se atașează la adjective și substantive, mai rar la verbe și adverbe. În rîndul derivatelor cu *ne-* numărul cel mai mare îl dau adjectivele: *neadurmiți* (I, 174^v/11), *nedesertatul* (II, 187^v/10), *neispi<ti>te* (II, 184^v/3), *nepocași* (III, 193^v/4), *netrecut* „veșnic” (I, 174^v/10), *nevădzutul* (I, 183^v/5), *nevindicata* (III, 193^v/3—4). Mai puțin numeroase sînt substantivele: *necurățiile* (III, 191^v/5—6), *neputință* (III, 191^v/15), adverbele: *necum* (III, 193^v/1), *nedostoinic* (II, 184^v/14) și verbele: *nemiluiși* (I, 172^v/4).

Toate formațiile citate de noi sînt creații românești.

Derivatele cu *ne-* sînt numeroase atît în limba română veche²¹, cit și în aspectul modern. Față de limba modernă, limba veche oferă un număr mai mare de astfel de derivate (din care unele sînt specifice acestui din urmă aspect). În această categorie ar intra și: *necurăție*, *nedostoinic*, *neispitit*, *nemilui* din textul nostru.

prea- formează adjective cu valoare superlativă de la adjective: *preairaltul* (II, 186^v/2), *preamulțitului* (II, 185^v/4—5), *preasfintei* (I, 172^v/14).

Ne aflăm în fața unor derivate adjectivale formate în limba română, cu circulație destul de largă în limba veche²².

pri- apare într-un singur derivat: *prigovodiră* (I, 173^v/15), care reprezintă un împrumut din slavă (< vsl. *prigovoditi*). Menționăm că pentru acest cuvînt nu dispunem de alte atestări din limba veche cuprinse în dicționarele românești sau în lucrările de istorie a limbii române.

pro- intră în componența unor verbe: *să procitească* (I, 180^v/15), *ne-au proslavit* (II, 185^v/17).

Ne aflăm în fața unor derivate caracteristice numai aspectului vechi al limbii literare unde se întilnesc, de altfel, și alte verbe formate cu acest prefix²³. Exemplele noastre reprezintă împrumuturi din slavonă (< vsl. *procitati* și *proslaviti*).

O particularitate proprie limbii literare vechi²⁴ pe care textul nostru o reflectă este apariția unor cuvinte într-o formă neprefixată (în raport cu formele corespunzătoare din limba literară actuală). Ne referim la exemple ca: *va cuperi* (I, 180^v/17), *să ne delungăm* (III, 193^v/10), *fărîmă* (II, 189^v/4), *se grijeaște* (II, 185^v/9—10), *se ne noim* (II, 184^v/8), *noire* (II, 183^v/15), *ne protivim* (III, 193^v/7—8).

După cum se poate observa din exemplele de mai sus, în cele mai multe cazuri avem a face cu cuvinte atestate fără prefixul *în-* (*im-*). Dispunem de cite un singur exemplu pentru absența prefixului *a-* (*va cuperi*) și a prefixului *s-* (*fărîmă*).

²¹ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 357—361; Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coreș din 1531*, p. 255—256; Finuța Asan, *op. cit.*, p. 210.

²² Vezi Densușianu, HLR, II, p. 361—363; Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlativă în limba română*, în SMFC, I, p. 35.

²³ Vezi I. Rizescu, *Prefixele pro- în limba română*, în SMFC, IV, p. 28—30.

²⁴ Vezi Densușianu, HLR, II, 350, 353—357.

Paralel cu formațiile neprefixate am întâlnit în limba *Manuscrisului de la Ieud* și derivate „normale” cu prefixul *în-* (*im-*) ca: *învrăjbiți* (III, 193^v/5), *întrîcatu* (II, 186^v/16)²⁵.

Un cuvânt ca *întunerecu* (I, 176^v/9) a fost notat și fără silaba inițială când înaintea lui se afla prepoziția *întru*: *întru tunerec* (I, 176^v/11). Un exemplu asemănător îl oferă, după prepoziția *în*, *împărăție*: *în parație* (III, 191^v/5).

Cuvinte compuse

Spre deosebire de situația reflectată de majoritatea textelor vechi românești²⁶, *Manuscrisul de la Ieud* nu oferă decît rare exemple de cuvinte compuse.

Am înregistrat în această direcție numai substantivul *făcători-răi*²⁷ (I, 173^v/7), adjectivul *fără-lege*²⁸ (I, 177^v/9), verbul *bineveasti*²⁹ (I, 173^v/10) și numeralul *denți* (II, 187^v/2). Menționăm că în primele trei exemple avem a face cu calcuri după slavonă (< vsl. *zlotvorec*, *bezzakonije*, *bla-govĕstii*).

Schimbarea categoriei gramaticale

Trecerile de la o categorie gramaticală la alta, destul de frecvente, nu sînt deosebite de cele semnalate la nivelul limbii literare actuale. Cu toate acestea, unele formații prezintă interes fie sub raportul frecvenței cu care apar în textul nostru, fie din punctul de vedere al sensului cu care sînt utilizate.

1) Forme verbale cu valoare de substantiv

a) Un număr însemnat de infinitive sînt folosite ca substantive. Numeroase exemple de acest fel se întîlnesc în textele vechi românești³⁰. Vom semna din rîndul formațiilor de acest fel cîteva care prezintă semnificații deosebite față de corespondentele lor din limba modernă sau care nu mai sînt curențe astăzi. În această categorie intră infinitive cu valoare substantivală ca: *mîlcomire* „blîndețe” (II, 186^v/4), *omorire* „mortificare” (II, 186^v/5—6), *tremeatere* „scrisoare” (I, 171^v/4). Vom nota, de asemenea, acele infinitive cu valoare substantivală pe care limba modernă nu le mai folosește și le-a înlocuit prin alte derivate (în special cu sufixe) de la același radical, ca: *biruirea* „biruința” (II, 189^v/9), *judecările* „jude-

²⁵ În legătură cu dubletele sinonimice prefixate și neprefixate în limba română vezi Flora Șuteu, *Prefixul în/în*, în SMFC, II, p. 54—60.

²⁶ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 364—365; Georgeta Marin, *Compunerea și schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzaki*, în SMFC, I, p. 213.

²⁷ Cuvîntul apare și în alte texte vechi românești. Vezi în această privință, *Formarea cuvîntelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, 1970, p. 61.

²⁸ *Ibidem*, p. 235.

²⁹ *Ibidem*, p. 214.

³⁰ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 302—308; în legătură cu situația substantivelor derivate din infinitive în limba veche și în limba modernă, vezi Elena Carabulea și Magdalena Popescu Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în SMFC, p. 277—320.

cățile” (II, 184^v/3), *plîngerea* „plînsul” (I, 171^v/9), *scrișcare* „scrișnetul” (I, 174^v/11—12).

b) Mai puțin frecvente sînt substantivele derivate din supin sau participiu. Din rîndul acestora menționăm pe: *făgăduita* „făgăduială” (*făgăduita ceaea marea*, III, 192^v/5—6), *mulțemită* „mulțumire” (*să ne și noi îndulcim toț, fraților, cu bure mulțemite* (II, 186^v/8—9).

În textele secolului al XVI-lea asemenea tipuri de derivate sînt foarte frecvente³¹.

c) Destul de rare sînt și adjectivele derivate din participii. Semnalăm din rîndul acestora pe: *adeverită* (*dragoste adeverită*, II, 186^v/11—12), *înturecaț* (*eram înturecaț*, II, 181^v/4 5), *lumirată* (*drua... lumirată*, II, 183^v/16—17)³².

d) Un caz singular îl constituie folosirea participiului cu valoare adverbială, ca în exemplul de mai jos: *Ferecît de omul cela* (I, 181^v/14).

2) Adjective cu valoare de substantiv

Din rîndul formațiilor de acest fel, destul de rare, semnalăm pe: *adîncul* (*ascultați, oameni iubitori la oameni, adîncul și blîndețele ce feace*, I, 170^v/15—16), *flămîndzii* (*Deci cine să va afla... flămîndzii a-i sătura*, I, 182^v/9—11), *golii* (*golii va îmbraca*, I, 182^v/13—14), *mișelul* (*nu lasă în răpaos mișelul*, I, 183^v/11—12), *nemearnicii* (*nemearnicii va duce în casa sa*, I, 182^v/14—15), *răilor* (*Nu știți, răilor*, I, 173^v/7)³³ etc.

SINTAXA

Sintaxa propoziției

Subiectul

O mențiune specială trebuie făcută în legătură cu topica subiectului. Se observă astfel, în textul *Manuscrisului de la Ieud*, că, destul de des, subiectul exprimat prin substantiv ocupă locul al doilea în propoziție, după predicat: *Cădzu o piatră mică și rece* (I, 170^v/2); *binevesti arhanghel Gavriil* (I, 173^v/10—11); *dzise Dumnedzeu* (I, 177^v/5—6, 10—11); *dzise Pavel apostol* (II, 185^v/8) etc. Plasarea subiectului în urma predicatului se semnalează în exemple extrase din toate cele trei texte ale manuscrisului nostru.

Cercetarea paralelă a textului românesc și a celui slav din *Legenda duminicii* ne permite să observăm că topica subiectului este aceeași în ambele versiuni. Iată textul slavon al exemplurilor citate mai sus: *pa(d) kame(n)* (I, 170^v/1); *blgovĕsti(x) arhaagglo(m) Gavriilo(m)* (I, 173^v/8—9); *re(č) gĭ* (I, 177^v/4, 10). S-ar putea trage concluzia, deci, că în exemplele consemnate în versiunea românească a *Legendei duminicii* plasarea subiec-

³¹ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 293—302.

³² Vezi și Densusianu, HLR, II, p. 310—312.

³³ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 291—293; Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, p. 197—278.

tului după predicat se explică prin urmarea fidelă a topicii versiunii slavone. Asemenea exemple se întâlnesc, așa cum am semnalat, și în celelalte două texte, precum și în alte texte vechi românești traduse din slavă¹. Invocarea modelului slavon, în toate aceste cazuri, nu este, deci, lipsită de temei. Nu trebuie totuși să pierdem din vedere faptul că extinderea acestei particularități sintactice a fost favorizată de caracterul liber al topicii în limba română².

Un caz izolat îl constituie plasarea subiectului între elementele constitutive ale predicatului, ceea ce are drept urmare o dislocare a acestuia din urmă: *Derept aceea să ne și noi îndulcim toț* (II, 186^v/8—9)³.

Predicatul

Textul nostru oferă câteva exemple de inversiune sau de dislocare a predicatului nominal. În propoziții ca: *Acesta e praznicelor praznic* (II, 183^v/17—18), *Că Hristos pacea noastră iaste* (II, 188^v/7—8) și *că domnul de sus înfricatu e* (II, 186^v/15—16), predicatul nominal este plasat după subiect, dar elementele lui sint sau dislocate (în primul caz) sau inversate (în celelalte exemple).

Un alt exemplu de dislocare a elementelor care intră în structura numelui predicativ multiplu îl oferă o propoziție ca: *mare e domnul și lăudat foarte* (II, 186^v/17—186^v/1), în care subiectul este intercalat între cele două nume predicative. Menționăm, de altfel, că numele predicativ este adeseori plasat pe primul loc în propoziție: *că mai sărăcești și mai mici sînt darure noastre* (II, 185^v/12—13); *că mare e domnul* (II, 186^v/17) etc. Ne aflăm, deci, în fața unor soluții variate în stabilirea topicii predicatului nominal, determinate, probabil, de importanța pe care o capătă în text un element sau altul al propoziției⁴.

Acordul subiectului cu predicatul

În general între subiect și predicat se realizează acordul gramatical. Am întâlnit totuși și câteva cazuri în care acordul se realizează prin atracție sau după înțeles⁵. Menționăm că în toate exemplele de care dispunem apar subiecte nume coordonate. Astfel, într-o propoziție ca: *Cerul și pămîntul va troaco* (I, 171^v/17—171^v/1), acordul în număr nu se face cu ambele elemente ale subiectului multiplu; ci, prin atracție, numai cu elementul mai apropiat de predicat.

¹ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 411—412.

² În legătură cu topica subiectului în textele vechi românești vezi Maria Rădulescu, *Observații asupra topicii subiectului și a predicatului în limba română din secolul al XVI-lea*, în SCL, XX (1969), nr. 1, p. 41—49.

³ Dislocări de acest fel sint frecvente în textele vechi românești (vezi Densusianu, HLR, II, 412—413).

⁴ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 411—412.

⁵ Situații asemănătoare celor întâlnite de noi în *Manuscrisul de la Ieud* apar în diverse texte din secolul al XVI-lea (vezi Elena Carabulea, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, în LR, XIV (1965), nr. 5; p. 602; vezi și Densusianu, HLR, II, p. 393—394).

În alte cazuri verbul copulativ al predicatului nominal este folosit la singular (ca și, de altfel, numele predicativ), deși în propoziție există mai multe subiecte coordonate (juxtapuse sau legate prin și), exprimate prin substantive la singular sau la plural: *Că gice Pavel apostol că poame sufletului iaste dragoste, veselie, pacile, răbdare, dulceața, burătatea, credința, smerenia, curăție, blîndeșele, postul* (III, 191^v/9—12); *adever nespus iaste, fraților, măriia și burătatea aceștii dzi!* (II, 184^v/9—11). Observăm că în ambele exemple predicatul nominal este antepus. Folosirea verbului copulativ la singular ar putea fi explicată prin atracție cu subiectul cel mai apropiat. N-ar fi exclus însă ca verbul *a fi* să aibă, în exemplele noastre, sensul „a reprezenta”; ceea ce l-ar putea apropia de verbele impersonale și ar explica folosirea lui la persoana a treia singular⁶.

Atributul

Atributul adjectival (exprimat prin adjectiv propriu-zis) este precedat, de regulă, de articolul adjectival: *pizma cea rea* (II, 188^v/4); *păcatele cele amare* (III, 193^v/10); *brațele mele ceale înalte* (I, 174^v/4—5). Când articolul adjectival are forme identice cu cele ale demonstrativului (pronume sau adjectiv), de regulă, atributul adjectival primește articol hotărît: *scarunul meu cea înfricatul* (I, 174^v/10—11); *făgăduita cea marea* (III, 192^v/5—6); *durearea cea nevindicata* (III, 193^v/3—4) etc.⁷ Există însă și o excepție de la regulă: *lucrurile cealea reale* (I, 175^v/8—9).

Acordul între substantiv și atributul adjectival care îl determină nu se realizează întotdeauna. Se observă, astfel, în unele exemple, că, în vreme ce atributul adjectival (exprimat prin adjectiv demonstrativ) este în genitiv-dativ, substantivul determinat are formă de nominativ-acuzativ, sau invers: *aceștia trimitere* (I, 178^v/15); *aceștii dzi* (II, 184^v/11); *omului acela* (I, 179^v/4—5). Exemple de acest fel sint curente în limba textelor vechi românești⁸.

Relevăm, tot ca o particularitate a limbii literare vechi, prezența relativ frecventă a dativului adnominal în exemple ca: *Acesta e praznicelor praznic* (II, 183^v/17—18); *dzuva ce iară [ce] va să fie noire sufletelor noastre* (II, 183^v/15—16); *omor oamenilor și dobitoacelor* (I, 171^v/7—8)⁹ etc.

O trăsătură caracteristică a limbii *Manuscrisului de la Ieud* (și, în genere, a limbii vechi românești) o constituie apariția atributului pronominal exprimat prin pronume personal în dativ cu valoare posesivă¹⁰:

⁶ Vezi Elena Carabulea, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, p. 601.

⁷ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 387—388.

⁸ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 379—380; Laura Vasiliu, *Acordul în caz al atributului adjectival în limba secolelor al XVI-lea—al XVIII-lea*, în *Omagiul lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 979—983.

⁹ Exemple asemănătoare apar și în alte texte atît din secolul al XVI-lea (Densusianu, HLR, II, p. 381), cit și din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea (Rosetti, Cazacu, Onu, ILRL, I, p. 595).

¹⁰ Vezi Finuța Asan, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, II, p. 137; numeroase exemple de acest fel au fost semnalate și în *Pravila ritorului Lucaci* (Text stabilit, studiu introductiv și glosar de I. Rizescu, București, 1971), p. 100.

urîndu-vă cu cumotrii-vă (I, 177^v/12--13); cunună de spini în capu-mi puseră (I, 173^v/17). Remarcăm, de asemenea, că, în cazul în care pronumele personal sau reflexiv cu valoare posesivă este plasat pe lingă verb, el este reluat printr-un adjectiv posesiv (dacă subiectul propoziției este și posesorul obiectului asupra căruia se răsfinge acțiunea verbului)¹¹: nu-ș deșteaptă feciorii săi (I, 183^v/5); ce-și amărăște părintele său (I, 181^v/2-3); Avea-voiu a-mi întoarce fața mea (I, 177^v/6); să vă socotiți sufletele voastre (II, 184^v/10-11). Asemenea construcții sînt curente în limba veche literară¹².

Atributul (substantival sau pronominal) în acuzativ cu valoare de genitiv partitiv se construiește cu prepoziția *dintru*: nime dintru voi (III, 191^v/10-11).

Dintre atributele substantivale în acuzativ cu prepoziție merită o mențiune specială un exemplu ca: *pi(e)răzători la suflete* (I, 177^v/5-6), în care prepoziția *la* are valoarea lui *de*.

Din categoria atributului verbal remarcăm câteva cazuri de folosire a gerunziului: *voiu ploa spre voi piatră arzîndu* (I, 176^v/1); *pi(e)răzători la suflete... fără lege și lege mea călcînd și scripăturile mele neascultînd* (I, 177^v/5-10).

În legătură cu atributul apozitional remarcăm, ca și în alte texte vechi¹³, acordul lui în caz cu substantivul determinat: *singele fiului lui Dumnedzeu, spășitorului nostru* (III, 189^v/18-190^v/1); *laudă deade lui Dumnedzeu, perintelui său* (III, 190^v/5-6) etc.

În ce privește topica atributului, semnalăm faptul că, alături de cazuri frecvente de postpunere, există și destule exemple de antepunere a atributului. Apar antepuse atît atribute adjectivale: *sfînt creștetul meu* (I, 174^v/8), *vor cădea de ceste seamne multe* (I, 171^v/10-11), *cu a sa înfrîcată socotîntă* (III, 193^v/10-11), cit și atribute substantivale genitivale: *a domnului născătoare* (I, 173^v/11-12) etc.¹⁴.

Complementul direct

Ca și în alte texte vechi românești¹⁵ și în manuscrisul nostru există oscilații în exprimarea complementului direct nume de ființă. Observăm astfel că, alături de cazuri în care obiectul direct nume de ființă este precedat de prepoziția *pre*: *ocarește pre popa sau pre calugherul* (I, 179^v/14-15), *dece cine să va afla se iubasca pre Dumnedzeu* (I, 182^v/9-10) etc., apar și destule exemple în care prepoziția *pre* lipsește: *gîndescu*

¹¹ Finuța Asan, *op. cit.*, p. 133.

¹² Vezi Densusianu, HLR, II, p. 392.

¹³ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 378-379; Rosetti, ILR, p. 558.

¹⁴ În legătură cu topica atributului adjectival vezi Maria Rădulescu, *Topica atributului adjectival în Evanghelia cu învățătură a diaconului Coresi*, în SCL, XIV (1963), nr. 2, p. 233-258.

¹⁵ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 376-378; Florica Dimitrescu, *Despre pre la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în secolul al XVI-lea*, în volumul *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 38-43. În legătură cu originea acuzativului cu *pre* vezi Liviu Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec p(re)*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 187-209; Rosetti, ILR, p. 534.

a piarde toți oameni (I, 172^v/6-7); *și toți învise-i* (II, 186^v/4); *rog voi, fiu omeneshi* (II, 184^v/9-10); *priimi trup și Dumnedzeu află* (II, 188^v/16-17).

În câteva situații *pre* apare înaintea unor substantive nume de obiecte: *Nu ocarește pre popa, ce pre besereca lui Dumnedzeu* (I, 180^v/2-3); *Ș-au lasat pre această sfînta slujbă* (III, 192^v/16-17).

Întocmai ca în alte texte vechi românești¹⁶, complementul direct (exprimat prin formele pronominale accentuate) nu este întotdeauna anticipat sau reluat prin formele conjuncte ale pronumelui personal: *pentru aceea, rog pre voi, frați* (III, 193^v/6); *luați și pre noi, frații noștri* (I, 176^v/16); *să gicem celora ce pre noi nu iubăsc* (II, 188^v/1-2); *Ce prentu răutatele voastre ele voiu săca* (I, 172^v/8-9) etc. (cf. însă și: *Sau cine vă va pre voi mîntui de la mene*, I, 182^v/5-6 etc.).

Textul nostru oferă, în același timp, și fenomenul invers, al anticipării sau reluării (prin pronume aton) a complementului direct exprimat prin substantiv însoțit de un adjectiv demonstrativ: *cine nu o va priimi aceasta trimîtere* (I, 179^v/7-8); *Blagoslovit se fie acela preut ce o va scrie aceasta scriptura* (I, 181^v/2-4). Un caz particular îl oferă un exemplu ca: *cu sulițe în coaste mă împunseră-mă* (I, 174^v/2-3), în care complementul direct este reluat pleonastic prin aceeași formă a pronumelui conjunct¹⁷.

În privința topicii complementului direct sînt de semnalat o serie de exemple în care el apare plasat înaintea predicatului: *multă scîrbă va avea omul acela!* (I, 179^v/11-12); *Aceaste grăiescu voao* (I, 175^v/4); *iară voi pr-inși nemiluiți!* (I, 172^v/3-4); *pace dai-au apostolilor* (II, 188^v/10-11). În cazuri izolate, complementul direct apare chiar între elementele care intră în structura predicatului verbal, producîndu-se astfel o dislocare a acestora: *Sau cine vă va pre voi mîntui de la mene?* (I, 182^v/5-6).

În sfîrșit semnalăm și plasarea complementului direct exprimat prin pronume personal conjunct după predicat, — în exemple ca: *de diavolul spăsi-ne* (II, 188^v/10); *și toți învise-i* (II, 186^v/4); *venerea răstignire-mă* (I, 173^v/11)¹⁸ etc.

Complementul indirect

Pentru exprimarea complementului indirect sînt folosite mijloace variate. Astfel, complementul indirect în dativ a fost semnalat în câteva exemple. Dintre acestea prezintă interes cele în care complementul indirect în dativ însoțește un verb construit în limba literară modernă cu alte tipuri de complemente:

a cădea: *să cădem domnului* (II, 185^v/8);

a crede: *cine va creade aceștia trimîtere* (I, 178^v/14-15);

a găta: *unde iaste gătat dracilor și îngirilor lui* (I, 179^v/13-14);

¹⁶ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 390.

¹⁷ Exemple similare se găsesc la Densusianu, HLR, II, p. 390-391.

¹⁸ Particularitate frecvent întâlnită și în textele aparținînd secolului al XVI-lea (Densusianu, HLR, II, 414).

a se îngropa: *Ieri amu îngrupănu-ne lui Hristos* (II, 186^v/5—6);
a înțelege: *Cu(m) voi nu înțeleasetu legeri mele și scripturilor mele* (I, 173^v/4—5);
a învie: *Dumnezeu învise noao* (II, 187^v/12—13).

Apariția unui complement indirect în dativ pe lângă verbe de felul celor amintite aici poate fi explicată uneori prin calc după construcțiile slave corespunzătoare. Așa au fost explicate de Densusianu¹⁹ construcțiile cu dativul pe lângă *a crede*, prezente în diverse texte din secolul al XVI-lea. Două dintre exemplele semnalate de noi în *Legenda duminicii* confirmă o asemenea explicație. Este vorba de: *iaste gătat diavolului și cine va creade aceștiia trimitere*, cărora le corespund în textul slavon: *eje ugotovae(t) se diavolu* (I, 179^v/12—13) și *aste vërue(t) semu poslaniju* (I, 178^v/13—14). În ceea ce privește un exemplu ca: *nu înțeleasetu legeri mele și scripturilor mele* semnalat mai sus, explicația apariției complementului în dativ trebuie căutată în altă parte, deoarece în textul slavon corespunzător verbul este construit cu alt tip de complement: *jako vi ne razumeste zakona moego i pisania* (I, 173^v/3—4).

Mult mai frecvente sint complementele indirecte exprimate printr-un substantiv în acuzativ precedat de prepoziție. Dintre acestea merită a fi semnalate câteva care se construiesc cu alte prepoziții decât cele utilizate în limba literară modernă:

a avea: *aceasta miloste mare <ce> are Hristos spre noi* (II, 185^v/7—8);

a frînge: *se... frîmse derep voi* (III, 190^v/9);

a se griji: *se <gri>jeaște numai după trup* (II, 185^v/10—11);

a gusta: *se gustați de trupul lui Hristos și de sîngele său să beați* (II, 184^v/12—13)²⁰;

a întoarce: *și-mi întorș minie despre voi* (I, 172^v/16—17);

a învăța: *învățați de dracul spre toate reuțățile* (I, 177^v/6—7);

a minca: *va minca de trupul meu și va bea de sîngele meu* (III, 192^v/14—15);

a ruga: *Aceaea mă roagă derep voi* (I, 172^v/15—16);

a spune: *spuse di mare minune* (I, 170^v/9—10).

Semnalăm, ca un caz particular, faptul că, pe lângă verbul *a gândi* apare frecvent complementul indirect exprimat prin infinitiv: *gîndescu a piarde* (I, 172^v/6); *Cumu vă gîndiți a vă închina și a [a] fugi de la mene?* (I, 182^v/2—4).

Referitor la reluarea sau anticiparea complementului indirect (prone personal accentuat) prin formele pronominale neaccentuate, semnalăm, ca și în cazul complementului direct²¹, că ea nu se produce de cele mai multe ori. Iată câteva exemple în acest sens: *viața veacilor noao dărui* (II, 186^v/5); *să fie noao de iertarea păcatelor* (III, 191^v/1—2); *arăță voao*

¹⁹ HLR, II, p. 396—397.

²⁰ Introducerea complementului indirect printr-un acuzativ precedat de prepoziția *de* exprimînd o cantitate nedeterminată dintr-o materie este obișnuită în textele vechi românești (vezi Densusianu, HLR, II, p. 402).

²¹ Vezi mai sus, p. 119.

(I, 171^v/6—7) etc. (cf. însă și: *lăsate-i vor fi lui*, I, 181^v/11; *noao ni-s de mărturie*; III, 192^v/4—5; *Și v-am dat voao grîu*, I, 172^v/1—2)²².

În ceea ce privește topica complementului indirect, remarcăm plasarea acestuia, de regulă, după predicat. Există însă și exemple în care complementul indirect este antepus: *de sîngele său să beați* (II, 184^v/12—13); *De nemică să nu se atingă* (I, 175^v/17—175^v/1); *iară voi săracilor nu dați!* (I, 172^v/6—7); *Și de diavolul spăsi-ne pre noi Hristos* (II, 188^v/10) etc.

Un caz singular îl oferă postpunerea complementului indirect exprimat printr-un pronume personal conjunct, într-un exemplu ca: *toate silele cerului slujescu-i* (III, 189^v/9)²³. Aceeași poziție o ocupă complementul indirect cînd însoțește o formă verbală compusă, ale cărei elemente au fost inversate: *lăsate-i vor fi lui* (I, 181^v/11); *da-i-voiu lui* (I, 181^v/7).

Complementele circumstanțiale

Complementul de loc. Mijloacele de exprimare a complementului de loc sint foarte variate. În mod frecvent el este exprimat prin substantiv în acuzativ precedat de prepoziție. Dintre construcțiile de acest fel vom reține pe acelea în componența cărora intră alte prepoziții decât cele curente în limba literară modernă: *să lăcuiască întru focul netrecut* (I, 174^v/9—10); *cădzu întru Ierusalim* (I, 170^v/3); *a trece pre urechile acului* (I, 179^v/17—18); *am a trimeate pre voi heri* (I, 174^v/17—175^v/1); *cerceta-mă-vor prespre toată lumea* (I, 178^v/1); *voiu ploa spre voi* (I, 176^v/1).

Multe din valorile prepozițiilor care intră în componența complementelor de loc aici semnalate sint curente în limba literară veche²⁴. În unele cazuri, valorile deosebite ale unor prepoziții în textele românești traduse s-ar putea explica prin influența originalului slavon. Prezența lor și în texte netraduse face ca o asemenea explicație să fie abordată cu prudență²⁵.

Complementul de timp se exprimă, de regulă, prin adverbe sau locuțiuni adverbiale. Mai rar cu funcție de circumstanțial de timp apare un substantiv în acuzativ precedat de prepoziție. Din formațiile de acest fel reținem câteva interesante sub raportul valorilor prezentate de prepozițiile cu care au fost construite: *Poveaste fu de demult... întru atîția ai* (I, 170^v/5—7); *de care răspunsu veți avea la dzuva gîndepului* (I, 178^v/11—12); *carri ați pestit pîră al noaole ceas apropiati-vă* (II, 187^v/6—7).

Complementul de mod este exprimat, în general, prin aceleași mijloace ca în limba literară modernă. Astfel, pe lângă adverbe, întîlnim în text și substantive în acuzativ cu prepoziție avînd funcție de complement de mod. Remarcăm că prepozițiile cu care se construiesc complementul de mod sint, de regulă, cele cunoscute și aspectului modern al limbii literare (*ca, ca și, cu, fără*).

²² În legătură cu reluarea complementului vezi Finuța Hasan, *Reluarea complementului în limba română*, în SG, III, p. 93—105.

²³ Vezi și Maria Rădulescu, *Topica complementului indirect pronume personal aton în limba română în secolul al XVI-lea*, în *Omagiul lui Al. Rosetti*, p. 732.

²⁴ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 400 (despre valoarea „spre” a prepoziției *cătră*), p. 405 (despre valoarea „în” a prepoziției *întru*), p. 406 (despre valoarea „asupra” a prepoziției *pre*).

²⁵ *Ibidem*, p. 400, 402.

Complementul de mod indicând conformitatea se exprimă cu ajutorul prepoziției în: *feciu om pre Adam în chipul miu* (I, 173^v/5—6).

Complementul comparativului se construiește, ca și în limba modernă, cu adverbul *decît*²⁶: *mai ușor va fi sodomieanilor și gomoreanilor... decît omului acela!* (I, 179^v/2—5).

Complementul de cauză. Cu funcție de complement de cauză apare foarte frecvent locuțiunea adverbială *derept aceea* și, mai rar, *pentru aceea: derept aceea* *rog voi* (II, 184^v/9—10); *pentru aceea* *rog pre voi* (III, 193^v/6) etc. Numeroase sînt și construcțiile formate din substantiv și prepoziție, cu aceeași funcție. În rîndul acestora cele mai frecvente sînt cele construite cu prepoziția *derept*²⁷: *să vă înghiță, dereptu lucrurile voastre ceale hioleani* (I, 178^v/8—10); *Și iară mă milostivăscu derep sfinți mii apostoli și derep îngeri și derep rugă preasfintei maice* (I, 172^v/10—14) etc.

Complementul de cauză se mai construiește cu prepozițiile *de* și *pentru*: *va cuperi vre(un) cuvînt de rușinea sa!* (I, 180^v/17—18); *nu putem răbda de herile aceastea* (I, 177^v/1—2); *prentu răutatele voastre ele voi ră săca* (I, 172^v/8—9); *să-l proslăvim pentru aceaste miloste mare* (II, 185^v/6—7).

Complementul de scop apare foarte rar în textul nostru. El este construit cu ajutorul prepozițiilor *de* și *spre*: *să fie noao de iertarea păcatelor* (III, 191^v/1—2); *vor fi gătiți ca u(n) voinic spre razboiu* (I, 176^v/9—10).

Complementul sociativ, care nu înregistrează multe apariții, se construiește cu prepoziția *cu* sau cu locuțiunea prepozițională *împreună cu*: *sfădește vicin cu vecin* (I, 180^v/7—8); *va fi împreună cu îngerii mii* (I, 183^v/1—2).

Complementul instrumental este exprimat printr-un substantiv în acuzativ precedat de prepoziția *cu*: *cu sulite în coaste mă împunseră-mă* (I, 174^v/2—3); *cu oșet și cu heare adepară-mă* (I, 173^v/11—12).

Complementul opozițional utilizează ca element introductiv locuțiunile în loc de și în locul: *vo(iu) avea a ploa... în loc de ploaie sînge și foc* (I, 176^v/13—16); *în locul peanilor, păr muierescu* (I, 176^v/7).

Complementul de agent

Complementul de agent apare rareori în *Manuscrisul de la Ieud* și atunci este introdus prin prepoziția *de*: *scrisă e de sfîntul Ioan Zlatoust* (II, 183^v/10—11).

Complementul de relație apare foarte rar și este exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziția *în*: *neispitiț în credință... lumiraț în curație* (III, 193^v/5—7).

²⁶ În textele secolului al XVI-lea apare cu aceeași valoare și *de*, frecvența mai mare înregistrînd-o construcțiile cu *decît* (vezi Georgeta Ciompec, *Despre sistemul comparației adverbiale în secolul al XVI-lea*, în *Omagiul lui Alexandru Rosetti*, p. 124; cf. și Rosetti, ILR, p. 535).

²⁷ Vezi situația asemănătoare din *Pravila ritorului Lucaci*, p. 105.

Sintaxa frazei

Coordonarea

Propoziții copulative

Conjunția *și* este instrumentul folosit prin excelență pentru exprimarea raporturilor de coordonare copulativă în frază. Trebuie să remarcăm că numărul coordonatelor legate prin această conjuncție este foarte mare. Prezența masivă a propozițiilor copulative legate prin *și* ilustrează preferința vădită pentru o structură simplă a frazei, în care raporturile de dependență sînt evitate în favoarea unor relații de egalitate, ceea ce antrenează o linearitate în expunere. Iată un exemplu în acest sens: *Și voi ră ave a lasa pre voi here venenoase și vor ave capete de leu și arepi de vultur* (I, 176^v/2—6), unde propoziția a doua, care în mod normal ar fi trebuit subordonată celei dintîi (ca atributivă), apare coordonată față de ea. Aceeași remarcă se poate face pe marginea unui exemplu ca: *Și v-am dat voao grîu și vin și unt și vă săturaiu* (I, 172^v/1—2), unde a fost preferat raportul de coordonare unui raport de dependență (de la consecutivă la regentă).

Remarcăm, ca o particularitate a textului nostru (și, în același timp, a limbii literare vechi²⁸), realizarea unor raporturi de coordonare între o propoziție și un infinitiv: *Dece cine să va afla se iubasca pre Dumnedzeu și flămîndzii a-i sătura și sătoșii a-i adăpa și golii va îmbraca și nemearnicii va duce în casa sa* (I, 182^v/9—15); *Că au dat noao Hristos sufleteaste să prăznuim și sufleteaste a îmbla* (II, 185^v/11—13).

Un alt element joncțional utilizat în exprimarea acelorași raporturi este conjuncția *nici*. Remarcăm (ca un fapt caracteristic limbii vechi²⁹) absența constantă a negației *nu* în propozițiile introduse prin *nici*: *voi nu credzui nice vă luat amente de ce sprîș voao* (I, 171^v/9—11); *Că păcate Hristos nu feace, nice se află hiclenșig întru rostul său* (II, 189^v/6—7); *nu-ș deșteaptă feciorii săi de deminează la sfînta dumeneaca nici-i duce la sfînta besea(re)că!* (I, 183^v/5—7).

Mai rar servește drept element de legătură adverbul *necum*: *nedostoinic fiind, nice a căuta spre sfînta cumerecă(tu)ră necum se o ia sau da lor* (III, 193^v/18—193^v/1—2).

Propoziții disjunctive

Singura conjuncție folosită pentru exprimarea raportului de coordonare disjunctivă în frază este *sau*: *nu va vre să o procitească înai(n)tea săborului sau va cuperi vre(un) cuvînt de rușinea sa!* (I, 180^v/14—18); *necum se o ia sau da lor* (III, 193^v/1—2).

²⁸ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 394—395; cf. Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG, II, p. 151—159.

²⁹ Densusianu, HLR, II, p. 399—400; Georgeta Ciompec, *Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea*, în SCL, XX (1969), nr. 2, p. 201—203; I. Rîzescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în SCL, XIV (1963), nr. 4, p. 471—477.

Propoziții adversative

Legătura între propozițiile adversative se realizează, în cele mai multe exemple, cu ajutorul conjuncțiilor *iară* și *ce*: *Ceriul și pământul va treace, iară cuvântul meu nu va treace!* (I, 171^v/17—171^v/1—2); *nu voiți avea a tremate cătenie pre pământ, ce voiți deschide șapte ceriuri* (I, 175^v/13—17—176^v/1) etc.

Mai puțin frecvent, cu valoare identică apare conjuncția *și*: *O, amar celuiia om ce are avuție și nu face pamețe svenților!* (I, 182^v/8—9).

Conjuncția *însă* apare rareori (în total trei exemple) și este folosită numai ca element conjuncțional introductiv, marcând opoziția față de frazele precedente: *Însă această pită și acest vir mare lucru feace Hristos* (III, 192^v/14—15).

Propoziții concluzive

Singura conjuncție cu valoare concluzivă care apare în text este *deci*. Ea este folosită ca element introductiv al unei fraze și marchează un raport de coordonare concluzivă față de frazele precedente: *Deci cine nu va crede avea-va blăstăm urmă* (I, 178^v/12—13).

Subordonarea

Propoziții subiective

Numărul propozițiilor subiective întâlnite în text este destul de mare. De regulă, ele sînt introduse prin pronumele relativ *cine*: *cine nu va crede avea-va blăstăm urmă* (I, 178^v/12—13).

Ca element introductiv sînt utilizate, mai rar, și pronumele relative *cît* și *care*: *Cîți din ceasul dentii slujit-ați primiți astăzi ce vă se cade* (II, 187^v/2—3); *carii ați pestit pîră al noaole ceas apropiati-vă* (II, 187^v/6—7).

Destul de des subiectiva este reluată în regentă printr-un substantiv determinat de un adjectiv demonstrativ³⁰: *cine va cinsti sfînta veneri și o va postî curat acela om va ave viața netrecută* (I, 174^v/13—16); *Și cine nu o va priimi aceasta trimitire... multă scîrbă va avea omul acela!* (I, 179^v/7—12) etc.

Într-un exemplu singular ca: *cine va crede acela el va putea dobîndi viața de veac* (III, 192^v/17—18) subiectiva a fost reluată printr-un pronume demonstrativ și un pronume personal.

Propoziții atributive

Textul nostru oferă numeroase exemple de propoziții atributive introduse prin pronumele relativ *ce*³¹: *amar celuiia om ce sfădește vicin cu vecin* (I, 180^v/6—8); *limbile păgîne ce nu știu leagea* (I, 172^v/14—15) etc.

³⁰ În legătură cu reluarea subiectivei în regentă printr-un pronume vezi Elena Carabulea, *Repetarea și reluarea subiectului în limba română din sec. al XVI-lea—al XVIII-lea*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, p. 108.

³¹ Folosirea cu precădere a lui *ce* pentru construirea atributivelor în limba literară veche a fost semnalată de Maria Iliescu în *Concurența dintre pronumele relative care și ce*, în SG, I, p. 25—26.

Ca elemente joncționale folosite pentru introducerea atributivelor menționăm, de asemenea, pronumele relativ *care*, adverbul *unde* și, cu totul rar, conjuncția *de*: *lucrurile... hicleani de care răspunsu veți avea la dzuva giudefului* (I, 178^v/9—12); *vor lăcui în focul netrecut, unde iaste gătat dracilor și îngirilor lui* (I, 179^v/11—14); *am a trimeate pre voi heri cu doao capete și șerpi cu doa<o> arepi, de vor mînca inimile muierilor voastre* (I, 174^v/17—175^v/1—4).

Întocmai ca în vorbirea familiară și populară de astăzi, care apare întrebunțat fără prepoziție într-un exemplu ca următorul: *sfînta cume-recătură care-au zis domnul nostru Isus Hristos că iaste sfînti trup* (III, 189^v/6—8).

Propoziții complete directe

Ca element introductiv al completivelor directe este utilizată cu precădere conjuncția *că*: *Și așa mă voiți giura... că aceste tremitere iaste de la tatul nevădzut* (I, 178^v/6—11) etc.

Completivele directe au mai fost introduse și prin conjuncția *să*, adverbul *cum* sau prin pronumele relativ *ce*: *nu va vre să o procitească* (I, 180^v/14—15); *nu credzut nice ascultat evanghelia mea cum greește* (I, 171^v/15—16); *și primiți ce vădzu și vădzu ce nu știu* (II, 188^v/17—18).

Propoziții complete indirecte

Mai rar întâlnite decît completivele directe, completivele indirecte sînt introduse prin conjuncția *să* și prin pronumele relativ *ce*: *vă îndemn să nu facem noi aceasta fără socotință* (III, 193^v/6—7); *nice vă luat amente de ce spuș voao* (I, 171^v/10—11).

Propoziții circumstanțiale

Propoziția circumstanțială de loc. Textul *Manuscrisului de la Teud* nu oferă decît un singur exemplu de propoziție circumstanțială de loc, introdusă prin adverbul *unde* (cu corelativul *de acolo* în regentă): *Să știți că unde iaste iertarea păcatelor de acolo iaste și viața de ispășenie* (III, 192^v/12—14)³².

Propoziția temporală. Textul nostru oferă mai multe exemple de propoziții temporale indicînd simultaneitatea față de acțiunea regentei. Ca elemente introductive servesc adverbul *cînd* și locuțiunea conjuncțională *de cîte ori* (propozițiile introduse prin această locuțiune avînd valoare iterativă)³³: *voiu ploa spre voi... cîndu nime nu va ș(t)i* (I, 176^v/1—4); *de chite ori veți mînca pîta aceasta și veț bea dintr-acesta păhar, moartea domnului veți adevăra* (III, 190^v/5—8).

³² Alături de adverbul *încotro*, unde este elementul folosit prin excelență pentru introducerea unei propoziții de loc, atît în limba literară veche cît și în cea modernă (vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente joncționale în limba română*, București, 1960, p. 28).

³³ În legătură cu frecvența apariției în limba veche a temporalelor de simultaneitate introduse prin *cînd* și *de cîte ori* vezi Mioara Avram, *ibidem*, p. 60, 61.

Propoziția modală. Pentru introducerea modalelor a fost folosit numai adverbul *cum*: *necum se o ia saru da lor, cum face și <Iuda>* (III, 193^v/1-2); *Și să cîntăm cîntece noao, cum dzise și <David> prooroc* (II, 186^v/13-14)³⁴.

Propoziția causală se introduce, de regulă, prin conjuncția *că* și foarte rar prin locuțiunea conjuncțională *derep ce* (caracteristică limbii literare vechi³⁵): *Luafi și pre noi, frații noștri, ceia ce se(ți) morți den veaci, că nu putem răbda de herile aceastea* (I, 176^v/16-17-177^v/1-3); *amări-se amu iadul derep ce se deșertă* (II, 188^v/15).

Propoziția finală. În rindul elementelor prin care se introduc propozițiile finale, conjuncția *ca* să prezintă frecvența cea mai ridicată: *Avea-voiu a-mi întoarce fata mea de cătră voi, ca să nu audzu bocirea voastră și plîngerea* (I, 177^v/6-9) etc.

Ca elemente introductive sint utilizate și conjuncțiile *să* și *de să*: *cum nu cască pămîntul să vă înghiță* (I, 178^v/7-8); *însuși deade Hristos noao de se mîncăm și să bem* (III, 192^v/1-2).

Situația din textul nostru diferă întrucîtva de aceea întîlnită în textele secolului al XVI-lea, în care *să* și *de să* înregistrează o frecvență mai mare decît *ca să*³⁶.

Propoziția consecutivă apare foarte rar și este introdusă prin conjuncția *de*: *voiu ave a face în luna lu făurar 11 dzile întumerecu mare, de se vor giunghea soț cu soț* (I, 176^v/7-11)³⁷.

Propoziția condițională. Cele mai multe propoziții condiționale întîlnite sint introduse prin conjuncția *de*: *de nu veți feri sfînta dumeneacă și sfînta veneri și nu veți cinsti praznicele mele am a trimeate pre voi heri* (I, 174^v/13-17-175^v/1) etc. Rareori ca elemente introductive apar conjuncțiile *să* și *deaca*: *Să ară avea păcate pre desupra părului capului său lăsate-i vor fi lui* (I, 181^v/9-11); *deaca veți mîncă și veți bea să cădeți întru păcate* (III, 191^v/12-13)³⁸.

Conjuncții introductive

O caracteristică a limbii vechi românești³⁹, prezentă și în *Manuscri-sul de la Ierud*, o constituie folosirea curentă a unor conjuncții ca element introductiv în frază. Apar în asemenea poziții atît conjuncții coordonatoare (*și*, *iară*, *ce*, *însă*, *deci*), cît și conjuncții subordonatoare și adverbe relative (*că*, *cum*), frecvența cea mai mare fiind dată de conjuncțiile din prima categorie: *Și v-am dat voao grîu și vin și unt* (I, 172^v/1-2); *Ce mă voiu giura cu brațele mele ceale înalte* (I, 174^v/4-5); *Iare cine va cinsti sfîntu veneri... ucela om va ave viața netrecută* (I, 174^v/13-16); *Însă domnul nostru Isus Hristos, știind neputința sementeii noastre* (III, 191^v/14-16); *Deci cine nu va creade avea-va blăstăm urmă* (I, 178^v/12-13);

³⁴ Vezi și Mioara Avram, *op. cit.*, p. 111-133.

³⁵ Vezi Densușianu, HLR, II, p. 411; Mioara Avram, *op. cit.*, p. 69-97.

³⁶ Vezi Mioara Avram, *op. cit.*, p. 100.

³⁷ *Ibidem*, p. 142-152.

³⁸ Situația oferită de textul nostru diferă de cea semnalată în lucrarea Mioarei Avram, mai sus citată. În textele cercetate de M. Avram conjuncția *să* are cea mai mare răspîndire și frecvență, iar *de* și *dacă* au o poziție mai slabă față de aceasta dintîi (v. p. 191).

³⁹ Densușianu, HLR, II, p. 416-419.

Că dzise Hristos... (II, 188^v/8); *Cum dzise și Isaia proroc...* (II, 188^v/14) etc.

Utilizarea conjuncțiilor introductive permite realizarea unei continuități în expunere.

Caracteristic textului nostru este folosirea unor asemenea conjuncții și ca element de legătură între propozițiile coordonate care intră în structura unei fraze, ceea ce se observă în pasajul următor: *Că iubitoriu e și cinstitori iaste Hristos; că e dulce și milostiv, că primește ceia de apoi și ceia denti*(*i*) (II, 187^v/10-12).

O cercetare comparativă a frazelor din textul românesc ce prezintă asemenea conjuncții și a frazelor corespunzătoare din textul slavon al *Legendei duminicii* ne permite să constatăm că apariția conjuncției în textul românesc este reflexul traducerii fidele a părții slavone unde au fost de asemenea înregistrate elemente introductive ca: *no, aște, i, a, da*. Cu toate acestea există și cazuri în care prezența conjuncției în textul românesc nu se explică prin transpunerea fidelă a textului slavon. Astfel, textului slavon: *az more i rěky izsușo* (I, 181^v/14-15) îi corespunde în română: *O<ă> eu marea și apele voiu seca!* (I, 181^v/15-16). Asemenea exemple sint de natură să arate că procedeul amintit nu-și găsește întotdeauna justificare printr-o urmare fidelă a textului slavon tradus, și că el trebuie socotit ca o caracteristică a narației în literatura română veche (prezentă astăzi în folclor), ea putînd fi influențată sau întărită de un procedeu similar utilizat în textele slavone.

Anacolutul

Un aspect caracteristic al sintaxei frazei îl constituie apariția unor construcții greoaie, de tip anacolutic. Remarcăm, în primul rînd, trei cazuri de anacolut propriu-zis:

Deci cine să va afla se iubasca pre Dumnedzeu și flămîndzii a-i sătura și sătoșii a-i adăpa și golii va îmbraca și nemearnicii va duce în casa sa [ei] și pre aceia eu voiu sătura de bunetate raiului și va fi împreună cu îngerii mii (I, 182^v/9-183^v/2).

Iară cine e fără credință către aceste cuvinte și necurați vor apropiia de trupul lui Hristos nedostoinici fiind, nice a căuta spre sfînta cumerecă<tu>ră, necum se o ia saru da lor, cum face și <Iuda>, că aceia în boala și în durearea ceea nevindicata cădea-vor și muncie<i> focului de vecie vinovați vor fi și acolo se vor munci în vecie (III, 193^v/17-193^v/5).

Și într-aceia chip și obraz sînt preuții carii cu frică și cu credințe slujesc یرaintea sfîntei besere<i> ceaea înfricată, cea ce spre ea یرainte-i dzace trupul și singele fiului lui Dumnedzeu spășitorului nostru Isus Hristos, cum dzise sfîntul Matei evanghelist și Marcu și Luca și Pavel apostol (III, 189^v/13-190^v/3).

În primul caz avem a face cu o construcție obișnuită, relativ frecventă, în care pronumele *cine* din propoziția: *cine să va afla* apare la nominativ cu funcție de subiect, el exprimînd totodată în frază și obiectul direct al predicatului din regentă (*și pre aceia eu voiu sătura de bunetate*

raiiului). În al doilea caz, înaintea propoziției principale de care depinde subiectiva *cine e fără credință către aceste cuvinte* apare conjuncția subordonatoare *că*, relația sintactică fiind astfel ambiguă. În al treilea exemplu, avem a face, în propoziția: *cea ce spre ea trăinte-i dzace trupul și singele fiiului lui Dumnezeu, spăsiuitorului nostru*, cu o neconcordanță între cazul demonstrativului care o introduce și cazul complementului precedat de prepoziția *trăinte*. Ultimul exemplu este ilustrativ și pentru tipul de frază greoaie, rezultat al unor aglomerări de determinante sau al unei topici neobișnuite. Iată încă două exemple de acest fel:

Într-astă dzi raiul deșchise-se de ne îndulcim noi de cel pom a vieției, cela ce iaste curat și de viață făcător, al său trup și singe, ce pentru do(m)-nul curățim-ne și ne lumirăm și ne spăsim și se ne noim (II, 184^v/4-8).

Veriți, frați, veriți, părinți de toată vârsta, micii și marii, tinerii și bătrării, feciorii și fetele, de ascultați toți carii vor să primească și să ia sfînta cumerecătura care-au zis domnul nostru Isus Hristos că iaste sfînt trup și singele său, celuia ce toate silele cerului slujescu-i, heruvimii și serafimii și toate țărțile c(er)iiului cu frică și cutremur, ceia ce rădică jârtele sufletești sus în ceri (III, 189^v/2-13)⁴⁰.

LEXICUL

Considerații generale

Vocabularul *Manuscrisului de la Ieud* (așa cum apare el reflectat în indicele care întovărășește ediția noastră) cuprinde 722 de cuvinte-unități cu o frecvență absolută de 4320 de apariții. Din totalul de 722 de cuvinte-unități, 18 reprezintă nume proprii, cu o frecvență de 110 apariții. Ponderea procentuală pentru fiecare în parte din categoriile amintite poate fi ilustrată prin următorul tabel:

Vocabular		Frecvență	
Număr	Pondere procentuală	Număr	Pondere procentuală
704	97,51 %	4210	97,45 %
18	2,49 %	110	2,54 %
Total	722	4320	

În ceea ce privește frecvența apariției celor 704 cuvinte-unități, putem face următoarele observații: aproape jumătate din ele (331) înregistrează o singură apariție, 120 de cuvinte-unități prezintă câte două apariții, 184 au o frecvență cuprinsă între 3-10 apariții, iar restul de 69 totalizează între 11-382 de apariții.

⁴⁰ Observații privitoare la topica textelor au fost făcute în diverse părți ale capitolului de sintaxă.

Dăm mai jos lista primelor 33 de cuvinte cu frecvența cea mai ridicată (de la 20 de apariții în sus):

RANG	CUVÎNT	FREC- VENȚĂ	PONDERE PROCENTUALĂ	ORIGINE
1	și	382	9,07	lat.
2	vrea	126	2,99	lat.
3	de (prep.)	107	2,54	lat.
4	să	105	2,49	lat.
5	fi	93	2,20	lat.
6	noi (pron.)	87	2,06	lat.
7	nu	83	1,97	lat.
8	că	78	1,85	lat.
9	cu	73	1,73	lat.
10	avea	68	1,61	lat.
11	voi (pron.)	66	1,56	lat.
12	ce (pron.)	63	1,49	lat.
13	în	54	1,30	lat.
14	acesi(a)	51	1,21	lat.
15	sine	47	1,11	lat.
15	tot	47	1,11	lat.
16	pe	45	1,06	lat.
17	sfînt	43	1,02	slav.
18	său	42	0,99	lat.
19	meu	40	0,95	lat.
20	drept	39	0,92	lat.
21	cel(a) (pron.)	38	0,90	lat.
21	la	38	0,90	lat.
22	acela	35	0,83	lat.
23	iar	34	0,80	etim. necun.
24	eu	33	0,78	lat.
24	întru	33	0,78	lat.
25	da (vb.)	31	0,73	lat.
25	lui (art.)	31	0,73	lat.
25	trup	31	0,73	slav.
26	păcat	30	0,71	lat.
27	om	28	0,66	lat.
28	zice	27	0,64	lat.
29	zi	26	0,61	lat.
30	a (prep.)	25	0,59	lat.
30	ci (conj.)	25	0,59	lat.
30	el	25	0,59	lat.
30	face	25	0,59	lat.
31	al (art.)	24	0,57	lat.
31	nostru	24	0,57	lat.
32	cine	21	0,49	lat.
33	frate	20	0,47	lat.

În ceea ce privește repartitia pe origini, constatăm o preponderență masivă a elementului latin, atît în vocabular cit, mai ales, în text, după care urmează, în ordine, elementul slav, cuvintele românești formate din elemente latine, cuvintele românești formate din elemente slave etc. așa cum rezultă din tabelul ce urmează¹:

ETIMOLOGIE	VOCABULAR		FRECVENȚĂ		FREC- VENȚĂ MEDIE
	NUMĂR	PONDERE PROCEN- TUALĂ	NUMĂR	PONDERE PROCEN- TUALĂ	
LATINE	351	49,85	3335	79,21	9,50
SLAVE	141	20,01	360	8,55	2,55
MAGHIARE	10	1,42	24	9,57	2,40
GRECEȘTI	5	0,71	9	0,21	1,80
AUTOHTONE	3	0,42	23	0,54	7,86
ROMĂNEȘTI<LATINE	133	18,89	312	7,41	2,34
ROMĂNEȘTI<SLAVE	43	6,10	63	1,49	1,46
ROMĂNEȘTI<AUTOHTONE	3	0,42	6	0,14	2
ROMĂNEȘTI<MAGHIARE	5	0,71	9	0,21	1,80
ROMĂNEȘTI<GRECEȘTI	2	0,28	5	0,11	2,50
ETIMOLOGIE NECUNOSCUTĂ	8	1,13	64	1,52	8

Constatarea prilejuită de repartitia pe origini în vocabular și în text este deosebit de interesantă: ea demonstrează faptul că, în ciuda influenței pe care originalele slavone ar fi putut-o exercita asupra limbii textului românesc, elementul latin își păstrează locul de frunte: în vocabular el este de două ori și ceva mai bine reprezentat decît cel slav, iar în text, de aproape zece ori mai frecvent.

Ne vom opri în continuare mai pe larg asupra citorva din elementele care intră în structura vocabularului *Manuscrisului de la Ieud*. Ne interesează acele elemente care marchează puncte de discontinuitate între aspectul vechi al limbii române și cel modern. Vom grupa materialul de referință în mai multe categorii în funcție de aspectul (fonetic, semantic etc.) la care se semnalează discontinuitățile amintite.

Cuvinte dispărute din limba actuală sau mai puțin cunoscute (folosite regional sau în vorbirea populară)

Latine

cure (< lat. *currere*) „a alerga, a fugi”: *Văduole și săracii cură cătră voi* (I, 172^v/1-2).

¹ Pentru a stabili originea cuvintelor cuprinse în textul nostru am apelat la indicațiile cuprinse în CADE și DLRM.

Cuvîntul are circulație largă în secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea a fost înregistrat în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul, în *Anonymus Caransebesiensis* și la Varlaam².

făurar (< lat. *februarius*): *Și voi ave a face în luna lu făurar 11 zile întuncocu mare* (I, 176^v/7-9).

În lucrările cercetate nu am întîlnit atestări din secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea există atestări din Dosoftei.

îveaște (< lat. *investire*) „a îmbrăca”: *să ne nevoim de să ne îveaștem* (III, 191^v/15).

Cuvîntul are largă circulație în secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea dispunem de atestări din Moxa și din Dosoftei.

measer (< lat. *miser*) „sărac”: *bogații, measerii, robii, slobodzii, toți să proslăviț Hristos* (II, 186^v/16-17).

Dispunem pentru acest cuvînt de atestări numeroase din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el a fost înregistrat în *Ozania* de la Govora, la Moxa și la Dosoftei.

prier (< lat. *aprilis*): *Și vo<iu> avea a ploa în luna lu prier* (I, 176^v/12-13).

Nu dispunem de atestări pentru secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea *prier* a fost înregistrat în *Anonymus Caransebesiensis*.

rost (< lat. *rostrum*) „gură”: *nice se află hiclesig întru rostul său* (II, 189^v/6-7).

Cuvîntul a fost înregistrat în numeroase texte din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Dosoftei și în *Biblia* de la București (1688).

scriptură (< lat. *scriptura*) „text sfînt scris; scrisoare”: *întîiu și a doa<o> oară tremișu la voi scripturi și voi nu credzut* (I, 171^v/1-3).

Cuvîntul a fost înregistrat în cîteva texte aparținînd secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare în *Noul testament* de la Bălgrad (1648), la Dosoftei și în *Pravila* din 1652 (cu sensul „scris, inscripție”) **vie** (< lat. *vivere*) „a trăi”: *cu dragoste să viem* (II, 188^v/7).

În textele din secolul al XVI-lea *vie* apare frecvent. În secolul al XVII-lea se întîlnește la Dosoftei și în *Pravila* din 1652.

² Deoarece textele noastre au fost traduse în secolul al XVI-lea și copiate în secolul al XVII-lea, am socotit de cuvință să raportăm materialul lexical adus în discuție atît la cel oferit de lucrările secolului al XVI-lea, cit și la cel din textele secolului următor (scrise sau tipărite).

Atestările la care ne referim în listele noastre au fost întîlnite în următoarele lucrări și dicționare: Densusianu, HLR, II, *Pravila ritorului Lucaci* (eduția I. Rizescu), *Liturgierul lui Coreș* (ediția Al. Mares), Rosetti, ILR, Rosetti, Cazacu, Onu, ILRL I, TDRG, CADE, DA (și manuscris), DLR. Pentru unele atestări am folosit și lucrarea lui Varlaam: *Cartea carea să cheamă Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*, [Mănăstirea Dealu], 1645. Menționăm aici, o dată pentru totdeauna aceste lucrări, întrucît, spre a nu încărca excesiv lucrarea, am renunțat să facem referiri la subsoi în cazul fiecărui cuvînt în parte.

Deoarece textele cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud* aparțin secolului al XVII-lea, am precizat în detaliu lucrările (autorii) la care se întîlnesc cuvintele discutate. Referirile la secolul precedent (cînd au fost alcătuite originalele textelor noastre) au un caracter foarte general, ele urmăresc numai să semnaleze prezența sau absența unui cuvînt în limba epocii.

Slave

aslam (cf. rus. *oslama*³) „camătă” : *O, amar celuiia ce-și dă peanigiți săi întru aslam* (I, 180^v/4—6).

Cuvîntul a fost înregistrat în secolul al XVI-lea în *Psaltirea Scheiană*. În secolul al XVII-lea el apare, între alții, la Varlaam și la Dosoftei.

cătenie (< v. sl. *čitenije*) „text, prelegere” : *nu votu avea a tremate cătenie pre pămînt* (I, 175^v/13—15).

Cuvîntul prezintă câteva atestări în secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit la Dosoftei.

deșegubăt (< v. sl. *dušegubič*) : „care provoacă pierderea cuiva, criminal” : *învățători răi și hicleani, deșegubetilor rei* (I, 177^v/2—4).

Nu am găsit alte atestări pentru acest cuvînt. El a fost semnalat de Densusianu în HLR, II (p. 507) în textul *Manuscrisului de la Ieud*.

gadină (< v. sl. *gadinŭ*) „animal” : *Lăsa-voiu... de toate gadinile și broaste și cărăbuși* (I, 171^v/5—10).

Disponem, pentru acest cuvînt, de numeroase atestări din secolul al XVI-lea. Prezența lui în secolul al XVII-lea a fost notată la Varlaam, în *Pravilele* din 1646 și 1652, la Dosoftei și în *Biblia* de la București (1688).

găselniță (< v. sl. *gasenica*) : „omidă; fluture mic” : *Lăsa-voiu pre voi... pară și lăcuste și găselniți* (I, 171^v/5—7).

Nu am întîlnit alte atestări în izvoarele cercetate. La Densusianu⁴ este reprodus exemplul din *Manuscrisul de la Ieud*.

găvozdi (< v. sl. *gvozdi*) „a țintui în cuie” : *venerea răstîgnire-mă... și-mi găvozdiră mînule* (I, 173^v/11—14).

Cuvîntul a fost atestat în secolul al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzachi*, iar în secolul al XVII-lea la Varlaam și la Dosoftei.

ispoveadă (< v. sl. *ispověda*) „spovedanie” : *O, amar popei ce nu-și învață fiii cei de ispoveadă!* (I, 181^v/4—5).

Nu am întîlnit atestări din secolul al XVI-lea în izvoarele cercetate. În secolul al XVII-lea cuvîntul apare la Dosoftei (în forma *spovadă*) și în *Pravila* de la Govora (în forma *ispoveadă*).

miloste (< v. sl. *milostŭ*) „compasiune, milă” : *să-l proslăvim pentru aceaste miloste* (II, 185^v/6—7).

Cuvîntul avea circulație în limba literară a secolului al XVI-lea, așa cum o dovedesc atestările întîlnite în lucrările cercetate. În secolul al XVII-lea el apare în *Anonymus Caransebestensis* și într-un manuscris din 1633.

osîrdie (< v. sl. *usrŭdije*) „ardoare, zel, rivnă” : *Și cine nu o va primi această trimitire și scriptură cu osîrdie* (I, 179^v/7—9).

În secolul al XVI-lea cuvîntul a fost întîlnit în textele coresiene. În secolul al XVII-lea el a fost înregistrat la Varlaam, la Miron Costin, la Dosoftei și în unele documente.

pamete (< v. sl. *pameti*) „pomenire; pomană” : *O, amar celuiia om oo aro avușio și nu face pamete sventilor!* (I, 182^v/8—9).

³ Cuvînt de origine tătărească, *aslam* a pătruns în română direct din această limbă sau prin intermediul limbii ruse (cf. DA).

⁴ HLR, II, p. 509.

Cuvîntul a fost întîlnit în diverse forme (*pamente, pamete, pamet*) în texte din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam, la Dosoftei și în unele documente.

peanig (< v. sl. *pēnegŭ*) „monedă, ban mărunț” : *O, amar celuiia ce-și dă peanigiți săi întru aslam* (I, 180^v/4—6).

Pentru secolul al XVI-lea nu dispunem de atestări. În secolul al XVII-lea cuvîntul a fost notat la Varlaam, în *Șapte taine* și în *Paraclisul* copiat în 1661 de Rafail din Dragomirna.

pravilă (< v. sl. *pravilo*) „lege” : *sfînta pravilă* (III, 190^v/11—12). Disponem, pentru secolul al XVI-lea, de atestări din Coresi, iar pentru secolul al XVII-lea, din *Pravila* de la Govora.

priceaștenie (< v. sl. *pricēštenije*) „cuminecătură, împărtășanie” : *O, amar celuiia popă ce cîntă liturghie cu mînie și poartă sfînta priceaștenie* (I, 182^v/15—17).

În formele *priceștenie, priceaștenie* cuvîntul a fost întîlnit la Coresi. Pentru secolul al XVII-lea dispunem de mai multe atestări în *Pravila* de la Govora, *Pravila* lui Eustratie logofătul și la Dosoftei.

priceaștui (< v. sl. *pricēstŭi*) „a se cumineca” : *poartă sfînta priceaștenie și se priceaștuiaște* (I, 182^v/16—18).

În secolul al XVI-lea cuvîntul a fost atestat la Coresi (în forma *pricestui*). Pentru secolul al XVII-lea dispunem de atestări din *Pravila* din 1652 (în formele *pricestui, priceștui*), precum și din unele documente.

prigvozdi (< v. sl. *prigvozdi*) : „a țintui în cuie” : *și-mi găvozdiră mînule și-mi prigvozdiră pricioarele* (I, 173^v/14—15).

Nu dispunem de atestări pentru acest cuvînt. **prociti** (< v. sl. *pročitati*) „a citi în întregime” : *Blăstemat acela preut ce nu va vre să o procitească înai<n>tea săborului* (I, 180^v/14—16).

În secolul al XVI-lea cuvîntul a fost atestat în *Patia* de la Orăștie. În secolul al XVII-lea el apare la Miron Costin și la Dosoftei.

proscorniță (< v. sl. *proskurnica*) „prescurăreasă” : *O, <a>mar ceea proscorniți ce-și frămînta prescurile cu mînie* (I, 182^v/11—12).

Nu dispunem de atestări pentru acest cuvînt. **săbor** (< v. sl. *săborŭ*) „sfat, sinod, adunare” : *patriarhul Ierusalimului feace săbor și feace rugă* (I, 170^v/7—9).

Cuvîntul are circulație foarte largă în limba literară a secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam și în *Pravila* din 1652.

spăsi (< v. sl. *sŭpasiti*) „a salva, a mîntui” : *ne lumirăm și ne spăsim* (II, 184^v/8).

Disponem, pentru acest cuvînt, de câteva atestări din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam, în *Pravila* lui Eustratie logofătul, în *Noul testament* de la Bălgrad (1648), la Dosoftei.

uncrop (< v. sl. *ukropŭ*) „apă caldă” : *voiu ploa spre voi piatră ardîndu și u<n>crop* (I, 176^v/1—2).

Pentru secolul al XVI-lea nu dispunem de atestări. În secolul al XVII-lea cuvîntul apare la Dosoftei.

usnă (< v. sl. *ustŭna*) „buză” : *O, cum nu se pălesc usnele lu<i>* (I, 182^v/1).

Cuvîntul are circulație largă în secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea a fost înregistrat în *Biblia* de la București (1688).

Grecești

olovire (< gr. ὀλόβηρος) „stofă vopsită în roșu purpuriu”: *cu curate olovire ce-mi umbreadză sfânt creștetul meu* (I, 174^v/7-8).

În secolul al XVI-lea cuvîntul apare în *Codicele Todorescu*. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit la Moxa, la Varlaam și la Dosoftei.

Cuvinte de origine necunoscută

pesti „a întîrzia”: *Iară carii ați pestit pîră al noale ceas apropiati-vă* (II, 187^v/6-7).

Disponem de mai multe atestări din secolul al XVI-lea ale acestui cuvînt. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit la Miron Costin.

Cuvinte formate în limba română

delunga (a se ~) „a se depărta”: *să ne delungăm de păcatele cele amară* (III, 193^v/10).

Cuvîntul are circulație largă în limba secolului al XVI-lea, așa cum o dovedesc numeroasele atestări. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit în *Pravila* de la Govora, în *Noul testament* de la Bălgrad (1648), în *Biblia* de la București (1688) și la Ureche (cu sensul „a amina”).

depreună „împreună”: *se iartă împărăție depreură* (II, 187^v/14-15).

Depreună a fost întîlnit în numeroase texte literare din secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea nu dispunem de atestări.

ispășenie „izbăvire, mîntuire”: *dzua veseliei și a ispășeniei* (II, 183^v/12-13).

Cuvîntul a fost atestat în numeroase texte din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam.

mesărătate „sărăcie”: *nime să nu se plîngă de mesărătate* (II, 187^v/13-14).

În secolul al XVI-lea *mesărătate* apare în numeroase texte. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit la Dosoftei și la Varlaam.

milcomire „blîndețe, smerenie”: *înfrîngerea inimiei, milcomire și lacrimi și cugete curate* (II, 186^v/3-5).

În secolul al XVI-lea cuvîntul a fost întîlnit la Coresi. Pentru secolul al XVII-lea dispunem de atestări din Dosoftei. Cu sensul „liniște, tăcere”, cuvîntul apare în *Noul testament* de la Bălgrad (1648).

nedostoinie „nedemn”: *mărîncă și bea nedostoinie* (II, 184^v/13-14).

Cuvîntul a fost întîlnit (în forma *nedestoinie*) în secolul al XVI-lea.

Pentru secolul al XVII-lea nu am întîlnit atestări în izvoarele cercetate.

silnicie „putere, oprîmărire”: *<a>u izbavit din silnicia diavolului* (II, 188^v/11-12).

În secolul al XVI-lea cuvîntul apare la Coresi și în *Codicele Todorescu*. Pentru secolul al XVII-lea nu dispunem de atestări.

spășitoriu „izbăvitor, mîntuitor”: *Dumnezeu, spășitoriu nostru* (II, 187^v/10-11).

Cuvîntul apare frecvent în textele literare ale secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el a fost întîlnit la Dosoftei, în *Paraclisul* din 1639 și în *Noul testament* de la Bălgrad (1648).

Cuvinte care prezintă sensuri deosebite față de cele actuale

Latine

argint „ban, monedă”: *O, vai de omul cela ce-și dă argintul seu în camătă* (I, 180^v/11-13).

Cu acest sens cuvîntul *argint* a fost înregistrat într-o serie de texte aparținînd secolului al XVI-lea. El a fost întîlnit în secolul al XVII-lea la Dosoftei.

certa „a cere cele cuvenite, a reclama”: *O, amar celui ce-ș ceartă datoră <în> sfîntă dumeneacă* (I, 183^v/10-11).

Cu sensuri apropiate („a muștra, a înfrunta, a pedepsi”) cuvîntul a fost înregistrat atît în secolul al XVI-lea cît și în secolul al XVII-lea: la Varlaam, la Dosoftei, în *Pravilele* din 1646 și 1652, în *Biblia* de la București (1688).

dulce „bun”: *că e dulce și milostiv* (II, 187^v/11).

Cu acest sens cuvîntul a fost întîlnit în textele literare ale secolului al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea dispunem de atestări din Varlaam.

feri „a păzi, a păstra, a respecta”: *Eu dediu leaga mea și botedzul meu iare voi nu ferit* (I, 172^v/16-173^v/1); *de nu veți feri sfînta dumeneacă* (I, 174^v/13-14).

Disponem de cîteva atestări din secolul al XVI-lea în care *feri* este folosit cu sensul „a respecta”. În secolul al XVII-lea *feri* apare cu acest sens la Varlaam, la Miron Costin, la Dosoftei și în *Pravila* din 1646.

giudeț „judecată”: *Și așea mă voru giura pre giudețul meu* (I, 178^v/6-7); „judecător”: *O, <a>mar celui giudeț ce giudecă săracii nederept!* (I, 180^v/17-18).

Pentru primul sens dispunem de mai multe atestări din secolul al XVI-lea, precum și din secolul al XVII-lea: din Varlaam, din Dosoftei și dintr-un document din 1694. Și cu sensul „judecător” cuvîntul a fost întîlnit în numeroase texte din secolul al XVI-lea, iar în secolul al XVII-lea la Varlaam, la Dosoftei și în *Pravila* din 1646.

întoarce (a se ~) „a se transforma, a se schimba”: *și casa lui să va întoarce în Sodom și Gomor* (I, 179^v/6-7).

Disponem de atestări, pentru sensul înregistrat în textul nostru, atît din secolul al XVI-lea, cît și din secolul al XVII-lea din Varlaam, *Pravila* din 1646 și *Biblia* de la București (1688).

limbă „popor”: *Și voru lăsa pre voi limbi păgîne* (I, 171^v/11-12).

Cuvîntul a fost atestat cu acest sens în textele literare ale secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam, în *Pravila* de la Govora, la Ureche, în *Biblia* de la București (1688).

mișel „sărac”: *nu lasă în răpaos mișelul* (I, 183^v/11-12).

Disponem de numeroase atestări din secolul al XVI-lea pentru *mișel* „sărac”. În secolul al XVII-lea el a fost înregistrat la Varlaam, la Moxa, în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648), la Dosoftei și în unele documente.

soț „tovarăș, prieten”: *frate la frate purtîndu menciuni și soț la soț* (I, 177^v/14-15); *de se vor giunghea soț cu soț întru tunerec* (I, 176^v/10-11).

Disponem, pentru secolul al XVI-lea, de câteva atestări ale acestui cuvânt cu sensul „prieten”. În secolul al XVII-lea, *soț*, „ins, om” apare la Dosoftei.

Slave

împrotivă în expr. *a da împrotivă* „a da în schimb”: *Ce vrem da noi împrotivă preamulțitului darului și dulceței lui Hristos?* (II, 185^v/4—5).

În secolul al XVI-lea *împrotivă* (în expresia *a da împrotivă*) apare în *Codicele Todorescu*. Pentru secolul al XVII-lea dispunem de atestări ale lui *împrotiva* „în loc de, în schimbul” din *Pravila* de la 1646 și din Varlaam.

muncă „chin”: *muncie<i>* focului de vecie vinovaț vor fi (III, 193^v/4—5).

Cuvântul a fost întâlnit cu acest sens în textele secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Moxa, în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648), la Dosoftei, la Varlaam și într-un document din 1674.

munci (a se ~) „a se chinui”: *se vor munci în vecie* (III, 193^v/5).

Cu acest sens cuvântul a fost atestat în texte literare din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el a fost întâlnit la Moxa, la Varlaam, în *Pravila* din 1646, în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648) și la Dosoftei.

pară „foc mare, dogoare”: *Lăsa-voiu pre voi omet și geru greu și foameți și pară și lăcuste* (I, 171^v/5—7).

Pentru secolul al XVI-lea dispunem de câteva atestări. În secolul al XVII-lea *pară* a fost atestat cu acest sens la Miron Costin și la Dosoftei.

pomeană „amintire, pomenire”: *cînd veți face pomeana mea* (III, 190^v/11—12).

Cuvântul prezintă numeroase atestări din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648), la Miron Costin, la Dosoftei și în *Biblia* de la București (1688).

praznic „sărbătoare”: *de nu veți feri sfînta dumeneacă și sfînta veneri și nu veți cinsti praznicele mele* (I, 174^v/13—15).

Disponem de numeroase atestări din secolul al XVI-lea ale acestui cuvânt, cu sensul indicat mai sus. În secolul al XVII-lea el a fost întâlnit la Moxa, în *Pravila* de la Govora, la Varlaam, în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648), la Dosoftei și în *Biblia* de la București (1688).

scîrbă „necaz, supărare”: *Iară cine nu va creade multă scîrbă va avea la dzua giudepului* (I, 179^v/4—5).

Deținem pentru acest sens câteva atestări din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Ureche și la Varlaam.

scump „vrednic” (?): *scumpii și lenișii dzua aceasta să o cinstiți!* (II, 187^v/1—2).

Cuvântul nu a fost înregistrat cu acest sens în izvoarele cercetate. *silă* „putere, tărie”: *celuia ce toate silele ceriului slujescu-i* (III, 189^v/8—9).

Cu acest sens cuvântul a fost întâlnit în câteva texte literare din secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea nu dispunem de atestări ale lui *silă* cu acest sens.

voinic „războinic, soldat”: *și vor fi gătiți ca u<n> voinic spre razboiu* (I, 176^v/9—10).

Cu acest sens cuvântul apare în unele texte din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea a fost întâlnit în *Pravila* de la Govora, la Ureche și la Varlaam.

Maghiare

hielean „diavol”: *și-i voiu da sufletul lui îngerilor hieleanului* (I, 179^v/9—10).

Cuvântul a fost înregistrat cu acest sens în texte literare din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea a fost întâlnit la Dosoftei.

Cuvinte formate în limba română

dulceață „bunătate”: *să iubim și no<i>*, fraților, *pre cela ce au iubit noi cu dulceațe* (II, 185^v/13—15).

Disponem de câteva atestări din secolul al XVI-lea ale acestui cuvânt. Pentru secolul al XVII-lea, în lucrările cercetate nu am găsit atestări ale acestui cuvânt cu sensul „bunătate”.

netrecut „veșnic”: *și aceia cu nusul vor lăcui în focul netrecut* (I, 179^v/11—12).

Cu acest sens cuvântul a fost întâlnit în unele texte literare ale secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea el apare la Varlaam, în *Pravila* lui Eustratie logofătul și în unele documente.

omor „epidemie, mortalitate”: *Lăsa-voiu... pară și lăcuste și găselniți și omor oamenilor și dobitoacelor* (I, 171^v/5—8).

Nu dispunem de atestări pentru secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea *omor* a fost întâlnit cu acest sens la Varlaam, la Ureche, la Dosoftei, la Miron Costin și în *Anonymus Caransebesiensis*.

omorire „mortificare”: *cugete curate și omorire acestor trupure* (II, 186^v/5—6).

Cuvântul nu a fost înregistrat cu acest sens în izvoarele cercetate. *tărie* „forță supranaturală”: *toate silele ceriului slujescu-i... și toate tăriile c(er)iuului* (III, 189^v/9—11).

Cuvântul a fost atestat cu acest sens în câteva texte literare din secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea nu dispunem de atestări cu acest sens.

tremeatere „scrisoare”: *adecă și a treie tremeatere de la tatul nostru nevăzut arătă voao* (I, 171^v/3—7).

Cu acest sens cuvântul a fost atestat în texte literare din secolul al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea nu am întâlnit atestări în lucrările cercetate.

ținut „întindere”: *tot firutul lumiei* (II, 188^v/14—15).

Cu sensul apropiat de „regiune, zonă” cuvântul a fost înregistrat în secolul al XVII-lea la Dosoftei.

Pe lângă un număr mare de unități lexicale pe care *Manuscrisul de la Ieud* le are în comun cu limba română actuală, există, în textul nostru, așa cum se poate constata din parcurgerea listelor de mai sus, și unele

cuvinte necunoscute sau foarte puțin cunoscute aspectului modern al limbii române, dar folosite destul de frecvent (uneori foarte frecvent) în vechea română literară. Din totalitatea cuvintelor care intră în această categorie, cea mai mare parte (23) sînt slave, urmează apoi, în ordine, cîteva moștenite din latină (8) și cîtova cuvinte formate în limba română (6). Cele mai slab reprezentate sînt cuvintele grecești (1), la care se adaugă și un cuvînt de origine necunoscută.

O bună parte (10) din cuvintele slave dispărute azi sau foarte puțin cunoscute exprimă noțiuni legate de viața religioasă. În această categorie ar intra: *ispășenie, ispoveadă, miloste, pamele, pravilă, priceaștenie, priceaștului, proscorniță, săbor, spăsi*. Restul cuvintelor slave dispărute denumesc noțiuni concrete sau abstracte ce ilustrează diverse domenii de activitate.

Trebuie să arătăm că în rîndul celor 23 de cuvinte slave cuprinse în lista noastră sînt unele (*deșegubăț, găselniță, prigovodzi, proscorniță*) pentru care nu dispunem de atestări din limba literară veche, ceea ce pare a dovedi că ele nu au circulat în afara textului nostru sau cel mult în afara unui număr mic de texte traduse din slavonă.

Există situații în care, alături de cuvîntul slav dispărut astăzi din limbă, în text apare și un sinonim al acestuia, latin sau de alte origini. De remarcat însă că, în seriile sinonimice de acest fel (*deșegubăț—făcător rău, gădină—fiară, peanig—argint, pravilă—lege, priceaștenie—cuminecătura*), cuvîntul latin (sau format din elemente latine) are o frecvență ridicată. Constatarea noastră ilustrează faptul că în limba textului de care ne ocupăm poziția elementelor slave în discuție era mai slabă decît cea a sinonimelor latine, conservate pînă astăzi în limbă.

În sfîrșit, se cuvine să mai amintim și faptul că cea mai mare parte a termenilor de origine slavă înregistrați mai sus, în prima listă, o formează cuvintele dispărute din aspectul modern al limbii. Necunoscuții limbii actuale sînt deopotrivă și termenii grecești și de origine nesigură semnalăți. Situația se schimbă atunci cînd ne referim la termenii de origine latină. O bună parte a acestora, deși nu sînt folosiți în aspectul modern al limbii române literare, circulă totuși în vorbirea populară sau regională, iar uneori s-au conservat în expresii frazeologice. Este cazul lui: *făurar, înveaște prier, rost*. O observație asemănătoare se poate face și referitor la derivatele românești înregistrate de noi în aceeași categorie.

În categoria cuvintelor care prezintă sensuri deosebite față de cele actuale numărul cel mai mare (10) îl dau elementele slave. Urmează, în ordine, cuvintele latine (9). Ne aflăm în fața unor termeni care dețin un loc important în lexicul limbii române vechi (ca și, de altfel, în cel al limbii actuale). O dovadă în acest sens o constituie faptul că 7 din cele 9 cuvinte latine au fost incluse de Claudia Tudose în lexicul de bază al limbii române vechi⁵. Este vorba (în ordinea descrescîndă a frecvenței) de: *întoarce, dulce, limbă, argint, giudeț, mișel, feri*, menționate în prima parte a listei stabilite de Claudia Tudose, deci printre elementele cu frecvență ridicată.

O observație similară se poate face în legătură cu cuvintele de alte origini care prezintă semnificații deosebite față de cele actuale: slave (10), maghiare (1) sau formate în limba română (7). Cu excepția lui *omor*,

⁵ Vezi Claudia Tudose, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, I, în SCL, XVI, (1965), nr. 5, p. 630—652.

omorire, netrecut (formate în limba română) și *pară* (de origine slavă) toate au fost incluse în listele Claudiei Tudose.

Sinonimia

Sinonimia este destul de bine reprezentată în textul nostru. Cînd facem această afirmație ne întemeiem pe faptul că la un număr nu foarte mare de cuvinte-unități (723) am putut totuși înregistra 35 de serii sinonimice (alcătuite din doi sau din mai mulți termeni).

Dăm în continuare lista seriilor sinonimice întîlnite în *Manuscrisul de la Ieud*. În fiecare serie am ordonat cuvintele după origine, începînd cu cele mai vechi. Cînd toate cuvintele dintr-o serie sînt de aceeași origine, ele au fost notate în ordine alfabetică. Seriile au fost înregistrate în listă după criteriul alfabetic, în funcție de litera primului cuvînt.

- argint* „monedă, ban” (II, 187^v/2) — *peanig (I, 180^v/5);
aslam (I, 180^v/6) — *camătă* (I, 180^v/12—13);
bocire (I, 177^v/8—9) — *plîngere* (I, 177^v/9);
bucura (II, 189^v/10) — *veseli* (II, 187^v/3—4);
bucurie (II, 183^v/12) — *veselie* (II, 183^v/12);
bun (I, 177^v/12) — *dulce* „bun” (II, 187^v/12);
cer „rai” (III, 189^v/9) — *rai* (II, 184^v/4);
cuget (II, 186^v/5) — *gînd* (III, 191^v/2);
cugeta (III, 191^v/8) — *gîndi* (III, 191^v/6—7) — *socoti* (II, 184^v/15);
cumerecătura (III, 189^v/6) — *priceaștenie* (I, 182^v/17);
cure „alerga” (I, 172^v/2) — *fugi* (I, 182^v/3);
drac (I, 177^v/6) — *diavol* (II, 186^v/3) — *hiclean* (I, 179^v/10);
față (I, 177^v/6) — *obraz* (III, 189^v/13);
făcător rău (I, 181^v/17—18) — *deșegubăț* (I, 177^v/3—4);
fiară (I, 177^v/2) — *gădină* (I, 171^v/9);
ierta (I, 181^v/12) — *lăsa* „ierta” (I, 181^v/11);
iertare (III, 192^v/13) — *iertăciune* (III, 193^v/15);
izbăvire (II, 184^v/15) — *ispășenie* (III, 192^v/12);
izbăvi (II, 188^v/11—12) — *mîntui* (I, 182^v/5) — *spăsi* (II, 188^v/15);
îmbla „a se conforma, a se ține de ceva” (I, 172^v/15) — *merge* „a se conforma” (II, 185^v/16);
îmbrăca (I, 182^v/14) — *înveaște* (III, 191^v/15);
înțelepție (II, 186^v/9) — *mîndrie* (II, 185^v/11);
lege (I, 172^v/15) — *pravilă* (III, 190^v/11—12);
measer (II, 186^v/16) — *mișel* (I, 183^v/12) — *sărac* (I, 172^v/2);
mîla (II, 184^v/15) — *miloste* (II, 185^v/7);
mîntuitor (II, 188^v/1) — *spășitor* (II, 187^v/11);
părinte (I, 181^v/3) — *tată* (I, 171^v/6);
pîne (III, 191^v/17) — *pită* (III, 190^v/13);
poamă (III, 191^v/9—10) — *rod* (I, 172^v/5);
preut (I, 180^v/14) — *popă* (I, 180^v/11);
proslăvi (II, 185^v/6—7) — *slăvi* (II, 184^v/2);
putere (II, 184^v/2) — *tărie* (II, 189^v/8) — *silă* „putere” (III, 189^v/9) —
sîlnicie „putere” (II, 188^v/12);
rugă (I, 170^v/9) — *rugăciune* (II, 186^v/10);

spune (I, 171^r/11) — *zice* (I, 179^r/1) — *grăi* (I, 180^r/4—5);
ușor (I, 179^v/2) — *lesne* (I, 179^r/16).

În ceea ce privește originea cuvintelor cuprinse în seriile sinonimice de mai sus, sînt de făcut următoarele observații:

Dintre cele 35 de serii semnalate, numai 7 sînt alcătuite exclusiv din cuvinte nelatine. În această categorie intră: *bucura*—*veseli*, *bucurie*—*veselie*, *aslam* — *camătă*, *ispășenie* — *îzbăvire*, *îzbăvi* — *mîntui* — *spăsi*, *proslăvi* — *slăvi*, *spășitor* — *mîntuitor*. Ultima serie menționată cuprinde derivate românești de la elemente nelatine (cu ajutorul unui sufix latin). În rîndul seriilor care nu cuprind elemente latine intră, în cea mai mare parte, elemente slave. Numai două serii sînt alcătuite din cite un cuvînt de substrat, respectiv un derivat românesc de la un cuvînt de substrat și un cuvînt slav, respectiv un derivat românesc de la un cuvînt slav. În rest, seriile sînt alcătuite sau numai din elemente latine: *bun*—*dulce*, *cure*—*fugi*, *îmbrăca*—*înveaște* etc., sau din elemente de origini diferite între care cel puțin unul este latin (sau, mai rar, un derivat românesc de la un cuvînt latin): *lege* (lat.) — *pravilă* (sl.), *argint* (lat.)—*peanig* (sl.), *drac* (lat.)—*diavol* (sl.)—*hiclean* (magh.), *measer* (lat.)—*mișel* (lat.)—*sărac* (sl.), *ușor* (lat.)—*lesne* (sl.), *iertare* (lat.)—*iertăciune* (rom. < lat.) etc.

Constatările noastre sînt în măsură să ilustreze faptul că principala sursă a sinonimiei limbii vechi, ilustrată prin textul de care ne ocupăm, este împrumutul lexical: alături de cuvîntul moștenit din latină este utilizat, cu sens foarte apropiat sau chiar identic, un cuvînt de origine slavă sau maghiară. Mai rare sînt cazurile în care sinonimul unui cuvînt latin îl constituie un derivat românesc. Tot împrumutului se datoresc și cele 5 serii sinonimice alcătuite numai din elemente de origine slavă.

Dacă urmărim felul în care seriile sinonimice existente în limba textului *Manuscrisului de la Ieud* s-au conservat în aspectul modern al limbii române, vom constata că ceva mai mult de jumătate din ele nu se întilnesc astăzi. Cauza acestei situații o constituie, de cele mai multe ori, dispariția unui element (eventual a tuturor elementelor) din serie, necunoscut aspectului modern al limbii române sau foarte puțin cunoscut. În această categorie intră 12 serii din care au dispărut cuvintele de origine slavă: *aslam*, *gadînă*, *îzbăvi*, *îzbăvire*, *ispășenie*, *peanig*, *pravilă*, *priceașenie*, *proslăvi*, *spăsi*, *spășitoriu*, și cuvinte de origine latină: *cure*, *înveaște*, *measer*. Alături de seriea sinonimică a dispărut prin diferențierea semantică a celor doi sau trei termeni care o alcătuiău. Este cazul seriilor *bun*—*dulce* „bun”, *ierta*—*lăsa* „ierta”, *înțelepție*—*mîndrie* „înțelepciune”, *rugă*—*rugăciune*, *sărac*—*mișel* „sărac”, în care al doilea element este utilizat cu alt sens în vocabularul limbii române moderne.

Rămîn în total 16 serii comune limbii vechi și celei moderne: *bocire*—*plîngere*, *bucura*—*veseli*, *bucurie*—*veselie*, *cugel*—*gînd*, *cugeta*—*gîndi*, *drac*—*diavol*, *față*—*obraz*, *iertare*—*iertăciune*, *părinte*—*tată*, *pîine*—*pită*, *poamă*—*rod*, *preot*—*popă*, *putere*—*tărie*, *spune*—*zice*—*grăi*, *umbla*—*merge*, *ușor*—*lesne*. La acestea se adaugă două (*drac*—*diavol*, *putere*—*tărie*) devenite bimembre în limba română modernă, fie ca urmare a pierderii unui cuvînt (*sîlnicie*, care, în textul nostru, face parte din cea de a doua serie), fie ca urmare a diferențierii semantice (este cazul lui *hiclean* înregistrat de noi în prima serie și *silă*, în cea de a doua serie sinonimică).

Reținem că din seriile semnalate de noi unele (15) sînt prezente în lexicul de bază al secolului al XVI-lea stabilit de Claudia Tudose⁶. În această categorie intră: *bun*—*dulce*, *cer*—*rai*, *cugel*—*gînd*, *cugeta*—*gîndi*, *cure*—*fugi*, *ierta*—*lăsa*, *îmbla*—*merge*, *îmbrăca*—*înveaște*, *measer*—*mișel*—*sărac*, *părinte*—*tată*, *preot*—*popă*, *proslăvi*—*slăvi*, *putere*—*tărie*—*silă*, *rugă*—*rugăciune*, *spune*—*zice*—*grăi*.

Acest lucru dovedește faptul că lexicul textului nostru reflectă, în mare și în amănunte, lexicul limbii vechi românești.

⁶ *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, II, în SCL, XVI (1965), nr. 6, p. 819—821.

ABREVIERI

ALR I	<i>Atlasul lingvistic român</i> , publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALR I) de S. Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.
ALR II	<i>Atlasul lingvistic român</i> , publicat de Muzeul limbii române. Partea II (ALR II) de E. Petrovici, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940.
ALR, SN	<i>Atlasul lingvistic român</i> , serie nouă, vol. I—VII, București, 1956—1972.
AUT	<i>Analele Universității Timișoara</i> . Timișoara, I (1963) ș.u.
Avram, Contribuții	A. Avram, <i>Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești</i> , București, 1964.
CADE	I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”</i> , București, 1931.
Candrea, PS	<i>Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește</i> , edițiune critică de I. A. Candrea, vol. I—II, București, 1916.
GL	<i>Cercetări de lingvistică</i> . Cluj, I (1956) ș.u.
DA	<i>Dicționarul limbii române</i> , tom. I (părțile I—III) — II (părțile I—III), București, 1913—1949.
Densusianu, HLR II	O. Densusianu, <i>Histoire de la langue roumaine</i> , tome II, Paris, 1938.
DLR	<i>Dicționarul limbii române (DLR)</i> , serie nouă, tom. VI, tom. VII (părțile I—II), tom. VIII (părțile I—II), București, 1965—1974.
DB	<i>Dacoromania</i> . Cluj, I (1920—1921) ș.u.
LL	<i>Limba și literatură</i> . București, vol. I (1955) ș.u.
LR	<i>Limba română</i> . București, I (1952) ș.u.
Pușcariu, LR	S. Pușcariu, <i>Limba română</i> , vol. I, <i>Privire generală</i> , București, 1940, vol. II, <i>Rostiroa</i> , București, 1959.
Rosetti, ILR	Al. Rosetti, <i>Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea</i> , București, 1968.
Rosetti, Cazacu, Onu, ILRL	Al. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu, <i>Istoria limbii române literare</i> , vol. I, ed. a II-a, București, 1971.

RRL	<i>Revue roumaine de linguistique</i> . București, I (1956) ș.u.
RS	<i>Romanoslavica</i> . București, vol. I (1958) ș.u.
Sala, Contribuții	M. Sala, <i>Contribuții la fonetica istorică a limbii române</i> , București, 1970.
SCL	<i>Studii și cercetări lingvistice</i> , București, I (1950) ș.u.
SCȘt	<i>Studii și cercetări științifice</i> . Iași, I (1950) ș.u.
SG	<i>Studii de gramatică</i> , vol. I—III, București, 1956—1961.
SLLF	<i>Studii de limbă literară și filologie</i> , vol. I—III, București, 1969—1974.
SMFC	<i>Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română</i> , vol. I—VI, București, 1959—1972.
TDRG	H. Tiktin, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch</i> , vol. I—III, București, 1903—1924.
Vasilii, Fonologia	Em. Vasilii, <i>Fonologia istorică a dialectelor daco-române</i> , București, 1968.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Deși este, fără îndoială, unul dintre cele mai interesante monumente ale vechii noastre literaturi, *Manuscrisul de la Ieud*, semnalat de Andrei Bîrseanu încă în 1921, nu a cunoscut pînă în prezent o ediție în adevăratul înțeles al cuvîntului. Este adevărat că Ion Bianu a înlesnit cercetătorilor, cîțiva ani după descoperirea lui, contactul cu textul, publicîndu-l în cadrul colecției *Texte de limbă din secolul XVI*, apărută sub egida Academiei Române¹. Filologul român s-a rezumat însă la redarea, în reproducere anastatică, a facsimilelor manuscrisului. Cele cîteva considerații asupra textului, care preced facsimilele, sînt departe de a înfățișa și, cu atît mai puțin, de a rezolva numeroasele probleme de ordin filologic și lingvistic ridicate de cercetarea manuscrisului. Reproduse pe cale fototipografică, clișeele ar fi trebuit să redea cu cea mai desăvîrșită fidelitate textele cuprinse în *Manuscrisul de la Ieud*. În mod neașteptat, lucrurile nu stau astfel. Afirmînd acest lucru, nu avem în vedere faptul că Bianu nu a reprodus decît textul propriu-zis al manuscrisului, nu și însemnările și desenele marginale. Cum ele nu prezintă nici o importanță pentru mai buna cunoaștere a epocii, locului și împrejurărilor în care a fost scris manuscrisul, omițerea lor nu trebuie reproșată editorului. Nu vom stărui nici asupra împrejurării că ediția în facsimile a lui Bianu nu redă numerotarea filelor codicelui, întrucît nici această omisiune nu are vreo importanță în problemele mai sus amintite (să se fi executat dubla numerotare a filelor după 1925?). Examinînd însă fila 184^v a manuscrisului, am observat că termenii *veselie*, de pe r. 9, și *cu adevăr*, de pe r. 12, sînt barați cu o linie care nu apare în reproducerea fototipografică a lui Bianu, după cum nu apare nici bararea slovelor *sta* de la sfîrșitul cuvîntului *aceastasta* (181^r/3). Avem a face cu reproducerea imperfectă a textului de către tipografi sau bararea celor trei cuvinte și a literelor din *aceastasta* s-a efectuat, după 1925, de un cititor care nu a înțeles să respecte integritatea textului? Din diverse motive, asupra cărora nu ne oprim aici, socotim întemeiată prima dintre cele două interpretări posibile. Este însă foarte probabil că adăugirea, cu creionul, a slovei *o* în cuvîntul *<n>oîrea* de pe f. 185^r/18 și a silabei *se* (cu litere latine) în cuvîntul *measerii* de pe f. 187^r/18 se datorește unui lector modern, care a putut interveni în text după 1925 (cele două adăugiri nu apar în ediția Bianu).

¹ *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. III. *Manuscrisul de la Ieud*: 1. *Scriptura domnului Hristos cătră oameni căsută în piatra din ceriu*. 2. *Învățătură la Paști*. 3. *Învățătură la cuminecătură*, București, 1925 (Academia Română, Secțiunea Literară).

Toate considerentele expuse în rîndurile de mai sus au subliniat, credem, în mod convingător, necesitatea alcătuirii unei ediții a *Manuscrisului de la Ieud*. Întocmai ca și lucrările similare, publicate în ultimii ani de Institutul de lingvistică din București, ediția noastră se compune dintr-un studiu filologic, unul lingvistic, textul *Manuscrisului de la Ieud* și un indice exhaustiv de cuvinte.

Propunîndu-ne să reproducem manuscrisul, am ales metoda transcrierii interpretative. În locul unei echivalări mecanice și (de ce n-am spune-o?) comode a slovelor prin semnele alfabetului latin, am preferat să stabilim, în măsura posibilului, valoarea semnelor folosite pentru scrierea textelor. Spre deosebire, însă, de alte încercări similare, noi n-am urmărit să stabilim care e limba (pronunțarea) scribului, ci ne-am străduit să descifrăm care este limba textului. Rostirea autorului intră numai într-un procent oarecare în limba textului, care, mai ales atunci cînd avem a face cu copii, reflectă și elemente de limbă inexistentă în epoca în care trăiește el sau existente în alte arii dialectale. Într-adevăr, orice text conține și grafii tradiționale, care nu mai corespund unei rostiri reale în epoca scrierii textului, dar care au acoperit cîndva realități fonetice indiscutabile. Textul nostru conține, de pildă, grafii cu κ și λ pentru a reda sunetul corespunzător celui dinții ϵ din cuvinte de tipul *lege*. Chiar dacă am ajuns la concluzia că scribul textului nostru cunoștea rostirea fără diftong, noi n-am extins-o și în cazurile cînd apare $\kappa(\lambda)$, a căror prezență se explică prin urmarea modelului (provenit din altă zonă dialectală) sau a tradiției (normei) literare. Procedînd în felul acesta, am evitat orice fel de uniformizări (modernizări) în fonetismele sau formele manuscrisului nostru. Am emendat numai grafiile care n-au avut niciodată un suport fonetic real. Operația reproducerei manuscrisului s-a redus pentru noi la a transpune un text, prezentînd anumite particularități de limbă, scris în alfabetul chirilic, în alfabetul latin și în ortografia actuală, cu respectarea tuturor particularităților de limbă ale textului și cu înlăturarea a tot ce e lipsit de valoare fonetică reală (în epoca scrierii textului sau într-o epocă anterioară) ².

O problemă aparte, plină de dificultăți, ridicată de textul nostru o constituie interpretarea unor grafii insolite, explicabile, după părerea noastră și a altor cercetători, prin originea străină (ucraineană) a scribului *Manuscrisului de la Ieud*. Din capul locului, ne-am ferit să acceptăm metoda comodă a „românizării” limbii manuscrisului, ceea ce ar fi dus, de fapt, la uniformizarea limbii și, într-un fel, chiar la reconstituirea prototipului. Ne-am străduit însă să deosebim particularitățile pur grafice ale copistului de cele avînd acoperire în modul particular în care el vorbea românește.

Intrucît am adoptat un sistem de transcriere interpretativă a grafiei chirilice, nu poate fi vorba să dăm aici un tablou de corespondențe între slovele chirilice ale textului și cele latine alese să le reproducă, eu atît mai mult cu cît, nu o dată, o slovă are două sau chiar trei valori fonetice. Amintim numai că ne-am străduit să evităm, în cursul transcrierii, semnele diacritice, deși, în principiu, ele pot fi puse la contribuție într-o tran-

² Vezi pe larg I. Gheție și Al. Mares, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974. p. 170-177.

scriere realizată după metoda interpretării. De aceea, slovele ϵ și η au fost redade prin c (e, i), respectiv prin g (e, i), indiferent de vocala următoare, iar slova κ (în cuvinte de tipul *lege*) a fost echivalată prin ea , deși poate că folosindu-l pe ϵ ($\acute{e}$) ne-am fi angajat mai puțin. Am scris, totuși, *cătenie* (= cetenie), *cătım* (= citim), pentru a evita grafiile rebarbativă *ceătenie*, *ceătım*. Nu am notat prin u posibilul element semivocalic din *noao*, scris, de regulă, *noaw*. Slova λ a fost notată prin ia la început de silabă (*iaste*) și prin ea în celelalte situații (*meargem*). Pron. pers. fem. 3 sg. la nom.-ac. a fost transcris însă ea , și nu ia (deși e redat prin λ). Menționăm în fine că diftongul ie , redat prin ϵ , a fost pretutindeni transcris prin ie , cu excepția pron. pers. *el* și a formelor verbale *era*, *eram* etc., în care, conform ortografiei actuale, ϵ a fost echivalat prin e (deci *el*, *era*, nu *iel*, *iera*) ³.

Reproducînd textul, ne-am ferit de orice încercare de restabilire, sub raport textologic, a versiunii corecte, coruptă de copiiști, chiar atunci cînd am avut prilejul de a cunoaște cu siguranță cuvîntul deformat în cursul transcrierilor succesive. Astfel, pe f. 184^v/4 stă scris *și ne agiunseră cărările lui Isus*, propoziție pe care am reproduș-o întocmai, în ciuda lipsei (parțiale) de sens, datorită substituiri, printr-o falsă analiză, a lui *neagiunse* (adj.) prin *ne agiunseră* (vb.). Pe f. 190^v/4 citim: *Domnul Dumnezeu Isus Hristos cînd <se>deu cu ucenicii săi la ceriul*. În acest pasaj, *cină* (*ciră*) a fost citit și transcris de copist *ceriul*, ceea ce schimbă înțelesul contextului (căci e vorba de cina cea de taină). Consecvenți punctului nostru de vedere, n-am înlocuit pe *ceriul* prin *cină* (*ciră*), dar am insistat asupra acestei erori în studiul filologic ce însoțește ediția. Cînd substituirea cuvintelor se explică printr-o confuzie grafică curentă, am intervenit restabilind forma normală. Astfel, ѣиѣи (181^v/5) a fost transcris *fiu*, intrucît e vorba de confuzia obișnuită dintre н și и , corectată în alte părți (desigur, grafia din text a fost menționată în note).

De regulă, literele suprascrise s-au dat în rînd fără a fi menționate. Au fost totuși notate, fiind culese cu caractere cursive, atunci cînd se aflau la sfîrșitul cuvîntului, fiind prin aceasta susceptibile de interpretări diverse. Într-adevăr, conform regulilor ortografice slavone, vocala următoare ultimei consoane dintr-un cuvînt nu se nota în cazul că aceasta

era suprascrisă. Prin urmare, ѣнѣ poate reproduce la fel de bine rîstirile *lupul* sau *lupulu*. Nedispuînd de mijloace pentru a stabili dacă în asemenea cazuri cuvintele se terminau în consoană sau în vocală, am notat cu caractere deosebite (cursive) slova suprascrisă (procedînd, în acest caz, la o transliterăție). Au fost trecute în această categorie nu numai cuvintele de origine latină, ci și cele de altă proveniență, la care $-u$ putea să se fi „extins” prin analogie. Ori de cîte ori slova suprascrisă se pretează unei singure interpretări, am consemnat această unică interpretare, fără a face vreo mențiune în aparatul ediției.

Cuvintele prescurtate au fost pretutindeni întregite, o listă a lor fiind reproducusă în capitolul de grafie al studiului lingvistic. Cum era normal într-un text reproducus prin metoda interpretativă, spiritele, accentele și ierical nu s-au reproducus. Punctuația este cea modernă.

³ Pentru toate chestiunile de amănunt ale interpretării grafiei *Manuscrisului de la Ieud*, a se vedea pe larg capitolele de grafie și de fonetică ale studiului lingvistic.

O mențiune aparte se cuvine a fi făcută în legătură cu grafiile „contaminate” de tipul *лестѣ* (183^r/16), *сѣмнѣ* (184^v/3), în care se reflectă scrierea a două slove, una existentă în original, iar cealaltă caracterizând deprinderile grafice ale scribului. În asemenea cazuri, am acceptat întotdeauna forma cu cea de a doua slovă (deci *este, sint*), întrucît e evident că scribul a revenit asupra celei dinții grafii, corectînd-o. Succesiunea de grafeme *касакаш* (182^v/15) a fost totuși interpretată *casa sa* [ei], pentru a conferi claritate contextului, deși e evident că scribul a procedat la o substituție mecanică, nejustificată, a adj. pos. *sa* prin pron. pers. cu valoare posesivă *ei*.

Un cuvînt despre modul cum au fost considerate intervențiile unor scribi care au avut în mînă textul și au făcut unele intervenții din dorința de a-l corecta. Cele cîteva cuvinte adăugate de ei au fost trecute în note. Intervențiile pe care le-au făcut pentru a restabili aspectul grafic normal al unor cuvinte scrise greșit de copistul manuscrisului au fost luate în considerație (cu mențiunea de rigoare în note) ori de cîte ori s-au soldat cu îndreptarea *reală* a erorilor. Cînd însă una dintre persoanele în discuție a vrut să corecteze (pe f. 189^v/11) forma *чюаш* (= ceriului) și a scris deasupra slovele *пс* (deci: *чюпаш*), noi n-am acceptat lecțiunea *ciurului*, care ar fi deformat înțelesul contextului, ci am transcris *с(er)иului*, menționînd în note grafia din original și intervenția mîinii străine.

În general, ținînd seama de caracterul particular al grafiei textului, a trebuit să emendăm destul de des. Intervenția noastră a fost justificată întotdeauna fie în note (în cazul unor grafii cu caracter mai mult sau mai puțin „excepțional”), fie în capitolul de fonetică (în cazul unor grafii „normale”).

În reproducerea textului, am notat prin două bare (//) începutul fiecărei file recto, iar printr-o bară (/) începutul fiecărei file verso. Numărul filei (recto sau verso) a fost notat marginal în dreptul barelor. Tot marginal au fost notați anii erei noastre corespunzători anilor de la zidire menționați în text. În cazul textelor nr. II și III am notat prin cifre arabe culesse cu caractere aldine și trecute în paranteze rotunde fiecare rînd, pentru a înlesni în felul acesta consultarea celui de al doilea aparat de note. La textul nr. I, în care fiecărui fragment slavon îi urmează unul românesc, am notat prin cifre arabe rîndul pe care începe fiecare dintre fragmentele românești (cifra e trecută, la umăr, înaintea primului cuvînt al fragmentului). Omisiunile (de slove și cuvinte) au fost marcate prin paranteze colțuroase (< >). Cuvintele repetate sau notate fără justificare au fost trecute în paranteze drepte ([ ]). Prin (...) am notat pasajele lacunare. Menționăm că nu am consemnat toate minusurile pe care le prezintă textele nr. II și III față de versiunile coresienne din care descind, ci numai pe acelea care fac textul greu inteligibil.

Aparatul critic care însoțește fiecare dintre texte cuprinde două secțiuni.

În prima dintre ele au fost consemnate grafiile eronate sau datorite manierei particulare a scribului de a reda în scris unele sunete românești. Tot aici au fost notate modificările operate de copist în cursul transcrierii textelor, precum și intervențiile făcute de alte persoane. În fine, am notat în această primă secțiune a aparatului critic alte lecțiuni posibile ale unor

grafii interpretate de noi într-un anumit fel. Cuvintele citate în note au fost transcrise în alfabetul chirilic (literele suprascrise fiind coborîte în rînd și subliniate).

Cea de a doua secțiune a aparatului critic se prezintă diferit la textul nr. I și, respectiv, la textele nr. II și III. În cazul ultimelor două texte, au fost notate în aparat diferențele pe care le prezintă față de textul stabilit de noi versiunile din *Cazania a II-a* coresiană și din *Codicele Todorescu* (notate în textul nr. II prin C și, respectiv, T; în cazul textului nr. III nu s-a folosit sigla C, întrucît comparația s-a făcut numai cu Coresi). Nu am notat diferențele de ordin ortografic, ci numai pe cele de ordin fonetic, morfologic și lexical. Am renunțat, de asemenea, să consemnăm diferențele rezultate din notarea sau nenotarea suprascrierii consoanelor finale. Ori de cîte ori versiunea din *Cazania a II-a* și din *Codicele Todorescu* prezintă aceeași formă, diferențiată prin prezența într-unul din texte a suprascrierii consoanei finale, am trecut în aparat numai forma fără suprascriere. Cuvintele din aparat au fost reproduse conform aceluiași principii de transcriere interpretativă ca și textele din *Manuscrisul de la Ieud*. Cifrele arabe culesse cu caractere aldine trimit la rîndurile textelor nr. II și III ale *Manuscrisului de la Ieud*. Prin litera A am notat diferențele pe care le prezintă textul de pe f. 188^r/1—16 față de textul de pe f. 188^r/16—188^v/11 (transcris a doua oară din neglijența copistului).

În cadrul aparatului au fost folosite următoarele abrevieri sau semne convenționale:

<i>ad.</i>	= adaugă
<i>om.</i>	= omite
<i>ante</i>	= înainte (de)
<i>post</i>	= după
] (lemma)	= cuvîntul (sau cuvintele) aflat(e) înaintea semnului sînt înlocuite prin cuvîntul (sau cuvintele) aflat(e) după acest semn.

Întrucît originalul textului nr. I nu ne este cunoscut, iar textul din *Codicele Sturdzan* reproduce o altă versiune a *Legendei duminicii*, prezentînd foarte numeroase deosebiri, am reprodus integral, în cel de al doilea aparat, textul din *Codicele Sturdzan*, folosindu-ne de aceleași criterii de transcriere interpretativă, ca și în cazul textelor din *Manuscrisul de la Ieud*.

Menționăm, în încheiere, că în ediția de față am reprodus numai partea românească a celui dinții text (*Legenda duminicii*). Raportul dintre versiunea slavonă și cea românească a fost examinat într-un capitol special al studiului filologic.

TEXTUL

Poslanie ga ba našego Is Xa sŭ nbse spa(d)šee vŭ Ier(s)li(m). 170^v

(...) ³dentru ceriu cǎdzu intru Ierusalim.

⁵Poveaste fu de demult intru sfinta ceatate ¹Ierusalimului, intru
atiția ai *vu lă(t)* 6000. ⁸Intiŭ cuvint feace și spuse di mare minune 491—492
¹¹ce fu intru ²sfinta besearecă, intru ²cetate Ierusalimulu(i).

¹⁵Ascultați, oameni iubitori la oameni, adineul și blindeațele ce
feace Dumnedzău derep lucru(re)le noastre cele / hitleani. ³Cǎdzu o piatră 170^v
mică și rece dentru ceriul intru Ierusalim ⁴și de greutatea ei nime nu
putea spuni. ⁷Intru dzilele, patriarhu Ierusalimului feace săbor și feace
rugă ⁹in tri dzile și in trei nopți ¹⁰și sfinta bdeanie ³. ¹²Și glas fu a patri-
arhului și piatra [și] o deșchise ¹⁴și află intr-insa scripturi.

¹⁷Vede/ți, hii omeneșt(i) ⁴, că intiŭ și a doa(o) oară ⁵tremișu 171^v
la voi scripturi și voi nu credzut, ²adecă și a treie tremeatere ⁶de la
tatu nostru nevăzut arătă voao ⁶ și nu crezut ⁶de ce invafaiu pre voi,
voi nu ⁷credzut, ¹⁰nice vă luat amente ⁸ de ce spuș voao ⁶.

¹¹Și voiu lăsa pre ⁹ voi limbi pogine și vor vărșa singele vostru ¹⁰.
¹⁵Și așa nu credzut, nice ascultat evanghelia mea cum greiește. ¹⁷Ceriu I 171^v
și pămîn/tul va treace, iară cuvintul miu nu va treace! ⁵Lăsa-voiu pre ¹¹
voi omei și geru greu și foameți și pară ¹² și lăcuste și găselniți și omor
oamenilor și dobitoacelor și de toate gadinele și broaște și cărăbuși ¹³.
¹⁶Și vor cădea de ceste seamne multe, ¹³derept sfinta dumeneacă, învierea
lui Iristos, și derep chinurile domnie-saile, derept venerea.

1 Scris : чамате. ◇ 2 Scris : шра. ◇ 3 Scris inițial сакна, apoi a modificat in а.
◇ 4 Scris : шмненш. ◇ 5 Scris : шрх. ◇ 6 Scris : сов. ◇ 7 Scris : ншш (хресшм). ◇ 8 Scris :
амтнме. ◇ 9 Scris : шрт. ◇ 10 Scris : шсшрш. ◇ 11 Scris : шрт. ◇ 12 Scris inițial шра, apoi al
doilea a modificat in ш. ◇ 13 Scris : шсршшш.

(I^v) Scriptura din ceriu a domnului nostru a lui Isus Hristos. Au lăsatŭ den ceriu la
Ierusalim cuvintŭ și spunerea cu frică mare. La ceatatea Ierusalimului, la scaunul sfînt, cǎdzu
o piatră den ceriu; mică era și in vedeaie însă nime nu o putea rădica. Adunară-să patriarșii
și călugării și preuții de stătura in trei dzile și in trei nopți spre rugă. Rugară Dumnedzău
și grăi glas din ceriu de dzisă așa: „Luati piatra!”. Deci o luo piatra patriarhu cel mare
de o desveace. Intr-insa află / (I^v) u carte. Căutară carte, cartea dzise așa:

„Vedeți, hii oamenilor, că ainte tremeș o carte la voi, iară voi nu o credzut. Tremeșu
și a doa(o) carte; iară nu-și vă incredzut cuvintului meu. Tremeș și a treia scriptură, multe
lucure și seamne lăsaŭ pre voi, e voi nu și vă incredzut și nu vă pocăiŭ neș cuvintul Inge-
rului meu n-ați ascultatŭ nece înțeleasetŭ! Ceriul și pămîntul se va schimba, iară cuvintul

- 172^v ¹⁶Și așa doară ¹ vă veți pocăi. // ¹⁵Și v-am dat voao ² griu și vin și unt și vă săturați ³ și iară mai mult rău început a face. ⁶Și gîndescu a piarde toți oamenii de pre ⁰ pominu, ⁸derept sînta dumeneacă și derept sîn(t)a venerea. ¹⁰Și iară mă milostivăscu ⁴ derep sînți mii apostoli și derep ingeri ¹³ și derep rugă preasfintei ⁵ maice. ¹⁵Aceaea mă roagă derep voi ¹⁶ și-mi întorș ⁶ minie despre voi. /
- 172^v ¹Văduole și săracii cură cătră voi plîngi(n)du, ³iară voi pri-nși nemiluți! ⁵Pomeatele a me<le> <au> dat voao ⁷ rod, ⁶iară voi săracilor ⁸ nu dați! ⁸Ce prentu răutațele voastre ele voi săca.
- ¹¹Înțelegeți ⁹, oameni nebuni, inimi oarbe, ¹⁴că limbile păgîne ce nu știu leagea încă după ¹⁰ leagea lor imblă!
- 173^r ¹⁶Bu dediu leagea mea și botedzul meu, // ¹iare voi nu ferit.
- ²Nu știți, oameni nebuni, ⁵că venerea zidiu ¹¹ om și feciu om, pre Adam, în chipul miu? ⁷Nu știți, răilor și făcători răi, ¹⁰că sînta dumeneacă binevesti ¹² arhanghel Gavriil cu bucurie a domului ¹³ născătoare intru Nazaret? ¹⁴Nu știți că sînta dumeneacă luiau butedzul intru Iordan?
- 173^v ¹⁷Nu știți că sînta / dumeneacă inviș den ¹⁴ morți, ²ca morții să invie cu mene? ⁴Cu<m> voi nu înțeleasetu legei mele și scripturilor mele, ⁷că sînta dumeneacă voi giudeca și vii și morți? ¹⁰Nu știți că venerea răstignire-mă ¹⁵, cu oțet și cu heare adepară-mă ¹⁴ și-mi ¹⁶ găvozdîră minule și-mi prigvozdîră picioarele ¹⁷ și cunună de spini ¹⁸ în capu-mi puseră, // ²cu sulite în coaste ¹⁹ mă impunseră-mă, derep voi și derep păcatele ²⁰ voastre?
- ⁶Deci cene nu va cinsti sînta veneri și o va lucra el în dzi, să ⁹lăcu-iască intru focul netrecut unde-s viermii neadurmiți și scrișcarea de dinți!
- 174^r ¹³Iare cine va cinsti ²¹ sînta veneri și o va posti curat ¹⁶acela om va ave viața netrecută / și lumina va merge aprinsă na<i>nte și la giudeț nu va veni!

1 Scris: доврж. ◇ 2 Scris: зов. ◇ 3 Scris: прк. ◇ 4 Scris inițial ме (...), apoi e modificat în и. ◇ 5 Scris: пркѣфѣмаин. ◇ 6 Scris: ꙗворша. ◇ 7 Scris: зов. ◇ 8 Scris: сарачашр. ◇ 9 Scris: ꙗчелуци. ◇ 10 Scris: джлж. ◇ 11 Scris inițial эндю, apoi e modificat în і. ◇ 12 Scris: вникѣсти. ◇ 13 Scris: дꙋинꙋаѣн. ◇ 14 Scris: дн. ◇ 15 Scris inițial ржѣстгнѣрѣма, apoi a modificat în ж. ◇ 16 Scris: шнмж. ◇ 17 Scris: пнчорѣл. ◇ 18 Scris: спннж. ◇ 19 Scris: коѣтѣ. ◇ 20 Scris inițial каѣмѣлѣ, apoi șters ма și scris пж deasupra rîndului: пжѣмѣлѣ. ◇ 21 Scris inițial чѣл, apoi adăugate deasupra rîndului slovele истн.

meu nu va trece în veacu. Că dereptu faptele voastre celea multele eu voi lăsa și voiu tremete ierni grele și geruri și foamete și lăcuste și omide și tuse rea, // (2^r) <derep>t ce nu aveți milă. Mișei plîngu după voi, e voi nu-i miluți! Pre Dzeu, simtu limbii cealea ce n-au leage, acealea încă dau milostenie e voi milostenie nu aveți!

Pre Dzeu, leamnelor vă dedu plod de rodescu: dereptu faptele voastre cealea realele iară le voiu seca și dereptu greșalele voastre cealea multele rîrlele și izvoarele voi seca și prin fărădeleagea voastră cealea multa. Înțeleagați nemindrilor nu cu semteți înțele/(2^r)pti! Dedu-vă leage, nece o dzisă de-ale meale nu feacetu și nu le țîrutu și nu le ascultat. Nu știți, neînțeleptilor, că în vererea mare ainte feciu omu, întie Adamu, de-l feciu în chipul meu? Nu știți, neînțeleptilor, că sînta dumeneacă mearse arhanghel Gavriil în cetatea Naza<re>tului de spusе ceii feate preacurate că va naște Hristos? Sînta dumeneacă mă bote-dzaiu la apa Iordanului cu sîntul Ioan și miru sîntu vă dediu voao leage, e voi scriptura nu țîn // (3^r)reți și nu ascultați!

Nu știți că sînta dumeneacă voi giudeca viii și morții? Nu știți că venerea mare eu mă răstigniu printru voi, cu sulita mă impunseră în coaste, cu trestie mă ucidea pre capu, e în mru și în picioare ei mi bătură găvoazde, e cu oțet și cu fiare mă adăpară, dereptu să lasu voao leage și mă <lă>saiu în ticală? Derept ce nu aleageți sînta dumeneacă și să aleageți sînta veneri, ce lucrati sînta dumeneacă? Pre Dzeu, am lăsatu voao șase<3> dzi/(3^r)le de lucru iară sînta dumeneacă să nu lucre, ce să să ceale de păcate cite au faptu înr-aceale șase dzile.

⁴Ce mă ¹ voi giura cu brațele mele ceale inalte ⁷ și cu curate olovire ce-mi umbreadză sînt creastetul miu; ¹⁰și iară mă voi giura cu scaunul ² miu cela înfricatul: ¹³iară de nu veți feri sînta dumeneacă și sînta veneri și nu veți cinsti praznicele mele ¹⁷am a trimeate pre ³ voi // heri cu doao ⁴ capete ² și șerpi cu doa<o> ⁵ arepi, ³de vor minca inimile muierilor voastre, ⁶derept sînta ⁶ dumeneacă și derept sînta venerea și derept sîntele ⁷ praznicele mele.

¹²Blăstămat să fie omul acela ce nu-ș va lasa lucru<re>le saile de simbătă ³ den a noaole ⁹ ceas, ce lucrează ¹⁰ ¹⁶pină luni în răsăritu soarelui! De nemică se nu se / atingă!

²Mi<e>rcuri și veneri să postească ¹¹ <in> numele miu.

⁴Aceaste grăiescu ¹² voao ¹³: ⁵lăpădați-vă [au] hiclesugurile ¹⁴ de la ¹⁵ inimile voastre ⁸ și vă lăsați lucrurile cealea reale! ⁹Iară ¹⁶ de nu le veți lăsa, ¹²asea ¹⁷ mă voi giura pre ¹⁸ ingerii mii și pre arhanghelii că nu voi ave a tremete cătenie ¹⁹ pre pămînt, ¹⁷ce voiu deșchide șapte ceriu- // ri ²⁰ și voi ploa spre ²¹ voi piatră ardzindu și u<n>crop, ⁴cîndu nime ^{176^v} nu va ș<t>i, să vădzu au fugi-veți ²² de supt minule mele?

⁷Și voi ave a face în luna lu făurar ll dzile întunerecu mare, ¹⁶de se vor giunghea soț cu soț intru tunerec. ¹²Și vo<in> avea a ploa în luna lu prier în șeptesprăzeace dzile, ¹⁵în loc de ploaie ²³, sînge și foc și spudză, ¹⁷ca să ²⁴ se / pustiască ²⁵ vile voastre. ²Și voi ave a lasa pre voi here ^{176^v} venenoase ²⁶ și vor ave capete de leu și arepi de vultur; ⁷în locul peanilor, pār muierescu. ⁹Și vor fi gătiți ²⁷ ca u<n> voinic spre razboiu și vor minca trupurele voastre. ¹³Și așa veți înceape a săpa gropile morților și veți

1 Scris inițial чѣл, apoi slovele лл modificate în и și adăugată slova ж: чѣ жж. ◇ 2 Scris: екалннѣл. ◇ 3 Scris: прк. ◇ 4 Scris: довр. ◇ 5 Scris: до. ◇ 6 Scris inițial еѣжѣма, apoi primul м modificate în ѣ. ◇ 7 Scris inițial еѣмѣлѣ, apoi м modificate în ѣ. ◇ 8 Scris: ежѣжѣмѣлѣ. ◇ 9 Scris: нѣвалѣ. ◇ 10 Scris: аѣрѣѣѣлѣ. ◇ 11 Scris: нѣѣѣѣѣѣѣлѣ. ◇ 12 Scris: грѣѣѣѣѣлѣ. ◇ 13 Scris: зов. ◇ 14 Scris: хѣлѣѣѣѣѣлѣ. ◇ 15 Scris: дѣ лѣ. ◇ 16 Scris inițial нѣл, apoi a modificate în ж. ◇ 17 Scris inițial аѣлѣ, apoi e modificate în ж. ◇ 18 Scris: прк. ◇ 19 Scris: чѣмѣлѣ. ◇ 20 Scris: чѣрѣѣѣлѣ. ◇ 21 Scris: еѣрѣлѣ. ◇ 22 Scris: ѣѣѣлѣ. ◇ 23 Scris: лѣѣлѣ. ◇ 24 еж omis inițial, apoi adăugat deasupra rîndului. ◇ 25 Scris: нѣѣѣлѣ-ѣѣѣѣѣѣѣлѣ. ◇ 26 Scris: вѣннѣѣѣлѣ. ◇ 27 Scris: грѣѣѣлѣ.

Iară cela ce va lucra sînta dumeneacă, acelaia se doseaște focul de veac, unde voru scrișca cu denție și în viermii ceia neadormiții. E cela ce va ținrea și va cesti și va posti cu curăție, acelaia se va da dulceța raiului. Și volu ședea în scaunul slavei mele și voi blăstăma cu mira mea celea înralta și cu scaunul meu cela sîntul. Ce voi nu veți țirea și nu ve // (4^r) și cinsti sînta dumeneacă și sînții miei ceia marii, e eu voi lăsa dereptu necredința voastră fieri iuți și șărpi cu cite doao capete și gurile lor de foc vor fi, de voru sugе trupurele voastre.

Și să fie blăstematu omul cela ce nu-ș va lăsa lucrul său simbătă denr al noaole ceas plnră luri demenreața de să meargă la besereacă cu toată fomeaia seara și demenreața [de să meargă la besereacă cu toată fomeaia seara și demenreața] și la leturghie, de să se roage cu frică // (4^r) cenreși cu greșalele sale. Iară miercurea și veneri să postiți și să le țînreți cu curăție și să slăviți în numele miu. Aceluia se va da dulceța raiului. Iară se nu le țînretu și scriptura sîntă să nu o ascultare, așa mi-agiute brațele meale și veșmintul miu cela <e> stă asupra nea și cumrura cealea sînta ce stă în capul miu cela preacuratul, altă tremetere nu voiu tremete la voi, ce voi deșchide ceriul de voi lăsa o ploaie de foc // (5^r) în lura lui prier a șapteasprădzeace dzi, de va arde plodul despre pămîntu totu.

Și voi tremete iară spre voi niște pasări cu capetele cl de bou și peanele lor vor fi ca o costiță de <mu>iarea despletită, de voru sugе singele den trupurele voastre, de veți fi ca o nește icoane. Și veți merge la murmîntele morților voștri de veți plînge și veți dzice: „Ieșiți, morți, de preimți și noi la voi, că nu putem răbda ceaste fieri iuți”, de veți vedea

177^r grăi: ¹⁶„Luată și pre ¹ noi, frații noștri, cea ce se(ți) morți den veaci, // ¹⁷că nu putem răbda de herile aceastea, că-su ² iuți foarte ³ de minia aceasta lui Hristos”.

⁵Și dzise Dumnedzeu: „Avea-voiu a-mi intoarce ³ fața mea de cătră voi, ⁸ca să nu audzu bocirea voastră ⁴ și plingerea ⁵”. ¹⁰Dzise Dumnedzeu: „De veți asculta graiurile meale ceale bune și scripturile meale cele dulce ¹³și învățăturile dreptății meale (...). ¹⁶Eu sint milostiv și-mi pare rău de ră<u>tățile oamenilor ⁶. / ¹⁷Făcători răi și menciunoși ⁷, ²invățători răi și hicleani, deșegubefilor rei, ⁵pi<e>rdzători la suflete, invațați de dracul spre toate reuțățile, ³fără lege și lege mea călcind și scripturile meale neascultind, ¹²curvarilor și urindu-vă ⁸ cu cumotrii-vă ¹³și frate la frate ^{178^r} purtindu menciuni ¹⁵și soț la soț, ¹⁶neascultătorilor ⁹ și înțelepților ¹⁰// spre rău, ²cum iubit intunerecul, iară lumina lăsat ¹¹ ⁴și vă grăbit la avuție, ³iară leagea mea ¹² lăsat ⁷ ¹⁰, cum nu cască pământul să vă inghiță, ⁹dereptu lucrurile voastre ceale hicleani ¹⁴de care răspunsu veți avea la dzuva ¹³ giudefului inai(n)tea me!

¹⁴Iară de nu vă veți lepăda de învățăturile dracului, ¹⁶avea-veți ^{178^v} blăstăm urmă ¹⁴ ¹⁸și feciorii voastre ¹⁵ / cerceta-mă-vor prespre toată ¹⁰ lumea ¹⁷ ³și vor minca iarbă ca și dobitoacele spre pământ ⁴întru sajiul său. ⁶Și așa mă voiu giura pre giudețul meu ¹⁸ și pre brațele mele ceale înalte ⁹că ¹⁹aceaste tremiere iaste de la tatul nevădzut. ¹²Deci cine nu va creade avea-va ²⁰ blăstăm urmă. ¹⁴Iare cine va creade aceeaștia trimiteri ¹⁷acela ²¹ ^{179^r} om, s-ară avea păcate pre desupra părului capului său, // gice Dumnedzeu, ierta-voiu păcatele toate. ⁴Iară cine nu ²² va creade multă scirbă ²³ va avea la dzua giudefului ⁵și casa lui să va intoarce în Sodom și Gomor ²⁴ ⁹și-i

1 Scris: прѣ. ◇ 2 Scris: нж сжѣ. ◇ 3 Scris: Пторче. ◇ 4 Scris: кошепрж. ◇ 5 Scris: налнпрѣ. ◇ 6 Scris: шменнапр. ◇ 7 Scris: мен'чешш. ◇ 8 Scris: сг'насжж. ◇ 9 Scris inițial иѣсжлпжторнаорѣ, apoi primul ж corectat în с. ◇ 10 Scris: Пнцелцнабрѣ. ◇ 11 Scris inițial ласат, apoi primul а modificat în ж. ◇ 12 Scris inițial ме, apoi е corectat în ж. ◇ 13 Scris: сека. ◇ 14 Scris inițial оураме, apoi е corectat în ж. ◇ 15 Scris: кошепрѣ. ◇ 16 Scris inițial шолта, apoi а modificat în ж. ◇ 17 Scris inițial аѣме, apoi е modificat în т. ◇ 18 Scris: маѣ. ◇ 19 Scris: ка. ◇ 20 Scris: акт еа. ◇ 21 Scris inițial ачма, apoi al doilea а corectat în е. ◇ 22 Cuvintul omis inițial, apoi scris deasupra rindului. ◇ 23 Scris: скрѣга. ◇ 24 Scris inițial седомпрж, apoi adăugat deasupra rindului м шн го.

atunce că e ținrutul meu / (5^r) tutindiri. Și voiu intoarce lumira soarelui de cătră voi, de va fi intunereacu, de vă veți giunghea aden voi. Și voiu tremate glas din ceriu cu minie și-m voiu intoarce fața de cătră voi, să nu audzu plingerile voastre. Pren ce nu cinstiți sfința dume-recă și sfinții miei?

Pocăți-vă păgubitorilor, că voi nu iubiți lumina, ce iubiți intunereacu! Făcători răi, ce nu căutați cum faceți? Curvarilor, strimblor, clevețitelor, glurătorilor struubi, // (6^r) voi cindu lucrați e voi vă lăudați! Nu vă preceapeți: unde nu voiu lăsa eu roaș pre pământ, voi nu veți avea ce seceș și veți muri toți de foame! Sece-voiu riurele și voiu sece marea cu toată apa, de o voiu intoarce cătră ceriu. Nu veți și despre pământ încătru veți scăpa de fața mea. Mișelilor, slabilor, leaneșilor și imputiților, mulțescu-să faptele voastre de nu le pociu răbda! Ce nu cinstiți sfința dume-recă și prazdnicele meale și posturile să le tireți cu / (6^r) milostenie și cu lacrimi și cu frică și cu rugăciure? Mișelii miluiți, slăbindzi sătu-rați-i și setoși adăpați-i și lingedzi căutați și călătorii făgăduți la casele voastre de-i răpăusați!

Faceți pамет lui Dumnedzeu și sfinților cu dragoste și cu iboste și cu yeselle. După acea, dereptu morți-vă și dereptu părinți-vă, curăți la besereacă, luați amente sfința scriptură. Și vaide de omul cela ce duce prescurea la besereacă cu uritu // (7^r) sau imputat cu altu! Ainte du-te de te iartă cu însuși și vă lăsați greșalele uru! aialtu, atunce du prescurea la be-searecă și alămojna. Și vaide de prentulu cela ce nu-i dos<to>inic și cintă leturghie, cum

voiu da sufletul lui ingerilor hicleanului ¹ și aceia cu nusul ² vor ³ lăcu în focul netrecut, ¹³unde iaste gătat dracilor ⁴ și ingirilor ⁵ lui. ¹⁵Grăiescu voao ⁶: ¹⁶mai leșne iaste funea corabiei a treace pre urechile acului / și ^{179^r} mai iușor va hi sodomleanilor ⁷ și gomoreanilor ⁸ la dzua giudeț<ul>ui decit omului acela!

⁷Și cine nu o va priimi aceasta trimitire și scriptură cu osirdie și va zici că-i menciună și nu-i adevor ⁹ multă scirbă ¹⁰ va avea omul acela! ¹³O, amar aceluia ce [va] ocareaște pre popa sau pre ¹¹ calugheru! ¹⁶O, amar celuia ce greiaște ¹² în besereacă ¹³! // ²Nu ¹⁴ ocareaște ¹⁵ pre popa, ce pre ¹⁶ besereca lui Dumnedzeu. ⁴O, <a>mar celui om ce greiește nederept ¹⁷! ⁶O, amar celuia om ce sfădește vicin cu vecin ⁹sau frate cu frate sau hie pre cini! ¹⁰O, vai de omul cela ce-și dă argintul seu în camătă, ¹³ce dă al său iară să ia ¹⁵și acela să va chi<e>ma cristin! ¹⁷O, <a>mar celuia giudeț ce giudecă săracii nederept! / ¹⁰O, amar menciunosului! ²⁰O, amar celuia ce curveaști în mănăstire! ⁴O, amar celuia ¹⁸ ce-și dă ¹⁹ peanigii săi întru aslam ⁷și cu tării sa mearge la sfința beserecă! ⁸Acela urmadză blăstămul ²⁰! ¹⁶Blăstemat acela popă ce nu ²¹ va priimi aceasta tremere cu osirdie! ¹⁴Blăstemat acela preut ²² ce nu va vre să o proci-tească ²³ inai(n)tea săborului ¹⁷sau va cuperi vre<un> ²⁴ cuvint de rușinea sa! //

²⁵Blagoslovit se fie acela preut ce o va scrie aceasta ²⁵ scriptura și o ^{181^r} va tremite ²⁶ într-alt locu și o va da derept păcatele sale! ⁶De șeptedzeci de ori da-i-voiu lui mai mult! ⁹Să ară avea păcate pre ²⁷ desupra părului

1 Scris inițial, probabil, Хиклеануи, apoi о modificat în с. ◇ 2 Scris inițial нснск, apoi а modificat în с și adăugat а la sfârșitul cuvintului și un а deasupra rindului. ◇ 3 Scris: сѣр. ◇ 4 Scris: драчнабрѣ. ◇ 5 Scris: аирнабрѣ. ◇ 6 Scris: вош. ◇ 7 Scris: седомлѣнабрѣ. ◇ 8 Scris: гоуѣрѣниаорѣ. ◇ 9 Scris: адѣвѣра. ◇ 10 Scris: скрѣжж. ◇ 11 Scris: прѣ. ◇ 12 Scris: грѣлѣце. ◇ 13 Scris inițial веѣрека, apoi а corectat în ж. ◇ 14 Scris: не. ◇ 15 Scris: оукарлѣце. ◇ 16 Scris: прѣ. ◇ 17 Scris: недрѣп'тъ. ◇ 18 Scris: члѣвнѣ. ◇ 19 Scris inițial да, apoi а modificat în ж. ◇ 20 Scris: вѣжѣжмод. ◇ 21 Scris: но. ◇ 22 Scris: прѣсѣмѣ. ◇ 23 Scris: прочтѣскж. ◇ 24 În text сри; altă interpretare posibilă: врлп. ◇ 25 Scris inițial ачѣстѣста, apoi tăiat сѣ de la sfârșitul cuvintului. ◇ 26 Scris inițial прѣмѣте, apoi al doilea е modificat în н. ◇ 27 Scris: прѣ.

nu se pocăiaște ce să lasă focului de veacu! Pre Dzeu, slujescu cu elu ingeri încă cu frică! Și vaide de omul cela ce dă auru și argintu în mită! Și vaide de omul cela nemilostivul! Și vaide / (7^r) de căsătoriu cela ce nu-ș va deștepta fomeaia din casă sfința dume-recă de noapte să meargă la besereacă!

Și vaide de cela ce nu-ș va lăsa greșalele sale și nu să va pocăi! Și vaide de omul cela ce nu-ș va da răpăusu sfința dume-recă: au are deatoriu sau slujnică, de nu-l va lăsa să ră<pa>use, ce-lu nevoiața să lucre sau să-i plătoasă deatoriu sfința dume-recă! Și vaide de cela om ce nu-ș va lăsa dobitocul să răpăuse // (8^r) sfința dume-recă și să meargă omul la besereacă cu toată fomeaia să se roage cu frică și cu grije! Și vaide de omul cela ce ride în besereacă! O, vaide de omul cela ce va sparge acest cuvintu, de nu-l va priimi la senre! Să fie blăstemat la dzua de giudețu cu dedevă<ru>! Așa mi-agiute maica mea cea preacurată și serafimii miei cea cu cîte șase arepi de focu și heruvimii miei cea cu vedeare multă și sfințu! / (8^r) mieu Ion! Că această carte e scrisă de tatăl meu cela nevădzutu den ceriu.

Și iară omul cela ce să va afla de va dzice că nu e de Dumnedzeu faptă, ce va dzice că-i de minră de om despre pământ, acela să fie blăstemat la dzua de giudețu și să se spargă ca Sodomul și ca Gomorul și să fie datu sufletul lui în minrile dracului de-lu voru duce în focul cela nestinsul în gotovirea dracului și ingerilor lui! Și ce// (9^r) la ce nu va asculta acest cuvintu cu frică și cu îndrăznire și cu grije, mai bire să nu fie născu acela om!

capului¹ său, ¹¹lăsa-te-i vor² fi lui și iertate vor fi lui!" ¹⁴Grăia(ște) Dumnedzău: „Ferecît de omul cela ce o va cumpera și-m va da drept păcatele sale!" ¹⁷Grăiaște Dumnedzeu: „Toate pacatele i să vor ierta!" /

181^v „²⁰O, amar acelu(i) fecior ce-și amărărește părintele său! ⁴O, amar popei ce nu-și învață fiii³ cei de ispoveadă! ⁶Fericii cela ce învațe⁵ oamenii! ⁸Nu știți, fii(i) mii, că eu vă lucredzu, iară vo(i) vă lăudați? ¹¹Nu știți, oameni nebuni, ¹³de nu voui da eu ploaie⁶, dară ce veți avea a secera? ¹⁵C(ă) eu marea și apele⁷ voui seca! ¹⁷Nu știți, răilor și făcători rei⁸,

182^r ¹⁸că eu sîn // t în toate dzile? ²⁰Cumu⁹ vă gîndiți a vă inchina și a [a] fugi de la mene? ⁵Sau cine vă va pre voi mîntui de la mene¹⁰? ⁸O, amar celuia om ce are avuție și nu face pamete svenților! ¹⁰O, (a)mar ceei proscorniți ce-și frămînta prescurile cu¹¹ minie! ¹⁵O, amar aceluia popă ce cîntă liturghie cu minie și poartă sfînta priceaștenie și se priceaștu-iaște! / ¹⁰O, cum nu se pălesc¹² usnele lu(i) și nu arde limba lui, ⁴că nu cîntă însuși popa leturghie, ce și ingerii cu nusul¹³ și să roagă¹⁴ drept păcatele sale și derept păcatele oamenilor! ⁹Deci¹⁵ cine să va afla se iubasca pre Dumnedzeu ¹¹și flămîndzii¹⁶ a-i sătura și sătoșii¹⁷ a-i adăpa ¹³și golii va îmbraca și nemearnicii va duce în casa sa [ei] ¹⁶și pre aceia

183^r eu voui sătura de bunetate raiului // și va¹⁸ fi împreună cu ingerii mii. ⁴O, amar aceluia om ce nu-ș deșteaptă feciorii¹⁹ săi de demineață la sfînta dumeneacă, nici-i duce la sfînta besea(re)că! ¹⁰O, amar celuia om ce-ș ceartă²⁰ datorîa (în) sfîntă dumeneacă și nu lasă în răpaos mișelul! ¹⁴O, amar celuia om ce nu va²¹ creade acestei trimeatere și scripturi ¹⁶și va dzice că nu este²² de la Dumnedzeu, ¹⁸multe scîrbă²³ va avea / ¹⁴la dzua giudețului!"

³Aceasta scriptură²⁴ și trimeatere nu iaste den gîndu, ce iaste de la nevădzutul părinte și <de> la fiiul și de la sfîntul duh.

⁶Azî patriarxii Erusalî(m)skyi Osianî.

1 Scris : капелън. ◇ 2 Scris : вѣрѣ. ◇ 3 Scris : фѣнѣ. ◇ 4 Scris inițial непокѣ, apoi adăugat deasupra rîndului д.ж. ◇ 5 Scris : Флацѣ. ◇ 6 Scris : плаос. ◇ 7 Scris : алжас. ◇ 8 Scris : рѣм. ◇ 9 Scris : кѣжѣмѣ. ◇ 10 Scris : мѣне. ◇ 11 Scris : ко. ◇ 12 Scris : пѣжаскѣ. ◇ 13 Scris : нѣжасѣ. ◇ 14 Scris : гогѣ. ◇ 15 Scris : дѣнѣ. ◇ 16 Scris : фѣжѣжѣнѣ. ◇ 17 Scris : сотѣшѣнѣ. ◇ 18 Scris : заа. ◇ 19 Scris : фѣчѣрѣнѣ. ◇ 20 Scris : черѣжѣ. ◇ 21 Scris : вѣж. ◇ 22 Scris : мѣсте. ◇ 23 Scris : скѣрѣжѣ. ◇ 24 Scris : скѣрѣшѣшѣжѣ.

Și ceastă carte să o cetească săva preul, săva diac, între oameni și să învețe și să o treimeată de la unrii alalți și pre la cetăți și pre la domni, fără frică și fără grije, și să o treimeată în totată lumea. Rutesu vo(ăo) aceia ce voru asculta și voru priimi ceastă carte o (a)u tremesu patriarhul de la Irsalim pre un călugăru ce-lu chema Melintie, scriptură sfîntă a domnului nostru a lui Isus Hristos.

Oare cărtulariu va fi, oare va fi vlădicu, oare va fi preutu, oare diac, cela ce nu va povesti și nu va spunre tutindire, acela să fie blăstămat de domnul nostru din ceriu și de 318 de oteți dentru Necheiu; // (10^v) iară cela ce va spunre și cela ce va creade, de va priimi la sinre, bunrătate va fi de la tatălu și de la fiiul Isus Hristos întru vecie de veac cu dedevăr.

II

(8) Poučenie v ne(d)le Pasxy

183^v

Învăță(9)tura întru sfînta¹ și (10) marea dumineca Paștilor (scrisă e de (11) sfîntul Ioan Zlatoust)

Astădzi e dzi de (12) bucurie și de veselie, fraților, dzua ve(13)seliei și a ispășeniei, dzua lumiriei (14) și scurățirei, dzua pacelor și impa-(15)căriei², dzua ce iară [ce] va să fie noire sufle(16)telor noastre, dzua adeverită, mare și (17) lumirată. Acesta e praznicelor praz(18)nic, aceasta³ dzi iaste⁴ cinstită // (1) și sfînta a purtătorului de lumiră, (2) dzua a învierii lui Hristos. Într-această dzi rădi(3)că pre⁵ noi Hristos, carii eram aruncați⁶ în păca(4)te. Într-astă dzi raiul deschise-se de ne în(5)dulcim noi de cel pom a vieții, cela ce iaste (6) curat și de viață făcător, al său trup (7) și singe, ce pentru do(m)nul curățîmu-ne și (8) ne lumirăm și ne spășim și se ne noim. Și⁷ (9) de grei⁸ Dumnedzău⁹ (...) Și derept aceeaa rog (10) voi, fii omenști, să vă socotiți su(11)fletele voastre de la sfînta pravila, (12) se gustați de trupul lui Hristos și de singe(13)le său să beați. Că cire mărincă¹⁰ și (14) bea nedostoinic păcat¹¹ amar mărîncă(15)că și bea. Ce socotiți să nu osîndiți tru(16)pu și singele¹² domnului nostru lui Isus Hristos.

1 Scris : стѣта. ◇ 2 Scris : Флакацѣрѣнѣ. ◇ 3 Scris : ачѣста. ◇ 4 Scris : непокѣ. ◇ 5 Scris : прѣж. ◇ 6 Scris : Фрѣжѣкацѣ. ◇ 7 Scris inițial шѣ, apoi ɛ modificat în н. ◇ 8 Scris : грѣжѣнѣ. ◇ 9 Scris inițial дѣжѣнѣшѣ, apoi ɛ adăugat deasupra rîndului. ◇ 10 Scris : мѣжѣжѣнѣнѣ. ◇ 11 Scris : пѣжѣжѣнѣ. ◇ 12 ɥ provine dintr-un ɥ modificat.

183^v 8 vŭ C post v ad. stuju velikuju C nedělju C 8-9 Învățătură C 11 Ion C post Zlatoust ad. slo(v) 12 C Astăzi C zi C 12 ziua C 13 a om. C ispășeniei] spășeniei C ziua C lumineei C 14 post și ad. a scurățirei] curăției C ziua C post și ad. a C 14-15 împăcării C 15 ziua C [ce] om. C post fie ad. și C noire] Innoirea C 16 ziua C 17 luminată C post lumirată ad. și minunată C 17-18 post praznic ad. și sărbătoare C 18 dzi om. C 184^r 1 sfîntă C lumina C 2 ziua C a om. C lu C zi C 3 carel C 3-4 post păcate ad. într-această zi Invie pre noi carei eram morți în păcate C 4 Într-astă] Într-această C zi C deschise-se] deschise C de] să C 5 al C 6 făcătoriu C său] lui C 7 singe C do(m)nu] el C 8 lumina C spășim] sfîntim C se om. C noim] Innoim C 8-9 Și de grei Dumnedzău om. C 9 Și om. C rog] rogu-mă C 10 voi] voao C fii omenști] fraților C 10-11 să vă socotiți sufletele voastre] să-ș ispitească toți sine C 11 de la sfînta pravila om. C 12 se gustați de om. C ante trupul ad. și așa C lu C post Hristos ad. să mărînce C de] den C 13 său] lui C bea C cine C mărîncă C 14 nedostoinic C post nedostoinic ad. fiind C amar om. C ante mărîncă ad. lui-ș C 14-15 mărîncă C 15 ce socotiți om. C osîndească C 16 lui om. C

184^v (17) Însă cîri va spune tăriile lui Isus, audzi(18)te vor fi toate laudele? Și se spure / (1) acum cumu se cade burătăte acestii dzi(2)le și a cînta și a slăvi puterie(i) sale? Că (3) neispi<ti>te sint¹ judecările aceste² (4) și ne agiunseră cărările lui Isus. Ieri eram in(5)turecaș, iară <a>stădzi sām lumiraș. Ieri intru (6) suspin³ eram și in plîngeri, iară astădzi (7) sām intru veselie și in bucurie. Ieri era(8)m intru pușin suflet, iară astădzi sām intru⁴ (9) dulce suflet. Și adevăr nespun (10) iaste, fraților, măriia⁵ și burăta(11)tea acestii dzi! Că nime nu poate spure⁶ (12) darul acestii taine. Că nu se (13) poate spure cu adevăr mulțimea marie(i) (14) lui Hristos și ce e cătră noi dragoste și (15) mila sa și ieșirea. Că izbăvire dat-au (16) Hristos pre sire pentru noi, pentru toș și ne-au (17) adus pre⁷ noi den⁸ moarte⁹ la înviere (18) și den tunerec la lumiră¹⁰ // (1) și din robie la scumpărare și din¹¹ (2) vrajbă la dragoste.

185^v Că ne-au scumpărat (3) pre¹² noi din blăstemul păcatelor¹³, ce-au (4) fost prentu¹⁴ noi blăstem (...). ce [se] slobodzi¹⁵, să (5) nu mai fim in muncă la dereptate¹⁶, ce nu iu(6)bitori de lume, ce de Dumnedzău iubitori, (7) ce de acum nu după trup se îmblăm, ce du(8)pă suflet. Că dzise Pavel apostol că „cîre (9) îmblă după trup, truște se grijea(10)ște, iară cîre se <gri>jeaște¹⁷ numai după (11) trup, amar fi-va¹⁸”. Că au¹⁹ dat noao Hristos sufle(12)teaste să prăznuim și sufleteaște a im(13)bla. Că <a>u dat noao¹⁹ prea <cu> cuvîntă și cu (14) dereptate²⁰

1 Scris: сѣмнѣ. 2 Scris inițial ѡсѣмѣ, apoi e modificat in a. 3 Altă lecțiune posibilă: *suspint*. 4 După *intru*, urmează cuvîntul *veselie*, barat cu o linie. 5 Scris inițial *мѣрѣ*, apoi e modificat in a. 6 După *spure*, urmează cuvintele cu *adever*, barate cu o linie. 7 Scris: *нѣт*. 8 Scris: *дѣтѣ*. 9 Scris: *моѣмѣ*. 10 După *lumiră*, sint șterse literele *ши дѣ*. 11 *n* provine dintr-un e modificat. 12 Scris: *нѣт*. 13 Scris: *мѣрѣ*. 14 Scris: *нѣтѣ*. 15 Scris inițial *нѣтѣ*, apoi e adăugat deasupra rîndului. 16 Scris inițial *нѣтѣ*, apoi slovele *дѣ* adăugate deasupra rîndului. 17 Scris: *нѣтѣ*. 18 Scris inițial *нѣтѣ*, apoi e adăugat deasupra rîndului. 19 Scris: *нѣтѣ*. 20 Scris: *дѣрѣтѣ*.

17 cine C lui om. C Isus] domnului C 17-18 auzite C 18 vor fi] face-va C post laudele ad. lui C Și se om. C ante spure ad. Sau cine ară putea C spune C 184^v 1 acum om. C cumu se cade] de destul și a arăta cumu se-ară cădea C bunătatea C 1-2 zile C 2 post a² ad. se C slăvi] mira C puteriei C sale] acestuia și mării CT 3 neispite C <stn>tu T judecările] giudecătorile T aceste] domnului nostru CT 4 ne agiunseră] neajunse C, neajunse T Isus om. CT 4-5 intunecați CT 5 astăzi C, astăzi T sām om. CT luminați C, luminaș T 6 suspini CT eram om. CT pl<n>geri T astăzi C 7 sām om. CT 8 intru] in CT pușin] neșchit C, neșchit T astăzi C sām om. CT 9 dulce suflet] suflet dulce CT Și] Că CT adevăr CT 10-11 bunătatea C, bunătate T 11 zi C nimea C spune CT 12 post Că ad, încă CT 13 spune CT adevăr] adevăr] T mulțimea] prealmulțimea CT mării CT 14 lu C Hristos] Dumnezeu C, Dumnedzău T 15 sa] lui CT 16 sine CT toți C 17 înviere] viață CT 18 den] de T tunerec] untunerec C, untunerec T lumina CT 185^v 1 den² CT 2 scu(m)părat T 3 den CT ce au T 4 pentru CT blăstemul CT post blăstem ad. ca (că T) să fim feciori, ca de acum să nu mai fim robi CT [se] om. CT slobodzi C post slobodzi ad. și CT 5 post fim ad. de acum CT la dereptate om. CT post ce ad. fără de muncă de acum CT 6 Dumnezeu C, Dumnedzeu T 7 ce] și CT se om. CT imblînd CT 8 suflet] duh CT zice C, dzice T cine CT 9 truște CT să T 9-10 grijaște C 10 cine CT se <gri>jeaște] imblă CT numai om. CT 11 trup, amar fi-va] duh, de duhu se(să T) grijaște CT Că au] ș-au C, și au T Hristos om. CT 12 să prăznuim și sufleteaște om. T 13 c-au CT cu¹ C 14 dreptate T

a lăcui, cu dragoste (15) și cu împreurare¹, cu blindeașe și cu (16) pace și cu lungă răbdare și cu dul(17)ceață², că ne-au sfințit și ne-au proslăvit (18) pre noi Duhul sfînt și in <no>irea³ vieție(i) să im/(1)blăm. 185^v

Dară noi ce vrem da lui Dumnedzău? Ră(2)spunse David proroc: „de tot de ce au dat noao, (3) ce vrem da noi cu⁴ dostoinicie frîmșeție(4) i lui Hristos? Ce vrem da noi improtivă preamul(5)titului darului și dulceției lui Hristos?” (6) Ce lui Dumnedzeu să mulțemim și să-l pro(7)slăvim pentru aceste miloste mare <ce> are Hristos (8) spre noi. Să-i mulțemim și să cădem domnu(9)lui⁵, să⁶ ne închirăm⁷ și să-i aducem sfinție(i) sa(10)le in loc de mir darure⁸ de ci(n)tare cu fri(11)că și cu bură mindrie. Că iubitori (...) (12) Dumnedzeu (...) că mai sărăcești și mai mici (13) simt darure⁹ noastre.

Derept-acea să in(14)tim și no(i); fraților, pre cela ce au¹⁰ iubit (15) noi cu dulcețe¹¹ și să murim și noi prentu(16)tru cela ce au murit pentru noi și merge(m) (17) după sfința învațătură¹² și curățim (18) pre¹³ noi de toate spurcăciurile tru/(1)ului și a sufletului și să aducem (2) Dumnedzeului nostru lucru(re)le bune¹⁴: cre(3)dința, dragoste, nedeajdea, răbdarea, in(4)fringerea inimiei, milcomire și (5) lacrimi și ougete curate și omo(6)rîre acestor trupure de p(ă)mînt¹⁵. De cur(7)vie și de toate lucrurile necurate, de (8) poște reale să ne ferim.

186^v Ce să lucrăm lui Dum(9)nezeu <cu> înțelepție și cu¹⁶ bure slujbă, (10) cu răbdare și cu rugăciure și să luom (11) intru sirul nostru dragoste adeveri(12)tă <lui> Dumnedzeu, adeveratoriului nostru. (13) Și să¹⁷

1 Scris: *ѡгъсѣрѣ*. 2 *ж* provine dintr-o slovă modificată, probabil *ж*. 3 Scris: *нѣтѣ*. 4 Scris: *нѣтѣ*. 5 Scris: *дѣмѣ*. 6 Scris inițial *нѣтѣ*, apoi e modificat in a. 7 Slovele *ж* provin din modificarea unor slove scrise anterior (probabil *нѣтѣ*). 8 Scris inițial *дѣрѣ*, apoi slovele *нѣ* adăugate deasupra rîndului. 9 Scris: *дѣрѣ*. 10 Scris: *нѣтѣ*, a fiind scris deasupra primului *нѣ*, iar ultima slovă provenind probabil dintr-un *нѣтѣ* modificat. 11 Scris: *дѣрѣ*. 12 Scris: *нѣтѣ*. 13 Scris: *нѣтѣ*. 14 Scris: *нѣтѣ*. 15 Scris: *нѣтѣ*; altă lecțiune posibilă: *pă<ml>nt*. 16 *ж* provine dintr-o altă slovă modificată (probabil un *ж*). 17 Scris inițial *нѣтѣ*, apoi e modificat in a.

15 împreunare CT 16 și om. CT cu] că T 17 svințit T proslăvit CT 18 post noi ad. cu CT și] ca CT noirea C, noire T vieției CT 185^v 1 lu C Dumnezeu C, Dumnedzeu T 1-2 Răspunse David proroc om. CT 2 toate CT post de² ad. aceste] CT ce-au CT post dat ad. el CT 3 văm CT dostoinicie CT 4 lu CT Hristos] Dumnezeu C, Dumnedzeu T ante Ce ad. și slăvitei împărăției lui CT văm CT post improtivă ad. și toca CT 4-5 preamulțitului] prealmulțitului CT 5 post darului ad. lui CT Hristos om. CT 6 lu C Dumnezeu C post mulțemim ad. iubitorilor să-i mulțemim și CT 7 aceste] acea C aceste om. T ce CT Hristos] el CT 9 post lui ad. și CT închinăm CT post închirăm ad. lui CT 9-10 sfinție(i) sale] lui CT 10 daruri C cîntare C ci(n)tare] carte T 11 bună CT iubitoriu C, iubitor T post iubitori ad. de oameni iaste și bun și dulce despuitoriu (despoitoru) T CT 12 Dumnezeu C post Dumnedzeu ad. și toate le priimește macară (să să T) și CT că] ca CT 13 ante simt ad. să C sint C, sintu T darurile CT Derept aceea C, Dereptu acea T 14 noi CT ce-au C cele T post iubit ad. pre T 15 dulceță CT 15-16 pentru C, Dereptu acea T 16 cela] acela T ce-au CT printru T post noi ad. in cînste CT post și ad. să CT meargem CT 17 după CT învățătura CT post învățătura ad. lui CT și] să CT 18 spurcăciune C, spurcăciunele T 186^v 1 ale C 2 Dumnezeului C Dumnedzeului] domnului T lucrure CT 3 dragoste CT nădejdea C, nădejda T 4 inimiei CT milcomire] milcuire C, milcuirea T 5 ouget CT curat CT 5-6 omorice CT 6 acestui CT trup CT pămînt C, pămîntu T 7 lucrurile T 8 pohte C, pohti T rele T post reale ad. și de camete CT să ne ferim om. CT Ce om. CT lu C 8-9 Dumnezeu C, D<u>me-ne(dze)u T 9 cu CT bună CT 10 răbdarea T rugăciune CT 11 siml CT dragoste C 11-12 adevărită <lui> adevăritului CT 12 Dumnezeu C adevăritoriului] spășitoriu CT

Derep aceea, fraților, să (3) ne dezlegăm toate vrajbele urul de la (4) alalt și pizma cea rea și se iertam (5) toți pentru înviere. Și să gicem celora (6) ce pre noi nu iubăsc <că> frații noștri si<m>t¹ (7) și cu dragoste să viem. Că Hristos pacea noastră² (8) iaste, cela ce au împăcat cerul³ cu⁴ pămînt(9)ul și păreții⁵ cei [cei] cetăți⁶ de vraj(10)bă spart-au cu trupul său. Pace da(11)t-au apostolilor săi și ucenicilor (12) săi și pre-nșii⁷ și pre noi feciori (13) ne-au fapt. Că dzise Hristos: „îndrăzniți, că (14) eu biruii lumea și tot țirutul lu(15)miei”. Și de diavolul spăsi-ne pre noi Hristos (16) domnul nostru⁸ [din moarte⁹. Derep aceea, (17) f<r>așilor, se ne dezlegăm toate vrajbele (18) urul de la alalt și pizma cea¹⁰ re și¹¹ să¹² ier / (1)tam toți pentru înviere. Și să gicem¹³ celora (2) ce pre¹⁴ noi nu¹⁵ iubăsc <că> frații noștri si<m>t¹⁶ și (3) cu dragoste să viem. Că Hristos pacea noastră¹⁷ iaste (4), ce au împăcat cerul cu pămîntul și păre(5)ții cei cetăți¹⁸ de vrajbă¹⁹ spart-au cu (6) trupul său. Pace dat-au apostolilor săi și (7) ucenicilor săi și pre-nșii²⁰ și pre (8) noi feciori ne-au fapt²¹. Că dzise Hristos: „îndrăz(9)niți, că eu biruii lume și tot țirutul (10) lumiei. Și de diavolul spăsi-ne pre noi Hristos, (11) domnul nostru] și <di>n iadul scosu-ne-au și <a>u (12) izbăvit din silnicia²² diavolului²³. Amă(13)ri-se iadul că gustă²⁴ și cinstit sfintul (14) trup a domnu<lu>i Hristos. Cum dzise și Isaia proroc: (15) „amări-se amu iadul derep ce se deșertă²⁵; (16) amări-se amu că legat²⁶ fu, că priimi (17) trup și Dumnezeu află; și priimi (18) ce vădzu și vădzu

1 Scris: *сѣт*; altă lectiune posibilă: *си<n>т*. ◇ 2 Scris: *нестрѣх*. ◇ 3 Scris inițial *рѣд*, apoi slovele *ce* adăugate deasupra rîndului; *p* provine dintr-un *ч* modificat. ◇ 4 Scris: *ка*. ◇ 5 Scris: *аггелѣ*. ◇ 6 Scris: *гѣмѣцѣ*. ◇ 7 Scris: *аггелѣ*; altă lectiune posibilă: *pre înșii*. ◇ 8 Urmează, copiat pentru a doua oară din neatentie, pasajul transcris între f. 188^r/1 și 188^r/16. ◇ 9 Scris inițial *копте*, apoi *a* adăugat deasupra rîndului. ◇ 10 Scris inițial *ce*, apoi *e* modificat în *т*. ◇ 11 Cuvîntul *a* fost omis inițial, apoi scris deasupra rîndului. ◇ 12 Scris inițial *ce*, apoi *e* modificat în *т*. ◇ 13 Scris inițial *ничѣм*, apoi *н* modificat în *у*. ◇ 14 Scris: *нрѣ*. ◇ 15 Scris: *но*. ◇ 16 Scris: *сѣт*; altă lectiune posibilă: *си<n>т*. ◇ 17 Scris: *нестрѣх*. ◇ 18 Scris: *гѣмѣцѣ*. ◇ 19 Scris inițial *аггелѣ*, apoi cel de al doilea *a* modificat în *ж*. ◇ 20 Scris: *аггелѣ*; altă lectiune posibilă: *pre înșii*. ◇ 21 Scris: *фамѣ*. ◇ 22 Scris inițial *сѣмѣнѣ*, apoi *e* modificat în *ж*. ◇ 23 Scris: *дѣволаѣн*. ◇ 24 Scris: *гѣмѣцѣ*; al doilea *ж* pare a proveni dintr-un *а* sau *ж* modificați. ◇ 25 Scris inițial *дѣверѣ*, apoi *s* modificat în *ж*. ◇ 26 Scris: *аггелѣ*.

2 derept CT 3 unul CT 4 cenea CT reaua CT să CT iertăm CT 5 toți CT pintru T invi-
erea C, invitarea T zicem C 6 post ce ad. urăsc CT nu iubăsc om. CT că CT sinteți CT 7 post
și ad. aceștia CT să] să-i CT viem] cuprindem CT post Hristos ad. iaste CT 8 iaste om.
CT au împăcat om. CT 8—9 ceriul cu pămîntul] pămîntul cu ceriul CT 9 ante și ad. împăcat-au
CT și] ș-au C, și au T post și ad. au T ante păreții ad. împreunat toți intru o împreunare
și CT cei CT [cei] om. CT cătăți T 11 săi om. CT ucinicilor T 12 post săi ad. pace lăsat-au
lor CT pre-nșii] pre ei CT post noi ad. ai pacei și ai dragostei [dragosteei T] faptu-ne-au
(făcutu-ne-au T) CT ficiori T 13 ne-au fapt om. CT că om. CT zice C, dzicea T 14 biruii
C tot om. CT ante țirutul ad. pre CT țirutul] țitorul C, țitorul T 15 Și de om. CT ante
diavolul ad. cela ce aducea (aduce T) păcatele în lume CT diavolul T post diavolul ad. că
CT ne-au spăsit CT 17 fraților A să A vrajbele A 18 rea A se A 188^r 2 pre A 3 post iaste
ad. cela A 4 ceriul A 5 post cei ad. [cei] A 9 lumea A 11 den C, din T iadu CT ne-au scos
C, ne-au scosu T ș-au C a<u>] ne-au T 12 izbăvit CT post izbăvit ad. pre noi CT den C,
di T silnici<a> T diavolului T post diavolului ad. și den<din> T] robia lui scumpăratu-ne-au
CT 12—13 amări-se C, amări-si T 13 că] de T și om. CT cinstitul CT post cinstit ad. și CT
svîntul T 14 al CT domnului CT Hristos om. CT dzise și om. CT proroc] prorocaste CT 15
amări-si T amu om. CT post iadul ad. că timpină<inti>pină T] tine josul<gros> T], amări-se
amu CT deșartă T 16 amări-si T post amu ad. căce bățjocurit (bățjocorit T) fu, amări-se
(amări-si T) amu CT 17 post și] ad. pre T Dumnezeu C, Dumnădzău T și] că CT 18 vădzu²
căzu C, cădzu T ante ce ad. în CT știu] vădzu T

ce nu știu. Înghiți¹ pre // (1) cela ce moarte² nu-l știe. Înghiți³ viața 189^r
și că(2)cat⁴ fu de viață. În<ghi>ți⁵ ca urul de toți și se de(3)șertă⁶
de toți și se răpi⁷ ca u<n> leu și-și (4) fărîmă⁸ denții săi. Că pentru
păcate moar(5)tea⁹ biruii și se deșertă¹⁰ amu ver<ir>u¹¹ mor(6)ției.
Că păcate Hristos nu feace, nice se a(7)flă hielensig intru rostul său.
Că iaste (8) a gice acmu: „unde ție moarte tării¹²? un(9)de ție
iadu<le> biruirea?” Învis Hristos, iară tu (10) căzuși¹³. Învis Hristos
și ingerii se bucurară¹⁴. (11) Învis Hristos și cădzure dracii. Învis Hristos
(12) și morții slobodzire-se¹⁵. Învis Hristos (13) și di<n> putregiure¹⁶
slobodzi-ne. Învis (14) Hristos și din blăstem dezlegatu-ne-am¹⁷. În(15)-
vis Hristos și noi cu rusul învisem. Învis (16) Hristos den moarte¹⁸,
incepători¹⁹ morților (17) fu. Că²⁰ a sa e slava și țirearea și <ci>nste²¹
(18) și inchinăciurea²² și frimseața²³ cecea marea (19) în vecie veacilor,
amin.

1 Scris: *ѡгнѣ*; după *ж* se află o cruciuliță care trimite sub rînd, unde e scris,
de o altă mină, *шн жж* (noscu). ◇ 2 Scris: *могѣ*. ◇ 3 Scris: *ѡгнѣ*; după *ж* o cru-
ciuliță trimite deasupra rîndului, unde o altă mină a scris: *шн жж* (noscu). ◇ 4 Scris:
кѣсагѣ. ◇ 5 Deasupra cuvîntului, scris de o altă mină: *шн*. ◇ 6 Scris inițial *дѣмѣнѣ*, apoi
o altă mină a adăugat deasupra rîndului slovele *ж*. ◇ 7 Scris inițial *рѣлѣн*, apoi o altă
mină a adăugat deasupra cuvîntului slovele *сн*: *рѣлѣннѣ*. ◇ 8 Scris: *ѡгнѣ*; *ж* provine
dintr-un *н* modificat. ◇ 9 Scris inițial *копте*, apoi *e* modificat în *т*. ◇ 10 Scris inițial
дѣверѣ, apoi *a* modificat în *ж*. ◇ 11 Scris: *сѣт*; alte lectiuni posibile: *ve<ri>ru*, *ve<n>ru*,
ve<n>ru. ◇ 12 Scris inițial *тѣрѣ*, apoi *s* modificat în *р*. ◇ 13 Scris inițial *кѣсѣ*, apoi
s modificat în *з* de o altă mină. ◇ 14 Scris inițial *сѣкѣра*, apoi al doilea *a* modificat în *ж*.
◇ 15 Scris inițial *сѣмѣнѣ*, apoi *s-a* adăugat e deasupra rîndului, iar cel dintîi *н* a fost
modificat în *o* (grafie neclară). ◇ 16 Scris: *дѣмѣнѣ*. ◇ 17 Scris: *дѣмѣнѣ*. ◇ 18 Scris
inițial *могѣ*, apoi *a* adăugat deasupra rîndului. ◇ 19 Scris inițial *ѡгнѣ*, apoi al
doilea *e* modificat în *ж*. ◇ 20 Scris: *ка*. ◇ 21 Scris: *шнѣтѣ*. ◇ 22 Scris: *ѡгнѣ*. ◇ 23
Scris: *ѡгнѣ*; altă lectiune posibilă: *frimseața*.

189^r 1 moarte nu-l știe] nu-l știa moartea CT ante Înghiți ad. Înghiți-l și cunosc el pre
trup CT 2 di T Înghiți C În<ghi>ți] Înghiți-l T unul CT de] den C toți CT 3 toți CT post
și] ad. pre el singur<singur> T] CT se om. CT răpi] răpi-l CT un CT și-și] ce-ș C, ce-și T 4
fărîmă] sfărîmă<svărîmă> T] și-ș frimse CT dintîi CT 4—5 moarte CT post biruia ad. ce
intru Hristos păcat nu află CT. 5 să T deșartă T amu] de-acia CT veninul CT 7 hitlesug
C, hitleangug T său] lui CT post Că ad. vremea CT post iaste ad. acmu cumu se cade CT
8 zice C, dzice T acmu om. CT 9 iadule CT post tu ad. te CT 10 căzuși] supuseș C, su-
puseși T ingerii se bucurară] se bucurară ingerii CT 11 căzură C, cădzură T 12 slobodziră-se
C, slobodziră-se T 13 den C putregiure C, putregiure T slobodzimu-ne C, slobodzimu-ne T
13—14 Învis Hristos și din blăstem dezlegatu-ne-am om. T 14 den C post dezlegatu-ne-am
ad. Învis Hristos și noi încă înviemu-ne<viemu-ne> T] CT 15 nusul CT 16 Incepători C,
incepător T 17 sa] lui CT ținearea CT cinstea CT 18 inchinăciurea CT mare T post mare
ad. acmu și pururea CT 19 ante în ad. și C, pină T veacii C, vecia T veacului T.

III

189^v

(1) Poučenie o staa pričestenie

(2) Veriți, frați, veriți părinți¹ de toa(3)tă virsta², micii și marii, tinerii (4) și bătrării³, feciorii și fetele, de (5) ascultați toți carii vor să priimea(6)scă și să ia sfinta cumerecătura, ca(7)re⁴-au zis⁵ domnul nostru Isus Hristos că iaste (8) sfint trup și singele⁶ său, celuia (9) ce toate silele cerului slujescu-i, hero(10)vimii⁷ și serafimii și toate tării(11)le c(er)uiului⁸ cu frică și cutremur, (12) ceia ce rădică jărtvele⁹ sufletești (13) sus în ceri. Și într-acela chip¹⁰ și obraz (14) simt preuții¹¹ carii cu frică (15) și cu credințe slujesc înaintea (16) sfintei besere(oi) ceaea¹² infricata, cea (17) ce spre ea înaintea-i dzace trupul (18) și singele fiului lui Dumnedzeu // (1) spāsitorului nostru Isus Hristos, cum dzise sfintul (2) Matei evanghelist și Marcu și Luca și Pavel (3) apostol.

190^r

Domnul Dumnedzeu, Isus Hristos, cind <șe>dzu cu (4) ucenicii săi la¹³ ceriul cu cei 12, luo pi(5)tă și blagoslovi și laudă deade lui Dum-

1 Scris: вѣрніи. ◇ 2 Scris: вѣста. ◇ 3 Scris: вѣтрарый; primul в pare a proveni dintr-un 8 modificat. ◇ 4 a provine dintr-un р modificat. ◇ 5 Scris: зисъ. ◇ 6 Scris: синуаа. ◇ 7 Scris inițial Хемалн, apoi ро adăugat la marginea rindului 9 de o altă mină. ◇ 8 Scris inițial чюаѣн, apoi deasupra rindului au fost adăugate de o altă mină slovele р: чюаѣн. ◇ 9 Scris: жрѣтвеле. ◇ 10 Scris: чип. ◇ 11 Scris: прѣути; u modificat dintr-un ч. ◇ 12 Scris inițial сѣеаа, apoi deasupra rindului au fost adăugate de o altă mină slovele р: сѣеаа. ◇ 13 Scris inițial ае, apoi е modificat în а.

189^v 1 Poučenie o staa pričestenie om. 2 ante Veriți ad. V(ă) styi velikyi četo(k). Poučenie o přec(s)ltiv tainaxl. Învățătura de preacinstita taina ce se zice de trupul și de singele lu Hristos, vare de cite ori creștinii credincioșii gătescu-se a lua sfinta cuminecătura, trupul lu Hristos. (Iară preutul tot iaste datoriu cu învățătura a învăța intii mainte de cuminecare ca nemunii să le pare că e pline proastă și vin prost sfinta cuminecătura.) Veniți fraților veniți părinților post părinți ad. și 3 mici mari tinerii 4 bătrării featele 5 carei 6 cuminecătura 8 singe post singele ad. al; său] lui 9—10 heruvimii 11 post și ad. cu 13 in]la; ceri]ceriu; chip și obraz] obraz și chip 14 sint post sint ad. și post preuții ad. cea dereptii și bunii carei 15 credință post credințe ad. stau și; înaintea 16 besere(oi)] mease; infricata] infricoșata; ceaa 17 înainte-i zace 18 singele lu Dumnezeu 190^r 1 spāsitorului] ispāsitorul; nostru om. post Hristos ad. cea ce el arată și chipui pre sineș; zice sfint 3 Dumnezeu șezu 4 ceriul] cină doisprăzeace 5 lu

166

(6)nedzeu perintelui său și frimse și dea(7)de ucenicilor săi și grăi: „luați și (8) mincați, că acesta¹ iaste trup² meu³ (9) ce se deade și frimse derep voi și derep (10) mulți in⁴ iertăciurea⁵ păcatelor. Acea(11)sta faceți cind⁶ veți face pomea(12)na mea”. Și luo păharul după ciră și (13) blagoslovi și deade ucenicilor săi și (14) dzise: „acest păhar⁷ leage noao iaste, (15) [de] beați dentr-acesta toți, că ace(16)sta iaste singele meu⁸, ce se varsă⁹ (17) derept voi, derep mulți in iertăciune¹⁰ (18) păcatelor¹¹. Aceasta faceți pururea¹² / (1) cind veți face pomeana¹³ mea¹⁴. Aceasta to(2)ți bire să o înfeleagem, frați¹⁴, că nu ia(3)ste dzisă numai cătră singuri apostoli, (4) ce către toți carii cred în Hristos și-i țir lea(5)-gea. Și iară dzise Pavel apostol: „de chite¹⁵ (6) ori veți minca pita aceasta¹⁶ și veți (7) bea dintr-acesta păhar, moartea dom(8)nului veți adevăra piră <e>l a¹⁷ ve(ri)”. (...) fiind <nedostoinic> (9) vinovat va fi trupului și singelu(i) lui (10) Dumnedzeu. Întiie se-și ispitescă¹⁸ omul (11) sirea cu duhovnicul de la sfinta pravi(12)lă¹⁹ și se-și pocaiască păcatele. Și (13) așa se mărince de-acea pită și să bea (14) dentr-acesta păhar. Că cea ce bea și (15) mănincă nedostoinic, osindă lui(16)și mărinca și bea, ce ca se nu despar(17)ță²⁰ trupul domnu(lu) Isus Hristos.

190^v

Derept ace, fraț, (18) intii să lepădăm²¹ de la noi toate rău // (1)tă-țile, toate pizmile, toate mi(2)niile, toate hulele, toate gindurele (3) nederepte de la irimă să lepădăm, cum (4) dzise Hristos: „să spălăm stecla și bidul dinlon(5)tru intiiie” (ce se dzice: de toate necurății(6)le²² intiiie să ne curățim). Și cu credință²³ (7) bură să ne întărim și cu toate cele lu(8)crure bure să²⁴ ne imbracam și cu poamele²⁵ (9) sufletului.

191^r

1 Scris: ачаста. ◇ 2 Altă lecțiune posibilă: *trupu*. ◇ 3 Scris inițial меѣ, apoi I adăugat deasupra rindului. ◇ 4 Cuvintul omis inițial, apoi scris deasupra rindului. ◇ 5 Scris: артачюрѣ; а provine dintr-un е modificat. ◇ 6 Scris: вѣнама. ◇ 7 Scris: пѣарѣ. ◇ 8 Scris inițial меѣ, apoi I adăugat deasupra rindului. ◇ 9 ж provine probabil dintr-un а modificat. ◇ 10 Scris: прѣутии; al doilea р este adăugat de o altă mină. ◇ 11 Scris: вѣкѣтаур. ◇ 12 Scris: порѣтѣ. ◇ 13 Scris inițial помаа, apoi в adăugat deasupra rindului. ◇ 14 După acest cuvint, deasupra rindului, apare adăugat de o altă mină р: фруцур; probabil în intenția scribului a fost să schimbe pe frați in fraților. ◇ 15 Scris: кѣте. ◇ 16 Scris: ачаста. ◇ 17 Altă lecțiune posibilă: <v>a. ◇ 18 Scris: неспѣаежж. ◇ 19 ж provine probabil dintr-un а modificat. ◇ 20 Scris inițial деапаѣжж, apoi ш modificat în а. ◇ 21 Scris: спѣаѣнн. ◇ 22 ж provine dintr-o altă slovă modificată. ◇ 23 ж provine probabil dintr-un а modificat ◇ 24 Scris inițial се, apoi е modificat în к. ◇ 25 Scris: помаа.

5—6 Dumnezeu 6 părintelui 8 trupul 9 post și ad. se; derept¹⁻² 10 iertăciurea 12 ante și ad. așijderea; luo păharul] păhar luo; cină 14 zise 15 [de] om. ante beați ad. și 17 post voi ad. și; derept² iertăciurea 18 pururea 190^v 2 bine fraților 3 zisă 4 cătră carei Hristos] el; și-i] și; țin 4—5 post leagea ad. lui 5 zice cite 6 ve] om. 7 beați; dintr-acesta] dentr-aceia 8 să adevărați pină el va veni post ve(ri) ad. așijderea cine va minca pita aceasta; nedostoinic 9 va fi] fi-va; singelui; lui om. 9—10 lui Dumnedzeu] domnului; intii să-ș 11 sirea] sineș 11—12 cu duhovnicul de la sfinta pravilă om. 12 și se-și pocaiască păcatele om. 13 să mănince; de-acea] dentr-această; să bea om. 14 dentr-acesta] dentr-aceia post. păhar ad. să bea 14—15 bea și mănincă] mănincă și bea 15 nedostoinic post nedostoinic ad. fiind 15—16 luiș 16 mănincă; și bea, ce om.; să 17 domnului; Isus Hristos om.; aceaea fraților 18 noi] sine. 190^v/18—191^r/1 răotățile 191^r 1 ante toate¹⁻² ad. și; pizmele 1—2 miniiile 2 ante toate¹⁻² ad. și post toate² ad. lucrurile nedereapte și toate; gindurile 3 nedereapte inemă post să ad. le 4 zice stecla 4—5 denlăuntru 5 intii zice 6 intii post intii ad. denlăuntru; curățim credința post credință ad. ceaea 7 buna; cele om. 7—8 lucrurile 8 ante bure ad. ceale; bunele imbrăcăm 9 sufletului] duhului

167

191^v

Oă gice Pavel apostol că poa(10)me sufletului iaste¹ dragoste, veselie, paci(11)le; răbdare, dulceața, burătătea, credința; (12) smerenia², curăție, blindețele, postul, că (13) cire nu are de-aceastea burătăți³ leage (14) n-are. Derep aceie, frați, noi intia⁴ cu acea(15)stea⁵ să ne nevoim de să⁶ ne înveaștem și de to(16)ate lucrurile cealea⁷ cu rușinea să ne fe(17)rim. Și așe să ne apropiem⁸ și se luom⁹ cin(18)stitul și curatul trup a lui Isus Hristos și / (1) sfântul singe al seu, să fie noao de ier-(2)tarea păcatelor și de curățire tru(3)purelor și sufletelor în viața de veaci, (4) ca să fim impreurași cu sfinții apostoli, să (5) odihnim în parație cerului.

Ce, pentru acea(6)ea, fraț, nime să nu fie în doao laturi, gin(7)dind ca Iuda. Că Iuda cu¹⁰ Hristos cira și spre (8) vindzare cugeta și cu apostoli(i) lăcuia, (9) iară cătră jidovi cleveția¹¹. Derep-a(10)ceaea bire¹² să vă scotiți, ca nime di(11)ntu voi să nu ia fără socotință tru(12)pul lui Hristos, ca nu, deaca veț minca și veț (13) bea, să cădeți întru păcate. (...) ce adevirit (14) se¹³ fie trupul și singe a lui Hristos.

Însă¹⁴ (15) domnul nostru Isus Hristos, știind neputință (16) semenței noastre, că (...) așa (...) schimbă tru(17)pul său Hristos și l adause în pire¹⁵ și sfintul (18) singe în vir, cum însuși dzise: „acesta¹⁶ <e> // (1) trupul meu și singele meu”. Și însuși dea(2)de Hristos noao de se mincăm și să¹⁷ bem, că fo(3)loseaște și agiută omului de se slobo-(4)dzeaște din păcate¹⁸, cum noao ni-s de măr(5)turie aceaste cuvinte la dzua¹⁹ de giudeț. (6) Că dzise Hristos: „derep voi, derep toți creștiri(i) (7) datu-se-au și se-au²⁰ vârsat²¹ singele seu (8) se [în] vă²² iarta păca-

192^v

1 Seris: $\alpha\epsilon\mu\epsilon$. $\diamond$ 2 Seris: $\sigma\alpha\kappa\rho\eta\iota\alpha$. $\diamond$ 3 Al doilea κ provine probabil dintr-un α modificat. $\diamond$ 4 m provine dintr-un n modificat. $\diamond$ 5 Seris inițial $\alpha\upsilon\epsilon\mu\epsilon\kappa$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 6 Seris inițial $\epsilon\epsilon$, apoi ϵ modificat în α . $\diamond$ 7 Seris inițial $\sigma\epsilon\alpha\kappa$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 8 Seris: $\alpha\pi\sigma\tau\epsilon\kappa$. $\diamond$ 9 Seris inițial $\lambda\beta\alpha\mu$, apoi α modificat în w . $\diamond$ 10 Seris inițial $\kappa\alpha$, apoi α modificat în δ . $\diamond$ 11 Seris inițial $\kappa\lambda\epsilon\upsilon\sigma\iota\tau\epsilon$, apoi al treilea ϵ modificat în α . $\diamond$ 12 Seris: $\sigma\kappa\epsilon\tau$. $\diamond$ 13 Seris: $\omega\epsilon$. $\diamond$ 14 α provine dintr-un o modificat. $\diamond$ 15 Seris: $\mu\epsilon\tau\alpha$; α provine dintr-un ϵ modificat. $\diamond$ 16 Seris inițial $\alpha\upsilon\epsilon\tau\epsilon$, apoi al doilea ϵ modificat în α . $\diamond$ 17 Seris inițial $\epsilon\epsilon$, apoi ϵ modificat în α . $\diamond$ 18 Seris inițial $\mu\alpha\kappa\alpha\mu\epsilon$, apoi primul α modificat în α . $\diamond$ 19 Seris: $\upsilon\delta\alpha$. $\diamond$ 20 Seris: $\upsilon\tau\alpha\delta$. $\diamond$ 21 Seris: $\epsilon\pi\alpha\epsilon\alpha\mu$. $\diamond$ 22 Seris inițial $\alpha\alpha$, apoi α modificat în κ .

9 că] cum; zice Pavel apostol] apostol Pavel 9—10 poama 10 sufletului] duhului; dragostea veselie 10—11 pacele 11 răbdarea bunătatea 12 smerenia] smericiunea; curăție blindețele post postul ad. cătră acelea leage nu e, ce se zice 13 cine de aceastea bunătăți 14 derept aceea fraților intii 15 înveștim 16 lucrurile rușinea 16—17 ne ferim] fim feriți 17 așa să² 18 trupul; a om.; lu; Isus om. 191^v 1 post sfintul ad. al lui; al seu om. ante să ad. și mare nădeaște avind spre acela ce al lui trup mincăm, cum al lui sfint trup 2 curăție 2—3 trupului 3 sufletului; de veaci] veacilor 4 ca] și; impreunați post apostoli ad. ca și noi cu nuși 5 odihnim] moștenim; în om. parație] împărăției cerului; Ce om. 6 fraților nimea post nime ad. dentru voi; nu om. laturii cugete 6—7 gindind om. 7 Iuda]el; cina 8 vindzare apostolii 9 cleveția] cleveția-i; Derept 10 bine nimea 10—11 dentru 11 ia] primească 12 lu veți¹⁻² 13 post păcate ad. că nu iaste proastă pită și vin această mincare; adeviritul 14 se; fie om.; trup post trupul ad. a lu Hristos; singele; a om. Hristos om. 15 neputință 16 seminței post că ad. nu vrea putea nimea carnea trupului său crudă a minca sau post așa ad. singele lui a-l bea ce 17 Hristos om. pline 18 vin însuși zice e 192^v 1 mieu 2 Hristos om. să post bem ad. acest ce el au zis că e trupul lui; că] ce 3 ajută post omului ad. mincarea și hăutura aceasta, foloseaște-ne și ne; de se om. 3—4 slobozează 4 den; ni-s de om. 4—5 mărturie] mărturisesc 5 aceaste cuvinte] cuvintele aceastea; la dzua de giudeț om. 6 zice; Hristos om. derept; derep toți creștiri(i) om. 7 singele seu om. 8 să; [în] om. post vă ad. se

tele”. Aceaste cuvîn(9)te a<u> dat noao în cumerecătura, să (10) ne se iarte păcatele și să¹ avăm² milă (11) și viață³ bură pre ceasta lumie și (12) ispășenie de veaci. Să știț că unde iaste (13) iertarea⁴ păcatelor de acolo iaste și (14) viața și ispășenie. Însă această⁵ pită⁶ (15) și acest vir mare lucru feace Hristos ade(16)văr⁷. Ș-au lasat pre⁸ această⁹ sfinta sluj(17)ă să-au dzis Hristos: „luași și mincați (18) că acesta e trupul meu, ce se dă și / (1) se frînge derept voi, derept mulți în iertă(2)ciun-rea¹⁰ păcatelor”. Aceaste sfințează pi(3)ta și vinul și face cumerecătura (4) trupul lui¹¹ Hristos. Că aceaste cuvinte simt (5) lingă¹² pită și lingă vîn¹³ și fă(6)găduita ceaea marea în cumerecātu(7)ră iaste și capul de iertarea¹⁴ păcatelor. (8) Și aiurea încă gice: „de nu veți min(9)ca trupul fiului omenesc și se (10) beați¹⁵ singe său [în] viața nu veți avea¹⁶ (11) întru voi, iară cire va minca trupul (12) meu și va bea singele meu, avea-va (13) viața de veaci”. Și iară gice Hristos că „cire (14) va minca¹⁷ de trupul meu și va bea (15) de singele meu, acela întru mene¹⁸ iaste¹⁹ (16) și eu intru el”. În cumenecătura (17) și într-aceastea <cuvinte> cire va crede acela (18) el va putea²⁰ dobîndi viața de veac // (1) și va priimi ce făgăduiaște²¹ Dumnedzeu (2) într-aceaste²² cuvinte de iertaciunrea²³ pă(3)catelor.

192^v

193^v

Derept-acea, fraților²⁴, să nu ne apro(4)piem²⁵ ca la u<n> lucrul prost, nepocaiți sau (5) neispitiți în credință, sau învrăjbiți (6) fiind, ce așa să vă apropiaț cu mare (7) credință, și lumiraț în curăție și (8) dragoste să avăm urul cu alalt că mai (9) bură²⁶ de aceasta nu e. Oă²⁷

1 Seris inițial $\epsilon\epsilon$, apoi ϵ modificat în α . $\diamond$ 2 Seris inițial $\alpha\upsilon\epsilon\mu$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 3 κ provine probabil dintr-un α modificat. $\diamond$ 4 Seris inițial $\sigma\pi\mu\alpha\sigma\epsilon$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 5 Seris: $\alpha\upsilon\epsilon\mu\alpha$. $\diamond$ 6 Seris inițial $\mu\alpha\tau\kappa$, apoi primul κ a fost șters, iar deasupra s-a scris un μ , adăugat de o altă mină. $\diamond$ 7 Seris inițial $\lambda\beta\alpha\epsilon\tau\alpha$, apoi al doilea ϵ modificat în α . $\diamond$ 8 Seris: $\mu\epsilon\tau$. $\diamond$ 9 α modificat dintr-un ϵ . $\diamond$ 10 Seris: $\epsilon\pi\alpha\iota\sigma\mu\epsilon\tau$; slovele μ și η adăugate deasupra rîndului de altă mină; σ modificat dintr-un ϵ . $\diamond$ 11 μ adăugat deasupra rîndului de o altă mină. $\diamond$ 12 κ provine probabil dintr-un α modificat. $\diamond$ 13 Seris: $\mu\eta\mu\alpha$; μ adăugat deasupra rîndului de o altă mină. $\diamond$ 14 Seris inițial $\epsilon\pi\mu\alpha\tau\epsilon$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 15 Seris inițial $\epsilon\mu\alpha\upsilon$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 16 Seris inițial $\alpha\kappa\epsilon$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 17 Seris: $\mu\alpha\beta\eta\mu\alpha$. $\diamond$ 18 Seris: $\mu\epsilon\tau$. $\diamond$ 19 Seris: $\mu\epsilon\tau\alpha$. $\diamond$ 20 Seris inițial $\mu\epsilon\mu$, apoi ϵ modificat în κ . $\diamond$ 21 Seris inițial $\beta\eta\kappa\lambda\alpha\mu\epsilon$, apoi κ modificat în α , iar δ adăugat deasupra rîndului. $\diamond$ 22 Seris: $\alpha\upsilon\epsilon\mu\alpha$. $\diamond$ 23 Seris inițial $\epsilon\pi\mu\alpha\upsilon\sigma\tau\epsilon$, apoi al doilea ϵ modificat în κ ; o altă mină a adăugat deasupra rîndului un μ . $\diamond$ 24 Seris inițial $\beta\eta\mu$; o altă mină a făcut o cruciuliță după acest cuvînt, trimițînd deasupra cuvîntelor următoare (să nu); unde a adăugat $\alpha\sigma\phi\delta$. $\diamond$ 25 Seris: $\alpha\pi\sigma\tau\epsilon\kappa$. $\diamond$ 26 κ provine probabil dintr-un α modificat. $\diamond$ 27 Seris: $\kappa\alpha$.

9 a<u> dat noao] noao au dat; cuminecătura 10 să avăm om. 11 bură pre ceasta lume om. 12 ispășenie] spășenie post ispășenie ad. pren ceaste cuvinte dat-au noao; de veaci om. Să știț om. că] și 13 iertatul; de om. 14 viață] ispășenie] spășenie 15 vîn; mare lucru om. ante feace ad. n-ară putea; face; Hristos om. 15—16 ante adevăr ad. acest lucru mare 16 ante ș-au ad. pita e pită și vinul încă e vîn numai, iară; Ș-au lasat pre această sfinta om. 16—17 slujba 17 ante ș-au ad. și cuvintele; ș-au] ce-au zis 192^v 1 frînge post voi ad. și 1—2 iertăciunea 2 acesta 3 cuminecătura 4 lu sint 5 vîn 6 post ceaea ad. mai 6—7 cuminecătura 8 zice 9 să 10 singele; său] lui; [în] om. viață 11 cine 12 mieu 13 de veaci] veacilor; zice; Hristos om. cine 14 de om. mieu 15 de om. mieu mine; iaste] va lăcu 16 cuminecătura 17 într-aceaste cuvinte cine post cire ad. bine; crede 18 viața de veac om. 193^v 1 Dumnezeu 2 de om. iertăciunea 3 derept aceea fraților 4 ante ca ad. noi; un lucru nepocaiți 5 neispitiți învrăjbiți 6 apropiați 7 luminați curăție 8 să om. avind unul; cu] cătră 9, bună iaste

<n>u feace om ace(10)stea¹, ce însuș Dumnedzeu cu a sa infrica(11)tă socotință și cu mira oea tare² (12) a sa făcut-au aceastea³ și pre noi (13) sofi ne-au făcut sfinț(i)ei sale. Și așa (14) cire va lua intru el cu cureție și cu cre(15)dințe, acela iertăciurea⁴ păcatelor do(16)bindi-va și va odihni în părăție ceriu(17)lui⁵ în vecie.

Iară cire e fără credință (18) către aceste cuvinte și necurați vor⁶ 193^v (19) apropiia de trupul lui Hristos nedostoinici / (1) fiind, nice a căuta spre sfinta cumerecă<tu>ră⁷, necum (2) se o ia sau da lor, cum face și⁸ <Iuda>, (3) că acela în boala⁹ și în durearea ceea nevindi(4)cata cădea-vor și muncie<i> focului de vecie (5) vinovaț vor fi și acolo se vor munci în vecie.

(6) Dzise Hristos : „pentru aceea rog pre¹⁰ voi, fraț, și vă îndemn (7) să nu facem noi aceasta fără socotință și ne (8) protivim cătră Dumnedzeu, ce mainte în toate vre(9)mea să ne învățăm să facem ce iubește Dumnedzeu și (10) să ne delungăm de păcatele cele amară¹¹, ce să (11) ne curățim cu postul și cu rugăciurea. Că de vrem¹² (12) face așa și vrem lăcui cu aceaste învățatu(13)ri, cînd va fi la dzua¹³ de giudeț noi ne vrem afla (14) ir-a-dereapta scaunului lui Dumnedzeu, iară de (15) nu vrem crede¹⁴, ce ne vrem tăveli pururea în spur(16)căciuri¹⁵ și apoi facem ca cei credincioș de ne (17) apropiem cu ei de luom trupul lui Isus Hristos, iară atunce (18) înșine rugăm¹⁶ de minia¹⁷ lui Dumnedzeu spre noi. (19) Iare ni se cuvire a în (...)
(restul cazaniei lipsește)

1 Scris inițial *ачесте*, apoi al doilea e modificat în *т*. ◇ 2 Slovele *се* par a fi adăugate de o altă mină. ◇ 3 Scris inițial *ачесте*, apoi e modificat în *а*. ◇ 4 *ж* provine dintr-un *а* modificat. ◇ 5 Scris (pe rîndul 16) *чю* (pe rîndul 17) *рѣдм*. ◇ 6 Urmează cuvîntul *ж* adăugat de o altă mină. ◇ 7 Scris inițial *всперекж*, apoi o altă mină a adăugat deasupra rîndului slovele *рж*. ◇ 8 Copistul s-a intrerupt, lăsînd restul rîndului liber. ◇ 9 Scris : *солд*. ◇ 10 Scris : *прт*. ◇ 11 Scris inițial *амд*, apoi *рж* adăugat deasupra rîndului. ◇ 12 Scris : *рѣдм*. ◇ 13 Scris : *сол*. ◇ 14 Scris : *кредем*. ◇ 15 Scris inițial *спѣржчюре*, apoi e modificat în *н*. ◇ 16 Scris : *ржам*. ◇ 17 Scris : *мантам*.

9 face omul 9—10 aceasta 10 Dumnezeu 11 mina ceeaa tarea 12 sa] lui; fapt-au post făcut-au ad. taina; aceasta 13 sfinției sale] lui 14 cine post cire ad. o; curăție 14—15 credință 15 iertăciune 16 odihni] moșteni; în om. părăție] împărăția 17 cire e om. ante fără ad. fără socotință și post fără ad. de 18 către aceste cuvinte om. post necurați ad. se 19 lu nedostoinici 193^v 1 sfinta cumerecă<tu>ră] el 2 an o] să l; sau da om. ante lor ad. în gura; feace Iuda 3 că om 3—4 nevindecata 4 munciei post muncie<i> ad. și 5 vinovați; vor fi] fi-vor 6 Dzise; Hristos om. fraților 7 post fără ad. de post socotință ad. sau fără de credință, fiind nedostoinici 8 cătră] lu Dumnezeu 8—9 vremea] zilele și nopțile 9 iubește] place ante Dumnedzeu ad. lu; Dumnezeu 10 post de ad. greșale și de; păcate; cele amară om. ce] și 11 curățim rugăciunea văm 12 așa văm; cu] pre aceastea 13 dzua de om. județul post giudeț ad. cea Infricatul post noi ad. încă; văm; 14 în-a-dereapta lu Dumnezeu 15 nu vrem crede om. ante ce ad. văm fi fără credință și fără de socotință; ce] și; văm tăveli pururea] pururea tăvăli post în ad. necurație și 15—16 spurcăciune 16 post și ad. mai post apoi ad. ne; cei om. credincioși 17 de luom trupul] a ne cumineca cu cinstitul trup post trupul ad. a; lu; Isus om. 18 rugăm] rădicăm noi; de om. lu Dumnezeu post noi ad. Și încă 19 iară ne cuvine înțelege. În *Evangelia cu învățatură* a lui Coresi textul continuă în felul următor: aceea : ce om ară cuteza cu nește mîni întinate și sclnave a se apropiia de u<n>

împărat sau de alt domn de pre cest pămînt să-l pipăie și să-l apuce sau a săruta pre el cînd el totu e întinat? Iată, acela fiind om de pre pămînt, și n-ară nimea cuteza așa să se apropie, dară cătră împăratul ceriului cum am cuteza să ne apropiem sau de trupul lui și de singele lui să ne atingem cine den păcate nu se-au curățit, cu postul și cu rugăciunea și cu lacrăme, încă mai virtos cu milostenia, ce cu ea vor toți milostivii să primească milă de la Dumnezeu? Derept aceea, fraților, aceasta noao ne se cade a vă grăi și a învăța. Iară voi încă vă nevoiți, că noao ne se cuvine nencetat să vă spunem și să vă învățăm pînă doară vă veți derepta și vă veți face buni. Că voi înșivă știți aceea că cineș a luisarcină poartă și cine oa va somăna noaoa va caora și cineș al său răcpuns va că doa înaintea lu Dumnezeu, de toate lucrurile ce va fi lucrat pre ceastă lume, oare cu cuvîntul, oare cu lucrul. Și atunce oare se va proslăvi, oare se va rușina; că sau va merge în părăția ceriului sau în munca de vecie. Că acolo toți văm sta împreună la ziua ceeaa a județului Infricat : și robii, și slobozii, și împărații, și domni, și boiarii, și deregătorii, și bogații, și săracii, și toți judecătorii, bărbații și muierile, feciorii și featele, tinerii și bătrînii și de toate virstele, toți văm sta împreună și toți văm lua plată, cineș după lucrul său, de la județul cea nefățarnicul, ce nu judecă pre mită, nici-i trebuiaște mărturie, ce însuș iaste și judecătoriu și mărturie. Iară noi să ne nevoim aceea cu lucrurile cealea bunele, cu toate cealea ce plac lu Dumnezeu, ca de la stinția lui să dobîndim milă aceea acmu și încă și în vecia ce va să fie. Toți carei se pricețuiesc cu sfinta a lui taină și sfințele Paști, învierea lu Isus Hristos, încă veneli și cu bucurie să ajungem, slăvind sfinta troiță, tatăl și fiul și duhul sînt, acmu și pururea și în veacii veacilor, amin.

INDICE DE CUVINTE

NOTĂ ASUPRA INDICELUI

Indicele întocmit de noi cuprinde toate cuvintele existente în paginile celor trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud*. Cuvintele au fost înregistrate în indice în ordine alfabetică, după litera inițială. Pentru a ușura consultarea indicelui, am notat cuvintele titlu în grafie latină, în forma curentă din limba română literară actuală (variantele neprefixate de tipul *coperi* sau *noi* au fost lucrate, de asemenea, sub formele literare de astăzi, *acoperi* și *înmoi*). În măsura în care există și variante care încep cu altă literă decât cea a cuvintului titlu, ele au fost înregistrate și separat cu trimitere la cuvântul de bază. Citeva cuvinte cu circulație în limba veche românească, dar dispărute astăzi, au fost notate în titlurile articolelor în formă înregistrată în textul nostru.

În interiorul fiecărui articol am reprodus formele aceluiași cuvânt în grafie chirilică. Am înregistrat separat toate variantele (fonetice, grafice etc.), în ordinea descrescândă a frecvenței apariției lor (în legătură cu formele accentuate și conjuncte ale pronumelor personale, vezi mai jos). Cuvintele scrise greșit sau având o grafie neobișnuită au fost reproduse întocmai, fără mențiuni speciale; intrucât în corpul ediției de text ele au fost semnalate, discutate și emendate. La frecvență egală, asemenea grafii au fost trecute întotdeauna după formele normale. Din semnele diacritice care însoțesc cuvintele din textul *Manuscrisului de la Ieud* am notat numai ierul (*). Slovele suprascrise au fost coborâte în rând și subliniate. Am folosit crătima pentru a despărți două sau mai multe părți de vorbire care se articulează împreună, cum ar fi: *ѣкѣрѣнѣѣ-ѣѣ*, *ѣѣ-ѣѣ*, etc., precum și pentru a atrage atenția asupra formelor pronominale conjuncte care se rostesc împreună cu cuvântul precedent sau cu cel următor: *ѣ-*, *-ѣѣ*, *ѣѣ-*.

În cadrul fiecărui articol au fost înregistrate toate formele gramaticale ale cuvântului respectiv într-o anumită ordine, ținându-se seama de tradiția lucrărilor de acest fel. În cazul substantivelor, de exemplu, au fost înregistrate întâi formele nearticulate, apoi cele articulate. În fiecare din aceste două categorii au fost cuprinse întâi formele de singular, apoi cele de plural, ordinea reproducerii lor fiind aceeași: întâi formele de nominativ-acuzativ, apoi cele de genitiv-dativ și cele de vocativ. În cazul pronumelui personal am notat separat formele de nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, formele conjuncte de dativ și de acuzativ fiind

reproduse întotdeauna după cele accentuate, indiferent de frecvența lor. La adjective nu am notat separat formele de neutru : ele au fost cuprinse în categoria masculinului (pentru singular) sau în cea a femininului (pentru plural). La verbe am înregistrat întâi formele diatezei active, apoi pe cele ale diatezei reflexive și pasive. În interiorul fiecărei categorii astfel constituite, gruparea formelor verbale a fost dictată de cea pe care o oferă lucrările de gramatică : întâi modurile personale (în care au fost consemnate formele indicativului, conjunctivului, imperativului, optativ-condiționalului, ordinea reproducerii timpurilor fiind : prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect, viitor, în cazul indicativului, prezent și perfect, în cazul conjunctivului și al optativului), apoi cele nepersonale (infinitiv, gerunziu, participiu, supin).

În cazul în care același cuvânt cumulează valori gramaticale diferite (substantiv și adjectiv, adjectiv și adverb, adjectiv și prepoziție, substantiv, adjectiv și adverb, adverb și conjuncție) formele respective au fost înregistrate separat (în funcție de valoarea gramaticală pe care o au) în cadrul unui singur articol, în ordine alfabetică după partea de vorbire pe care o reprezintă : formele cu valoare adjectivală înaintea celor adverbiale sau substantivale, formele cu valoare de prepoziție înaintea celor cu valoare de substantiv etc. Ne-am abătut de la această regulă când a fost vorba de pronumele și adjectivele pronominale, notînd, pentru fiecare în parte, în primul rînd formele cu valoare pronominală, apoi pe cele cu valoare adjectivală. Criteriul după care ne-am călăuzit pentru tratarea în același articol a unor cuvinte cu valori gramaticale diferite a fost cel etimologic. Astfel, formele adjectivului *drept* și cele ale prepoziției *drept* au fost reunite în același articol, dat fiind faptul că la originea lor stă aceeași formă latină (*directus*). Omonimele, reprezentînd cuvinte de origini diferite, au fost înregistrate în articole separate, marcate prin cifre arabe trecute la umăr : este cazul lui *ca*¹ adverb și *ca*² conjuncție, *de*¹ conjuncție și *de*² prepoziție etc.

Locuțiunile și expresiile au fost tratate la cuvîntul de bază care intră în structura lor. Astfel, *a lua aminte* a fost tratat la *a lua*, *împreună cu*, la *împreună*, *de dimineață*, la *dimineață* etc. Ele au fost de asemenea înregistrate și la celelalte cuvinte componente, cu trimitere la articolul unde au fost tratate. În trimiterile de acest fel locuțiunile au fost notate cu litere latine în forma literară curentă, în vreme ce în articolele unde au fost lucrate am notat toate variantele (grafice, fonetice etc.) în care apar în textul nostru.

Cifrele romane care însoțesc formele înregistrate în indice trimit la cele trei texte ale *Manuscrisului de la Ieud*, primele cifre arabe trimit la pagină iar celelalte la rînd.

În cuprinsul indicelui am folosit următoarele abrevieri :

ac. = acuzativ	card. = cardinal
adj. = adjectiv	cj. = conjunctiv
adv. = adverb	comp. = compus(ă)
art. = articol	cond. = condițional
art. adj. = articol adjectival	conj. = conjuncție
aux. = auxiliar	d. = dativ

dem. = demonstrativ
expr. = expresie
f. = feminin
g. = genitiv
ger. = gerunziu
hot. = hotărît
imper. = imperativ
imperf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
interj. = interjecție
invar. = invariabil
int. = întărire
loc. = locuțiune
loc. adj. = locuțiune adjectivală
loc. adv. = locuțiune adverbială
loc. conj. = locuțiune conjuncțională
loc. prep. = locuțiune prepozițională
loc. vb. = locuțiune verbală
m. = masculin
n. = neutru
neg. = negativ
nehot. = nehotărît
nom. = nominativ
num. = numeral

num. adv. = numeral adverbial
ord. = ordinal
part. = participiu
pas. = pasiv
perf. = perfect
perf. comp. = perfect compus
perf. s. = perfect simplu
pers. = personal
pl. = plural
pos. = posesiv
pr. = propriu
prep. = prepoziție
prez. = prezent
pron. = pronume
refl. = reflexiv
rel. = relativ
rel.-inter. = relativ-interogativ
rev. = reverență
s. = substantiv
sg. = singular
v. = vezi
val. = valoare
val. subst. = valoare substantivală
vb. = verb
vb. pred. = verb predicativ
viit. = viitor
voc. = vocativ

a prep. 1. inaintea adj. a: II, 187^v/7; 2. inaintea inf. a: I, 172^v/4, 6, 174^v/17, 175^v/14, 176^v/8, 13, 176^v/3, 13, 177^v/6, 179^v/17, 181^v/14, 182^v/3, 3, 3, 182^v/11, 12, II, 184^v/2, 2, 185^v/12, 14, 189^v/8, III, 193^v/1, 19; loc. prep. *in a dreapta* v. drept. ac s. n. sg. g.-d. ακουούη: I, 179^v/18.

acela pron., adj. dem. 1. pron. sg. m. nom.-ac. acela: I, 180^v/15, 180^v/8, III, 192^v/15, 17, 193^v/15; g.-d. acelaș: I, 179^v/14; f. nom.-ac. acea: I, 172^v/15; pl. m. nom.-ac. aceia: I, 179^v/11, 182^v/16, 193^v/3; 2. adj. sg. m. nom.-ac. acela: I, 174^v/16, 175^v/12, 178^v/17, 179^v/12, 180^v/11, 14, 181^v/2, III, 189^v/13; g.-d. acelaș: I, 182^v/15, acelașe: I, 183^v/4-5, acela: I, 179^v/5, acelaș: I, 181^v/2; loc. adv. ацѣк: III, 190^v/13, дѣрѣтъ ацѣа: II, 186^v/8, дѣрѣтъ ацѣа: II, 184^v/9, дѣрѣ ацѣа: II, 188^v/16, дѣрѣ ацѣа: II, 188^v/2, дѣрѣ ацѣа: III, 191^v/9-10, дѣрѣ ацѣа: III, 193^v/3, дѣрѣ ацѣа: II, 185^v/13, дѣрѣ ацѣа: III, 190^v/17, дѣрѣ ацѣа: III, 191^v/14, пѣтрѣ ацѣа: III, 191^v/5-6, пѣтрѣ ацѣа: III, 193^v/6, пѣтрѣ ацѣа: II, 187^v/14-15.

acest(a) pron., adj. dem. 1. pron. sg. m. nom.-ac. acesta: II, 183^v/17, III, 190^v/15, 15-16, 192^v/18, acesta: III, 191^v/18, acesta: III, 190^v/8, f. nom.-ac. asta: III, 190^v/10-11, 18, acesta: III, 192^v/2, 193^v/7, acesta: III, 193^v/9, acesta: III,

190^v/1, pl. f. nom.-ac. ацѣкѣ: III, 191^v/14-15, ацѣкѣ: III, 193^v/12, ацѣкѣ: III, 192^v/17, ацѣкѣ: III, 193^v/9-10, ацѣкѣ: I, 175^v/4; 2. adj. sg. m. nom.-ac. acesta: III, 190^v/14, 192^v/15, acesta: III, 190^v/7, 14, g.-d. ацѣкѣ: II, 186^v/10, f. nom.-ac. ацѣкѣ: II, 184^v/2, ацѣкѣ: II, 186^v/17, ацѣкѣ: III, 192^v/16, ацѣкѣ: III, 192^v/14, ацѣкѣ: II, 185^v/7, ацѣкѣ: I, 178^v/9, ацѣкѣ: I, 181^v/3, 183^v/3, ацѣкѣ: I 179^v/8, II, 187^v/2, ацѣкѣ: II, 183^v/18, III, 190^v/6, ацѣкѣ: I, 180^v/11, ацѣкѣ: I, 177^v/4, g.-d. ацѣкѣ: II, 184^v/1, 11, 12, ацѣкѣ: I, 183^v/15, ацѣкѣ: I, 178^v/15, pl. m. g.-d. ацѣкѣ: II, 186^v/6, f. nom.-ac. ацѣкѣ: III, 192^v/5, 8, ацѣкѣ: III, 193^v/12, ацѣкѣ: III, 192^v/4, ацѣкѣ: III, 193^v/18, ацѣкѣ: II, 184^v/3, ацѣкѣ: I, 177^v/2, ацѣкѣ: III, 193^v/2, ацѣкѣ: III, 191^v/13.

acemu adv. акѣс: II, 189^v/8, акѣс: II, 184^v/1; loc. adv. де акѣс: II, 185^v/7.

acolo adv. аколо: III, 192^v/13, 193^v/5.

acoperi vb. IV ind. viit. 3 sg. ea кѣперѣ: I, 180^v/17.

Adam s. pr. nom.-ac. адам: I, 173^v/5.

adauge vb. III ind. perf. s. 3 sg. адамсе: III, 191^v/17.

adăpa vb. I ind. perf. s. 3 pl. адамѣж: I, 173^v/12, inf. адамѣ: I, 182^v/12.

bine adv. вѣре: III, 190^v/2, вѣре: III, 191^v/10.

binevesti vb. IV ind. perf. s. 3 sg. бинѣвѣсти: I, 173^v/10.

bîrui vb. IV ind. imperf. 3 sg. бирюна: II, 189^v/5, perf. s. 1 sg. бирюно: II, 188^v/14, 188^v/9.

bîruire s. f. sg. nom.-ac. бирюирѣ: II, 189^v/9.

biserică s. f. sg. nom.-ac. вѣсрѣкѣ: I, 170^v/11, 179^v/17, вѣсрѣка: I, 180^v/7-8, вѣсрѣка: I, 183^v/7, вѣсрѣка: I, 180^v/2, g.-d. вѣсрѣкѣ: III, 189^v/16.

blagoslôvi vb. IV ind. perf. s. 3 sg. благосл: III, 190^v/5, 13; pas. cj. prez. 3 sg. благослѣ се бѣе: I, 181^v/2.

blestem s. n. sg. nom.-ac. блѣстѣмъ: I, 178^v/16-17, 178^v/13, блѣстѣмъ: II, 189^v/14, блѣстѣмъ: II, 185^v/4, блѣстѣмѣ: II, 185^v/3, блѣстѣмѣ: I, 180^v/9.

blestema vb. I pas. cj. prez. 3 sg. блѣстѣмашъ се бѣе: I, 175^v/12, part. блѣстѣмашъ: I, 180^v/10-11, блѣстѣмашъ: I, 180^v/14.

blid s. n. sg. nom.-ac. блѣдѣ: III, 191^v/4.

blindeţes f. sg. nom.-ac. блѣндѣцѣ: II, 185^v/15, pl. nom.-ac. блѣндѣцѣлѣ: I, 170^v/16, блѣндѣцѣлѣ: III, 191^v/12.

boală s. f. sg. nom.-ac. бола: III, 193^v/3.

bocire s. f. sg. nom.-ac. бочирѣ: I, 177^v/8-9.

bogat s. m. pl. nom.-ac. богачѣн: II, 186^v/16, 187^v/18.

hotez s. n. sg. nom.-ac. хотѣшѣ: I, 172^v/17, хотѣшѣ: I, 173^v/15.

braţ s. n. pl. nom.-ac. брацѣлѣ: I, 174^v/4, 178^v/8.

broască s. f. pl. nom.-ac. бродѣцѣ: I, 171^v/9.

bucura vb. I refl. ind. perf. s. 3 pl. се вѣсрѣрѣж: II, 189^v/10, ger.

вѣсрѣрѣжъ: II, 186^v/11, вѣсрѣрѣжъ: II, 187^v/1.

bucurie s. f. sg. nom.-ac. вѣсрѣрѣ: I, 173^v/11, II, 183^v/12, вѣсрѣрѣ: II, 184^v/7, вѣсрѣрѣлѣ: II, 186^v/11-12.

bun adj. sg. f. nom.-ac. вѣрѣж: II, 185^v/11, III, 191^v/7, 192^v/11, 193^v/9, вѣрѣж: II, 186^v/9, pl. f. nom.-ac. вѣрѣж: II, 186^v/9, 12-13, III, 191^v/8, вѣрѣж: I, 177^v/12, вѣрѣж: II, 186^v/2.

bunătate s. f. sg. nom.-ac. вѣрѣжѣтѣтѣ: III, 191^v/11, вѣрѣжѣтѣтѣ: II, 184^v/1, вѣрѣжѣтѣтѣ: II, 184^v/10-11, вѣрѣжѣтѣтѣ: I, 182^v/17, pl. nom.-ac. вѣрѣжѣтѣтѣ: III, 191^v/13.

C

ca¹ adv. ка: I, 176^v/10, II, 186^v/12, 189^v/2, 3, III, 191^v/7, 193^v/4, 193^v/16; loc. adv. ка ши: I, 178^v/3, II, 187^v/12.

ca² conj. in conj. comp. ка съ: I, 173^v/2, III, 191^v/4, 10-11, 12-13, ка съж: I, 176^v/17, 177^v/8, ка съ: III, 190^v/16.

camătă s. f. sg. nom.-ac. камѣтѣж: I, 180^v/12-13.

cap s. n. sg. nom.-ac. капѣ: III, 192^v/7, капѣ: I, 173^v/17, g.-d. капѣлѣ: I, 178^v/18, капѣлѣ: I, 181^v/10, pl. nom.-ac. капѣтѣ: I, 175^v/1, 176^v/5.

care pron. rel. pl. m. nom.-ac. карѣн: II, 184^v/3, 187^v/6, III, 189^v/5, 14, 190^v/4, f. nom.-ac. карѣ: I, 178^v/11, карѣж: III, 189^v/6-7.

casă s. f. sg. nom.-ac. касѣ: I, 179^v/7, 182^v/15.

că conj. къ: I, 177^v/1, 179^v/9, II, 184^v/13, 184^v/2, 11, 12, 15, 185^v/2, 8, 11, 13, 17, 185^v/11, 12, 186^v/15, 17, 186^v/1, 187^v/10, 11, 11, 187^v/4, 6, 7, 12, 12, 14, 16, 18, 188^v/7, 13, 13, 188^v/3, 8, 9, 13, 16, 16, 189^v/4, 6, 7, III, 189^v/7, 190^v/8, 15,

190^v/2, 14, 191^v/9, 9, 12, 191^v/7, 16, 192^v/2, 6, 12, 18, 192^v/4, 13, 193^v/8, 193^v/3, 11, къ: I, 171^v/1, 172^v/14, 173^v/5, 10, 14, 17, 173^v/7, 11, 175^v/13, 177^v/2, 181^v/9, 18, 182^v/4, 183^v/16, ка: I, 178^v/9, II, 189^v/17, III, 193^v/9, к: I, 181^v/15.

cădea vb. II ind. perf. s. 2 sg. кѣсш: II, 189^v/10, 3 sg. кѣсш: I, 170^v/3, кѣсш: I, 170^v/2, 3 pl. кѣсшѣ: II, 189^v/11, viit. 3 pl. корѣ кѣдѣ: I, 171^v/11, кѣдѣ-вор: III, 193^v/4, cj. prez. 1 pl. съ кѣдем: II, 185^v/8, 2 pl. съ кѣдѣн: III, 191^v/13; refl. ind. prez. 3 sg. се кѣде: II, 184^v/1, 187^v/3.

călca vb. I ind. perf. s. 3 sg. кѣлѣкѣ: II, 186^v/4, ger. кѣлѣкѣндѣ: I, 177^v/9; pas. ind. perf. s. 3 sg. кѣлѣкѣшъ фѣс: II, 189^v/1-2.

călugăr s. m. sg. nom.-ac. кѣлѣгѣрѣ: I, 179^v/15, pl. nom.-ac. кѣлѣгѣрѣн: II, 186^v/14.

cărare s. f. pl. nom.-ac. кѣрѣрѣлѣ: II, 184^v/4.

cărauş s. m. pl. nom.-ac. кѣрѣушѣн: I, 171^v/9-10.

căscă vb. I ind. prez. 3 sg. кѣскѣ: I, 178^v/7.

către prep. кѣтрѣж: II, 184^v/14, III, 190^v/3, 191^v/9, кѣтрѣ: III, 190^v/4, 193^v/18, кѣтрѣж: III, 193^v/8, кѣтрѣж: I, 172^v/2, кѣтрѣ: II, 187^v/15; prep. comp. de către v. de căuta vb. I inf. а кѣта: III, 193^v/1.

ce pron. rel.-inter. invar. че: I, 170^v/11, 16, 171^v/8, 10, 172^v/14, 174^v/7, 175^v/12, 14, 176^v/17, 179^v/14, 17, 180^v/4, 7, 12, 13, 18, 180^v/3, 5, 11, 14, 181^v/3, 15, 181^v/2, 5, 6, 14, 182^v/8, 11, 15, 183^v/5, 10, 14, II, 183^v/15, 15, 184^v/5, 184^v/14, 185^v/1, 2, 3, 4, 14, 16, 187^v/3, 187^v/10, 188^v/6, 8, 188^v/2, 4, 18, 18, 189^v/1, III, 189^v/9, 12, 17, 190^v/9, 16, 190^v/14, 191^v/5, 192^v/18, 193^v/1, 193^v/9, чѣс: II, 185^v/3; loc. conj. дѣрѣчѣ: II, 188^v/15.

ceas s. n. sg. nom.-ac. чѣсѣ: I, 175^v/14, II, 187^v/4, 5, 7, 9, чѣсѣ: II, 187^v/2.

cel(a)¹ art. adj. sg. m. nom.-ac. чѣлѣ: I, 174^v/11, f. nom.-ac. чѣкѣ: II, 188^v/4, 18, чѣкѣ: III, 192^v/6, чѣлѣ: II, 189^v/18, чѣлѣ: III, 193^v/3, чѣлѣ: III, 193^v/11, pl. m. nom.-ac. чѣнѣ: III, 190^v/4, 193^v/16, чѣнѣ: I, 181^v/5, f. nom.-ac. чѣлѣ: I, 174^v/5, 177^v/11, 178^v/10, чѣлѣ: I, 170^v/17, 177^v/12, III, 193^v/10, чѣлѣ: I, 175^v/8, III, 191^v/16, чѣлѣ: I, 178^v/8.

cel(a)² pron., adj. dem. 1. pron. sg. m. nom.-ac. чѣлѣ: I, 181^v/6, II, 184^v/5, 185^v/14, 16, 188^v/8, 189^v/1, III, 190^v/14, g.-d. чѣлѣлѣ: I, 179^v/16, III, 189^v/8, чѣлѣлѣ: I, 180^v/3, чѣлѣлѣ: I, 180^v/5, чѣлѣ: III, 189^v/12; f. nom.-ac. чѣлѣ: III, 189^v/16, pl. m. nom.-ac. чѣлѣ: I, 176^v/16, II, 187^v/12, 12, 13, 13, 16, чѣлѣ: II, 187^v/17, g.-d. чѣлѣлѣ: II, 188^v/5, 188^v/1; 2. adj. dem. sg. m. nom.-ac. чѣлѣ: I, 180^v/12, 181^v/4, чѣлѣ: II, 184^v/5, g.-d. чѣлѣлѣ: I, 180^v/7, 17, 182^v/8, чѣлѣлѣ: I, 183^v/10, 14, чѣлѣлѣ: I, 180^v/4, f. nom.-ac. чѣлѣ: III, 189^v/16, g.-d. чѣлѣлѣ: I, 182^v/11, pl. m. nom.-ac. чѣнѣ: II, 188^v/9, 188^v/5, чѣнѣ: II, 188^v/9, f. nom.-ac. чѣлѣ: II, 186^v/12, чѣлѣ: III, 191^v/7.

cer s. n. sg. nom.-ac. черѣ: I, 170^v/3, черѣ: III, 189^v/13, черѣлѣ: I, 170^v/3, 171^v/17, III, 190^v/4, черѣлѣ: II, 188^v/4, черѣлѣ: II, 188^v/8, g.-d. черѣлѣлѣ: III, 189^v/9, черѣлѣлѣ: III, 191^v/5, черѣлѣлѣ: III, 193^v/16-17, черѣлѣлѣ: III, 189^v/11, pl. nom.-ac. чѣрѣрѣн: I, 175^v/17-176^v/1.

cerceţa vb. I ind. viit. 3 pl. черѣцѣлѣ-вор: I, 178^v/1.

certa vb. I ind. prez. 3 sg. черѣтѣж: I, 183^v/10.

cest pron., adj. dem. 1. pron. pl. f. nom.-ac. чѣстѣ: I, 171^v/11; 2. adj. sg. f. nom.-ac. чѣстѣ: III, 192^v/11.

cetate s. f. sg. nom.-ac. четате : I, 170¹²/12, четате : I, 170⁶/6, g.-d. четате : II, 188⁹/9, 188⁵/5.

cetenie s. f. sg. nom.-ac. четине : I, 175¹⁴/14.

chema vb. I refl. ind. viit. 3 sg. съ ва кма : I, 180¹⁵/15.

chin s. n. pl. nom.-ac. кинриал : I, 171¹⁴/14—15.

chip s. n. sg. nom.-ac. кчп : III, 189¹³/13, кчп : I, 173⁶/6.

ci conj. че : I, 172⁸/8, 174⁴/4, 175¹⁷/17, 180²/2, 182⁴/4, 183⁵/5, II, 184⁷/7, 15, 185⁴/4, 5, 6, 7, 7, 185⁶/6, 186⁸/8, 187⁵/5, III, 190⁴/4, 16, 191⁵/5, 13, 193⁶/6, 10, 193⁸/8, 10, 15.

cina vb. I ind. imperf. 3 sg. чира : III, 191⁷/7.

cină s. f. sg. nom.-ac. чирл : III, 190¹²/12.

cine pron. rel.-interog. sg. nom.-ac. чире : II, 184¹³/13, 185⁸/8, 10, 187³/3, 3, III, 191¹³/13, 192¹¹/11, 13, 17, 193¹⁴/14, 17, чине : I, 174¹³/13, 178¹²/12, 14, 179⁴/4, 179⁷/7, 182⁵/5, 182⁹/9, чине : I, 174⁶/6, чирн : II, 184¹⁷/17, чире : II, 186¹⁸/18.

cinste s. f. sg. nom.-ac. нсте : II, 189¹⁷/17.

cinsti vb. IV ind. viit. 3 sg. ва чнлстн : I, 174⁶/6, ва чнлстн : I, 174¹³/13—14, 2 pl. вчн чнлстн : I, 174¹⁵/15, еј. prez. 2 pl. съ чнлстнцл : II, 187²/2.

cinstit adj. sg. m. nom.-ac. чнлстнт : II, 188¹³/13, чнлстнтл : III, 191¹⁷/17—18, g.-d. чнлстнтл : II, 186¹⁰/10, f. nom.-ac. чнлстнтл : II, 183¹⁸/18.

cinstitor adj. sg. m. nom.-ac. чнлстнтора : II, 187¹⁰/10—11.

cind adv. кнда : III, 190³/3, 193¹³/13, кнда : III, 190¹/1, кнда : I, 176⁴/4, кнда : III, 190¹¹/11.

cinta vb. I ind. prez. 3 sg. клнтл : I, 182⁴/4, клнтл : I, 182¹⁵/15—16, еј. prez. 1 pl. съ клнтл : II, 186¹³/13,

съ клнтл : II, 186¹⁴/14, inf. а клнта : II, 184²/2.

cintare s. f. sg. nom.-ac. клнтаре : II, 185¹⁰/10.

cintec s. n. pl. nom.-ac. клнтече : II, 186¹³/13.

cit pron., adj. nehot. 1. pron. pl. m. nom.-ac. кца : II, 187²/2, 4; 2. adj. pl. f. nom.-ac. кчте : III, 190⁵/5.

cleveti vb. IV ind. imperf. 3 sg. клевети : III, 191⁹/9.

coastă s. f. pl. nom.-ac. косте : I, 174²/2.

coperi v. acoperi

corabie s. f. sg. g.-d. корабий : I, 179¹⁷/17.

crede vb. III ind. prez. 3 pl. кред : III, 190⁴/4, perf. s. 2 pl. кредл : I, 171³/3, 9, 15, кредл : I, 171⁷/7, viit. 3 sg. ва креде : I, 178¹²/12, 14, 179⁴/4, ва креде : III, 192¹⁷/17, вж креде : I, 183¹⁴/14—15, 1 pl. кред кредл : III, 193¹⁵/15.

credincios adj. pl. m. nom.-ac. креднчосл : III, 193¹⁶/16.

credință s. f. sg. nom.-ac. креднцл : III, 191⁶/6, 193⁵/5, 7, 17, креднце : III, 189¹⁵/15, 193¹⁴/14—15, креднца : II, 186²/2—3, III, 191¹¹/11.

creștet s. n. sg. nom.-ac. креднцнтл : I, 174⁸/8.

creștin s. m. sg. nom.-ac. креднчн : I, 180¹⁵/15—16, pl. nom.-ac. креднчл : III, 192⁶/6, креднчл : II, 187⁸/8.

cu prep. кс : I, 173¹¹/11, 173³/3, 11, 12, 174²/2, 174⁴/4, 7, 10, 175¹/1, 2, 177¹²/12, 179¹¹/11, 179⁹/9, 180⁷/7, 9, 180⁷/7, 12, 182¹⁶/16, 182⁵/5, II, 184¹³/13, 185¹³/13, 14, 15, 15, 15, 16, 185¹⁰/10, 11, 15, 186⁹/9, 10, 10, 186⁹/9, 187¹⁴/14, 188⁷/7, 10, 188³/3, 4, 5, 189¹⁵/15, III, 189¹¹/11, 11, 14, 15, 190³/3, 4, 11, 191⁶/6, 7, 8, 14, 191⁴/4, 7, 8, 193⁶/6, 8, 10, 11, 14, 14, 193¹¹/11, 11, 12, 17, коу : I, 176¹¹/11, 185¹⁶/16, 187¹/1, кс : II,

185³/3, 188⁸/8, ко : I, 182¹²/12; loc. adj. cu rușine v. rușine; loc. prep. împreună cu v. împreună.

euget s. n. pl. nom.-ac. ксуете : II, 186³/3.

eugeta vb. I ind. imperf. 3 sg. ксуета : III, 191⁸/8.

eum adv. ксум : I, 171¹⁶/16, 178²/2, 7, II, 186¹³/13, 188¹⁴/14, III, 190¹/1, 191³/3, 191¹⁸/18, 192⁴/4, 193²/2, коум : I, 182¹/1, ксум : II, 184¹/1, ксум : I, 182²/2, кс : I, 173⁴/4.

eumătru s. m. pl. nom.-ac. ксумтра : I, 177¹²/12—13.

euminecătură s. f. sg. nom.-ac. ксмереккэтурл : III, 189⁶/6, 192⁹/9, ксмереккэтурл : III, 192⁶/6—7, ксмереккэтурл : III, 192¹⁶/16, ксмереккэтурл : III, 193¹/1, ксмереккэтурл : III, 192³/3.

eumpăra vb. I ind. viit. 3 sg. ва ксумпара : I, 181¹⁵/15.

eunoaște vb. III ind. perf. s. 3 sg. кж : II, 188¹⁸/18, 189¹/1.

eunună s. f. sg. nom.-ac. кснунл : I, 173¹⁷/17.

eurat adj., adv. 1. adj. m. sg. nom.-ac. ксратл : II, 184⁶/6, ксратл : III, 191¹⁸/18, f. nom.-ac. ксратл : I, 174⁷/7, pl. f. nom.-ac. ксратл : II, 186⁵/5; 2. adv. ксрат : I, 174¹⁵/15.

eurăți vb. IV еј. prez. 1 pl. ксржцл : II, 185¹⁷/17; refl. ind. prez. 1 pl. ксржцлнл-не : II, 184⁷/7, еј. prez. 1 pl. съ не ксржцлнл : III, 191⁶/6, 193¹⁰/10—11.

eurăție s. f. sg. nom.-ac. ксрацлте : III, 191¹²/12, 193⁷/7, ксрацлте : III, 193¹⁴/14.

eurăfire s. f. sg. nom.-ac. ксрацлфлре : III, 191²/2.

eure vb. III ind. prez. 3 pl. ксра : I, 172²/2.

eurvar s. m. pl. voc. ксравларора : I, 177¹²/12.

eurvi vb. IV ind. prez. 3 sg. коурвалчн : I, 180³/3.

eurvie s. f. sg. nom.-ac. ксравте : II, 186⁶/6—7.

coveni vb. IV refl. ind. prez. 3 sg. се ксвенл : III, 193¹⁹/19.

cuviință s. f. sg. nom.-ac. ксвннцл : II, 185¹³/13.

cuvint s. n. sg. nom.-ac. ксвнтл : I, 170⁹/9, ксвнтл : I, 180¹⁷/17, ксвнтл : I, 171¹/1, pl. nom.-ac. ксвнтл : III, 192⁵/5, 8—9, 192⁴/4, ксвнтл : III, 193¹⁸/18, коувнтл : III, 193²/2.

D

da vb. I ind. prez. 3 sg. дж : I, 180¹²/12, 13, 180⁵/5, 2 pl. дацл : I, 172⁷/7, perf. s. 1 sg. дадо : I, 172¹⁶/16—17, 3 sg. даде : III, 190⁶/6—7, 13, 192¹/1—2, perf. comp. 1 sg. да дал : I, 172¹/1, 3 sg. да дал : II, 185²/2, да дал : II, 185¹¹/11, да дал : III, 192⁹/9, да дал : II, 185¹³/13, <au> дал : I, 172⁵/5, дал-да : II, 188¹⁰/10—11, 188⁶/6, да-да : II, 184¹⁵/15, viit. 1 sg. кою да : I, 179⁹/9, 181¹³/13, да-кою I, 181⁷/7, 3 sg. ва да : I, 181⁵/5, 15, 1 pl. врал да : II, 185¹/1, 3, 4, inf. да : III, 193²/2; refl. ind. prez. 3 sg. се дж : III, 192¹⁸/18, съ де III, 192⁴/4, perf. s. 3 sg. се даде : III, 190⁹/9, perf. comp. 3 sg. да-да-да : III, 192⁷/7; loc. vb. да-да даде : III, 190⁵/5.

dacă conj. дака : III, 191¹²/12.

dar¹ conj. дарл : I, 181¹⁴/14, 185¹/1.

dar² s. n. sg. nom.-ac. дарл : II, 184¹²/12, g.-d. дарлнл : II, 185⁵/5, pl. nom.-ac. дарлл : II, 185¹⁰/10, дарлл : II, 185¹³/13.

datoria s. f. sg. nom.-ac. датора : I, 183¹⁰/10—11.

David s. pr. nom.-ac. дадл : II, 185²/2.

dărui vb. IV ind. prez. 3 sg. дАРУИТЕ: II, 187°/13—14, perf. s. 3 sg. дАРУИ: II, 186°/5.

de¹ conj. дЕ: I, 174°/13, 175°/3, 175°/9, 176°/10, 177°/11, 178°/14, 181°/13, II, 184°/4, 9, 189°/4, III, 190°/15, 191°/15, 192°/3, 192°/8, 193°/11, 14, 16, 17; conj. comp. дЕ СЕ: III, 192°/2.

de² prep. дЕ: I, 170°/4, 171°/8, 10, 171°/8, 11, 173°/17, 174°/12, 175°/13, 17, 176°/5, 5, 177°/2, 3, 17, 177°/6, 178°/11, 15, 180°/11, 180°/17, 181°/14, 181°/5, 182°/17, II, 183°/10, 11, 12, 184°/1, 5, 6, 12, 12, 185°/6, 6, 185°/2, 2, 10, 18, 186°/6, 6, 7, 7, 15, 16, 186°/18, 187°/12, 187°/14, 16, 18, 188°/9, 15, 188°/5, 10, 189°/2, 2, 3, III, 189°/2, 190°/5, 191°/5, 15, 191°/1, 2, 192°/5, 13, 192°/7, 14, 15, 193°/2; 9, 19, 193°/10, 13, 18, дЕ: II, 187°/13, дН: I, 170°/9, дК: II, 187°/17, дЧК: III, 190°/13, дЧКСТ: III, 191°/13; prep. comp. дЕ КЖРЖ: I, 177°/7, дЕ ЛА: I, 171°/6, 178°/10, 182°/4, 5, 183°/17, 183°/5, 6, II, 184°/11, 188°/3, 18, III, 190°/11, 18, 191°/3, <de> лА: I, 183°/6, дА ЛА: I, 175°/6, дЕ ПРК: I, 172°/7, дЕ СЖПА: I, 176°/5; loc. adj. de veac v. veac, de veci v. veac, de vecie v. vecie; loc. adv. de aceea v. acela, de acinu v. acinu, de demult v. demult, de dimineată v. dimineată; loc. prep. in loc de v. loc; num. adv. de șaptezeci de ori v. șaptezeci.

deasupra prep. in loc. prep. пре дЕ СС-ПРА: I, 178°/18, прК дЕ СС-ПРА: I, 181°/9.

deci conj. дЕЧН: I, 174°/6, 178°/12; дЕЧЕ: I, 182°/9.

decît adv. дЕКЖП: I, 179°/4.

delungă vb. I refl. cj. prez. 1 pl. сЪ НЕ дЕЛЪЛГЪМ: III, 193°/10.

demult adv. in loc. adv. дЕ дЕМЪЛТЪ: I, 170°/5.

denie s. f. sg. nom.-ac. дЕДНІЕ: I, 170°/11.

depreună adv. дЕПРЕУНЪ: II, 187°/15.

deschide vb. III ind. perf. s. 3 sg. дЕШ'КИСЕ: I, 170°/13—14, viit. 1 sg. воЮ дЕШ'КИДЕ: I, 175°/17; refl. ind. perf. s. 3 sg. дЕШ'КИСЕ-СЕ II, 184°/4.

despărți vb. IV cj. prez. 3 sg. сЕ дЕСПАРЦЪ: III, 190°/16—17.

despre prep. дЕСПРЕ: I, 172°/17.

destoinicie s. f. sg. nom.-ac. дЕ СТОИНИЧЕ: II, 185°/3.

deșegubăt s. m. pl. voc. дЕШЕ-ГЪБЕЦНАУР: I, 177°/3—4.

deșerta vb. I ind. perf. s. 3 sg. дЕШЕРТЪЖ: II, 186°/2; refl. ind. perf. s. 3 sg. сЕ дЕШЕРТЪЖ: II, 188°/15, сЕ дЕШЕ;ЛЪТЪ: II, 189°/2—3, сЕ дЕШЕРТЪЖ: II, 189°/5.

deștepta vb. I ind. prez. 3 sg. дЕШТАПЪТЪЖ: I, 183°/5.

dezlega vb. I, refl. ind. perf. comp. 1 pl. дЕЗЛЕГАТЪС-НЕМ: II, 189°/14, cj. prez. 1 pl. сЪ НЕ дЕЗЛЕ-ГЪМ: II, 188°/2—3, сЕ НЕ дЕЗЛЕГЪМ: II, 188°/17.

diacon s. m. pl. nom.-ac. дІАКОНІН: II, 186°/14.

diavol s. m. sg. nom.-ac. дІАКОЛЪ: II, 186°/3, 188°/15, 188°/10, g.-d. дІАКОЛЪШН: II, 188°/12.

dimineată s. f. sg. nom.-ac. in loc. adv. дЕ дЕМЛНЧЕЦЪ: I, 183°/5—6.

din prep. дНЪ: II, 185°/1, 1, 3, 187°/2, 187°/17, 188°/1—2, 16, 188°/12, 189°/14, III, 192°/4, дЕЛ: II, 184°/18, 189°/16, дЕН: I, 175°/14, дЕН: I, 183°/4, дЕЛН: II, 184°/17, дЕН: I, 173°/1, дН: II, 189°/13, Л: II, 188°/11; loc. adv. din veci v. veac.

dinlăuntru adv. дН-ЛОНТРЕ: III, 191°/4—5.

dinte s. m. pl. nom.-ac. дН'ЦН: I, 174°/12, дН'ЦН: II, 189°/4.

dintii num. ord. sg. m. nom.-ac. дЕЛТЪН: II, 187°/2, f. nom.-ac.

дЕЛТЪЕ: II, 187°/12, 13, pl. m. nom.-ac. дЕЛДЕЛТЪЕ: II, 187°/16—17.

dintru prep. дЕЛТРО: I, 170°/2—3, II, 187°/7, дЕЛТР: III, 190°/15, 190°/14, дЕЛТРОУ: I, 170°/3, дН-ЛТРО: III, 191°/10—11, дН-ЛТР: III, 190°/7.

doară adv. доУРЪ: I, 171°/16.

dobitoc s. n. pl. nom.-ac. доКН-ТОЧЕЛЕ: I, 178°/3—4, g.-d. доКН-ТОЧЕЛАУР: I, 171°/8.

dobîndi vb. IV ind. viit. 3 sg. доБЪЛНДИ-ВА: III, 193°/15—16, inf. доБЪЛНДИ: III, 192°/18.

doi num. card. f. доУВ: III, 191°/6, доУ: I, 175°/1, до: I, 175°/2.

doilea num. ord. in num. adv. 4 доА УРЪ: I, 171°/1—2.

domn s. m. sg. nom.-ac. доМНЪ: II, 186°/17, 186°/11, 187°/12, 188°/16, 188°/11, III, 190°/3, 191°/15, доМНОУД: III, 189°/7, доМНЪ: II, 186°/15—16, доМЪ: II, 184°/7, g.-d. доМНЪШН: II, 184°/16, 186°/12, III, 190°/7—8, дЪМНЪШН: I, 173°/11—12, II, 185°/8—9, доМНЪН: II, 188°/14, III, 190°/17.

domnia-sa pron. rev. sg. g.-d. доМНІЕ-САНАЕ: I, 171°/15.

drae s. m. sg. nom.-ac. драЖЪ: I, 177°/6, g.-d. драЖЪШН: I, 178°/15, pl. nom.-ac. драЧІН: II, 189°/11, g.-d. драЧІНЪРЪ: I, 179°/14.

dragoste s. f. sg. nom.-ac. драГОСТЕ: II, 184°/14, 185°/2, 14, 186°/3, 11, 188°/7, 188°/3, III, 191°/10, 193°/8, драГОСТЪ: II, 187°/14.

drept adj., prep. 1. adj. cu val. subst. in loc. prep. АР 4 дРЕПТА: III, 193°/14; 2. prep. дРЕП: I, 171°/14, 172°/12, 13, III, 190°/9, 9, 17, 192°/6, 6, дРЕПТА: I, 171°/13, 15, 172°/8, 175°/6, 181°/5, III, 190°/17, 192°/1, дРЕПТА: I, 172°/9, 175°/7, 8, дРЕПЪ: I, 170°/17, 172°/11, 174°/3—4, дРЕП'ТА: I, 181°/15, 182°/7, дРЕП'ТЪ: I, 172°/15, 174°/3, дРЕП'ТА: III, 192°/1, дРЕП'ТА: I, 182°/7,

дРЕП'МС: I, 178°/9; loc. adv. drept aceea (acea) v. acela; loc. conj. drept ce v. ce.

dreptate s. f. sg. nom.-ac. дРЕП-ТАТЕ: II, 185°/14, дРЕП'ТАТЕ: II, 185°/5, g.-d. дРЕП'ТАЦІН: I, 177°/14.

duce vb. III ind. prez. 3 sg. дУЧЕ: I, 183°/7, viit. 3 sg. ВА дУЧЕ: I, 182°/14—15.

duh s. n. sg. nom.-ac. дУХ: I, 183°/6, дУХА: II, 185°/18.

duhovnic s. m. sg. nom.-ac. дУХОВНИКЪ: III, 190°/11.

dulce adj. sg. m. nom.-ac. дУЛЧЕ: II, 184°/9, 187°/11, 187°/12, pl. f. nom.-ac. дУЛЧЕ: I, 177°/12.

dulceață s. f. sg. nom.-ac. дУЛ-ЧЕЦЪ: II, 185°/16—17, дУЛЧАЦА: III, 191°/11, дУЛЧЕЦЪ: II, 185°/15, g.-d. дУЛЧЕЦЪН: II, 185°/5.

duminică s. f. sg. nom.-ac. дЪМ-НИКЪ: I, 172°/8, 173°/10, 15, 173°/1, 174°/14, 175°/7, дЪМНИКЪ: I, 171°/13—14, 173°/7—8, 183°/11, дЪМНИКА: I, 183°/6, дЪМНИКА: II, 183°/10.

Dumnezeu s. pr. nom.-ac. дЪМ-НЕЗЕУ: I, 177°/5—6, 10—11, 179°/1—2, 181°/17, 182°/10, 183°/17, II, 185°/12, 187°/10—11, 12—13, 188°/17, III, 190°/3, 193°/1, 10, 193°/8, 9, дЪМНЕЗЪС: I, 181°/14, II, 185°/6, дЪМНЕЗЪС: II, 184°/9, дЪМЗЪС: I, 170°/17, g.-d. (ЛШ) дЪМНЕЗЪС: I, 180°/3, II, 185°/6, 186°/8—9, 12, III, 189°/18, 190°/5—6, 190°/10, 193°/14, (ЛШ) дЪМНЕЗЪС: II, 185°/1, (ЛШ) дЪМНЕЗЪС: III, 193°/18, дЪМ-НЕЗЪСЪН: II, 186°/2.

după prep. дУПЪ: II, 185°/7, 7—8, 9, 10, 187°/4, 5, III, 190°/12, дУПА: II, 185°/17, дУПЪ: I, 172°/15.

durere s. f. sg. nom.-ac. дУРЕРЪ: III, 193°/3.

E

ea pron. pers. 3 sg. f. g. еН: I, 170°/5, 182°/15, d.-н: III, 189°/

17, ac. м : III, 189^v/17, w : I, 170^v/13, 174^v/7, 14, 179^v/7, 180^v/15, 181^v/3, 4, 5, 15, II, 187^v/2, III, 190^v/2, 193^v/2. ei pron. pers. 3 pl. m. d. awp : III, 193^v/2, ac. en : III, 193^v/17, n : I, 182^v/11, 12, 183^v/7, II, 186^v/4, 187^v/14.

ei pron. pers. 3 sg. m. nom. eak : I, 174^v/7, ea' : III, 192^v/18, a : III, 190^v/8 g. aшн : I, 179^v/7, 9, 14, awй : I, 182^v/2, aw : I, 182^v/1, d. aшн : I, 181^v/11, 12, awн : I, 181^v/7, awнш : III, 190^v/15—16, -н : I, 179^v/9, 181^v/7, 11, II, 185^v/8, 9, III, 189^v/9, 190^v/4, н : I, 181^v/18, ac. eak : III, 192^v/16, ea : III, 193^v/14, -a : II, 185^v/6, 189^v/1, III, 191^v/17.

ele pron. pers. 3 pl. f. g. awp : I, 172^v/15, ac. eae : I, 172^v/9, ae : I, 175^v/10.

eu pron. pers. 1 sg. nom. es : I, 172^v/16, 181^v/9, 13, 15, 18, 182^v/17, II, 188^v/14, 188^v/9, III, 192^v/16, eoy : I, 177^v/16, d. -mн : I, 172^v/16, 173^v/14, 17, 174^v/7, 177^v/6, 16, -m : I, 181^v/15, -mж : I, 173^v/14, ac. mени : I, 173^v/3, 182^v/4, мѣнн : I, 182^v/6, мѣнк : III, 192^v/15, мж : I, 172^v/10, 15, 174^v/3, 174^v/4, 10, 175^v/12, 178^v/1, 7, -mж : I, 173^v/11, 12, 174^v/3.

evanghelie s. f. sg. nom.-ac. ewra'ia : I, 171^v/15.

evangelist s. m. sg. nom.-ac. ewaиcтa : III, 190^v/2.

F

face vb. III ind. prez. 3 sg. face : I, 182^v/9, III, 192^v/3, 193^v/2, 1 pl. facem : III, 193^v/16, perf. s. 1 sg. face : I, 173^v/5, 3 sg. face : I, 170^v/9, 16, 170^v/8, 8—9, II, 189^v/6, III, 192^v/15, 193^v/9, perf. c. 3 sg. face : III, 193^v/13, face : II, 188^v/13, face : II, 188^v/8, face : III, 193^v/12, viit. 1 sg. face : I, 176^v/7—8, 1 pl. face : III, 193^v/11—12, 2 pl.

face : III, 190^v/11, 190^v/1, cј. prez. 1 pl. face : III, 193^v/7, 9, imper. 2 pl. face : III, 190^v/11, 18, inf. a face : I, 172^v/4.

fată v. f. pl. nom.-ac. face : III, 189^v/4.

față s. f. sg. nom.-ac. face : I, 177^v/6.

faceător adj. sg. m. nom.-ac. face-тор : II, 184^v/6; cu val. subst. în comp. face-тори-ри : I, 173^v/7, face-тори-ри : I, 177^v/1, face-тори-ри : I, 181^v/17—18.

făgădui vb. IV ind. prez. 3 sg. face : III, 193^v/1.

făgăduită s. f. sg. nom.-ac. face-ашта : III, 192^v/5—6.

fără prep. face : III, 191^v/11, 193^v/17, 193^v/7; adj. comp. face-lege v. lege.

fărima vb. I ind. perf. s. 3 sg. face : II, 189^v/4.

făurar s. m. sg. g.-d. (aș) face : I, 176^v/8.

fecior s. m. sg. g.-d. face : I, 181^v/2, pl. nom.-ac. face : II, 188^v/12, 188^v/8, face : III, 189^v/4, face : I, 178^v/18, face : I, 183^v/5.

feri vb. IV ind. perf. s. 2 pl. face : I, 173^v/1, viit. 2 pl. face : I, 174^v/13; refl. cј. prez. 1 pl. face : II, 186^v/8, III, 191^v/16—17.

fericit adj., adv. 1. adj. sg. m. nom.-ac. face : I, 181^v/6; 2. adv. face : I, 181^v/14.

fi vb. IV 1. vb. ind. prez. 1 sg. face : I, 177^v/16, face : I, 181^v/18—182^v/1, 3 sg. face : I, 178^v/10, 179^v/17, 183^v/4, 5, II, 184^v/5, 184^v/10, 187^v/10, III, 189^v/7, 190^v/8, 16, 192^v/12, 192^v/7, face : II, 180^v/7, III, 190^v/14, 192^v/13, face : II, 187^v/11, 188^v/3, face : II, 188^v/3, face : I, 183^v/16, face : II, 183^v/18, face : III, 192^v/15, face : III, 191^v/10, e : II, 184^v/14, 186^v/16, 16, 186^v/1, 187^v/10, 11, 189^v/17, III, 192^v/18, 193^v/9, e : II, 183^v/11, 17,

186^v/17, 187^v/12, III, 193^v/17, -e : II, 189^v/8, 9, -n : I, 179^v/9, 10, 1 pl. face : II, 184^v/5, 7, 8, 2 pl. face : II, 188^v/2, face : II, 188^v/6, e : I, 176^v/17, 3 pl. face : II, 185^v/13, III, 192^v/4, face : III, 189^v/14, face : II, 184^v/3, -c : I, 174^v/11, face : I, 177^v/3, imperf. 1 pl. face : II, 184^v/4, 7—8, face : II, 184^v/6, perf. s. 3 sg. face : I, 170^v/11, II, 189^v/17, face : I, 170^v/5, 170^v/12, perf. comp. 3 pl. face : II, 185^v/3—4, viit. 3 sg. face : III, 190^v/9, 193^v/13, face : I, 179^v/3, face : II, 185^v/11, face : I, 183^v/1, face : II, 183^v/15, 3 pl. face : I, 176^v/9, face : III, 193^v/5, cј. prez. 3 sg. face : III, 191^v/1, 6, 1 pl. face : II, 185^v/4—5, III, 191^v/4, ger. face : III, 190^v/8, 193^v/6, face : III, 193^v/1; 2. aux. pas. ind. prez. 3 sg. face : I, 179^v/13, III, 190^v/2—3, face : II, 187^v/4, e : II, 186^v/8, e : II, 183^v/10, 3 pl. face : II, 187^v/6, imperf. 1 pl. face : II, 184^v/3, perf. s. 3 sg. face : II, 186^v/7, 188^v/16, 189^v/2, viit. 3 pl. face : I, 181^v/12, face : II, 184^v/18, face : I, 181^v/11, cј. prez. 3 sg. face : I, 175^v/12, face : I, 181^v/2, face : III, 191^v/14.

fiară s. f. pl. nom.-ac. face : I, 175^v/1, face : I, 176^v/3, face : I, 177^v/2.

fecine pron. nehot. nom.-ac. face... чини : I, 180^v/9.

fiere s. f. sg. nom.-ac. face : I, 173^v/12.

fiu s. m. sg. nom.-ac. face : I, 183^v/6, g.-d. face : III, 192^v/9, face : III, 189^v/18, pl. nom.-ac. face : I, 181^v/5, voc. face : I, 181^v/9, II, 184^v/10, face : I, 171^v/1.

flămînd adj., s. 1. adj. m. sg. nom.-ac. face : II, 187^v/5; 2. s. m. pl. nom.-ac. face : I, 182^v/11.

foamete s. f. pl. nom.-ac. face : I, 171^v/6.

foarte adv. (după un adjectiv) face : I, 177^v/3, II, 186^v/1.

foe s. n. sg. nom.-ac. face : I, 176^v/16, face : I, 174^v/10, 179^v/12, g.-d. face : III, 193^v/4.

folosi vb. IV ind. prez. 3 sg. face : III, 192^v/2—3.

frate s. m. sg. nom.-ac. face : I, 177^v/14, 14, 180^v/9, 9, pl. nom.-ac. face : II, 188^v/6, 188^v/2, voc. face : III, 189^v/2, 190^v/2, 191^v/14, face : III, 190^v/17, 191^v/6, 193^v/6, face : II, 184^v/10, 188^v/2, face : II, 185^v/14, face : II, 186^v/9, face : II, 183^v/12, face : I, 176^v/16, face : III, 193^v/3, face : II, 188^v/17.

frămînta vb. I ind. prez. 3 sg. face : I, 182^v/11—12.

frică s. f. sg. nom.-ac. face : II, 185^v/10—11, III, 189^v/11, 14.

fringe vb. III ind. perf. s. 3 sg. face : III, 190^v/6, 9; refl. ind. prez. 3 sg. face : III, 192^v/1.

frumusețe s. f. sg. nom.-ac. face : II, 189^v/18, g.-d. face : II, 185^v/3—4.

fugi vb. IV ind. viit. 2 pl. face : I, 176^v/5, inf. a face : I, 182^v/3.

funie s. f. sg. nom.-ac. face : I, 179^v/17.

G

gadină s. f. pl. nom.-ac. face : I, 171^v/9.

Gavril s. pr. nom.-ac. face : I, 173^v/11.

găselniță s. f. pl. nom.-ac. face : I, 171^v/7.

găta vb. I pas. ind. prez. 3 sg. face : I, 179^v/13, face : II, 187^v/4.

găti vb. IV part. pl. m. face : I, 176^v/9—10.

găvozdi vb. IV ind. perf. s. 3 pl. гъвоздирж : I, 173^v/14.

ger s. n. sg. nom.-ac. герс : I, 171^v/5—6.

giudeca v. judeca

giudeț v. județ

giunghia v. junghia

giura v. jura

gînd s. n. sg. nom.-ac. гъндас : I, 183^v/4, pl. nom.-ac. гъндасреле : III, 191^v/2.

gîndi vb. IV ind. prez. 1 sg. гъндескs : I, 172^v/6, ger. гъндиндас : III, 191^v/6—7; refl. ind. prez. 2 pl. вж гъндинци : I, 182^v/3.

glas s. n. sg. nom.-ac. глас : I, 170^v/12, II, 186^v/15.

gol adj. m. pl. nom.-ac. голй : I, 182^v/13—14.

Gomora s. pr. nom.-ac. гомора : I, 179^v/7.

gomorean s. m. pl. g.-d. гомору, гънлора : I, 179^v/3—4.

grai s. n. pl. nom.-ac. граирале : I, 177^v/11.

grăbi vb. IV refl. perf. s. 2 pl. вж гръбинт : I, 178^v/4.

grăi vb. IV ind. prez. 1 sg. гръсескs : I, 179^v/15, гръсесж : I, 175^v/4, 3 sg. гръсире : I, 171^v/16, 180^v/4—5, гръсире : I, 181^v/17, гръсире : I, 179^v/17, imperf. 3 sg. гръж : I, 181^v/14, perf. v. 3 sg. грън : III, 190^v/7, грън : II, 184^v/9, viit. 2 pl. вж грън : I, 176^v/14.

greu adj. m. sg. nom.-ac. грес : I, 171^v/6.

greutate s. f. sg. nom.-ac. грес-татк : I, 170^v/4.

griji vb. IV refl. ind. prez. 3 sg. сж гръжире : II, 185^v/9—10, сж жкъте : II, 185^v/10.

grîu s. n. sg. nom.-ac. гръс : I, 172^v/2.

groapă s. f. pl. nom.-ac. гропиле : I, 176^v/13—14.

gusta vb. I ind. perf. s. 3 sg. гжстж : II, 188^v/13, cj. prez. сж гс таца : II, 184^v/12, imper. 2 pl. гсстаци : II, 187^v/11—12.

H

heruvim s. m. pl. nom.-ac. Херо-внйи : III, 189^v/9—10.

hiară v. fiară

hiclean v. viclean

hicleşug v. viclesug

hiecinie v. fiiecinie

hiere v. fiere

Hristos s. pr. nom.-ac. Хс : II, 184^v/3, 184^v/16, 185^v/11, 185^v/7, 186^v/17, 187^v/11, 187^v/8, 12, 188^v/7, 13, 15, 188^v/3, 8, 10, 14, 189^v/6, 9, 10, 11, 11, 12, 14, 15, 16, III, 190^v/4, 191^v/4, 191^v/7, 17, 192^v/2, 6, 15, 17, 192^v/13, 193^v/6, g.-d. (ашн) Хс : I, 171^v/14, 177^v/4, II, 184^v/2, 12, 184^v/14, 185^v/4, 5, 186^v/14, 15, 186^v/6, 187^v/16, III, 191^v/12, 14, 192^v/4, 193^v/19, Хс : 188^v/14; *Isus Hristos* v. *Isus*.

hulă s. f. pl. nom.-ac. Хулае : III, 191^v/2.

I

iad s. n. sg. nom.-ac. иадс : II, 188^v/13, 15, иадс : II, 188^v/11, voc. иадс : II, 189^v/9.

iar adv., conj. 1. adv. иарж : I, 172^v/4, 10, 174^v/10, II, 183^v/15, III, 192^v/13, иарж : I, 180^v/14, III, 190^v/5; 2. conj. иарж : I, 171^v/1, 172^v/3, 181^v/9, 10, II, 184^v/5, 6, 8, 185^v/10, 186^v/6, 7, 187^v/6, 189^v/9, III, 191^v/9, 192^v/11, 193^v/17, 193^v/14, 17, иарж : I, 172^v/6, 174^v/13, 175^v/9; 178^v/3, 5, 14, 179^v/4, иаре : I, 173^v/1, 174^v/13, 178^v/14, иаре : III, 193^v/19.

iarbă s. f. sg. nom.-ac. иарж : I, 178^v/3.

ieri adv. ери : II, 184^v/4, 5, 7, 186^v/5, 7.

ierta vb. I ind. viit. 1 sg. ерта-кою : I, 179^v/2, cj. prez. 3 sg. сж ерта : III, 192^v/8, 1 pl. сж ертама : II, 188^v/18—188^v/1, сж ертама : II, 188^v/4; refl. ind. prez. 3 sg. сж ертаж : II, 187^v/14, viit. 3 pl. сж ерта : I, 181^v/18, cj. prez. 3 pl. сж сж ерта : III, 192^v/10; pas. ind. viit. 3 pl. ертаме ерта фи : I, 181^v/12.

iertare s. f. sg. nom.-ac. ертажк : III, 192^v/13, 192^v/7, ертажк : III, 191^v/1—2.

iertăciune s. f. sg. nom.-ac. ертаж-чюрк : III, 193^v/15, ертажчюрк : III, 192^v/1—2, ертажчюрк : II, 187^v/16, ертажчюрк : III, 193^v/2, ертажчюрк : III, 190^v/10, ертажчюрк : III, 190^v/17.

Ierusalim s. pr. nom.-ac. иерсала : I, 170^v/3, иерсала : I, 170^v/3, g.-d. иерсалаши : I, 170^v/8, иерсалашурй : I, 170^v/6, иерсалашас : I, 170^v/12.

ieși vb. IV cj. prez. 3 sg. сж иеж : II, 187^v/5.

ieșire s. f. sg. nom.-ac. иеширк : II, 184^v/15.

inimă s. f. sg. nom.-ac. иримж : III, 191^v/3, g.-d. иримйи : II, 186^v/4, pl. nom.-ac. иинимале : I, 175^v/4, 175^v/6—7, voc. ииними : I, 172^v/11.

intra vb. I cj. prez. 1 pl. сж итражж : II, 186^v/11.

Ioan Zlataust s. pr. nom.-ac. иван златооус : II, 183^v/11.

Jordan s. pr. nom.-ac. иордань : I, 173^v/15—16.

Isaia s. pr. nom.-ac. исана : II, 183^v/14.

ispăsenie s. f. sg. nom.-ac. испъс-ение : III, 192^v/12, 14, g.-d. испъсе-ниен : II, 183^v/13.

ispiti vb. IV cj. prez. 3 sg. сж испъсирежж : III, 190^v/10, part. m. pl. испъсирежж : III, 193^v/5.

ispoveadă v. spovadă

Isus s. pr. g.-d. (ашн) ис : II, 184^v/17, 184^v/4; nom.-ac. ис Хс : III, 189^v/7, 190^v/1, 3, 190^v/17, 191^v/15, g.-d. (ашн) ис Хс : II, 184^v/16, III, 191^v/18, 193^v/17.

iubi vb. IV ind. prez. 3 sg. юбире : III, 193^v/9, 3 pl. юбаска : II, 188^v/6, 188^v/2, perf. s. 2 pl. юбинт : I, 178^v/2, perf. comp. 3 sg. ижс юбинт : II, 185^v/14, cj. prez. 3 sg. сж юбаска : I, 182^v/9, 1 pl. сж юбинт : II, 185^v/13—14.

iubitor adj. sg. m. nom.-ac. юбин-торь : II, 185^v/11, юбинторю : II, 187^v/10, pl. nom.-ac. юбинторь : II, 185^v/5—6, юбинтори : II, 185^v/6, voc. юбинтори : I, 170^v/15.

Iuda s. pr. nom.-ac. юда : III, 191^v/7, юда III, 191^v/7.

iuşor v. uşor

iute adj. f. pl. nom.-ac. юца : I, 177^v/3.

izbăvi vb. IV ind. perf. comp. 3 sg. и изжвинт : II, 188^v/11—12.

izbăvire s. f. sg. nom.-ac. изж-вире : II, 184^v/15.

izvor s. n. sg. nom.-ac. извора : II, 187^v/10.

I

îmbila v. umbila

îmbrăca vb. I ind. viit. 3 sg. вж ибрака : I, 182^v/14; refl. cj. prez. 1 pl. сж ие ибракам : III, 191^v/8.

împăca vb. I ind. perf. comp. 3 sg. иш ипжкат : II, 188^v/8, 188^v/4.

împăcare s. f. sg. g.-d. ипжакжрини : II, 183^v/14—15.

împărat s. m. pl. nom.-ac. ипъ-рат : II, 186^v/16, pl. nom.-ac. ипъ-раци : II, 186^v/13.

împărăție s. f. sg. nom.-ac. ипъ-ржце : II, 187^v/14—15, ипържце : III, 193^v/16, ипържце : III, 191^v/5.

lacrimă s. f. pl. nom.-ac. лакржми : II, 186^v/5.

latură s. f. pl. nom.-ac. латур : III, 191^v/6.

laudă s. f. pl. nom.-ac. лауде : II, 184^v/18; loc. vb. a da laude v. da.

lăcustă s. f. pl. nom.-ac. лăксте : I, 171^v/6-7.

lăsa vb. I ind. prez. 3 sg. лася : I, 183^v/11-12, perf. s. 2 pl. ласаш : I, 178^v/3, 6, perf. comp. 3 sg. ас ласаш : III, 192^v/16, viit. 1 sg. кою ласа : I, 171^v/12, ласа-кою : I, 171^v/5, кою асе а ласа : I, 176^v/2-3, 3 sg. ка ласа : I, 175^v/13, 2 pl. кеци ласа : I, 175^v/10, imper. 2 pl. ласацн : I, 175^v/8; pas. ind. viit. 3 pl. лăсаше всра фи : I, 181^v/11.

lăuda vb. I refl. ind. prez. 2 pl. вж лăсашцн : I, 181^v/10.

lăudat adj. sg. m. nom.-ac. лăсаш : II, 186^v/17-186^v/1.

lega vb. I pas. ind. perf. s. 3 sg. лăжаш фс : II, 188^v/16.

lege s. f. sg. nom.-ac. лăге : III, 190^v/14, 191^v/13, лăге : I, 177^v/9, лăге : I, 172^v/15, 15, 17, 178^v/5-6, III, 190^v/4-5; g.-d. лăгн : I, 173^v/5; adj. comp. фжрж-лăге : I, 177^v/9.

leneș s. m. pl. nom.-ac. лениши : II, 187^v/2.

lepăda vb. I cj. prez. 1 pl. сь лепăджам : III, 191^v/3, сь лепăджам : III, 190^v/18, imper. 2 pl. лăпăдаци : I, 175^v/5-6; refl. ind. viit. 2 pl. ка кеци лепăда : I, 178^v/14.

lesne adv. лесне : I, 179^v/16.

leu s. m. sg. nom.-ac. лăс : I, 176^v/5, II, 189^v/3.

limbă s. f. sg. nom.-ac. лимба : I, 182^v/2, pl. nom.-ac. лимби : I, 171^v/12, лимбиле : I, 172^v/14.

liturghie s. f. sg. nom.-ac. лăтурге : I, 182^v/4, лăтурге : I, 182^v/16.

lingă prep. лăнгж : III, 192^v/5, лăнгж : III, 192^v/5.

loc s. n. sg. nom.-ac. локс : I, 181^v/4; loc. prep. локка де : I, 176^v/15, II, 185^v/10, локка : I, 176^v/7.

locui vb. IV ind. imperf. 3 sg. лăкши : III, 191^v/8, viit. 1 pl. врем лăкши : III, 193^v/12, 3 pl. вср лăкши : I, 179^v/11, cj. prez. 3 sg. сь лăкш-лăкж : I, 174^v/9-10, inf. а лăкши : II, 185^v/14.

lua vb. I ind. prez. 1 pl. лăшам : III, 193^v/17, perf. s. 1 sg. лăшо : I, 173^v/15, 3 sg. лăш : III, 190^v/4, 12, viit. 3 sg. ка лăш : III, 193^v/14, cj. prez. 3 sg. сь лăш : I, 180^v/14, III, 191^v/11, сь лăш : III, 193^v/2, 1 pl. сь лăшам : II, 186^v/10, сь лăшам : III, 191^v/17, 2 pl. сь лăшци : II, 187^v/18, 3 pl. сь лăш : III, 189^v/6, imper. 2 pl. лăшца : II, 187^v/1-2, III, 190^v/7, 192^v/17, лăшци : I, 176^v/16; loc. vb. ка лăшам лăкши : I, 171^v/10.

Luca s. pr. sg. nom.-ac. лăк : III, 190^v/2.

lucra vb. I ind. prez. 1 sg. лăкреш : I, 181^v/9, 3 sg. лăкрешс : I, 175^v/14, viit. 3 sg. ка лăкра : I, 174^v/7, cj. prez. 1 pl. сь лăкржам : II, 186^v/8.

lucru s. n. sg. nom.-ac. лăкрш : III, 192^v/15, лăкрш : III, 193^v/4, pl. nom.-ac. лăкрше : III, 191^v/7-8, лăкрше : I, 170^v/17, 175^v/13, II, 186^v/2, лăкрше : II, 186^v/7, III, 191^v/16, лăкрше : I, 175^v/8, 178^v/9.

lui art. hot. m. g. лăш : I, 171^v/14, 177^v/4, 180^v/3, II, 184^v/2, 12, 17, 185^v/4, 5, 187^v/16, III, 189^v/18, 191^v/18, 191^v/12, 14, лăш : II, 184^v/16, 184^v/4, III, 190^v/9, 192^v/4, 193^v/19, 193^v/14, 17, 18, лăш : I, 176^v/8, 13, лăш : II, 184^v/14, d. лăш : II, 185^v/1, 186^v/14, 15, 186^v/6, III, 190^v/5, лăш : II, 186^v/8, лăш : II, 185^v/6.

lume s. f. sg. nom.-ac. лăме : II, 185^v/6, 188^v/9, III, 192^v/11, лăме : I, 178^v/1, II, 188^v/14, g.-d. лăмен : II, 188^v/10, лăмен : II, 188^v/14-15.

lumina vb. I ind. perf. comp. 3 sg. ас лăмираш : II, 187^v/17, part. pl. m. лăмирац : III, 193^v/7; refl. ind. prez. 1 pl. не лăмиржам : II, 184^v/8, imper. 2 pl. вж лăмирац : II, 187^v/16.

luminat adj. sg. m. g.-d. лăмираш : II, 186^v/10, f. nom.-ac. лăмирашж : II, 183^v/17, 186^v/17-18, pl. m. nom.-ac. лăмирац : II, 184^v/5.

lumină s. f. sg. nom.-ac. лăмирж : II, 184^v/1, 184^v/18, лăмина : I, 174^v/1, 178^v/3, g.-d. лăмирени : II, 183^v/13.

lună s. f. sg. nom.-ac. лăна : I, 176^v/8, 13.

lung adj. sg. f. nom.-ac. лăнжж : II, 185^v/16.

luni s. f. sg. nom.-ac. лăни : I, 175^v/16.

M

mai adv. 1. (inaintea unui adj.) май : I, 172^v/4, II, 185^v/12, III, 193^v/8, ман : II, 185^v/12; 2. (inaintea unui adv.) май : I, 179^v/2, II, 181^v/7, ман : I, 179^v/16; 3. (inaintea unui vb.) ман : II, 185^v/5.

maică s. f. sg. g.-d. майче : I, 172^v/14.

mainte adv. манте : III, 193^v/8.

Marcu s. pr. nom.-ac. мар : III, 190^v/2.

mare¹ adj. sg. m. nom.-ac. маре : I, 176^v/9, II, 186^v/17, 186^v/1, III, 192^v/15, f. nom.-ac. маре : I, 170^v/9, II, 183^v/16, 185^v/7, III, 193^v/6, марк : II, 183^v/10, 189^v/18, III, 192^v/6; cu val. subst. m. pl. nom.-ac. марин : II, 186^v/13, III, 189^v/3.

mare² s. f. sg. nom.-ac. марк : I, 181^v/15.

masă s. f. sg. nom.-ac. маса : II, 187^v/4.

Matel s. pr. nom.-ac. мџтен : III, 190^v/2.

mănăstire s. f. sg. nom.-ac. мăн-мăстире : I, 180^v/3-4.

mărie s. f. sg. nom.-ac. мăриа : II, 184^v/10, g.-d. мăриге : II, 184^v/13.

mărturie s. f. sg. nom.-ac. мăртурге : III, 192^v/4-5.

measer s. m. pl. nom.-ac. мџсерин : II, 186^v/16; мџри : II, 187^v/18.

merge vb. III ind. prez. 3 sg. мџге : I, 180^v/7, viit. 3 sg. ка мџге : I, 174^v/1, cj. prez. 1 pl. мџге : II, 185^v/16.

mesăratate s. f. sg. nom.-ac. мџсържтате : II, 187^v/14.

meu pron., adj. pos. 1. pron. sg. f. ac. ме : I, 178^v/13; 2. adj. sg. m. nom.-ac. мџш : I, 171^v/1, 173^v/6, 174^v/8, 11, 175^v/3, III, 192^v/12, 14, 15, мџш : III, 192^v/1, 18, 192^v/12, мџш : III, 190^v/8, 16, мџш : I, 172^v/17, III, 192^v/1, мџш : I, 178^v/7, f. nom.-ac. мџш : I, 171^v/15, 177^v/6, III, 190^v/12, 190^v/1, мџш : I, 172^v/17, 177^v/9, 178^v/6, g.-d. мџше : I, 177^v/14, мџше : I, 173^v/5, pl. m. nom.-ac. мџши : I, 172^v/12, 175^v/13, 183^v/2, voc. мџш : I, 181^v/9, f. nom.-ac. мџше : I, 174^v/5, 15, 175^v/9, 176^v/6, 178^v/8, мџше : I, 177^v/11, 12, 177^v/10, а ме : I, 172^v/5, g.-d. мџше : I, 173^v/5.

mie adj. sg. f. nom.-ac. мџжж : I, 170^v/2, pl. f. nom.-ac. мџци : II, 185^v/12; cu val. subst. m. pl. nom.-ac. мџчи : III, 189^v/3.

miercuri s. f. sg. nom.-ac. мџр-коурн : I, 175^v/2.

milă s. f. sg. nom.-ac. мџлжж : III, 192^v/10, мџла : II, 184^v/15.

miloste s. f. sg. nom.-ac. мџсте : II, 185^v/7.

milostiv adj. sg. m. nom.-ac. мџлостивжж : I, 177^v/16, мџлостивжж : II, 187^v/11.

milostivi vb. IV refl. ind. prez. 1 sg. мџ мџлостивжжжж I, 172^v/10.

nou adj. sg. f. nom.-ac. нoу : III, 190¹/14, pl. f. nom.-ac. нoу : II, 186¹/13.

nouălea num. ord. m. да нoуăле : II, 187¹/7, а нoуăле : I, 175¹/14.

nu adv. нy : I, 170¹/5, 171¹/3, 7, 9, 15, 171¹/1, 172¹/7, 14, 173¹/1, 2, 7, 14, 17, 173¹/4, 10, 174¹/6, 174¹/2, 13, 15, 175¹/12, 17, 175¹/9, 13, 176¹/4, 177¹/1, 8, 178¹/7, 14, 178¹/12, 179¹/4, 179¹/7, 10, 180¹/14, 181¹/5, 8, 11, 13, 17, 182¹/8, 182¹/1, 2, 4, 183¹/5, 11, 14, 16, 183¹/4, II, 184¹/15, 184¹/11, 12, 185¹/5, 5, 7, 187¹/6, 8, 10, 187¹/3, 5, 9, 13, 15, 18, 188¹/6, 188¹/18, 189¹/1, 6, III, 190¹/2, 16, 191¹/13, 191¹/6, 11, 12, 192¹/8, 10, 193¹/3, 9, 193¹/7, 15, но : I, 180¹/11, II, 188¹/2, н- : III, 191¹/14, не : I, 180¹/2, с : III, 193¹/9.

numai adv. нyман : II, 185¹/10, нyмай : III, 190¹/3.

nume s. n. sg. ac. нyмeлe : I, 175¹/3.

nusul v. insul.

O

o interj. w : I, 178¹/7, 179¹/13, 16, 180¹/4, 6, 11, 17, 180¹/1, 2, 4, 181¹/2, 4, 182¹/8, 11, 15, 182¹/1, 183¹/4, 10, 14.

oară s. f. pl. nom.-ac. opи : III, 190¹/6; num. adv. de șaptezeci de ori v. șaptezeci; cu val. de num. adv. a doua oară v. doilea.

obraz s. n. sg. nom.-ac. oбpаз : III, 189¹/13, oбpазъ : II, 187¹/15.

ocări vb. IV ind. prez. 3 sg. oкapищe : I, 179¹/14, oкapищe : I, 180¹/2.

odihni vb. IV ind. viit. 3 sg. oдихнy : III, 193¹/16, oд. prez. 1 pl. cя oдихнyм : III, 191¹/4—5.

olovire s. f. sg. nom.-ac. oлoвнpe : I, 174¹/7.

om s. m. sg. nom.-ac. oм : I, 173¹/5, 5, 174¹/16, 178¹/17, III, 193¹/9, oмъ : I, 175¹/12, 179¹/12, 180¹/12, 181¹/14, III, 190¹/10, g.-d. oм : I, 180¹/4, 7, 182¹/8, 183¹/5, 10, 14, oмъ : III, 192¹/3, oмъ : I, 179¹/4, pl. nom.-ac. oмeни : I, 170¹/15—16, 172¹/6—7, oмeннy : I, 181¹/7, voc. oмeни : I, 170¹/15, 172¹/11, 173¹/2—3, 181¹/11, oмeннoрy : I, 171¹/7—8, oмeннoрy : I, 182¹/8, oмeннoрy : I, 177¹/17.

omăt s. n. sg. nom.-ac. oмeт : I, 171¹/5.

omenese adj. sg. m. g.-d. oмeнecкy : III, 192¹/9, pl. m. voc. oмeнecкy : II, 184¹/10, oмeнeннy : I, 171¹/1.

omor s. n. sg. nom.-ac. oмopу : I, 171¹/7.

omorire s. f. sg. nom.-ac. oмopнpe : II, 186¹/5—6.

orb adj. pl. f. voc. oрбe : I, 172¹/12.

osindă s. f. sg. nom.-ac. oсyндa : III, 190¹/15.

osindi vb. IV cj. prez. 2 pl. cя oсyндy : II, 184¹/15.

osirdie s. f. sg. nom.-ac. oсyрдe : I, 180¹/12, oсyрдe : I, 179¹/9.

osteni vb. IV refl. ind. perf. comp. 3 sg. ceoy cтeннy : II, 187¹/1.

oțet s. n. sg. nom.-ac. oцeт : I, 173¹/12.

P

pace s. f. sg. nom.-ac. пaчe : II, 185¹/16, 188¹/10, 188¹/6, пaчкe : II, 188¹/7, 188¹/3, pl. nom.-ac. пaчeлe : III, 191¹/10—11, g.-d. пaчeлopу : II, 183¹/14.

pahar s. n. sg. nom.-ac. пaxapу : III, 190¹/7, 14, пaxapу : III, 190¹/14, пaxapъ : III, 190¹/12.

pamete s. f. sg. nom.-ac. пaмeтe : I, 182¹/9.

pană s. f. pl. g.-d. пaннoрy : I, 176¹/7.

pară s. f. sg. nom.-ac. пapж : I, 171¹/6.

paști s. m. pl. nom.-ac. пaщнeлe : II, 187¹/6, g.-d. пaщнoрy : II, 183¹/10.

patriarh s. m. sg. nom.-ac. пaтpиapхъ : I, 170¹/7—8, g.-d. пaтpиapхъ : I, 170¹/13.

Pavel s. pr. nom.-ac. пaвeл : II, 185¹/8, III, 190¹/2, 190¹/5, 191¹/9.

păcat s. n. sg. nom.-ac. пaккaт : II, 184¹/14, pl. nom.-ac. пaккaтe : II, 184¹/3—4, 189¹/4, 6, III, 191¹/13, 192¹/4, пaккaтe : I, 178¹/17, II, 187¹/16, пaккaтe : I, 181¹/9, пaккaтeлe : I, 174¹/4, 179¹/2, 181¹/5, 15—16, 182¹/7, 8, III, 193¹/10, пaккaтeлe : II I, 190¹/12, 192¹/8, 10, пaккaтeлe : I, 181¹/18, g.-d. пaккaтeлopу : III, 190¹/10, 191¹/2, 193¹/2—3, пaккaтeлopу : III, 192¹/7, 193¹/15, пaккaтeлopу : II I, 185¹/3, 187¹/16—17, пaккaтeлopу : III, 192¹/2, пaккaтeлopу : III, 192¹/13, пaккaтeлopу : III, 190¹/18.

păgin adj. pl. f. nom.-ac. пaгyнe : I, 172¹/14, пoгyнe : I, 171¹/12.

păli vb. IV refl. ind. prez. 3 pl. ce пaлeскж : I, 182¹/1.

pămînt s. n. sg. nom.-ac. пaмyнтy : I, 175¹/14—15, 178¹/4, пaмyнтъ : I, 172¹/7, пaмyнтъ : II, 186¹/6, пaмyнтъ : I, 171¹/17—171¹/1, 188¹/4, пaмyнтъ : II, 188¹/8—9, пaмyнтъ : I, 178¹/7—8, пaмyнтъ : II, 186¹/17.

păr s. m. sg. nom.-ac. пapжy : I, 176¹/7, g.-d. пapжъ : I, 178¹/18, 181¹/9—10.

părătie v. împărătie
părea vb. II ind. g. în expr. (-ми) пapе pжъ /16.

părinte s. m. sg. no ac. пapнтe : I, 183¹/5, пapнтeлe : I, 181¹/3, g.-d. пepнтeлъ : III, 190¹/6, pl. voc. пapнтнцy : III, 189¹/2.

pe prep. пpe : I, 171¹/8, 173¹/5, 175¹/13, 14, 176¹/3, 178¹/7, 7, 179¹/17, 179¹/14, 180¹/2, 9, 182¹/5, 182¹/9, 16, II, 184¹/16, 185¹/18, 185¹/14, 188¹/6, 12, 12, 15, 188¹/7, 7, 10, 18, III, 192¹/11, 193¹/12, пpк : I, 171¹/12, 171¹/15, 174¹/17, 175¹/12, 176¹/16, 179¹/15, 180¹/2, II, 184¹/3, 184¹/17, 185¹/3, 185¹/18, 188¹/2, III, 192¹/16, 193¹/6, пpи : I, 172¹/4; prep. comp. de pe v. de, pe deasupra v. deasupra.

peanig s. m. pl. nom.-ac. пeннцy : I, 180¹/5.

pentru prep. пeнтpу : II, 184¹/7, 184¹/16, 185¹/7, пeнтpу : II, 184¹/16, 185¹/16, пeнтpу : II, 188¹/1, пeнтpу : II, 188¹/5, пeнтpу : II, 189¹/4, пeнтpу : II, 185¹/15—16, пeнтpу : I, 172¹/8, пeнтpу : II, 187¹/7—8, пeнтpу : II, 185¹/4; loc. adv. pentru aceea v. acel.

perete s. m. pl. nom.-ac. пepецu : II, 188¹/4—5, пepецu : II, 188¹/9.

peste prep. пpeпpe : I, 178¹/1, пeпpe : II, 186¹/16.

pesti vb. IV ind. perf. comp. 2 pl. aц пeстнy : II, 187¹/6, aц пeстнy : II, 187¹/9.

piatră s. f. sg. nom.-ac. пeтpжy : I, 170¹/2, 176¹/1, пeтpжy : I, 170¹/13.

pierde vb. III inf. а пeрдe : I, 172¹/6.

picior s. n. pl. nom.-ac. пичopeлe : I, 173¹/15.

pierzător adj. cu val. subst. m. pl. voc. пepьжтopи : I, 177¹/5.

pită s. f. sg. nom.-ac. питжy : III, 190¹/13, 192¹/14, 192¹/5, питжy : III, 190¹/4—5, питжy : III, 190¹/6, 192¹/2—3.

piznă s. f. sg. nom.-ac. пизнa : II, 188¹/4, 18, pl. nom.-ac. пизнeлe : III, 191¹/1.

piine s. f. sg. nom.-ac. пepь : III, 191¹/17.

pină prep. пѣнж : I, 175^v/16, пѣрж : II, 187^v/7, 8, пѣръ : III, 190^v/8.

plată s. f. sg. nom.-ac. платѣ : II, 187^v/17—18, плата : II, 187^v/4.

plînge vb. III ger. пѣнѣгѣдѣ : I, 172^v/2—3; refl. cj. prez. 3 sg. съ се пѣнѣгѣж : II, 187^v/15—16, съ се пѣнѣгѣж : II, 187^v/13.

plîngere s. f. sg. nom.-ac. пѣнѣгѣрѣ : I, 177^v/9, pl. nom.-ac. пѣнѣгѣри : II, 184^v/6.

plouie s. f. sg. nom.-ac. пѣлѣ : I, 176^v/15, 181^v/13.

ploua vb. I ind. viit. 1 sg. коу пѣла : I, 176^v/1, ко акт а пѣла : I, 176^v/13.

poamă s. f. sg. nom.-ac. пѣамѣ : III, 191^v/9—10, pl. nom.-ac. пѣамѣлѣ : III, 191^v/8.

poacă vb. IV cj. prez. 3 sg. съ покѣакѣж : III, 190^v/12, part. pl. m. непокаци : III, 193^v/4; refl. ind. viit. 2 pl. съ вацц покѣи : I, 171^v/16—17.

poftă s. f. pl. nom.-ac. пѣфѣте : II, 186^v/8.

pom s. m. sg. nom.-ac. пѣм : II, 184^v/5.

romană s. f. nom.-ac. пѣмѣна : III, 190^v/11—12, пѣмѣна : III, 190^v/1.

pomet s. n. pl. nom.-ac. пѣмѣтѣлѣ : I, 172^v/5.

poră s. m. sg. nom.-ac. пѣрж : I, 180^v/11, пѣра : I, 179^v/14, 180^v/2, 182^v/4, g.-d. пѣрж : I, 182^v/15, пѣрѣи : I, 181^v/5.

post s. n. sg. nom.-ac. пѣстѣдѣ : III, 193^v/11, пѣстѣдѣ : III, 191^v/12.

posti vb. IV ind. perf. comp. 3 sg. съ пѣстѣи : II, 187^v/3, viit. 3 sg. ка пѣсти : I, 174^v/14, cj. prez. 3 sg. съ пѣстѣкѣж : I, 175^v/3; refl. ind. perf. comp. 3 sg. : със пѣстѣи : II, 186^v/18, със пѣстѣи : II, 187^v/3.

potrivi v. impotrivi.

poveste s. f. sg. nom.-ac. : пѣвѣсте : I, 170^v/5.

pravilă s. f. sg. nom.-ac. пѣвилѣж : III, 190^v/11—12, пѣвила : II, 184^v/11.

praznic s. n. sg. nom.-ac. пѣрѣзѣнѣкѣ : II, 183^v/17—18, пѣрѣзѣнѣкѣ : II, 186^v/18, g.-d. пѣрѣзѣнѣкѣ : II, 186^v/10, pl. nom.-ac. пѣрѣзѣнѣкѣлѣ : I, 174^v/15, 175^v/9, g.-d. пѣрѣзѣнѣкѣлѣ : II, 183^v/17.

prăznuî vb. IV cj. prez. 1 pl. съ пѣрѣзѣнѣкѣи : II, 185^v/12, 2 pl. съ пѣрѣзѣнѣкѣи : II, 187^v/1.

prea adv. прѣ : II, 185^v/13.

preainalt adj. sg. m. nom.-ac. прѣ. ала. пѣлѣ : II, 186^v/2.

preamulţit adj. sg. m. g.-d. прѣ. мѣлѣцѣтѣлѣж : II, 185^v/4—5.

preasfînt adj. sg. f. g.-d. прѣ. сѣнѣтѣи : I, 172^v/14.

preot s. m. sg. nom.-ac. прѣстѣя : I, 181^v/2—3, прѣстѣя : I, 180^v/14, pl. nom.-ac. прѣстѣи : II, 186^v/14, прѣстѣи : III, 189^v/14.

preşcură s. f. pl. nom.-ac. прѣсѣкѣ-рѣлѣ : I, 182^v/12.

priceaştenie s. f. sg. nom.-ac. прѣ-чѣщѣнѣе : I, 182^v/17.

priceaştui vb. IV refl. ind. prez. 3 sg. съ прѣчѣщѣщѣе : I, 182^v/17—18.

prier s. m. sg. g.-d. (лѣ) прѣрѣя : I, 176^v/13.

prigvozdî vb. IV ind. perf. s. 3 pl. прѣгѣвѣзѣнѣж : I, 173^v/15.

primi vb. IV ind. prez. 3 sg. прѣймѣще : II, 187^v/14, прѣймѣще : II, 187^v/12, perf. s. 3 sg. : прѣйми : II, 188^v/16, прѣйми : II, 188^v/17, viit. 3 sg. ка прѣйми : I, 180^v/11, III, 193^v/1; ка прѣйми : I, 179^v/7—8, cj. prez. 3 pl. съ прѣймѣкѣж : III, 189^v/5—6, imper. 2 pl. прѣймѣнѣцѣ : II, 187^v/3.

prociit vb. IV cj. prez. 3 sg. съ прочѣтѣкѣж : I, 180^v/15.

progoe s. m. sg. nom.-ac. прѣгѣя : II, 185^v/2, 186^v/14, 188^v/14.

proscornîţă s. f. sg. g.-d. прѣскѣрѣ-нѣнѣцѣ : I, 182^v/11.

proslăvi vb. IV ind. perf. comp. 3 sg. съ прѣславѣи : II, 185^v/17, cj. prez. 1 pl. съ прѣславѣи : II, 185^v/6—7, 2 pl. съ прѣславѣи : II, 186^v/17; pas. ind. prez. 3 sg. съ прѣславѣи : II, 186^v/8.

prost adj. sg. m. nom.-ac. прѣстѣя : III, 193^v/4.

pune vb. III ind. perf. s. 3 pl. пѣсѣрѣж : I, 173^v/17.

purta vb. I ind. prez. 3 sg. пѣрѣ-тѣж : I, 182^v/16, ger. пѣрѣтѣдѣж : I, 177^v/14.

purţător adj. cu val. subst. m. sg. g.-d. пѣрѣтѣжѣтѣрѣюлѣж : II, 184^v/1.

pururea adv. пѣрѣрѣж : III, 193^v/15, пѣрѣрѣж : III, 190^v/18.

pustii vb. IV cj. prez. 3 pl. съ пѣстѣнѣсѣтѣилѣкѣж : I, 176^v/17—176^v/1.

putea vb. II ind. prez. 3 sg. пѣамѣ : II, 184^v/11, 1 pl. пѣамѣ : I, 177^v/2, imperf. 3 sg. пѣамѣ : I, 170^v/5, viit. 3 sg. ка пѣамѣ : III, 192^v/18; refl. ind. prez. 3 sg. съ пѣамѣ : II, 184^v/12—13.

putere s. f. sg. g.-d. пѣамѣрѣе : I, 184^v/2.

putrejune s. f. sg. nom.-ac. пѣамѣрѣ-чѣрѣе : II, 189^v/13.

puţin adj. sg. m. nom.-ac. пѣщѣи : II, 184^v/8.

R

rai s. n. sg. nom.-ac. рѣялѣ : II, 184^v/4, g.-d. рѣялѣж : I, 182^v/17.

răbda vb. I inf. рѣбѣдѣ : I, 177^v/2.

răbdare s. f. sg. nom.-ac. рѣбѣдѣрѣ : II, 185^v/16, 186^v/10, рѣбѣдѣрѣ : III, 191^v/11, рѣбѣдѣрѣ : II, 186^v/3.

răpi vb. IV refl. ind. perf. s. 3 sg. съ рѣпѣсѣнѣи : II, 189^v/3.

răsărit s. n. sg. nom.-ac. рѣжѣрѣ-нѣсѣ : I, 175^v/16—17.

răspunde vb. III ind. perf. s. 3 sg. рѣспѣнѣдѣ : II, 185^v/1—2.

răspuns s. n. sg. nom.-ac. рѣспѣ-нѣсѣ : I, 178^v/11.

răstigni vb. IV ind. perf. s. 3 pl. рѣстѣнѣгѣнѣрѣе : I, 173^v/11; pas. ind. perf. s. 3 sg. съ рѣстѣнѣгѣнѣи : II, 186^v/7.

rău adj., adv., s. 1. adj. sg. f. nom.-ac. рѣкѣ : II, 188^v/4, рѣ : II, 188^v/18, pl. m. voc. рѣи : I, 177^v/3, рѣи : I, 177^v/4, f. nom.-ac. рѣлѣ : I, 175^v/9, II, 186^v/8; comp. făcător-rău v. făcător; 2. adv. in expr. a-i părea rău v. părea; 3. s. m. pl. voc. рѣилѣрѣ : I, 181^v/17, рѣилѣрѣ : I, 173^v/7, s. n. sg. nom.-ac. рѣжѣ : I, 172^v/4, 178^v/1.

răutate s. f. pl. nom.-ac. рѣстѣнѣ-цилѣ : III, 190^v/18—191^v/1, рѣстѣнѣ-цилѣ : I, 177^v/6—7, рѣстѣнѣцилѣ : I, 172^v/8, рѣстѣнѣцилѣ : I, 177^v/17.

război s. n. sg. nom.-ac. рѣзѣбѣю : I, 176^v/10.

rece adj. sg. f. nom.-ac. рѣче : I, 170^v/2.

repaos s. n. sg. nom.-ac. рѣпѣавѣсѣ : I, 183^v/12.

ridica vb. IV ind. prez. 3 sg. рѣдѣкѣж : III, 189^v/12, perf. s. 3 sg. рѣдѣкѣж : II, 184^v/2—3; refl. ind. prez. 1 pl. не рѣдѣкѣж : II, 186^v/6—7.

rob s. m. pl. nom.-ac. рѣрѣи : II, 186^v/16.

robie s. f. sg. nom.-ac. рѣрѣе : II, 185^v/1.

rod s. n. sg. nom.-ac. рѣдѣ : I, 172^v/5.

rost s. n. sg. nom.-ac. рѣстѣдѣ : II, 189^v/7.

ruga vb. I ind. prez. 1 sg. рѣгѣ : II, 184^v/9, III, 193^v/6, 3 sg. рѣгѣж : I, 172^v/15, refl. ind. prez. 1 pl. не рѣгѣж : III, 193^v/18, 3 pl. съ рѣгѣж : I, 182^v/6—7.

rugă s. f. sg. nom.-ac. рѣгѣжѣ : I, 170^v/9, 172^v/13.

rugăciune s. f. sg. nom.-ac. рѣж-чюре : II, 186^v/10, рѣжчюрѣ : III, 193^v/11.

rușina vb. I refl. imper. 2 pl. нѣ кж рѣшираца : II, 187^v/8.

rușine s. f. sg. nom.-ac. рѣшникъ . I, 180^v/17—18; loc. adj. кж рѣширѣ : III, 191^v/16.

S

safiu s. n. sg. nom.-ac. сацнѣа : I, 178^v/5.

sau conj. cas : I, 179^v/14, 180^v/9, 9, 180^v/17, 182^v/5, III, 193^v/4, 5, 193^v/2.

să conj. 1. „dacă” сѣ : I, 181^v/9, с- : I, 178^v/17; 2. semn al conjunctivului сѣ : I, 173^v/2, 174^v/9, 175^v/12, 175^v/3, 176^v/5, 178^v/8, 180^v/14, 180^v/15, II, 183^v/15, 184^v/10, 13, 15, 185^v/4, 12, 18, 185^v/6, 6, 8, 8, 9, 9, 13, 15, 186^v/1, 8, 8, 10, 13, 14, 15, 186^v/8, 11, 17, 187^v/5, 10, 18, 187^v/1, 2, 5, 9, 9, 12, 13, 15, 188^v/2, 5, 7, 18, 188^v/1, 3, III, 189^v/5, 6, 190^v/2, 13, 18, 191^v/3, 4, 6, 7, 8, 15, 15, 16, 17, 191^v/1, 4, 6, 10, 192^v/2, 9, 10, 12, 193^v/3, 6, 8, 193^v/7, 9, 9, 10, 10, сѣ : I, 175^v/17, 181^v/2, 182^v/9, II, 184^v/8, 12, 18, 185^v/7, 187^v/5, 18, 188^v/4, 17, III, 190^v/13, 191^v/17, 192^v/8, 192^v/9, 193^v/2, сѣ- : III, 190^v/10, 12, шѣ : III, 191^v/14; conj. comp. ca să (se) v. ea, de să v. de.

sămînță s. f. sg. g.-d. семенцей : III, 191^v/16.

săpa vb. I inf. а съпа : I, 176^v/13.

sărac s. m. pl. nom.-ac. сѣрачѣи : I, 172^v/2, 180^v/18, g.-d. сѣрачѣлар : I, 172^v/6—7.

sărăcesc adj. pl. f. nom.-ac. сѣрж-чѣщѣ : II, 185^v/12.

sătura vb. I ind. perf. s. 1 sg. сжтѣраю : I, 172^v/2, viit. 1 sg. кою

сѣтѣра : I, 182^v/17, inf. а сѣтѣра : I, 182^v/11.

său pron., adj. pos. 1. pron. sg. m. nom.-ac. даъ сѣс : I, 180^v/14, f. nom.-ac. а са : II, 189^v/17; 2. adj. sg. m. nom.-ac. сѣс : I, 178^v/5, 181^v/10, 181^v/3, II, 184^v/13, 188^v/10, 188^v/6, 189^v/7, 189^v/8, III, 190^v/6, 191^v/17, 192^v/10, сѣс : I, 180^v/12, II, 187^v/8, III, 192^v/7, да сѣс : II, 184^v/6, даъ сѣс : III, 191^v/1, g.-d. сѣс : I, 178^v/18, f. nom.-ac. са : I, 180^v/7, 18, II, 184^v/15, 186^v/1, а са : III, 193^v/10, 12, g.-d. саа : II, 184^v/2, 185^v/9—10, III, 193^v/13, pl. m. nom.-ac. сѣн : I, 180^v/5, 183^v/5, II, 188^v/11, 188^v/6, 189^v/4, III, 190^v/4, g.-d. сѣн : II, 188^v/12, 188^v/7, 190^v/7, 13, f. nom.-ac. саа : I, 181^v/5, 16, 182^v/7, сааа : I, 175^v/13.

seaun s. n. sg. nom.-ac. сеауна : I, 174^v/10, g.-d. сеаунаа : III, 193^v/14.

seădea vb. II cj. prez. 3 sg. сѣ сеаеж : II, 187^v/9—10.

schimba vb. I ind. perf. s. 3 sg. скыдѣж : III, 191^v/16.

seirbă s. f. sg. nom.-ac. сѣрѣж : I, 179^v/11, 183^v/18, сѣрѣжѣ : I, 179^v/4.

seoaie vb. III ind. perf. comp. 3 sg. скосѣ-нѣс : II, 188^v/11.

serie vb. III ind. viit. 3 sg. ка скрѣе : I, 181^v/3; pas. ind. prez. 3 sg. скрысѣ е : II, 183^v/10.

scriptură s. f. sg. nom.-ac. скрип-тѣрж : I, 179^v/8—9, скриптѣрж : I, 183^v/3, скрип-тѣра : I, 181^v/3—4, g.-d. скриптѣри : I, 183^v/15, pl. nom.-ac. скрип-тѣри : I, 170^v/15, 171^v/2, скрип-тѣриа : I, 177^v/12, скрип-тѣриаа : I, 177^v/10, g.-d. скриптѣрилар : I, 173^v/5.

scrișoare s. f. sg. nom.-ac. сѣрѣш-карѣ : I, 174^v/11—12.

seump adj. cu val. subst. m. pl. nom.-ac. сѣмпѣи : II, 187^v/1.

seumpăra vb. I ind. perf. comp. 3 sg. нѣс скѣмпѣрам : II, 185^v/2, нѣс скѣмпѣрам : II, 187^v/18—188^v/1.

seumpărare s. f. sg. nom.-ac. скѣмпѣраре : II, 185^v/1.

seurățire s. f. sg. g.-d. сѣрѣжирѣей : II, 183^v/14.

seca vb. I ind. viit. 1 sg. кою сѣка : I, 181^v/15—16, кою сѣка : I, 172^v/9.

secera vb. I ind. viit. 2 pl. кеци аѣѣ а сеѣра : I, 181^v/14.

semn s. n. pl. nom.-ac. сѣмне : I, 171^v/11.

serafim s. m. pl. nom.-ac. сѣрафим-лиа : III, 189^v/10.

setos s. m. pl. nom.-ac. сѣтѣшѣи : I, 182^v/12.

sfădi vb. IV ind. prez. 3 sg. сѣждѣци : I, 180^v/7.

sfii vb. IV refl. cj. prez. 2 pl. сѣ кж сѣницж : II, 187^v/5—6.

sfinți vb. IV ind. prez. 3 sg. сѣницѣ : III, 192^v/2, perf. comp. 3 sg. нѣс сѣцип : II, 185^v/17.

sfinție s. f. sg. g.-d. сѣницей : III, 193^v/13, сѣницей : II, 185^v/9.

sfînt adj., s. 1. adj. sg. m. nom.-ac. сѣшѣ : II, 185^v/18, сѣшѣ : III, 189^v/8, сѣшѣа : II, 188^v/13, 191^v/17, сѣжнѣа : I, 183^v/6, сѣшѣа : III, 191^v/1, g.-d. сѣжнѣ : I, 174^v/8, f. nom.-ac. сѣшѣж : I, 183^v/11, сѣшѣта : I, 173^v/14, 174^v/6, 174^v/14, 183^v/6, 7, сѣжнѣта : I, 170^v/6, 173^v/10, 174^v/14, 175^v/7, сѣжнѣта : I, 173^v/17, 173^v/7, 174^v/14, II, 184^v/11, сѣшѣта : II, 184^v/1, 185^v/17, III, 190^v/11, 193^v/1, сѣшѣта : I, 171^v/13, 172^v/8, III, 189^v/6, 192^v/16, сѣшѣта : I, 180^v/7, 182^v/17, сѣшѣта : I, 170^v/11, сѣшѣта : I, 170^v/11, сѣшѣта : I, 175^v/8, сѣшѣта : I, 172^v/9, стнѣта : II, 183^v/9, g.-d. сѣшѣтѣи : III, 189^v/16, pl. m. nom.-ac. сѣжнѣци : I, 172^v/12, сѣшѣци : III, 191^v/4, f. nom.-ac. сѣшѣтѣа : I, 175^v/8—9; 2. s. m. sg. nom.-ac. сѣшѣ-

тѣа : III, 190^v/1, сѣшѣтѣа : II, 183^v/11, pl. g.-d. сѣшѣцилар : I, 182^v/9.

silă s. f. pl. nom.-ac. силѣа : III, 189^v/9.

silnicie s. f. sg. nom.-ac. силничѣа : II, 188^v/12.

sine pron. refl., s. 1. pron. refl. ac. сирѣ : II, 184^v/16, сѣ I, 175^v/17, 176^v/10, 17, 182^v/17, 182^v/1, II, 184^v/4, 184^v/1, 12, 185^v/4, 9, 10, 187^v/3, 187^v/13, 14, 15, 18, 188^v/15, III, 189^v/2, 3, 5, 6, 10, 190^v/9, 16, 191^v/5, 192^v/3, 10, 18, 192^v/1, 193^v/5, 19, сѣ : I, 179^v/7, 180^v/15, 181^v/18, 182^v/6, 9, -сѣ : II, 187^v/8, 13, 15, 16, сѣс : II, 186^v/18, III, 192^v/7, сѣсѣ : II, 187^v/1, -сѣа : II, 189^v/12; 2. s. f. sg. nom.-ac. сирѣ : III, 190^v/11.

singur adj. pl. m. nom.-ac. снѣ-гѣры : III, 190^v/3.

sîmbătă s. f. sg. nom.-ac. сѣмѣж-тѣ : I, 175^v/13.

sin s. n. sg. nom.-ac. сѣрѣа : II, 186^v/11.

singe s. n. sg. nom.-ac. сѣнѣе : I, 176^v/15—16, III, 191^v/18, 192^v/10, сѣнѣе : III, 191^v/1, 14, сѣнѣе : II, 184^v/7, сѣнѣеа : II, 184^v/12—13, III, 190^v/16, 192^v/1, 192^v/12, 15, сѣнѣеа : I, 171^v/13, II, 187^v/8, III, 192^v/7, сѣнѣеа : II, 184^v/16, снѣнѣеа : III, 189^v/18, снѣнѣеа : III, 189^v/8, g.-d. сѣнѣеаа : III, 190^v/9.

slavă s. f. sg. nom.-ac. слава : II, 189^v/17.

slăvi vb. IV inf. а слави : II, 184^v/2.

slobod s. m. pl. nom.-ac. словоси : II, 185^v/4, словоси : II, 186^v/16.

slobozi vb. IV ind. perf. s. 3 sg. словоси : II, 189^v/13; refl. ind. prez. 3 sg. сѣ словосѣци : III, 192^v/3—4, perf. s. 3 pl. славицире-са : II, 189^v/12.

slugă s. f. pl. nom.-ac. слугѣ : II, 186^v/12.

II, 187^v/9, f. nom.-ac. тоате : I, 171^v/8—9, 177^v/6, 179^v/2, II, 184^v/18, 186^v/7, 187^v/7, 188^v/3, III, 189^v/9, 10, 190^v/18, 191^v/1, 1, 2, 5, 7, тоате : I, 182^v/1, II, 185^v/18, 188^v/17, III, 191^v/2, 15—16, 193^v/8, тоате : I, 181^v/17; cu val. subst. m. pl. nom.-ac. тоц : II, 184^v/16, 187^v/5, 188^v/5, 188^v/1, 189^v/2, 2, 3, тоц : II, 186^v/14, 186^v/9, 187^v/17, тоца : II, 186^v/4, III, 190^v/15, тоци : III, 190^v/1—2, 4, тоци : III, 189^v/5; 2. s. n. sg. nom.-ac. том : II, 185^v/2. treee vb. III ind. viit. 3 sg. ва трече : I, 171^v/1, 1—2, inf. а трече : I, 179^v/17. trei num. card. три : I, 170^v/10, три : I, 170^v/9. treilea num. ord. m. ал' трене : II, 187^v/4, f. а трее : I, 171^v/4. tremur s. n. sg. nom.-ac. тремур : III, 189^v/11. trimite vb. III ind. perf. s. 1 sg. тремити : I, 171^v/2, viit. 1 sg. ама а тримате : I, 174^v/17, кою акт а тремате : I, 175^v/14, 3 sg. ва тремите : I, 181^v/4. trimitere s. f. sg. nom.-ac. тремитере : I, 171^v/4, 180^v/12, триматере : I, 183^v/15, триматере : I, 183^v/4, тремитере : I, 178^v/10, тримитере : I, 179^v/8, g.-d. тримитере : I, 178^v/15. trufaș adj. sg. m. nom.-ac. трешаша : II, 186^v/3. trup s. n. sg. nom.-ac. труп : II, 184^v/6, 185^v/11, 188^v/14, 17, труп : II, 185^v/9, III, 190^v/8, 191^v/18, труп : II, 185^v/7, III, 189^v/8, труп : II, 184^v/12, 188^v/10, 188^v/6, III, 189^v/17, 191^v/14, 192^v/18, 192^v/4, 9, 14, труп : II, 184^v/15—16, III, 190^v/17, 191^v/11—12, 16—17, 192^v/1, 192^v/11, 193^v/19, 193^v/17,

g.-d. трупаша : II, 185^v/18—186^v/1, трупаша : III, 190^v/9, pl. nom.-ac. трупаше : I, 176^v/11, g.-d. трупаше : II, 186^v/6, трупаше : III, 191^v/2—3. trupește adv. трупеште : II, 185^v/9. tu pron. pers. 2 sg. nom. мс : II, 189^v/9, d. ти : II, 189^v/8, 9. tuneree v. intuneric.

Т

ține vb. III ind. prez. 3 pl. ция : III, 190^v/4. ținare s. f. sg. nom.-ac. ция : II, 189^v/17. ținut s. n. sg. nom.-ac. ция : II, 188^v/14, 188^v/9.

U

ucenie s. m. pl. nom.-ac. оученици : III, 190^v/4, g.-d. оученици : II, 188^v/7, III, 190^v/7, 13, оученици : II, 188^v/11. umbra vb. I ind. prez. 3 sg. ажа : II, 185^v/9, 3 pl. ажа : I, 172^v/15, cj. prez. 1 pl. сь ажа : II, 185^v/18—185^v/1, сь ажа : II, 185^v/7, inf. а ажа : II, 185^v/12—13. umbra vb. I ind. prez. 3 sg. оумбрэжа : I, 174^v/8. umplea vb. II cj. prez. 1 pl. сь ала : II, 187^v/9. un art. neh. sg. m. nom.-ac. у : I, 176^v/10, II, 189^v/3, III, 193^v/4. unecop s. n. sg. nom.-ac. скроп : I, 176^v/2. unde adv. ша : II, 189^v/8, III, 192^v/12, ша : II, 189^v/8—9, оуна : I, 174^v/11, оуна : I, 179^v/13. unsprezecelea num. ord. m. ал' еспрежече : II, 187^v/8—9.

unt s. n. sg. nom.-ac. унт : I, 172^v/2.

unu num. card. m. спад : II, 189^v/2, f. w : I, 170^v/2.

unul pron. nehot. sg. m. nom.-ac. оурпа : II, 188^v/3, 18, III, 193^v/8, спад : II, 187^v/18—187^v/1.

ureche s. f. pl. nom.-ac. спехе : I, 179^v/17—18.

uri vb. IV refl. ger. спад-кж : I, 177^v/12.

urma vb. I ind. prez. 3 sg. оурмаж : I, 180^v/8—9.

urmă s. f. sg. nom.-ac. оурмаж : I, 178^v/17, спмаж : I, 178^v/13.

usnă s. f. pl. nom.-ac. оуснае : I, 182^v/1.

usteni v. osteni.

ușor adv. юшора : I, 179^v/2.

V

vai interj. ван : I, 180^v/11.

văduvă s. f. pl. nom.-ac. вадывае : I, 172^v/1—2.

vârșă vb. I ind. imperf. 3 sg. вьрса : II, 187^v/9, perf. comp. 3 sg. шкс вьрса : III, 192^v/7, viit. 3 pl. вьрса : I, 171^v/12—13; refl. ind. prez. 3 sg. сь вьрса : III, 190^v/16.

veac s. m. pl. nom.-ac. веча : III, 192^v/12, g.-d. веча : II, 186^v/5, веча : II, 189^v/19; loc. adj. де веча : III, 192^v/18, де веча : III, 191^v/3, 192^v/13, де веча : III, 192^v/12; loc. adv. де веча : I, 176^v/17.

vecie s. f. sg. nom.-ac. вечи : II, 189^v/19; loc. adj. де вечи : III, 193^v/4; loc. adv. а вечи : III, 193^v/17, 193^v/5.

vecin s. m. sg. nom.-ac. вичин : I, 180^v/8, вичин : I, 180^v/7.

vedea vb. II ind. perf. s. 3 sg. вьдс : II, 188^v/18, вьдс : II, 188^v/18, cj. prez. 1 sg. сь вьдс : I, 176^v/5, imper. 2 pl. вьдци : I, 170^v/17—171^v/1.

veni vb. IV ind. perf. comp. 2 pl. аца вени : II, 187^v/4—5, viit. 3 sg. ва вени : I, 174^v/2—3, а вь : III, 190^v/8, imper. 2 pl. вьрци : III, 189^v/2, 2, вьрци : II, 187^v/1.

venin s. n. sg. nom.-ac. вьрс : II, 189^v/5.

veninos adj. pl. f. nom.-ac. вьн-нсае : I, 176^v/3.

veseli vb. IV refl. imper. 2 pl. вьслици-кж : II, 187^v/3—4, вьсли-кж : II, 187^v/11.

veselie s. f. sg. nom.-ac. вьселае : II, 183^v/12, 184^v/7, 186^v/15, вьселае : III, 191^v/10, g.-d. вьселае : II, 183^v/12—13.

viață s. f. sg. nom.-ac. вьацаж : II, 184^v/6, 189^v/2, III, 192^v/11, вьаца : I, 174^v/16, II, 186^v/5, 189^v/1, III, 191^v/3, 192^v/14, 192^v/10, 13, 18, g.-d. вьацаж : II, 184^v/5, вьацаж : II, 185^v/18.

viclean adj., s. 1. adj. pl. m. nom.-ac. Хикакени : I, 178^v/10, voc. Хикакени : I, 177^v/3, f. nom.-ac. Хикакени : I, 170^v/1; 2. s. m. sg. g.-d. Хикакени : I, 179^v/10.

vicleșug s. n. sg. nom.-ac. Хикакени : II, 189^v/7, pl. nom.-ac. Хикакени : I, 175^v/6.

vie¹ vb. III cj. prez. 1 pl. сь вьча : II, 188^v/7, 188^v/3.

vie² s. f. pl. nom. ac. вьча : I, 176^v/1.

vierme s. m. pl. nom.-ac. вьрмин : I, 174^v/11.

vin s. n. sg. nom.-ac. вин : I, 172^v/2, вьр : III, 192^v/5, вьр : I,

III, 191^v/18, квр': III, 192^v/15, ен-
нса: III, 192^v/3.

vineri s. f. sg. nom.-ac. венери: I,
174^v/7, 14, 174^v/14, 175^v/2, венерк:
I, 171^v/15, 172^v/9, 173^v/5, 173^v/11,
175^v/8.

vinovat adj. sg. m. nom.-ac. вино-
ван: III, 190^v/9, pl. nom.-ac. вино-
ванц: III, 193^v/5.

viu s. m. pl. nom.-ac. вйн: I,
173^v/8.

vinzare s. f. sg. nom.-ac. вѣнзарѣ:
III, 191^v/8.

virstă s. f. sg. nom.-ac. вѣрста:
III, 189^v/3.

voi pron. pers. 2 pl. nom. кон: I,
172^v/3, 6, 173^v/1, 173^v/4, кой: I,
171^v/3, 9, ко: I, 181^v/10, d. кон:
I, 171^v/7, 11, 172^v/1, 172^v/5, 175^v/4,
179^v/15, кж: I, 175^v/8, 181^v/9, II,
187^v/3, III, 192^v/8, -кж: I, 175^v/6,
177^v/13, к-: I, 172^v/1, къ: I, 171^v/10,
ac. кой: I, 171^v/2, 9, 171^v/5, 172^v/17,
172^v/2, 174^v/3, 174^v/17, 176^v/1,
176^v/3, 177^v/7, 182^v/5, III, 190^v/9,
192^v/6, 192^v/1, 11, 193^v/6, кон: I,
171^v/12, 172^v/16, II, 184^v/10, III,
190^v/17, 191^v/11, кж: I, 178^v/8,
181^v/10, 182^v/3, 3, 5, II, 184^v/10,
187^v/6, 8, 10, 15, 16, 187^v/5, III,
191^v/10, 193^v/6, къ: I, 171^v/16,
172^v/2, 178^v/4, 14, III, 193^v/6, -кж:
I, 177^v/12, II, 187^v/1, 7, 187^v/4, 11.

voinie s. m. sg. nom.-ac. воиник:
I, 176^v/10.

vostru adj. pos. sg. m. nom.-ac.
кѣстрѣ: I, 171^v/13, f. nom.-ac.
ковстрѣж: I, 177^v/9, pl. m. nom.-ac.
ковстрѣ: I, 178^v/18, f. nom.-ac.
ковстрѣ: I, 172^v/9, 174^v/4, 175^v/4,
175^v/7, 176^v/1, 11, II, 184^v/11, ков-
стрѣ: I, 178^v/9.

vrajbă s. f. sg. nom.-ac. вѣржѣж:
II, 185^v/2, вѣрж'ѣж: II, 188^v/5,

вѣржѣж: II, 188^v/9—10, pl. nom.-
ac. вѣржѣжѣ: II, 188^v/3, вѣржѣжѣ:
II, 188^v/17.

vrajbăş s. m. sg. nom.-ac. вѣржѣ-
машѣд: II, 188^v/3.

vrea vb. II 1. vb. pred. ind.
pres. 3 pl. корь: III, 189^v/5, viit.
3 sg. ка крѣ: I, 180^v/14—15; 2.
vb. aux. ind. prez. 1 sg. кою: I,
171^v/12, 171^v/5, 172^v/9, 173^v/8,
174^v/4, 10, 175^v/12, 14, 17, 176^v/1,
7, 176^v/2, 177^v/6, 178^v/7, 179^v/2, 9,
181^v/7, 181^v/13, 15, 182^v/17, ко:
I, 176^v/13, 3 sg. ка: I, 171^v/1, 1,
174^v/6, 7, 13, 14, 16, 174^v/1, 2,
175^v/13, 176^v/4, 178^v/12, 14, 179^v/4,
5, 7, 179^v/3, 7, 9, 11, 14, 180^v/15,
180^v/11, 14, 17, 181^v/3, 4, 5, 15,
15, 182^v/5, 182^v/9, 14, 14, 183^v/16,
18, II, 183^v/15, 184^v/17, 185^v/11,
III, 190^v/9, 192^v/11, 12, 14, 14, 17,
18, 193^v/1, 14, 16, 193^v/13, -ка:
III, 192^v/12, 193^v/16, а: III, 190^v/8,
ка: I, 178^v/13, кад: I, 183^v/1, кж:
I, 183^v/14, 1 pl. врем: II, 185^v/1,
3, 4, III, 193^v/12, 13, 15, 15, врем:
III, 193^v/11, 2 pl. врем: I, 171^v/16—
17, 174^v/13, 15, 175^v/10, 176^v/13,
14, 177^v/11, 178^v/11, 14, 16,
181^v/14, III, 190^v/11, 190^v/1, 8, кѣцѣ:
III, 190^v/6, 192^v/8, 10, кѣцѣ: III,
190^v/6, 191^v/12, 12, кѣцѣ: I, 176^v/5,
3 pl. корь: I, 171^v/12, 171^v/11,
175^v/3, 176^v/5, 9, 10, 178^v/3, 181^v/12,
18, квр: III, 193^v/18, 193^v/5,
5, кор: II, 184^v/18, -квр: III,
193^v/4, кор': I, 176^v/10, кор: I,
178^v/1, ксрѣ: I, 181^v/11, ксрѣ: I,
179^v/11.

vreme s. f. sg. nom.-ac. времѣ:
III, 193^v/8—9.

vreun adj. nehot. sg. m. nom.-ac.
крен: I, 180^v/17.

vultur s. m. sg. nom.-ac. вѣлтѣрѣ:
I, 176^v/5—6.

Z

zăcea vb. II ind. prez. 3 sg. сачѣ:
III, 189^v/17.

zdrobi vb. IV ind. perf. s. 3 sg.
здэрѣн: II, 186^v/2.

zi s. f. sg. nom.-ac. си: I, 174^v/7,
II, 183^v/11, 18, 184^v/2, 4, 186^v/17,
сѣа: I, 179^v/5, 179^v/4, 183^v/1, II,
183^v/12, 13, 14, 15, 16, 184^v/2, 187^v/2,
сѣа: III, 193^v/13, сѣа: I, 178^v/12,
цѣа: III, 192^v/5, g.-d. си: II,
184^v/11, pl. nom.-ac. сѣаѣ: I, 170^v/9,
176^v/8, 14, 182^v/1, II, 184^v/1—2,
сѣаѣѣ: I, 170^v/7.

zice vb. III ind. prez. 3 sg. цичѣ:
I, 179^v/1, III, 191^v/9, 192^v/8, 13,
perf. s. 3 sg. сичѣ: I, 177^v/5, 10,
II, 185^v/8, 186^v/13, 188^v/13, 188^v/8,
14, III, 190^v/1, 14, 190^v/5, 191^v/4,
191^v/18, 192^v/6, 193^v/6, perf. comp.
3 sg. аз сичѣ: III, 192^v/17, каркоу
зичѣ: III, 189^v/6—7, viit. 3 sg. ка
сичѣ: I, 183^v/16, ка зичѣ: I, 179^v/9,
cj. prez. 1 pl. съ цичѣм: II, 188^v/5,
188^v/1, inf. а цичѣ: II, 189^v/8; pas.
ind. prez. 3 sg. лѣте сичѣж: III,
190^v/2—3; refl. ind. prez. 3 sg.
се сичѣ: III, 191^v/5.

zidi vb. IV ind. perf. s. 1 sg.
зидѣо: I, 173^v/5.

Zlatoust s. pr. v. Ioan Zlatoust.

FACSIMILE

пдстыаицх викае вблстре . илхстн
пннмн авысебра оаоитн . шнвою
авейлмспревой хере вемемдасе . илм
шнглавылзвовы . иорликрвмтн .
шнворь авейсапетеделедшиафепидку
пдурь . втмвстоперя валеиждескн
лаакдуптнлес пдурь мбереску . ика
дсвутапованн тиконфранкен иженар
понадкплстивашн . шнворь фитжн
лтн каувоннн спреразсво . шнворь
маниса пурдурелеволетре . итисо
нтненте вкоповатитробн оумршн
спре . шнлша вощн лхтн лхтнтро
пнле морцилес . шншнцржн . прн
мвтеиннабратнн восткаумршн
лхтн шнпрфнонфранкнщн . чл
тесеморци дквчн . тннеможтнр

177
автнсабрастолапастхлв кннх
пдтнржн дхрнле лхтннр кн
свднщн фолртн . тнхлсвсрл дс
мкннл лхтнсплхннх . прнлсвратн
пннмнлнцесвое шнл . шнспеед
неселоввоамннаторефацнм
дскапуржон . днелашнжрнлнн
ваштоитлнчн . кнлннхлсвсвон
рзвонспржнннлнцнрл . рсвднше
оуелшнннелмннеллннн . шнлрнн
свдзвснн лхтнннннннннннннннн
вхнл . шнелсрнннннннннннннннн
ннннннннннннннннннннннннннннн
пдурнл дсрнннннннннннннннн
сннннннннннннннннннннннннннннн
лсвннннннннннннннннннннннннннннн
лсвннннннннннннннннннннннннннннн
лсвннннннннннннннннннннннннннннн

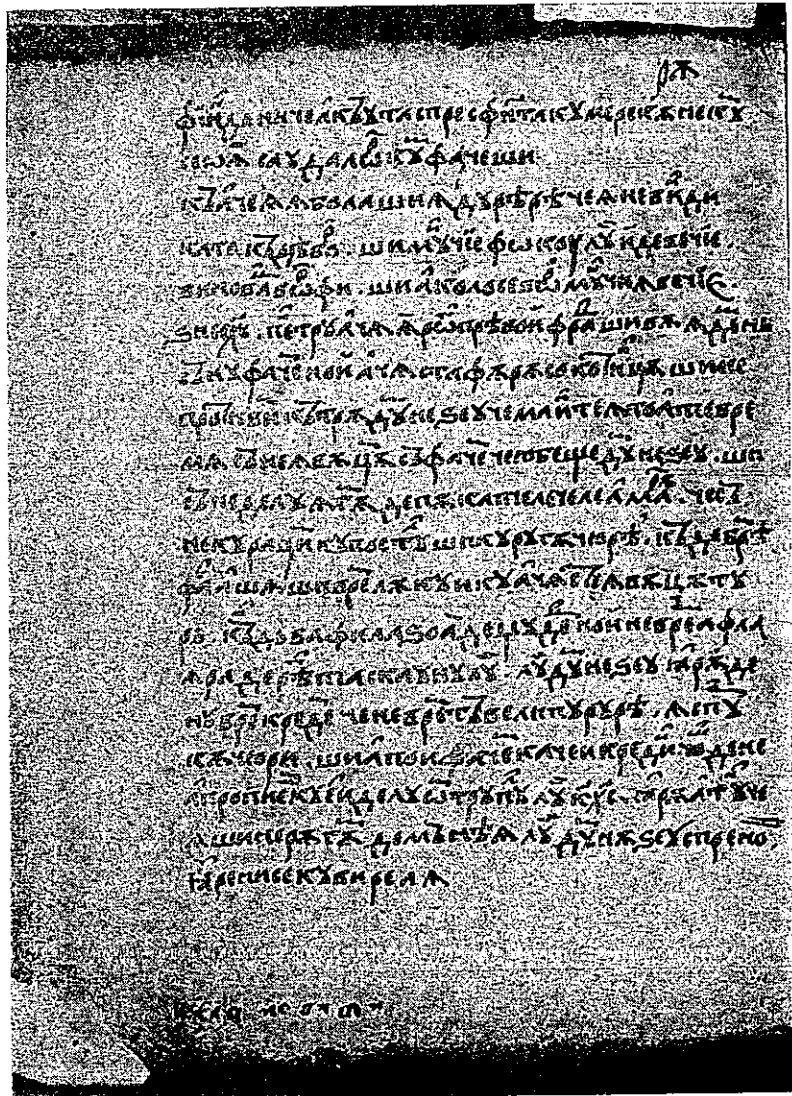

S U M A R

Cuvint înainte	5
Studiu filologic	7
Manuscrisul rom. nr. 5032 al Bibliotecii Academiei R.S.R.	7
Manuscrisul de la leud	8
Descrierea manuscrisului	9
Lpini asupra Manuscrisului de la leud	14
Manuscrisul de la leud — copie sau original?	19
Datare	24
Localizare	27
Chestiuni de filiație	34
Versiunile intermediare	41
Raportul dintre textul slavon și cel românesc al <i>Legendei duminicii</i>	48
Persoana copistului. Îndreptări și adăugiri	52
Concluzii	56
Studiu de limbă	59
Grafia	59
Fonetica	81
Morfologia	100
Formarea cuvintelor	109
Sintaxa	115
Lexicul	128
Abrevieri	142
Notă asupra ediției	145
Textul	151
<i>Legenda duminicii</i>	153
<i>Înălțătură la Paști</i>	159
<i>Înălțătură la cuminccătură</i>	166
Indice de cuvinte	173
Notă asupra indicelui	173
Indice	177
Faestmile	209